

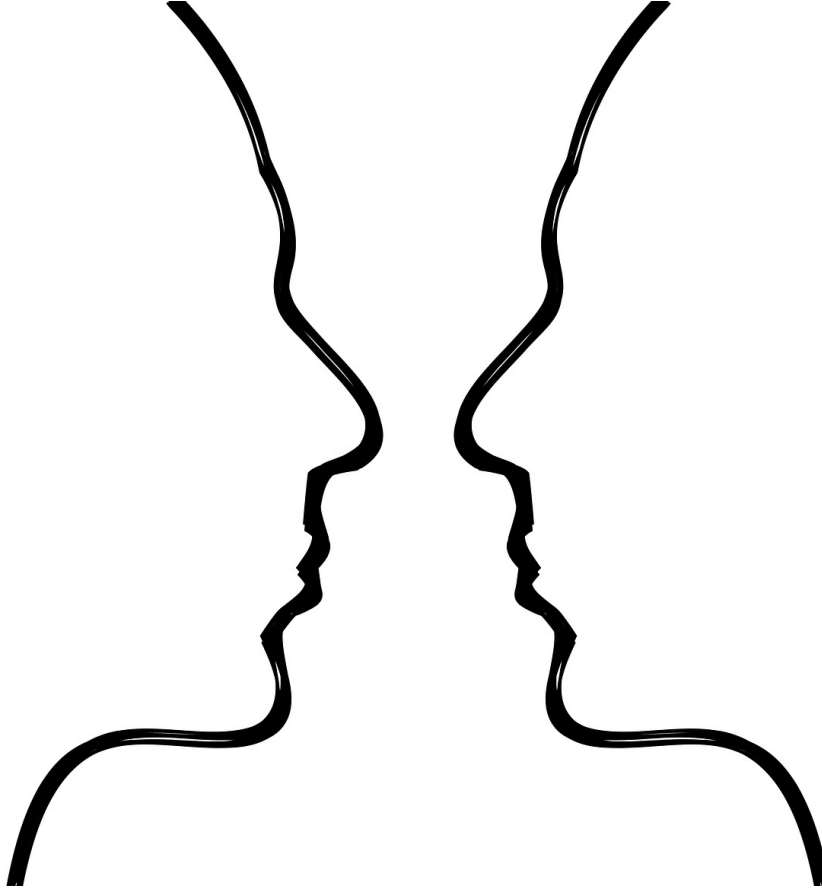
AYNA

KLİNİK PSİKOLOJİ DERGİSİ

ISSN:2148-4376

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

AYNA Klinik Psikoloji Dergisi

AYNA Clinical Psychology Journal

KÜNYE

AYNA Klinik Psikoloji Dergisi hakemli elektronik bir dergidir.
Dergimiz yılda üç kez (Şubat, Haziran ve Ekim ayları) yayınlanmaktadır. ISSN: 2148 – 4376

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Tülin Gençöz
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara

EDİTÖRLER KURULU (Soyadı alfabetik sıra ile)

Dr. Öğr. Üyesi Yağmur Ar-Karcı
TED Üniversitesi, Ankara
Uzm. Psk. Sezin Aydoğ,
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Dr. Öğr. Üyesi Sinem Baltacı
Yalova Üniversitesi, Yalova
Araş. Gör. Dr. B. Pınar Bulut
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara
Dr. Öğr. Üyesi Fazilet Canbolat
Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir
Dr. Öğr. Üyesi Gaye Zeynep Çenesiz
Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van
Dr. Öğr. Üyesi Ayşen Maraş
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla
Dr. Öğr. Üyesi Derya Özbek Şimşek
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir
Dr. Öğr. Üyesi Ece Tathan Bekaroğlu
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara
Öğr. Gör. Selin Uçar Özsoy
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Dr. Öğr. Üyesi Elif Ünal
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
Uzm. Psk. Felek Yoğan
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara

YAYIN KURULU (Soyadı alfabetik sıra ile)

Araş. Gör. Münevver Zuhul Bilik
Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta
Araş. Gör. Yağmur Saklı Demirbaş
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Uzm. Psk. Ayça Korkmaz
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Uzm. Psk. Gizem Minçe
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara

DANIŞMA KURULU (Soyadı alfabetik sıra ile)

Prof. Dr. Faruk Gençöz
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Doç. Dr. Gülin Evinç
Hacettepe Üniversitesi, Ankara
Psk. Dr. İncila Gürol-Işık
İncila Gürol-Işık Psikoterapi Merkezi
Doç. Dr. Müjgan İnözü
Hacettepe Üniversitesi, Ankara
Dr. Öğr. Üyesi Bahar Köse-Karaca
İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul
Psk. Dr. Filiz Özekin-Üncüler
Martı Psikoterapi
Dr. Öğr. Üyesi Öznur Öncül
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak

MİZANPAJ EDITÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Elif Ünal
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun

KAPAK/LOGO TASARIM

Mert Özsen
Başkent Üniversitesi, Ankara

İLETİŞİM BİLGİLERİ

e-posta: aynadrg@metu.edu.tr

HAKEMLER
(Alfabetik Sıra ile)

- Psk. Dr. Sema Acı Yurduşen** (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Pediatrik Onkoloji Bilim Dalı, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi B. Türküler Aka (Psikoloji Bölümü, Bahçeşehir Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Akbaş Uslu (Psikoloji Bölümü, Atılım Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Seray Akça (Psikoloji Bölümü, Yeditepe Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. İrem Akıncı (Psikoloji Bölümü, Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Miray Akyunus (Psikoloji Bölümü, İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Cansu Akyüz Yılmaz (Psikoloji Bölümü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. İlkiz Altınoğlu-Dikmeer (Psikoloji Bölümü, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Suzi Amado (Psikoloji Bölümü, MEF Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Meltem Anafarta-Şendağ (Psikoloji Bölümü, Ufuk Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Selen Arslan (Psikoloji Bölümü, Ege Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Cemile Müjde Atabey (Psikoloji Bölümü, Ankara Medipol Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. İrem Erdem Atak (Psikoloji Bölümü, İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Gizem Ateş (Psikoloji Bölümü, İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Aydın Uysal (Özel Eğitim Bölümü, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Başak Bahtiyar (Psikoloji Bölümü, Maltepe Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Bahar Bahtiyar Saygan (Psikoloji Bölümü, Atılım Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Zeynep Başgöze (Psychiatry and Behavioral Sciences Department, University of Minnesota Medical School, ABD)
Doç. Dr. Gülbahar Baştuğ (Sağlık Hiz. Meslek Yüksekokulu, Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Sıla Deniz Beyarşlan (Öğrenci Danışma Merkezi, TED Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Ozan Bıçakcı (Psikoloji Bölümü, Çankaya Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Bıçaksız (Psikoloji Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Nurten Birlik (Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Özlem Bozo (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Meryem Berrin Bulut (Psikoloji Bölümü, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Gökçen Bulut (Psikoloji Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Canan Büyükaşık-Çolak (Sosyal Bilimler Üniversitesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Demet Can (Psikoloji Bölümü, Çağ Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Deniz Canel-Çınarbaş (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Duygu Cantekin (Psikoloji Bölümü, Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Gizem Cesur-Soysal (Psikoloji Bölümü, Medipol Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Burçin Cihan (Serbest Psikolog, Türkiye)
Uzm. Psk. Onur Can Çabuk (Psikoloji Bölümü, Ege Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ayşe Rezan Çeçen Eroğul (Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Banu Çiçek Çekçi (Psikoloji Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Mustafa Çevrim (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Okan Cem Çırakoğlu (Psikoloji Bölümü, Başkent Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Meryem Dedeler (Psikoloji Bölümü, Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Hatice Demirbaş (Psikoloji Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. İpek Demirok (Serbest Psikolog, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Talat Demirsöz (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Dilek Demirtepe-Saygılı (Psikoloji Bölümü, Atılım Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Kürşad Demirutku (Eğitim Bilimleri Bölümü, TED Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Merve Denizci Nazlıgöl (Psikoloji Bölümü, Yeditepe Üniversitesi, Türkiye)

(Alfabetik Sıra ile)

- Psk. Dr. İlknur Dilekler** (Psikoloji Bölümü, TOBB ETÜ, Türkiye)
Uzm. Psk. Yasemin Dinç (Ankara Psikoterapi Psikanaliz Merkezi, Türkiye)
Prof. Dr. Gülay Dirik (Psikoloji Bölümü, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Canay Doğulu (Psikoloji Bölümü, TED Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mithat Durak (Psikoloji Bölümü, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ayşegül Durak-Batgün (Psikoloji Bölümü, Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Çağay Dürü (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Bengi Düşgör (Psikoloji Bölümü, İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Sine Egeci (Bude Psikoterapi Merkezi, Türkiye)
Uzm. Psk. Özcan Elçi (Renge Psikoterapi Merkezi, Türkiye)
Psk. Elif Emiroğlu Demirel (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. H. Gülsen Erden (Psikoloji Bölümü, Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. C. Ekin Eremsoy Arda (Psikoloji Bölümü, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
Emeritus Prof. Dr. Neşe Erol (Psikoloji Bölümü, Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Psk. İrem Erten (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ş. Gülin Evinç (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Türkiye)
Prof. Dr. Benoît Fliche (Aix-Marseille University, Fransa)
Prof. Dr. Faruk Gençöz (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Gizem Gerdan (Psikoloji Bölümü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Fatma Girgin Kardeş (Psikoloji Bölümü, Medipol Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Ali Can Gök (Renge Psikoterapi Merkezi, Türkiye)
Psk. Ceren Gökdağ (Psikoloji Bölümü, Ege Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hande Gündoğan (Psikoloji Bölümü, İstanbul Medipol Üniversitesi, Türkiye)
Öğr. Gör. Sevgi Güney (Psikolojik Danışma ve Gelişim Birimi, Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Aysenur Güngör (Madalyon Psikiyatri Merkezi, Türkiye)
Prof. Dr. Çiğdem Günseli-Dereboy (Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi, Türkiye)
Psk. Dr. Derya Gürcan Yıldırım (Psikoloji Bölümü, Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Derya Gürsel (Centre Hospitalier Simone Veil, Fransa)
Doç. Dr. A. Bikem Hacıömeroğlu (Psikoloji Bölümü, Gazi Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Eylül Ceren Hekimoğlu (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Emine Tefrika İkiz (Psikoloji Bölümü, İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Gözde İkizer (Psikoloji Bölümü, TOBB ETÜ, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Emine İnan (Psikoloji Bölümü, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Müjgan İnözü (Psikoloji Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Thomas Joiner (The Nancy Marcus Professor 2020-2022; The Robert O. Lawton Distinguished Professor of Psychology; Florida State University, ABD)
Uzm. Psk. Özlem Kahraman (Hacettepe Üniversitesi Onkoloji Hastanesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Afife Karabayır (Wellbees, Türkiye)
Prof. Dr. A. Nuray Karancı (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Bilgen Işık Karaşahin (Serbest Psikolog, Türkiye)
Psk. Fatoş Kartal (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Pınar Kaya Kurtman (Serbest Psikolog, Çek Cumhuriyeti)
Doç. Dr. Aylin İlden Koçkar (Psikoloji Bölümü, İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi, Türkiye)
Öğr. Gör. Filiz Koçoğlu (Psikoloji Bölümü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Leman Korkmaz (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)

HAKEMLER (Alfabetik Sıra ile)

- Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Koşe-Demiray** (Psikoloji Bölümü, Arel Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Bahar Köse-Karaca (Psikoloji Bölümü, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. David Lester (Distinguished Professor of Psychology, Emeritus, Stockton University, ABD)
Psk. Dr. Özge Mergen (Özge Mergen Bireysel Kurumsal Gelişim Danışmanlık, Türkiye)
Uzm. Psk. Işıl Necef (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Hüseyin Nergiz (Psikoloji Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Deniz Okay (Psikoloji Bölümü, TED Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Özlem Okur (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Gülçin Orhan (Eskişehir Yunus Emre Devlet Hastanesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ferhunde Öktem (Ferhunde Öktem Ruh Sağlığı Merkezi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Öznur Öncül (Psikoloji Bölümü, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Bengi Öner Özkan (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Bahar Öz (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Pınar Özbağrıaçık-Çağlayan (Mavi Psikolojik Danışmanlık Merkezi, Türkiye)
Uzm. Psk. Ece Özcan (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Serkan Özgün (Bude Psikoterapi Merkezi, Türkiye)
Psk. Dr. Hivren Özkol (Mitra Psikolojik Danışmanlık, Türkiye)
Psk. Kemal Özkul (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Tolga Esat Özkurt (Enformatik Enstitüsü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ayfer Öztürk (Psikiyatri Hemşireliği Bölümü, Bartın Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Nurten Özüorçun-Küçükertan (Yelken Psikoloji, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hilal Peker-Dural (Psikoloji Bölümü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Betül Polat (Psikoloji Bölümü, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi İpek Güzide Pur-Karabulut (Psikoloji Bölümü, Maltepe Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Neslihan Rugancı (Serbest Psikolog, Türkiye)
Dr. Elif Kuş Saillard (Bağımsız Danışman, Fransa)
Psk. Dr. Elçin Sakmar (Elçin Sakmar Danışmanlık ve Gelişim Merkezi, Türkiye)
Psk. Seda Sapmaz Yurtsever (Psikoloji Bölümü, Ege Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Sarı (Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Sevdâ Sarı-Demir (Psikoloji Bölümü, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Mustafa Sarıkaya (Serbest Psikolog, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Gizem Sarısoy Aksüt (Antalya Bilim Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Dilek Sarıtaş-Atalar (Psikoloji Bölümü, Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Gülden Sayılan (Psikoloji Bölümü, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Kerim Selvi (Psikoloji Bölümü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Burcu Sevim (BS Eğitim ve Psikolojik Danışmanlık Merkezi, Türkiye)
Psk. Dr. Yankı Süsen (Psikoloji Bölümü, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Begüm Z. Şengül (Çankaya Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi, Türkiye)
Doç. Dr. Emre Şenol-Durak (Psikoloji Bölümü, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Ceren Şimşek (Psikoloji Bölümü, TED Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Yeliz Şimşek-Alphan (Dipnot Danışmanlık, Türkiye)
Psk. Berke Taş (Psikoloji Bölümü, TED Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu Tekeş (Psikoloji Bölümü, Başkent Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Selin Temizel Kırışman (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)

HAKEMLER
(Alfabetik Sıra ile)

- Dr. Öğr. Üyesi Arcan Tıgırak** (Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı, Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Merve Topçu (Psikoloji Bölümü, Çankaya Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Zulal Törenli (Başkent Üniversitesi Hastanesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi Tuna (Psikoloji Bölümü, Çankaya Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ece Tuncay-Şenlet (Psikoloji Bölümü, Okan Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Kutlu Kağan Türkarıslan (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Zeynep Tüzün (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Hastanesi, Adölesan Ünitesi, Türkiye)
Psk. Sultan Berfin Uçurum (Psikoloji Bölümü, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Sait Uluç (Psikoloji Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Uyar Suiçmez (Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Türkiye)
Psk. Dr. Beyza Ünal (European Network on Independent Living Board Member, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Yeşim Üzümcüoğlu Zihni (Psikoloji Bölümü, TOBB ETÜ, Türkiye)
Uzm. Psk. Çiğdem Vaizoğlu Şengünler (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Ali İhsan Yaka (Psikoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Duygu Yakın (Psikoloji Bölüm, İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Özden Yalçınkaya-Alkar (Psikoloji Bölümü, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Uzm. Psk. Aybüke Halime Yıldız (Serbest Psikolog, Türkiye)
Psk. Dr. Ferhat Yarar (Akış Psikoterapi Merkezi, Türkiye)
Prof. Dr. Yeşim Yasak (Psikoloji Bölümü, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Erdoğan Yıldırım (Sosyoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Jülide Ceren Yıldırım (Psikoloji Bölümü, İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Adviye Esin Yılmaz (Psikoloji Bölümü, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Yılmaz (Psikoloji Bölümü, Bakırçay Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Deniz Yılmaz (Serbest Psikolog, Türkiye)
Psk. Dr. İbrahim Yiğit (Psikoloji Bölümü, Birmingham Alabama Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri)
Prof. Dr. Orçun Yorulmaz (Psikoloji Bölümü, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)
Psk. Dr. Muazzez Merve Yüksel (Tılsım Danışmanlık, Türkiye)

İÇİNDEKİLER

I. Kuramsal Derleme

Korku Filmlerine Analitik Bir Bakış: İlgî Görme Nedenleri ve İzleyici Üzerindeki Temsilleri Üzerine bir İnceleme

Betül AY, Eylül Ceren HEKİMOĞLU, Faruk GENÇÖZ.....357

Romantik İlişkilerde Obsesif Kompulsif Belirtiler ve Risk Faktörleri Üzerine Bir Gözden Geçirme Çalışması

Gözde AKKAYA, Tuğba YILMAZ.....376

Psikoterapilerin Etkililiğini Belirleyen Faktörlerin İncelenmesi: Bir Derleme Çalışması

Füsun GÖKKAYA, Fatih YURDALAN, Kadriye KARAGÜLMEZ, Kubilay EMEÇ.....396

Kaygı, Korku ve Arzu Üçgeninde Fantazi

Olca YILMAZ.....424

II. Araştırma Makalesi

Düşük Sosyo-Ekonomik Statüdeki Ergenlerde Psikolojik İyi Oluş: Sistemi Meşrulaştırıcı İnançların, Öfke ve Hayranlık Duygularının Rolü

Ecem ALTOP, Nevin SOLAK.....444

Traffic Accidents in Contemporary Turkish Films A Qualitative Study

Gizem FİNDİK, Bilgesu KAÇAN, Duygu CANTEKİN.....489

İÇİNDEKİLER

3-7 Yaş Çocukların Depresif Semptomları ile Annelerinin Kapsayıcı İşlevleri Arasındaki İlişki

Elif EROL, Neslihan ZABCI.....510

Aydınlık Üçlü (Light Triad) Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Burcu TEKEŞ, Pınar BIÇAKSIZ.....535

Sağlık Bilişleri Anketi-COVID-19 Formu: Adaptasyon Çalışması

Selin KARAKÖSE, Berna AKCİNAR.....557

III. Eser İnceleme

François Truffaut'nun "Les Quatre Cents Coups" Filminin Erken Dönem Nesne İlişkileri Bağlamında Bir İncelemesi

Jülide Ceren YILDIRIM.....580

Kuramsal Derleme

Korku Filmlerine Analitik Bir Bakış: İlgili Görme Nedenleri ve İzleyici Üzerindeki Temsilleri Üzerine bir İncelemeBetül AY^{1*}, Eylül Ceren HEKİMOĞLU¹, Faruk GENÇÖZ¹¹Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara, Türkiye**Makale Bilgisi****Anahtar kelimeler:**

Lacanyen psikanaliz, korku sineması, bakış, fantazm, tekinsizlik

Keywords:

Lacanian psychoanalysis, horror cinema, gaze, phantasm, uncanny

Öz

Korku filmleri, kişilerin bilinçdışı kaygılarını, bulunduğu toplum ve dönem dahilinde somutlaştırarak izleyicide korku duygusunu uyandırmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, yaratılan bu duygunun sahici bir deneyim gibi hissettirebilmesi adına, izleyicide gerçek ve gerçeklik arasındaki sınırı bulanıklaştıran çeşitli teknikler ve teknolojiler kullanılmaktadır. Öyleyse, en temel kaygıları sahici bir şekilde işledikleri halde, korku filmlerini birçok insan için çekici kılan faktörler nelerdir? Bu sorudan hareketle, bu çalışma, korku sinemasına psikanalitik bir bakış sunarak, korku filmlerinin izleyicideki bilinçdışı temsillerini Lacanyen Psikanaliz temelinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, öncelikle korku filmlerinin nasıl ortaya çıktığı ve günümüze kadar ne tür değişiklikler gösterip ne tür değişiklikler göstermediği incelenmiştir. Akabinde ise Psikanalitik Film Teorisi'nden ve Lacan'ın bu teoriye olan katkıları ile teorinin geçirdiği dönüşüm ele alınmıştır. Bu bağlamda teoriyi şekillendiren ayna evresi teorisi ve bakış kavramlarından hareketle, korku filmlerinin izleyici üzerindeki bilinçdışı temsillerini incelemek amacıyla bakış, tekinsizlik, bilmezlik tutkusu ve fantazm kavramları tartışılmıştır. Son kısımda ise, tartışılan kavramlar doğrultusunda çeşitli korku filmlerinden alınmış sahneler örnek olarak incelenmiştir.

Abstract

Horror films aim to create fear in the audience by embodying people's unconscious anxieties within the society and period they are presented. Yet, various techniques and technologies are used to blur the boundary between real and reality in the audience to make this created effect feel like a veritable experience. So, despite they handle their most basic anxieties in such a veritable way, what are the factors that make these movies attractive for many people? Within the framework of this question, this study aimed to examine the unconscious representations of horror movies on the audience based on Lacanian Psychoanalysis through presenting a psychoanalytic view of horror cinema. In this context, first of all, how the horror movies emerged and what kind of changes they have shown or not until today were examined. Afterward, Psychoanalytic Film Theory, which is a significant point in forming the basis of the study, and the transformation it underwent with the contributions of Lacan were mentioned. Besides, the Mirror Theory and the concept of the gaze were examined, emphasizing their importance in terms of the theory. Subsequently, the concepts of gaze, uncanny, passion for ignorance, and phantasm were discussed to examine the unconscious representations of horror films on the audience. In the last part, scenes taken from horror movies were analyzed as an example in line with the concepts that were discussed.

*Sorumlu Yazar, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Üniversiteler, Dumlupınar Blv. 1/6 D:133, 06800 Çankaya/Ankara.

e-posta: psk.betulay@gmail.com

DOI: 10.31682/ayna.904298

Gönderim Tarihi (Received): 27.03.2021; Kabul Tarihi (Accepted): 24.05.2021

ISSN: 2148-4376

Giriş

Korku filmleri, ilk örneklerini verdiği zamandan bu yana en popüler film türlerinden biri olmuştur. Filmlerin ele aldığı konular zaman içinde buldukları dönem ve toplum ile birlikte değişiklik göstermiş olsa da hedefledikleri nokta aynı kalmıştır: İnsanlar neden korkar? Birçok sosyolojik ve psikolojik korku imgesini kaynak olarak kullanan bu filmler, çoğunlukla bireylerin bilindişi korkularına hitap etmekte ve sahici bir deneyim gibi beden üzerinde yüksek düzeyde bir uyarılmaya neden olmaktadır. Günümüzde ses, görüntü kalitesi ve kullanılan efektlerin teknolojik gelişimi ile birlikte bu sinema deneyimi daha da sahici bir boyuta taşınmaktadır. Bununla birlikte, toplumsal travma ve korkuların artması ve çeşitlenmesi de korku filmleri için her geçen gün büyüyen zengin bir kaynak oluşturmaya devam etmektedir.

Öte yandan, birçok insan için film izlemek, günlük streslerden uzaklaşmak veya eğlenmek için bir araç olarak görülmektedir. Buna karşın, birçok insanın da güvende hissettikleri koltuklarından, kendilerinde kayđı yaratacağını bildikleri korku filmlerini izlemeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu durum nedeniyle, korku filmlerine yapılan büyük yatırımlar ve sahip oldukları yüksek popülaritenin merak uyandırması olağandır. Öyleyse, çoğu insan, günlük hayatta stres ve kayđıdan kaçınırken, neden stres ve kayđı yaratan korku filmlerini izlemeyi tercih etmektedir? Kuşkusuz ki bu soruya tek bir bakış açısıyla yaklaşmak mümkün değildir. Konu, çeşitli yöntem ve teorilerin yardımıyla, disiplinler arası bir inceleme gerektirmektedir. Nitekim, korku filmlerinde kullanılan geleneksel bilindişi imgeler, korkular ve yarattıkları psikolojik etkiler düşünüldüğünde, bu yaklaşımlardan birinin psikanalitik yaklaşım olması kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Bu noktada Psikanalitik Film Teorisi'nin oluşumu ve gelişimi, yaklaşım için önemli bir temel sağlamaktadır. Bu temel ışığında, makalede, konunun Lacanyen kavramlarla psikanalitik boyuttan ele alınması amaçlanmıştır. İlk olarak, Psikanalitik Film Kuramı ve korku filmlerinin kısa tarihinden bahsedilecektir. Sonrasında ise izleyicinin bilindişi ile ilişkili olduğu düşünülen korku imgelerine yer verilecek ve yönetmenler aracılığıyla bu imgelerin nasıl kullanıldığını incelemek amacıyla: “Bakış” (*gaze*), “tekinsizlik” (*uncanny*), “bilmezlik tutkusu” (*passion for the ignorance*) ve “fantazm” (*phantasm*) kavramları ele alınacak, akabinde ise bu kavramlar örnek film sahnelerindeki kullanımları üzerinden tartışılacaktır.

Korku Sinemasının Kısa Tarihi

Korkunun sinemada yerini bulması, sinemanın ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. Korku filmleri, Birinci Dünya Savaşı sırasında birçok sanat alanına tesir eden Alman Ekspresyonist Hareketi'nin etkisini sinema alanında da göstermesiyle ilk örneklerini vermeye

başlamıştır (Biryıldız, 2016). O dönemde, diğer sanat dallarında olduğu gibi sinemada da kasvet ve karamsarlık temaları ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte, savaşın neden olduğu olumsuz koşullarla bağlantılı olarak, çalışmalar somut düşünceден ziyade soyut olana odaklanmıştır (Biryıldız, 2016). Böylece, insanların bireysel ve toplumsal korkuları filmlere de yansımaya başlamıştır. Bu durum, korku sinemasının erken dönemlerinden bu yana, ait olduğu dönemdeki toplumsal olayların önemli bir yansıması olduğuna dair daha somut bir bakış açısı sunmaktadır. Zamanla, toplumların inançlarının ve ideolojik yapılarının değişmesiyle birlikte, korku filmlerinde kullanılan tematik yapılar da değişiklik göstermiş ve çeşitlenmiştir. Ancak, filmlerin yapısı ve kullanılan bazı yaygın temsiller ise büyük ölçüde değişiklik göstermemiştir. Korku filmlerinin ilk örneklerinde öne çıkan temsiller vampir, cadı ve kurt adam iken, sonraki dönemlerde kültürel varyasyon ve teknolojik gelişmeler ile birlikte nükleer felaketler, kıyamet, insan-makine çatışmaları, seri katiller gibi temsiller ön plana çıkmaya başlamıştır (Scognamillo, 1996). Bununla birlikte, günümüz sinemasında yüksek teknolojinin kullanılması, izleyicinin algısı ile oynayarak gerçek (*real*) ile gerçeklik (*reality*) arasındaki sınırın bulanıklaşmasına yol açmaktadır. Bu durum, filmler için insanların bilinçdışı korkularına daha kolay bir şekilde seslenme fırsatı yaratmaktadır. Genel itibariyle korku filmlerinin işleyiş biçimlerine bakıldığında, bu bilinçdışı korkular temelinde bazı ortak noktalar gözlemlenmektedir. Örneğin, birçoğunda karakterler sosyal normlar çerçevesinde yapmaması gereken bir şey yapmakta ve sonrasında gelen korkunç olaylar veya korkutucu varlıklar ise bir nevi ceza olarak tezahür etmektedir. Psikanalitik boyuttan bakıldığında bu durum, en temel bilinçdışı kaygı kaynağı olan kastrasyon tehdidine işaret etmektedir. Bu bağlamda, korku filmleri eleştirilmek veyahut mesaj verilmek istenen olguların aktarıldığı bir araç görevi görürken, alt metninde “Yasaya uymazsan, cezalandırılırsın.” mesajını içermektedir.

Bu noktadan bakıldığında korku filmleri; bireylerin en temel bilinçdışı korkusu olan kastrasyon tehdidi temelinde çeşitli metaforlar üzerinden, toplum düzeninde iyileşme etkisi yaratmayı amaçlayan Başka (*the Other*), diğer bir deyişle simgesel alana ait yasa koyucu, kılığına bürünüyor olabilir. Türün ilk örneklerini verdiği dönemlerden bu yana, toplumsal ve dönemsel bazda ortak korkuları somutlaştırarak işlemesi ve işleyişteki olay örgülerinin benzerlik göstermesi bu durumu tasdiklemektedir. Şüphesiz olan şu ki, insanlık var olduğu sürece korku sineması, yelpazesine insanların bilinçdışı korkularını somutlaştıran yeni korku metaforları ekleyerek genişlemeye devam edecektir.

Psikanalitik Film Teorisi ve Dönüşümü

Yüzyılı aşkın süredir var olan ve zamanla farklı türlerle genişleyen sinema, içinde bulunduğu dönemi sosyal ve bireysel perspektifte yansıtır. Bu bakımdan insanları ve toplumu incelemek için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu noktadan hareketle sinemayı, yaşamın detaylarını imgelerle çok yönlü bir şekilde izleyiciye sunan bir aynaya benzetebiliriz (Özen Barkot, 2011). Öyle ki sinemanın, izleyicilerin kendilerini gösterilen hikâyeye yerleştirmesine veyahut gösterilen üzerinden, kendilerini görmelerine izin veren gerçek bir ayna işlevi gördüğü söylenebilir. Çünkü filmler, bizlere zihinsel dünyamızın bir tür simülasyonunu sunarak, düşünceler ve temsiller arasında sahici bir köprü oluşturmaktadır. Zaman içinde, sinemanın insanı ve insan zihnini incelemek için bu denli işlevsel olması ile birlikte, onu yorumlamayı ve incelemeyi amaçlayan psikolojik film çalışmalarının bir araya gelmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Jacques Lacan'ın çalışmalarıyla ilerleyen 1970 sonrası Psikanalitik Film Teorisi ile birlikte, bu film çalışmaları farklı bir boyut kazanmıştır (Özen Barkot, 2011). Film Teorisi'nin erken dönemlerinde çalışmalar yürüten teorisyenler, Lacan'ın Ayna Evresi Teorisi'ni temel almışlardır. Psikanalitik Film Teorisi için kritik bir nokta oluşturan ayna evresinde, çocukların aynaya bakıp bedenleriyle ilişki kurması ego oluşumunu başlatmaktadır. Bir bütün olmayan beden, aynanın karşısındaki görüntünün okunma şekli ile bir bütün olarak algılanır. Aslında deneyimlenmeyen bu bütünlük, çocuk için bir hakimiyet yanılması yaratır. Bu yanılma kritiktir. Çünkü, erken dönem film kuramcıları için sinema izleyicisi aynanın önündeki çocuğun temsilini ifade etmektedir (McGowan, 2007). Seyirci, bir filmi izlerken ayna evresinde olduğu gibi bir tür hakimiyet yanılması içerisindedir. Bu deneyim, ayna evresi sonrasında dil alanına, bir diğer deyişle simgesel alana (*symbolic register*) giriş ile oluşan yeniden bütün olma karşısındaki kalıcı eksiklik hissinden seyirciyi bir süreliğine de olsa uzaklaştırmakta ve imgesel bir zevk deneyimlemelerine olanak tanımaktadır (McGowan, 2007). Bu sebeple, kuramcılara göre, yeniden bütün ve hâkim olma yanılması sinemayı izleyiciler için daha da çekici kılmaktadır.

Bununla birlikte, kuramcıların bu denli dogmatik bir şekilde ayna evresine vurgu yapması, çalışmaların çoğunlukla imgesel boyutla sınırlı kalmasına neden olmuştur (McGowan, 2007). İmgesel (*imaginary register*), neyin eksik olduğunu bilmediğimiz, henüz simgesel alana girilmemiş olan boyuttur. Bu dönemde, ben ve Başka arasındaki ayrışma henüz deneyimlenmemiştir. Yaşanan bütünlük yanılması ile birlikte, görsellik ve yanıltıcılık hüküm sürer. Dolayısıyla, görüntülerde bireysel deneyim, yani özne filtresinden geçirilen çıkarım mevcut değildir. Çocuk ancak, Baba-nın-Adı ve dilin alanı ile gelen ayrışma sonucunda oluşan

eksiklik hissi ile birlikte, toplumsal normlar çerçevesinde arzulayan bir özne olma sürecine girmektedir. Bu noktada, simgesel düzlem sadece yaşamı tasvir edebilmemize olanak sağlamayıp, aynı zamanda dünyayı algılayış biçimimizi ve kimliklerimizi de şekillendirmektedir. Dolayısıyla, imgesel boyutta görüntünün yorumlanması aldatıcıdır ve bu boyutta kalmak öznel deneyimin es geçilmesine neden olmaktadır. Öte yandan, bu yaklaşım Lacan'ın bir diğer kavramı olan gerçek'in (*real register*) de göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Gerçek düzlem, anlamın kırıldığı noktadaki eksikliği temsil etmektedir (McGowan, 2007). Bilinmeyen ve adı konulmayandır. Bu noktada temsil ettiği eksiklik, simgesel düzleme de dokunmaktadır. Çünkü, dilin alanının her şeyi tanımlamada ya da anlamlandırmada yeterli olamayacağına bir tür göstergesidir. Dolayısıyla, her ideolojinin kendi içinde açıklamada yetersiz kaldığı noktaları olduğunun ve eksiksiz bir şekilde ilerleyemediğinin de temsilidir (McGowan, 2007). Bu noktada, özne ideolojideki eksikliği sorgularken, gerçek düzlem yola çıkan noktadır. Bu nedenle gerçek, sinemasal deneyimde de kilit bir rolde bulunmaktadır. Sinema çalışmalarında gerçek düzlemi göz ardı etmek, görüntüler üzerinde hakimiyet yanılması yaratarak sinemasal deneyimin perdelenmesine sebep olur. Çünkü, film izlerken hissedilen hakimiyet, imgesel boyuttaki aynaya bakışın hakimiyetidir (McGowan, 2007). Dolayısıyla, erken dönem film kuramcıları adına bakış seyirciye aittir ve imgesel düzleme hizmet etmektedir. Sonraki yıllarda teori, Lacan'ın bakış kavramını, “öznenin bir nesne içinde karşılaştığı şey” olarak ele aldığıyla anlaşılmasıyla imgesel boyuttan gerçek boyuta taşınarak bir dönüşüm geçirmiştir (McGowan, 2007). Daha önce, izleyicinin hâkimi olduğu bir kavram olarak tercüme edilen bakış, bir nesne olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Böylece, bakış ve sinemasal deneyimde bakışın oynadığı rolü anlamının yolunu açan gerçek kavramı yeniden boyutlanmış ve psikanalitik film teorisinin en önemli kavramlarından biri haline gelmiştir.

Korku Filmlerinin İzleyici Üzerindeki Temsillerinin İncelenmesi Bakış

Bakışı nesne olarak tanımlamak, film değerlendirmelerini tamamen farklı bir boyuta taşımıştır. Bunun nedeni, bu görüşün bakışı anatomik boyuttaki gözden ayırmış olmasıdır (McGowan, 2007). Lacan'a göre, bir nesne olarak bakış, bizi görsel olarak uyaran arzunun nesne nedeni olan küçük a nesnesinin (*objet petit a*) ta kendisidir (Lacan, 2013). Arzu kavramı üzerinde önemli bir yere sahip olan küçük a nesnesi, gerçek bir nesneyi temsil etmez ve görsel alana indirgenemez. Her zaman eksiktir ve varlığının nedeni de bu eksiklikten kaynaklanır (Lacan, 2013). Çocuk, ayna evresi ile birlikte, başka ile bir bütün olmadığının ve onun kendisinin bir parçası olmadığının farkına varmaktadır. Bu durum bir çeşit hayal kırıklığı yaratmaktadır. Çünkü çocuk, sonrasında Baba-nın-Adı ile birlikte kurallar ve otoriteler

karşısında annesiyle olan ilişkisinden aldığı *jouissance*'tan feragat etmek zorunda kalır. Böylelikle, kastre olan çocuğun bu feragati bir boşluğa neden olur ve çocuk bu nedenle aslında var olmayan bir kayıp nesnenin peşine düşer. Bu nesne küçük a nesnesidir. Küçük a nesnesi, yasaya giriş ile yani simgesel düzleme giriş sonrasında kaybolan, aslında öncesinde de var olduğu bilinmeyen ve öznenin ömrü boyunca peşinde olduğu eksikliğin temsilidir (Lacan, 2013). Bu nedenle, oluşturduğu boşluk ile birlikte arzunun da başlangıç noktasıdır.

Bununla birlikte Lacan, küçük a nesnesinin arzunun nesnesi olduğu gibi aynı zamanda dürtülerin de nesnesi olduğunu belirtmektedir. Tüm dürtülerimiz, anne ile bütün olduğumuz, gerçek düzlemle ilişkilendirebileceğimiz dönemle bağlantılı olarak, kayıp nesne temsilleri ile ilişkilidir (Hekimoğlu ve Bilik, 2020). Bu bağlamda bakış da skopik dürtümüzün kayıp nesnesini temsil etmektedir. Skopik dürtü, bizi bakmaya iten dürtüdür. Hayatın ilk yıllarından itibaren kendimizin ve başkalarının bedenini keşfetme merakıyla başlar ve sonrasında daha karmaşık bir hal alır. Küçük a nesnesinin herhangi bir temsil alanına girmemesi, simgesel alana yani Başka'nın alanına girdikten sonra kaybolması nedeniyledir. Dil alanının, sosyal normların ve simgesel düzlemde anlamlandırmanın tamamen dışında kalır. Dolayısıyla, görme alanındaki küçük a nesnesi olarak bakış, boşluğun veya kör noktanın bir tezahürüdür (Lacan, 2013). Bu bağlamda, Lacan, 1964 yılında verdiği "*Psikanalizin Dört Temel Kavramı*" adlı 11. seminerinde bakış kavramını ele alırken Hans Holbein'in "*The Ambassadors*" adlı tablosuna atıfta bulunmaktadır (Lacan, 2013). Tabloya düz bir noktadan bakıldığında, alt kısmında manasız bir figür belirir. Ancak tabloya farklı ve çarpık bir noktadan bakıldığında yerdeki manasız figür bir kafatasına dönüşür ve anlam kazanır. Bu durumda, kafatası bakışın yerleştirildiği kör noktadır. Resme, doğru açıdan bakıldığında, resim öznelleşir ve kişi ile nesne arasında bir bağlantı yaratır. Böylece görsel alan, öznenin arzusunu dikkate alır ve ancak bu şekilde nesnenin, kişiye bakışı görünür hale gelir.

Resim 1. The Ambassadors. Hans Holbein, 1533

Sinema deneyimi adına kilit bir role sahip olan bakışın önemi işte bu noktada netleşmektedir. Gerçeğin bir tezahürü olan bakış, izleyicinin dışarıdan bir özne değil; sahnenin

kendisine dahil olan bir özneye dönüştüğü noktada kendini göstermektedir. Filmler, bakışı ulaşılamaz nesnenin nedeni olarak yerleştirilerek izleyiciye arzu vaat etmektedir. Görsel alana net olarak yerleştirilmeyen bakış sayesinde, seyirci her filmi bakışla karşılaşma güdüsü ile izlemektedir. Dolayısıyla, görme ustalığından değil; görme başarısızlığından kaynaklanan arzu izleyiciyi filmde tutmaktadır (Yegen, 2009). Filmlerin çekim açılarından bakıldığında, bu durum bizlere kadrajdaki alanın hiçbir zaman objektif olmadığını göstermektedir. Bunun nedeni, belirli bir kişinin kamera açılarını ayarlaması ve izleyicinin alana kendi benliği ve özneliği içinde bakmasıdır (McGowan, 2007). Çekim yöntemleri ve kamera açıları bu noktada önemli bir role sahiptir. Bazen karakterin bakışından, bazen tanık bakışından, bazen kamera bakışından, bazen de katil bakışından filmlere dahil olmaktadır. Kamera açılarının bu şekilde farklı kullanımı, bakışların gizlendiği görüntüleri daha da tekinsiz hale getirmekte ve izleyiciye filme dahil olma hissi vermektedir. Çünkü bakış, görsel olanın aslında sadece görmemiz için var olmadığını, onun da bizi gördüğünü vurgulamaktadır (McGowan, 2007). Başka bir deyişle, bu durum arzumuzun bakış ile kesiştiğinde, onu bir dönüşüme uğrattığını da göstermektedir. Böylelikle seyirci, film içinde gördüklerini sorgulamaya ve kontrol etmeye yönelik bir gereksinim duymakta ve filmde gerçek ile karşılaşma arzusuna sebep olan görme dürtüsü, seyirciyi daha da derinden etkilemektedir. Öte yandan bu durum, ideolojinin her şeyi açıklayabilme özelliğinin kırılmasındaki önemli bir noktaya da işaret etmektedir. Travmatik olan gerçek ile karşılaşmak; öznenin simgesel otoritenin, diğer bir deyişle Başka'nın, bazı şeyleri açıklamada başarısız olduğunu fark etmesine ve simgesel alanın yeterliliğini sorgulamasına neden olmaktadır (McGowan, 2007). Dolayısıyla anlamlandırma boyutunda bir eksiklik ile karşılaşmak, özneyi olduğu kadar Başka'yı de etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında, filmdeki bakışla karşılaşmak özneyi sadece travmatize etmekle kalmaz, aynı zamanda öznedeki özgürlük duygusu da yaratır (McGowan, 2007). Böylelikle, anlamlandırma çabası dahilinde yetersiz kalan yasa koyucu, özne adına bağımsızlığın kapısını aralar. Bu noktadan bakıldığında, filmlerde bakışın bu şekildeki aktarımı, izleyicide gerçek ile karşılaşma provasını ve beraberinde gelecek olan travmayı ehlileştirmeyi temsil ediyor olabilir. Kesin olan şu ki bakış, izleyicileri film boyunca onların ona baktıkları yerden bakmayarak sürüklemektedir. Böylece skopik dürtü ile görünmez olanı görmenin vereceği zevkin tatmin olma ihtimali, izleyiciyi filmi seyretmeye iter.

Tekinsizlik ve Bilmezlik Tutkusu

En ilkel ve kaçınılmaz duygularımızdan biri olan korku, gerçek bir tehlikenin yanı sıra soyut tehlike düşüncelerinin karşısında da tetiklenebilmektedir. Bu noktada, kaygı ve korku arasındaki ayrım öne çıkmaktadır. Freud, bu doğrultuda, nesnenin mevcut olduğu durumda

korkunun; mevcut olmadığı durumda ise kaygının ortaya çıktığını belirtmektedir (Hekimoğlu ve Bilik, 2020). Dolayısıyla, tehlikenin beklentisi veyahut soyut tehlike düşüncesi kaygı ile ilintilidir. Bununla birlikte Lacan (2014), duyguların gösterenler ağı üzerindeki temsilleri doğrultusunda dönüşüme uğrayabildiklerini belirtmiştir. Ona göre bu durum, duyguları yanıltıcı bir hale büründürmektedir. Ancak, kaygıyı bu durumdan ayrı bir noktada tutmakta ve duygulanım olarak tanımlamaktadır. Çünkü, Lacan'a (2014) göre kaygı, imgesel ve simgesel düzlemin değil; gerçek'in alanına aittir ve dönüşüm göstermez.

Korku filmleri üzerinden bakıldığında ise, kaygı duygulanımının genellikle tekinsizlik imgesi ile ilişkili olduğu görülmektedir. Jentsch (1906/1997), "*Tekinsizliğin Psikolojisi Üzerine*" adlı çalışmasında, tekinsizliği belirsizlik ile bağdaştırarak, bireyin günlük hayatın olağanlığında tanımlayamadığı veya aşına olmadığı bir durumla karşılaşmasının belirsizlik oluşturup tekinsizlik hissi verdiğinden bahseder. Böylelikle tekinsizlik hissi, bireyi güvenli alanında veyahut yuvasında olma hissinden tamamen uzaklaştırmaktadır (Jentsch, 1906/1997). Sonraki yıllarda ise Freud "*Das Unheimlich*" (1919) adlı çalışmasında tekinsizliği detaylı bir şekilde incelemiştir. Bu çalışma dahilinde, Jentsch'in aksine, tekinsizliğin yalnızca bilinmeyen ve yabancı olunan durumlarla ilişkili bir kavram olmadığını ifade eden Freud, aksine bilinen ve tanıdık ancak aynı zamanda gizli ve bastırılmış olanı da işaret eden bir kavram olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber Freud (1955), birçok kişi için tekinsizliği üst düzeye çıkararak şeyin evde hissedilen ruhların ve hayaletlerin varlığı olduğunu örnek olarak gösterir. Çünkü hayaletler, tekinsizlik kavramında geçtiği gibi, geçmişte yok olup gittiğine inanılan ancak umulmadık bir anda yeniden ortaya çıkma ve hatırlanma ihtimalini temsil etmektedir. Dolayısıyla, birçok filmin kişilerin güvenli alanı olarak kabul ettikleri ev temsili üzerinden tekinsiz işleme şaşırtıcı değildir. Bu noktada, Freud "tanıdık fakat unutulmuş olanla" yeniden karşılaşma durumunun insan yaşamında kaygı yarattığı ve bunun kaynağının tekinsizlik olduğunu belirtmektedir (Freud, 1955). Bu noktada, Freud'un tekinsizlik kavramını kaygı ile ilişkilendirdiği açıkça görülmektedir. Bununla birlikte tekinsiz olanı anlamlandırılmayan veya simgeselleştirilemeyen bir şey olarak görmesi de Lacan'ın kaygıyı gerçek düzleme dahil etmesi ile benzerlik göstermektedir. Bu noktada tekinsizlik kavramı, unutulmuş veyahut bastırılmış olana işaret etmektedir. Özetle, Freud'un "bastırılanın geri dönüşü" vurgusunun, bir zamanlar aşına olunan şeyin izlerinin o andaki yaşantı içerisinde belirsizleşip tedirginlik ve kaygı yaratması üzerine olduğu söylenebilir (Freud, 1955, s.220).

Sosyal ve bireysel boyutta incelediğimizde de tekinsizlik hissini günlük yaşamda çoğunlukla zorlayıcı konumda olduğunu gözlemlemekteyiz. Bireyler genellikle başlarına gelecek iyi veya kötü durumları kesin olarak bilmek ve ona aşına olmak isterler. Bu nedenle, negatif getiriler bile bazen belirsiz bir duruma üstün gelebilir ki bu çoğu durumda insanların

yeni ve aşına olunmayan bir düzene geçmek yerine eski ve tanıdık düzende kalmadaki ısrarının açıklanmasına yardımcı olur (Jentsch, 1906/1997). Çünkü tekinsizlik uyandıran şey, anlamlandırma süzgecine takıldığından dolayı bireyin düşünsel alanında hızlıca yerini bulamaz. Bu durum, kişide uyum sağlamaya karşı bir direnç yaratır. Bu bağlamda, korku filmlerinde sık sık tekinsizlik yaratıcı temsillerle karşılaşmamız kafa karıştırıcı değildir. Freud'un "Das Unheimlich'de" (1919) de bahsettiği gibi, bireylerin yabancılaştıkları ve anlamlandırmakta zorlanacakları görüntüleri tekinsiz bir temsil üzerinden sunmak kaygıyı ortaya çıkarmaktadır. Korku filmlerinde, aşına oldukları yaşamlarına devam eden karakterlerin, sonrasında başlarına korkunç şeyler geleceği aşikârdır. Fakat, bu korkunç şeylerin kaynağı belirsiz ve tekinsizdir. Karakterlerin başına gelen olayların sebebi kesin olarak anlamlandırıldığında, çözüm aranacak bir durum da ortaya çıkacaktır. Ancak bilinmezlik devam ettikçe, karakterler çözüm bulamamaya devam edecektir. Öyleyse, seyirci neden deneyimlediği en rahatsız edici durumlardan birine yeniden maruz kalmak istemektedir? Filmin sonunda tekinsizlik hissi ortadan kalktığında gelebilecek olan rahatlamadan dolayı mı? Öyleyse, belli bir şekilde bitmeyip her şeyin gizemli kaldığı ve filmin sonunun izleyicinin hayal gücüne bırakıldığı filmlere gösterilen ilgiyi açıklamakta zorlanabiliriz. Seyirciler, merakla filme başlarken bilinmeyen ve belirsiz bir yolculuğa çıkmaktadırlar. Ancak Lacan bu meraka şüpheyle yaklaşır ve üç temel tutkudan bahseder. Bu üç tutku: aşk, nefret ve bilmezlik tutkusudur (Fidaner, 2020). Lacan'a göre sadece bilmemeye karşı bir dürtü vardır; bilmeye karşı değil. Bunun yanında Lacan bilmenin dehşetinden bahseder. Çünkü bilmezlik, öznenin Gerçek'i sorgulamasına neden olmaktadır. Eğer bilmezlik yoksa, aranan bilgiye ulaşma ihtimali de ortadan kalkar. Bununla birlikte özne, bu şekilde fantezisinin yörüngesine müdahale edilme olasılığından da kaçınır (Fidaner, 2020). Bu durum bilmeye karşı bir direnç yaratırken, onu bulmaktan korkarak arzuyu arzulayan özne, cehaletini koruyarak benzer bir döngüyü sürdürür. Bu bağlamda, öznenin aradığı küçük a nesnesinin film boyunca özneyi tetikleyen bakışa belirsiz bir şekilde sabitlenmesi, bir tür kaç ve kovala döngüsü yaratmaktadır. Bu nedenle filmdeki tekinsizlik imgesinin belirsiz ya da eksik bir şekilde gösterilmesi, izleyiciyi açıkça görmekten daha çok tetiklemektedir. Çünkü bu durum, görüntünün açıkça gösterilme olasılığını yaratır ve bu bilmezlik tutkusu izleyiciyi sürükler. Bu nedenle, filmlerin başında dehşet verici bir olgunun varlığını hissettirdikten sonra, sonunda bunun basit bir kâbus ya da öncesinde aşına olunan ve kısaca açıklanabilecek bir durum kaynaklı olduğunu göstermek sık kullanılan bir yöntemdir (Jentsch, 1906/1997). Çünkü, film boyunca sürdürülen tekinsizlik karşısındaki çaresizliğin izleyiciyi film sonuna kadar tetikte tutacağı bilinir ve böylece oyunu istedikleri kadar sürdürebilirler.

Fantazm

Acımasız cinayetler, kanlı ortamlar ve kopmuş uzuvlar birçok korku filminde sıkça karşılaştığımız görüntülerdir. Bu görüntüler, birçok insan için dehşet verici niteliktedir. Brottman'a (2005) göre, bu durumun nedeni, özne için imgesel düzlemin, simgesel düzlem ile bölünüşünü yeniden canlandırması ve aralarındaki ayrımın bilinçdışı bir tasvirini sunmasıdır. Bu noktada parçalanmış bedenler, imgesel ve simgesel arasındaki boşluğa sıkışmıştır. Ne tamamen ayrı ne de parçalanmış, kolektif bir kimliğin tezahürleridir (Brottman, 2005). Dolayısıyla, gerçek düzleme işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle, bu tür filmleri izlemek, özellikle psikotik bir özne için bir işkenceye dönüşebilir. Lacanyen Psikanaliz'de psikotik özne, ayna evresinde aynadaki görüntü ile tezahür eden bütünlük algısını deneyimlemeyen öznedir. Bu sebeple ayna evresi öncesindeki parçalanma kaygısından sıyrılamaz (Hekimoğlu ve Bilik, 2020). Bu parçalanma kaygısı beden üzerinden deneyimlenmektedir. Dolayısıyla, filmlerdeki kopmuş uzuvlar ve parçalanmış bedenler psikotik özne için bir tehdit kaynağı oluşturmaktadır.

Öte yandan, bu tür içerikleri barındıran filmleri izlemeyi tercih eden ve ilgi gösteren insanlar nezdinden bakıldığında, durum farklı bir pencereye açılmaktadır. Özellikle vahşet içeren korku filmleri incelendiğinde, çoğu zaman sosyal normlar tarafından kabul edilmeyen veyahut ahlaki açıdan kabul görmeyen davranışların rahatlıkla sergilendiği görülmektedir. Bir diğer deyişle, bu filmlerde yasayı çiğneme söz konusudur. Bu doğrultuda Freud (1920), *Haz İlkesinin Ötesinde* (1920) adlı makalesinde, insanların nazik değil; içgüdüsel olarak güçlü bir saldırganlık duygusuna sahip varlıklar olduğunu öne sürmektedir (Brottman, 2005). Korku filmleri de insan özneliliğine özgü bu şiddet ve saldırganlık imgelerinin doğasını açıkça gözler önüne sermektedir. Yasakları çiğneyen, insanlara zarar veren veya işkence eden bu karakterler, öznenin bastırıldığı bilinçdışı dürtülere karşılık geliyor olabilir. Bu bilinçdışı dürtülerin temelini irdelerken kastrasyon meselesine değinmek önemlidir. Çocukta kastrasyon tehdidini yaratan baba, bebeğin anne ile kurulan ilişkiden aldığı jouissance'ı keser ve çocuk için yasalarla çevrili bir dünyanın kapısını açar. Deneyimlenen kastrasyon kaygısının çocukta sebep olduğu endişe, çocuğun annenin arzusunun nesnesi olarak, annenin eksikliğini tamamlamanın verdiği tüm güçlülük halinden vazgeçmesine neden olur. Bu duruma yönelik arzusunun bastırılması ile birlikte özne, kastre olarak nevrotik bir yapılanma sürecine girer. Ancak bu bağlamda kastrasyona uğramış özne, yaşamı boyunca, imgesel dönemdeki gibi bütün olma fantazisine sahip olmaya devam etmektedir. Fantazi, özne için elde edemediği kayıp nesneyi bir ihtimal dahilinde elde edebilme olanağı yaratır. Çünkü, fantazi, simgesel düzlemin yasalarının ötesinde bir konumda, kısıtlamalardan bağımsız bir şekilde biçimlendirilebilmektedir (McGowan, 2007). Dolayısıyla, nevrotik öznenin fantazisi, yasayı ortadan kaldırıp kayıp

nesnesine ulaşması etrafında şekillenmektedir. Lacan, 1972-1973 yılları arasında verdiği *Encore* isimli 20. Seminerinde, süper egonun bir jouissance buyruğu olduğundan ve özneyi zevk almaya zorlayan bir olgu olduğundan bahsetmektedir (Lacan, 2020). Bu noktada süper ego, yasanın temsili olmakla beraber, aynı zamanda yasanın kıyımının da temsilidir (Lacan, 2020). Öznenin yasa ihlalindeki özgürlük yanılması, beraberinde jouissance'ı getirir. Dolayısıyla, yasa ve jouissance arasındaki paradoksal ilişki, özne tarafından, yasanın ihlali üzerinden işlemektedir. Bu doğrultuda, toplumsal normlara uyum sağlayan bir nevrotik öznenin, bedenlerin parçalandığını ve kan döküldüğünü gösteren görseller ile ilkel babayı, diğer bir deyişle yasa koyucuyu, aşma veyahut yok etme fantazisi ile jouissance deneyimlediği düşünülebilir. Öte yandan bakıldığında jouissance, doyumuna ulaşamayan ve elde edilemeyen dürtü tatminidir (Brottman, 2005). Dolayısıyla imkânsız olandır. Bu nedenle, izlenen görüntüler temel arzumuzun tatmini için hiçbir zaman yeterli olmaz. Çünkü, aranan zevk ile elde edilen zevk arasındaki eksiklik her zaman bâkidir. Bu bağlamda, her seferinde bütünlüğe ulaşma fantazisi ile izleyiciyi film için harekete geçiren kaynak, döngünün kilit noktası olan jouissance'tır.

Film Sahnelerinin İncelenmesi

Film 1. Faust- Eine deutsche Volkssage (1926)

İlk sahne, korku filmlerinin ilk örneklerinden biri olan “*Faust’a*” (1926) (*Eine Deutsche Volkssage*) aittir. Filmde, Tanrı'nın varlığını ve hayatın anlamını sorgulayan Faust, sonsuz yaşamın ve gençliğin peşindedir. Bu arzusuna ulaşabilme umudu ile şeytanla bir anlaşma yapar. Şeytan, Faust'a sonsuz gençliği ve güzelliği vaat etmektedir. Faust, bu anlaşmayı kanıyla imzaladığında şeytanın laneti tarafından kuşatılmaya başlar. Yukarıdaki sahne, şeytanın Faust'u ikna etmeye çalıştığı kısımdan alınmış bir kesittir. Şeytan temsilinin, o zamanlar toplum içinde yaygın olan bir korku temsili olarak vampirle eşleştirildiğini görmekteyiz. Su ise, önce kişinin gençliğini gösteren bir ayna temsili olarak sunulmaktadır. Sonsuz güzellik ve gençlik fikrini yarattıktan sonra, sudaki görüntü bir kafatasına dönüşmektedir. Bu sahne, bize Lacan'ın (2013) bakış kavramını anlatırken bahsettiği “*The Ambassadors*” tablosundaki kafatası imgesini anımsatmaktadır. Tıpkı o tabloda olduğu gibi, bakışa ölümü çağrıştıran bir

temsil olarak kafatası yerleştirilerek izleyiciye ve karaktere zor bir seçim sunulmaktadır. Şeytanın, Faust'a sonsuz gençliği ve güzelliği vaat etmesi ise bölünmemiş olanı, diğer bir deyişle Gerçek'i, işaret etmektedir. Faust bu noktada, Gerçek'e yeniden ulaşma umuduyla arzusunu takip eder. Fakat sonu hayal kırıklığı ile biter.

Film 2. Evil Dead II (1987)

İkinci sahne, “*The Evil Dead 2*” (1987) filminden bir ayna sahnesidir. Filmdeki Ash karakteri aynaya bakar ve aynadaki görüntüsü karakterin nesnel alanına nüfuz ederek onu boğmaya çalışır. Korku filmlerinde oldukça sık kullanılan ayna imgesi, genellikle bilinç ile bilinçdışı arasında bir perde görevi görmektedir. Kuşkusuz ki ayna imgesinin filmlerde bu denli sık kullanılmasının nedeni insanları kaygılandırmadaki başarısıdır. Bu durum, Lacan'ın çalışmalarında kaygı ile bağlantılı bir şekilde bahsettiği dağılma tehdidinden kaynaklanmaktadır. Ayna evresi öncesinde bedenini parçalar halinde algılayabilen bebek, ayna evresinde kendi görüntüsünü bir bütün olarak yorumlayışıyla bütünlük yanlısaması yaşar. Fakat, psikozda bu bütünlük algısı deneyimlenmez. Bunun sonucunda, Ayna evresi öncesinde algıladığı dağılma tehdidini beraberinde taşımaya devam eder. Dolayısıyla dağılma kaygısı yaşayan psikotik özne, bu kaygıyı kendi bedeni üzerinden deneyimlemektedir (Hekimoğlu ve Bilik, 2020). Ayna, bu noktada dağılma kaygısı karşısında bir kontrol edici görevindedir. Korku filmlerinde, aynada sadece kendi bakışıyla karşılaşmaya aşına olan özne için bakış, artık bedeninden kopmuş bir haldedir (Yegen, 2009). Dolayısıyla, bakışın öznenin ayrı bir konumda olması, onu kalıcı bir şekilde tekinsiz kılmaktadır. Bu noktada filmler, çekim açıları ile aynadaki bakışı öznenin tam olarak sembolize edemediği bir kör noktaya yerleştirerek kaygı yaratmayı amaçlamaktadır.

Film 3. Peeping Tom (1960)

Yukarıdaki sahneler “*Peeping Tom*” (1960) filmine aittir. Ana karakter olan Mark’ın babası, korkunun insanların sinir sistemleri üzerindeki etkisini inceleyen bir bilim insanıdır. Mark, çocukluğunda oldukça travmatik bir şekilde babasının yaptığı deneylere maruz kalmıştır. Bu maruziyetlerle beraber, bir film stüdyosunda çalışmaya başlayan Mark, kadınları kamera önünde öldürmeye ve babası gibi korku ifadelerini kayda almaya başlar. Filmde babasal işlevin yetersizliği görülebilir. Fink (2016) bu noktada, pervert öznenin babasal işlevin yetersiz olmasından dolayı yasa dâhilinde arzulanmadığından bahsetmektedir. Özne, kendini Başka’nın eksiğindeki nesne a’nın yerine koymaktadır. Bununla birlikte, Baba-nın-Adı ile adlandıramadığı Başka’daki bu boşluğu farklı şekillerde doldurmaya çalışmaktadır (Fink, 2016). Nitekim, film bu doğrultuda skopik dürtü ile hakimiyet arayışını gözler önüne sermektedir. Mark, bulmayı umduğu hakimiyeti elde ettiğinde hem babanın projesini tamamlayacak hem de kendi travmatik parçalanmışlığını onarabilecektir. Bu doğrultuda, kurbanlarının nesne a’sı konumuna geçerek hâkim olmayı, bir bütün olmayı arzulamaktadır. Ancak, kurbanının ölüm anında çekim yaptığı esnada ışığın erken kesilmesi sonucunda elde ettiği şeyin kara bir lekeden ibaret olması, arzusunun kayıp nesnesine ulaşmanın imkansızlığının sinema üzerinden somutlaştırılmasına oldukça güzel bir örnektir. Filme bir röntgenci bakışı ile dahil olan izleyici ise skopik dürtüsü ile sınanmaktadır. Bu noktada “*Peeping Tom*” izleyiciyi kendi bakışıyla karşılaştırarak, karanlık boşluklarındaki Gerçek’le temas etmelerini sağlayan bir sinemasal deneyim sunar.

Film 4. The Reef (2010)

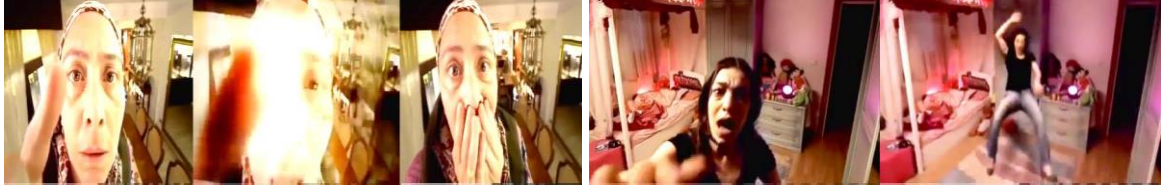
Yukarıdaki sahneler “*The Reef*” (2010) filmine aittir. Sorunsuz başlayan bir tatilde kahramanların teknesi çöker ve batar. Enkazda kurtarılmayı bekleyecekleri veya en yakın adaya 20 mil kadar yüzmeleri şeklinde iki seçenekleri olan kahramanlar ikinci seçeneği seçerler ve çok geçmeden saldırgan bir köpekbalığı onları takip etmeye başlar. Köpekbalığı temsili, korku filmlerinde oldukça yaygın kullanılmaktadır. Bu nedenle, çoğu insan için köpekbalıklarının denizin ve korkunun ortak nesnesi olması tesadüfi değildir. Bu bağlamda, film “bakışı” saldırgan bir köpekbalığı formuna sokmuştur. Filmin ilk bölümlerinde köpekbalığı imkânsız bir nesnedir ve sadece namevcudiyeti hissedilir. Film boyunca bir veya iki kez çok hızlı ve belirsiz bir şekilde kendini gösterir. Genellikle izleyici, resimlerde görüldüğü

gibi, köpekbalığının bakışından kahramanları izler ve asla kahramanların ona baktığı yerden onlara bakmaz. Bu kamera açıları, bir tür katil bakışını yansıtarak tekinsizliği beslemektedir. Bununla birlikte, köpekbalığının her saldırısı izleyicilerdeki bilgi boşluğuna yapışır. Saldırının nerede ve ne zaman olacağını kestiremezler. Tam da bu noktada nesnenin namevcudiyeti kaygının da kaynağını temsil etmektedir. Bu durum, izleyicinin kontrol ve hakimiyet hissini de elinden alarak bir çeşit travma yaratır. Sonuç olarak, film boyunca bakış köpekbalığı temsili ile somutlaştırılır ve izleyici bakışa hâkim olamamanın eksikliği ile her seferinde sonraki saldırının travmasını yaşar. Böylece film boyunca rahatlatma hissi asla gelmez ve korku asla kaybolmaz.

Film 5. Paranormal Activity 1-3 (2007-2011)

Yukarıdaki sahneler “*Paranormal Activity*” (2007-2011) serisinin birinci ve üçüncü filmlerine aittir. Bu filmler, film boyunca belli belirsiz görünen, evde yaşayan aileyi izleyen, korkutan ve nihayetinde onları öldüren karanlık bir gücü konu almaktadır. Yayınlandığı dönemde seyirci tarafından büyük bir ilgi gören bu serinin en ayırt edici özelliklerinden biri de izleyicinin, film sırasında yaşananları evin güvenlik kamerası bakışından izlemesidir. Bir kamera bakışı ile olanlara tanık olmak ve film kahramanları uyurken bile olanları görmek, izleyiciye tekinsizlik hissi vermektedir. Bu noktada, Freud’un “*Das Unheimliche*” (1919) adlı çalışmasında, birçok insan için tekinsizlik deneyiminde en başta gelen temsilen evde var olduğu hissedilen hayaletler olduğundan bahsedilmektedir. Güvenli olmasına aşına olunan evde, açıkça görünmeyen ve açıkça eylemde bulunmayan bir hayaletin mevcudiyeti, bilinen fakat bastırılmış olanla yeniden karşılaşma hissi yaratmaktadır. Bu tekinsizliği devam ettirmek adına, film boyunca ailenin peşinde olduğu korku temsili açık bir şekilde görünmemektedir. Görünmeye yakın olduğu zamanda ise çok belirsiz bir imge ile karşılaşırız. Yaratılan bu kesintisiz tekinsizlik, seyircinin uzun süre karşılaşmaktan korkarak filmdeki bakışla karşılaşmaya çalışmasına sebep olur. Çünkü seyirci bakış ile karşılaştığında korkacak; karşılaşmadığında ise kaygılandırıcı tekinsizlik hissi devam edecektir.

Film 6. Dabbe (2012)

Yukarıdaki sahneler “*Dabbe*” (2012) filmine aittir. Bu film, korku sinemasında sıklıkla ele alınan din temasını içermektedir. Karakterler, daha önce karşılaşmadıkları ancak kültürel birikimleri doğrultusunda aşına oldukları tekinsizlik temsilleri karşısında inançları ile sınanmaktadır. Bu doğrultuda, verilen sahneler, filmde kamera bakışının asla objektif olmadığını açık bir şekilde göstermektedir. Tekinsizlik temsili, bozulma, gürültü, görüntü kesintisi gibi özelliklerin objektif bakacak şekilde konumlandırılmasına aşına olunan kameraya yüklenmesi ile elde edilmiştir. Böylelikle izleyici, bakışın temsili olan kameranın kötücül varlık ile temas halinde olduğunu kolaylıkla fark eder. Bu durum, izleyicinin film boyunca tetikte kalmasına ve ekranda güvenilir herhangi bir şey bulamamasına neden olacaktır. Dolayısıyla, koltuklarından filmi izlerken güvenli alanda olduklarını düşünen izleyicilerin bakışın onları hesaba kattığını görmeleri, artık güvenli bir alanda olmadıkları hissine neden olarak kaygı yaratacaktır.

Sonuç

Korku filmleri, tema olarak insanlığın ortak korku ve kaygılarını hedef almaktadır. Geçmişten günümüze korku filmlerini incelediğimizde, filmlerin çoğunlukla içinde üretildikleri toplumun korkularına ayna tuttuğunu gözlemleyebiliriz. Genel olarak filmler, izleyicinin simgesel alanda anlamlandıramayacakları veya sosyal normlar çerçevesinde deneyimleyemeyecekleri görüntüler sunmaktadır. Bu görüntülerin çoğu insanlarda kaygı ve korku yaratmaktadır. Günlük hayatta genellikle kaygı yaratan durumlardan kaçınma davranışı gösteren insanların, benzer durumların bir tür simülasyonu ile karşılaşacaklarını bildikleri halde korku filmlerine gösterdikleri ilginin altında yatan bilinçdışı temsillerin neler olabileceği sorusu ile de psikolojik boyut devreye girmektedir. Tartıştığımız konulara bakacak olursak, sinemanın izleyiciye gerçek ile, diğer bir deyişle bilinmeyen ile, bir karşılaşma vaat ettiğini ve bunun sahici bir deneyim gibi hissettirmesi için birçok teknik kullandığını söyleyebiliriz. Diğer bir yandan, bu karşılaşma ihtimali ile bağlantılı olarak, ele aldığımız üç kavram için de görme dürtüsünün önemli bir rolü oynadığını gözlemlemek mümkündür. McGowan, *Gerçek Bakış* (2007) adlı kitabında bu durumun izleyicinin dikkatini çekme noktasını şu sözlerle ifade etmektedir:

...imkansızla sahici bir karşılaşma yaşadığımızda, fazlasıyla zevk alırız, ama bu, bizi tamamıyla özneye dönüştüren bir zevktir. Deneyimlediğimiz tek hakiki zevk, zorunlu olarak travmatiktir. Sinema deneyiminde bu zevk, en radikal şekilde, bakışla doğrudan bir karşılaşma sırasında gerçekleşir. Bizler sinemaya bakışın travmasından zevk almak için gideriz. Ve bakışın travmasında öznenin özgürlüğü yatmaktadır. (s. 210)

Kaynakça

- Biryıldız, E. (2016). *Sinemada Akımlar* (6. Basım). İstanbul: Beta Basın Yayım Dağıtım.
- Brottman M. (2005). *High Theory/ Low Culture* (1. Basım). New York: Palgrave Macmillan.
- Fidaner I. B. (2020). *Curiosity and the Passion of Ignorance*. Zizekian Analysis sitesinden alınmıştır: <https://zizekanalysis.wordpress.com/2020/12/19/curiosity-and-the-passion-of-ignorance-isik-baris-fidaner/>
- Fink, B. (2016). *Lacancı Psikanalize Bir Giriş: Klinik ve Kuram* (1. Basım). (Ö. Ögütçen, Çev.). İstanbul: Encore Yayınları (1997).
- Freud, S. (1996). The uncanny (1. Basım). (A. Strachery, Çev.). İçinde A. Smith (Ed.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XVII* (ss. 217-256). London: Vintage. (1919).
- Hekimoğlu, E. ve Bilik, M. (2020). Freud'dan Lacan'a kaygı. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 7 (3), 336-367. <https://doi.org/10.31682/ayna.761464>
- Jentsch, E. (1997). On the psychology of the uncanny (R. Sellars, Çev.). *Angelaki*, 2 (1), 7-16. <https://doi.org/10.1080/09697259708571910>
- Karacadağ, H. (Yönetmen). (2012). *Dabbe: Bir cin vakası* [Film]. Türkiye: Taff Pictures.
- Lacan, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı Seminer: 11. kitap* (1. Basım). (N. Erdem, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları (1964).
- Lacan, J. (2014). *The Seminar of Jacques Lacan. Book X: Anxiety* (1. Basım). (A. R. Price, Çev.). Cambridge, UK: Polity Press (1962-1963).
- Lacan, J. (2020). *Yine / Hâlâ Seminer 20. Kitap* (1. Basım). (M. Erşen, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları (1972-1973).
- McGowan, T. (2007). *The Real Gaze: Film Theory After Lacan* (1. Basım). New York: State University of New York Press.
- Murnau, F. W. (Yönetmen). (1926). *Faust: Eine deutsche volkssage* [Film]. Avusturya: Hollywood's Fox.
- Nasio, J. D. (2006). *Psikanalizin Yedi Temel Kavramı* (1. Basım). (Ö. Erşeren ve M. Erşeren, Çev.). İstanbul: İmge.
- Powell, M. (Yönetmen). (1960). *Peeping Tom* [Film]. İngiltere: Warner Bros.
- Raimi, S. (Yönetmen). (1987). *Evil Dead: Two* [Film]. ABD: Renaissance Pictures.
- Scognamillo, G. (1996). *Korkunun Sanatları* (1. Basım). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Traucki, A. (Yönetmen). (2010). *The Reef* [Film]. Avustralya: Atlas Entertainment.
- Özen Barkot, Z. (2011). İzleyici-özne sorunu bağlamında Lacan sonrası psikanalitik film kuramı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 56 (1), 283-300.
- Yegen U. T. (2009). Aynanın sırları: Psikanalitik film kuramı. *Kültür ve İletişim*, 12(1), 9-38.

A Psychoanalytic Approach to Horror Movies: A Study of Reasons for Interest and Representation on the Audience

Summary

Horror cinema has been one of the most popular movie genres since the initial example had appeared. Movies belongs to this genre aim to create fear by embodying the unconscious anxieties of people within the framework of society and the period. In this direction, most people show great interest in horror movies even though they know they will encounter a kind of simulation of situations they avoid in daily life because they lead to anxiety. This point creates some questions. From this point of view, this article aimed to present a psychoanalytic perspective on horror cinema by discussing the representations used in horror movies in line with the Lacanian Psychoanalytic concepts.

In the first part, the history of horror movies and what kind of changes they have shown were mentioned. From the past to the present, while the representations used in the films have been changing within the society, the underlying message remains the same: “If you do not obey the law, you will be punished.” In the second part, the Psychoanalytic Film Theory, which provides a significant basis for the discussion, was examined. The theorists in the early stages of Psychoanalytic Film Theory majorly stressed Lacan’s Mirror Theory. Accordingly, the audience looking at the screen experiences the illusion of mastery of the gaze like a child looking in a mirror (McGowan, 2007). However, this emphasis led to existing studies remain limited to the imagery register. Later, the film theory has transformed when it has been understood that Lacan treated the concept of gaze as an object that belongs to the real.

In the third part, the concepts of the gaze, uncanny, passion for ignorance and fantasy were discussed to examine the representations of horror films in the audience. Firstly, according to Lacan (2013), the objet petit a that disappears when entering the symbolic register and that the subject has been after throughout their life is the object of desire, as well as the object of impulses. In this context, the gaze also represents the lost object of our scopical impulse that drives us to look. Thanks to the gaze that is not placed clearly in the visual field, the audience watches each movie with the drive of meeting the gaze for a moment. On the one hand, meeting the gaze is traumatic for the subject, because it is the proof that the symbolic register or legislator is not enough to explain everything. However, although it is traumatic, it opens the door to freedom against the symbolic order for the subject (McGowan, 2007). Secondly, it was mentioned that Lacan distinguished the concepts of anxiety and fear from each other and emphasized that anxiety that belongs to the real would occur when there is no object (Lacan, 2014). At this point, the uncanny that Freud (1919) studied is quite similar to

anxiety that was mentioned by Lacan (2014). According to Freud (1955), the uncanny, which is used frequently in horror films as an anxiety factor, is a concept pointing to the known and familiar, but hidden and repressed at the same time. Concomitantly, the passion for the ignorance that is one of the three fundamental passions for Lacan was mentioned. In the light of all the topics mentioned, it was discussed that the uncanny and the passion for ignorance kept the audience alert throughout the film. Thirdly, it was discussed that the representations of disjointed limbs or atrocities shown in the movies point to the real for the subject, as they recreate the division of the imaginary register with the symbolic register (Brottman, 2005). Then, over these types of movies, by considering the relationship between the violation of the law and jouissance, the subject's possibility of taking jouissance from the fantasy of transcending or destroying the primitive father, in other word the legislator, was discussed. In the fourth part, in the light of the discussed concepts, the scenes taken from six films are examined. As a result, it was emphasized that the horror cinema promised the audience a veritable encounter with the real, which is the unknown, and tested them with their scopic impulses through these films.

Kuramsal Derleme

Romantik İlişkilerde Obsesif Kompulsif Belirtiler ve Risk Faktörleri Üzerine Bir Gözden Geçirme ÇalışmasıGözde AKKAYA¹, Tuğba YILMAZ^{2*}¹İzmir Bakırçay Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Menemen, İzmir, Türkiye²Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Göztepe İstanbul, Türkiye**Makale Bilgisi****Anahtar
kelimeler:**ilişki temalı obsesif
kompulsif
belirtiler,
romantik ilişki,
bağlanma tarzları,
bilişsel çarpıtmalar**Öz**

Pek çok ilişki bağlamında görülebilen ilişki temalı obsesif kompulsif belirtiler, genellikle romantik ilişkilerde araştırılan bir konu olmuştur. Romantik ilişkilerde görülen obsesif kompulsif belirtiler; ilişki odaklı ve partner odaklı olarak iki boyutta ele alınmaktadır. Bu belirti kümesi, bireylerin yaşamlarını olumsuz yönde etkilediği gibi çift ilişkileri bağlamında da çeşitli zorlanmalara neden olabilmekte ve ilişki kalitesini zedeleyebilmektedir. Bu çalışmanın amacını romantik ilişki temalı obsesif kompulsif belirtilerin temel özelliklerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilişki odaklı ve partner odaklı olmak üzere ayrı ayrı ele alınan obsesyon ve kompulsiyonlar son on yıl içerisinde gerçekleştirilen güncel görgül araştırmalar aracılığıyla incelenmiştir. Çalışmanın diğer bir amacı ise bu belirti kümesini risk faktörleriyle beraber ele almaktır. Bu kapsamda romantik ilişkilerde görülen obsesif kompulsif belirtilerde risk faktörleri olarak bağlanma tarzları ve bilişsel çarpıtmalar değerlendirilmiştir. Son olarak psikopatoloji alanında araştırma ve uygulama bakımından ilişki temalı obsesif kompulsif belirti kümesinin önemine ve bu konuyla ilgili neler yapılabileceğine dair önerilere yer verilmiştir.

Abstract**Keywords:**relationship related
obsessive
compulsive
symptoms,
romantic
relationships,
attachment styles,
cognitive
distortions

Relationship-Related Obsessive-Compulsive Symptoms (ROCD) which can be observed in several relational contexts, are generally investigated in romantic relationships. Relationship Related Obsessive-Compulsive symptoms are addressed in two dimensions as relationship focused and partner focused. This symptom cluster can negatively affect the lives of individuals as well as leading to severe difficulties in the context of the couple relationship, and it may impair the relationship quality. The aim of this study was to examine the basic characteristics of obsessive-compulsive symptoms in the romantic relationship. In line with this purpose, obsessions, and compulsions, which are discussed separately as relationship-focused, and partner focused, have been examined through current empirical studies conducted in the last ten years. Another aim of the study was to examine this symptom cluster together with its risk factors. In this context, attachment styles, and cognitive distortions were evaluated as risk factors. In conclusion, the importance of the relationship related obsessive compulsive symptom cluster and what needs to be done about this subject in terms of psychopathology were mentioned.

*Sorumlu Yazar, İzmir Bakırçay Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Seyrek Menemen, İzmir.

e-posta: tugba.yilmaz.psy@gmail.com

DOI: 10.31682/ayna.882836

Gönderim Tarihi (Received): 18.02.2021; Kabul Tarihi (Accepted): 01.06.2021

ISSN: 2148-4376

Giriş

Ruhsal Bozuklukların Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı'nda (DSM-5) Takıntı-Zorlantı Bozukluğu (Obsesif-Kompulsif Bozukluk) ve İlişkili Bozukluklar başlığı altında sınıflandırılan Takıntı Zorlantı Bozukluğu'nun belirtileri arasında kişide huzursuzluk ve kaygı gibi olumsuz duygular doğuran, istenmedik ve tekrarlayıcı biçimde ortaya çıkan düşünce, dürtü veya imgeler ve/veya bu obsesyonlar nedeniyle yaşanan rahatsızlık duygusunu hafifletebilmek için kişinin yerine getirmek zorunda olduğunu hissettiği, tekrarlayıcı davranışsal ritüeller veya zihinsel eylemler yer almaktadır. Kompulsiyonlar, obsesyonların neden olduğu olumsuzluklardan kurtulabilmek amacıyla gerçekleştirilmesine rağmen obsesyonların düzeyine göre abartılı veya obsesyonlarla bağlantısız olabilmektedir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014). Obsesif Kompulsif Bozukluk [OKB] semptom türü bakımından karma bir görünüme sahip olmakla birlikte (Starcevic ve Brakoulias, 2017) bu bozukluğun toplumsal alanlara yönelik sergilenen uyum ve yaşam kalitesi bakımından çeşitli zorlanmalarla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Aktaş ve Çuhadar, 2020). OKB tanılı bireyler ile yaş ve cinsiyet bakımından eşleştirilmiş sağlıklı kontrol grubunun karşılaştırılmasına dayalı bir çalışmada, OKB tanı grubunun sosyal işlevsellik ve yaşam kalitesi düzeylerinin daha düşük olduğu bulunmuştur (Fontenelle ve diğerleri, 2010). Obsesyonların sıkıntı vericiliğinin yanı sıra kompulsiyonlara harcanan zamanın büyüklüğü göz önüne alındığında bu tanıya sahip bireylerin; ilişkisel, sosyal ve mesleki bağlamda yaşamlarını idame ettirmede zorluklar yaşadıkları görülmüştür (Abramowitz ve diğerleri, 2013; Abramowitz ve Siqueland, 2013). Mesleki ve toplumsal alanlarda yaşanan zorluğun ve işsizliğin daha fazla olmasının yanı sıra OKB tanılı bireylerde evlenmenin daha az gerçekleştiği belirlenmiştir (Torres ve diğerleri, 2007). Romantik ilişkilerdeki memnuniyetin, psikolojik açıdan iyi oluşla ilişkili olmasının (Braithwaite ve diğerleri, 2010; Røsand ve diğerleri, 2012) yanı sıra Abbey ve diğerleri (2007) obsesyonların şiddet düzeyinin, ilişkide yakınlığın kurulmasına yönelik olumsuz etkilerinin olduğunu göstermişlerdir. Araştırmacılar bu bulguyu, bireylerin şiddetli obsesyonlarına yönelik sürekli meşguliyet göstermeleri nedeniyle romantik ilişkilerine zaman ve motivasyon bakımından daha az yatırım yaptıkları yönünde değerlendirmişlerdir. Öte yandan OKB'ye sahip bireylerin kişilerarası bağlamda daha fazla güvensizlik yaşamaları ve reddedilmeye yönelik duyarlılık düzeylerinin daha yüksek olması nedeniyle ilişkilerde yakınlığın geliştirilmesi bakımından eksiklikler yaşadıkları belirtilmektedir (Newth ve Rachman, 2001). Bu bağlamda yakın bir zamanda incelenmeye başlanan ve yeni bir semptom grubu olarak ele alınan İlişki Temalı Obsesif Kompulsif Bozukluk (Relationship-Related Obsessive Compulsive

Disorder); yakın ilişkilerde görülen ve ilişkiye yönelik olan takıntı ve zorlantıları ifade etmektedir (Doron ve diğerleri, 2014).

Son dönemlerde araştırmaların yoğunlaştığı bir alan olarak ilişkilerde görülen obsesif kompulsif belirtilerin incelenmesinin hem bu belirtileri gösteren bireylerin hem de ilişkide oldukları diğerlerinin iyilik hali ve yaşam kaliteleri bakımından faydalı olması muhtemeldir. Bunun yanı sıra olası risk faktörlerinin ele alınmasının bu semptom grubunun daha ayrıntılı tanımlanmasına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu nedenle mevcut çalışmada öncelikli olarak ilişkilerde görülen obsesif kompulsif semptom grubunun özelliklerine ve bu bağlamda son on yıl içerisinde gerçekleştirilen güncel araştırmalara yer verilerek bağlanma örüntüleri ve bilişsel çarpıtmaların olası risk etmenleri olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

Romantik İlişkide Obsesif Kompulsif Belirtiler

İlişki temalı obsesif kompulsif bozukluk semptomları; ebeveyn çocuk ilişkisi (Doron ve diğerleri, 2017), mentor (danışman) ilişkisi veya romantik ilişki gibi duygusal yakınlık barındıran çeşitli kişilerarası bağlamlarda görülebilmektedir (Doron ve diğerleri, 2014a). Alanyazın incelendiğinde ise ağırlıklı olarak çalışmaların yürütüldüğü bağlamın “romantik ilişkiler” olduğu gözlenmektedir. Romantik ilişki bağlamı semptomolojik olarak değerlendirildiğinde “ilişki odaklı obsesif kompulsif belirtiler” ve “partner odaklı obsesif kompulsif belirtiler” olmak üzere iki temel boyutta ele alınmaktadır (Doron ve diğerleri, 2012a; 2012b). Bu doğrultuda ilişki odaklı obsesif kompulsif belirtiler, bizzat ilişkinin kendisi ile ilgili sıkıntı verici ve meşgul edici süregiden düşüncelerle karakterize iken (Doron ve diğerleri, 2012a; Doron ve Szepsenwol, 2015) partner odaklı obsesif kompulsif belirtiler, partnere ait algılanan kusurları veya eksiklikleri kapsayan takıntıları içermektedir (Doron ve diğerleri, 2012b; Doron ve Szepsenwol, 2015).

Doron ve diğerleri (2016) tarafından yürütülen karşılaştırmalı bir çalışmada ilişki temalı OKB grubunda, OKB ve sağlıklı kontrol grubuna göre hem ilişki hem de partner odaklı obsesif düşünme biçiminin ve kompulsif davranışların daha fazla olduğu görülmüştür. Öte yandan ilişki temalı OKB ve genel OKB tanı grupları arasında yaşamsal alanlardaki işlevsellik, huzursuzluk, direnç ve kontrol algısı düzeyleri bakımından herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu bulgu göz önüne alındığında ilişki temalı obsesif kompulsif bozukluğun yapısal olarak genel OKB'den farklılıklar göstermesine rağmen semptom şiddeti ve ölçütleri bakımından benzer olması nedeniyle OKB spektrumunda bir alt tür olarak değerlendirilebileceği söylenebilir.

İlişki temalı obsesif kompulsif belirtilerin ilişkiden doyum sağlayamama, cinsel tatminsizlik ve şiddet maruziyeti gibi çift bağlamında görülen zorluklarla ilişkili olmasının

(Brandes ve diğerleri, 2020) yanı sıra bu semptom grubunun bireysel faktörlerle de etkileşim halinde olduğu bilinmektedir. Bu faktörler arasında duygusal çökkünlük ve kaygı gibi bireyin deneyimlediği içsel etmenler yer almaktadır (Doron ve diğerleri, 2012a, 2012b). Romantik ilişkiye yönelik obsesif kompulsif belirtilerin klinik gözlemlerden elde edilen bilgiler dahilinde genç erişkinlik döneminde başladığı düşünülmekte (Doron ve diğerleri, 2014a) ve cinsiyetler arası farklılığa rastlanmamasının yanı sıra ilişki süresinin bu belirtileri etkilemediği ifade edilmektedir (Doron ve diğerleri, 2013). Bu bölümde romantik ilişkilerde görülen obsesif kompulsif belirtilerin iki alt kümesi olarak ele alınan romantik ilişki odaklı obsesif kompulsif belirtiler ve partner odaklı obsesif kompulsif belirtiler ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İlişki Odaklı Obsesif Kompulsif Belirtiler

Doron ve diğerlerine (2012a) göre, romantik ilişki çerçevesinde ele alınan takıntılar üç faktör altında sıralanmaktadır. Bunlar, bireyin partnerine yönelik duyguları (Örn. “Seviyor muyum? Emin değilim.”) ile partnerinin kendisine yönelik duyguları (Örn. O beni seviyor mu?) ve ilişkinin uygunluğu (Örn. Doğru ilişki mi?) hakkındaki araya girici düşünceler ile tekrarlı değerlendirmelere bağlı endişeleri ve kuşukları kapsamaktadır. Bu doğrultuda bireyin kendi beslediği sevgiyi ve partnerinin kendisine yönelik sergilediği sevgiyi kontrol etmesi, doğru ilişkide olduğunu tasdiklemek amacıyla başkalarının görüşüne danışması veya mevcut ilişkisi hakkında güvence araması, partnerinin özelliklerini diğerleriyle kıyaslaması ve birliktelikte kendisini mutlu hissettiği anları düşünmesi veya imgelemesi gibi kompulsiyonlara sık rastlanmaktadır (Doron ve diğerleri, 2014a). Temel destek kaynağı olarak partner göz önüne alındığında (Boeding ve diğerleri, 2013) obsesyonların oluşturduğu gerginliği azaltmak amacıyla gerçekleştirilen kompulsiyonlar arasında partnerden güvence sağlamanın da yer aldığı söylenebilir (Gomes ve diğerleri, 2014). Genellikle partnerinden sağladığı güvenceler neticesinde birey, sorumluluğu kendinden uzaklaştırabilir ve kısa süreli bir rahatlık hissedebilir (Mahapatra ve diğerleri, 2020). Özellikle ilişkide stres ve sıkıntı verici bir unsur olduğunda veya diğer insanların romantik ilişkilerinde daha fazla mutlu olduğuna yönelik değerlendirmeler yapıldığında, ilişkiye dönük obsesyon ve kompulsiyonlar artmaktadır (Doron ve diğerleri, 2012a).

Doron ve diğerleri (2012a) ilişki odaklı obsesyon ve kompulsiyonların, ilişki memnuniyetini ve depresif belirtileri anlamlı olarak yordadığını ortaya koymuşlardır. Bu araştırmada obsesyonların ve özellikle kontrol etme kompulsif davranışının genel OKB ile pozitif bir ilişki gösterdiği gözlenmiştir. Genel OKB’de de bireyin kendi güvenliğini sağlayabilmek için hem diğerlerini (Boeding ve diğerleri, 2013) hem de ilişkiyi (Kasalova ve diğerleri, 2020) aşırı biçimde kontrol ettiği görülmektedir. Bu benzerliğin ilişkiye dair işlevsel

olmayan ve sabitlik gösteren şüphelerle ve ilişki içinde yaşanan artmış huzursuzlukla birlikte değerlendirilebileceği belirtilmektedir (Doron ve diğerleri, 2012a). Doron ve diğerleri (2014a) belirtilerin yalnızca var olan ilişkiye özgü olmadığını, geçmiş ilişki deneyimlerini veya gerçekleşmesi muhtemel ilişkileri de kapsayabildiğini ortaya koymuşlardır. Buna göre semptomları deneyimleyen kişiler; belirtilerin tekrar ortaya çıkmasına veya olası partnerlerini örseleme ihtimaline ilişkin endişe duymaları nedeniyle romantik ilişkilere karşı isteksiz olmakta, ikinci randevulara gitmeme eğilimi sergilemektedir.

Partner Odaklı Obsesif Kompulsif Belirtiler

İlişki temalı OKB'nin diğer bir boyutunu oluşturan ve partneri merkeze alan obsesif kompulsif belirtiler ilişkiden ziyade partnere yönelik tekrarlayıcı değerlendirmeleri ve davranışları içermektedir (Doron ve diğerleri, 2012b). Doron ve diğerleri (2012b) tarafından partner odaklı obsesyon ve kompulsyonların incelenmesi amacıyla ölçüm aracının geliştirildiği (bkz. Partner-Related Obsessive- Compulsive Symptoms Inventory) bir çalışmada partnere yönelik değerlendirmelerin altı alt boyutta kümelendiği bulunmuştur. Bu alt boyutlar; partnerin fiziksel görünümü, sosyal becerileri, entelektüel ve ahlaki düzeyi, başarı durumu ve duygusal yönden tutarlılığı olarak sıralanmaktadır. Partnerin özelliklerini değerlendirmek, partneri yetersiz olarak algılamayı artırmakta ve bu yetersizlik algısının da bireydeki düşük düzey benlik saygısını, olumsuz duygudurumu, güvensiz bağlanmayı, genel OKB semptomlarını ve ilişkili inançları yordadığı bildirilmektedir (Doron ve diğerleri, 2012b).

Özellikle partnerin fiziksel görünümü ile ilgili kusur algısının mevcudiyeti nedeniyle bu alt tür alanyazında beden dismorfik bozukluğa benzer değerlendirilmektedir (Greenberg ve diğerleri, 2013). İki tanı grubu arasındaki benzerliği hem kendine hem de partnere yönelik artan dikkat ve felaketleştirici değerlendirmelerle ele alan araştırmacılara göre bireyin kendisine yönelik dikkatinin artması, kendisini daha fazla kusurlu ve partnerini de daha fazla yetersiz olarak algılamasıyla karakterizedir (Doron ve diğerleri, 2012b). Benzer biçimde, beden algısı ve sosyal görünüş kaygısı, partner odaklı obsesif kompulsif semptomları yordamaktadır (Abak, 2019).

Doron ve diğerlerine (2012b) göre, partnere ilişkin yetersizlik algıları ile baş edebilmek için kullanılan stratejiler arasında partnerin kişilik ve davranışsal özellikleri bakımından değerlendirilmesi ve bu özelliklerin yineleyici biçimde kontrol edilmesi bulunmaktadır. Partnerde algılanan yetersizliklerin, başkaları tarafından da fark edilebileceği veya daha fazla dışsal karşılaştırmaların yapılabileceği sosyal ortamlarda bulunmama gibi kompulsiyonlar yer almaktadır (Doron ve diğerleri, 2012b). Benzer şekilde, genel OKB'de de sıkıntı verici dışsal bir etmen belirtileri şiddetlendirebilmekte (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2001) ve bireyin kendi

duygularına dair inançları da OKB ile ilişkili olabilmektedir (Smith ve diğerleri, 2012). Öte yandan, duygulara yönelik inançların değerlendirildiği bir çalışmada kontrol edilemezlik, ruminasyon, suçluluk ve tehlikelilik gibi duygusal şemalara OKB grubunda daha sık rastlanmıştır (Oğuz ve diğerleri, 2019). McCubbin ve Sampson (2006) yaptıkları bir araştırmada duyguların tehditkâr biçimde değerlendirilmesinin, OKB semptomlarının artmasıyla ilişki olduğunu bulmuşlardır. Araştırmacılara göre, OKB’de duygulanımından kaçınma görülebilmektedir. Öte yandan kaçınma gibi davranışların toplumsal ilişkiler, akademik başarı veya mesleki etkililik gibi yaşantılarda kısıtlamalara neden olduğu bilinmektedir (Doron ve diğerleri, 2012b).

Bu bilgiler ışığında ilişki ve partner odaklı obsesif kompulsif belirtilerin tetikleyicileri arasında romantik bir film, başka çiftler, arzu edilen niteliklere sahip diğerleri gibi durumsal etmenlerin bulunmasının yanı sıra bireyin sıkılganlık, kızgınlık, anksiyete, kıskançlık ve ilgi kaybı gibi duygusal deneyimleri de yer almaktadır (Doron ve diğerleri, 2014a). Ayrıca evlenme, çocuk sahibi olma gibi ilişkinin yönünü ve niyetini değiştirebilecek durumlarda da belirtilerde artış görülebilmektedir (Doron ve diğerleri, 2014b). Doron ve diğerlerine (2014a) göre, (a) tetikleyici durumlar ilişkiyi sonlandırma niyetini ortaya çıkarabilir, (b) bu tetikleyiciler kişinin deneyimlediği mutsuzluk ve sevgisizlik gibi duygusal durumu ile ilgili veya partnerinin sahip olduğu yetersizliklerle ilgili tekrarlayıcı ve araya girici düşünceleri şiddetlendirebilir, (c) tüm bu değerlendirmeler neticesinde ise birey utanç, suçluluk veya kaygı gibi duyguları deneyimlemekle birlikte kompulsif davranışlar sergileyebilir.

İlişki temalı OKB belirtilerinin boylamsal etkilerinin incelenmesi amacıyla Szepeswol ve diğerlerinin (2016) yürüttüğü bir çalışmada uzun süreli birlikteliği olan kişilerde ilişki odaklı OKB belirtilerinin, partner odaklı OKB belirti şiddetini arttırdığı saptanmıştır. Araştırmacılara göre, ilişkinin erken evresindeyken ortaya çıkan şüpheler, daha doğal algılanıp partnerin kusurları üzerinde düşünmeyi tetiklememekte ancak uzun süreli ilişkilerde aynı şüpheler daha ciddi endişeler olarak yorumlanmakta ve endişelerin nedeni olarak da partnerin kusurlarına odaklanılmaktadır.

Doron ve diğerlerine (2014a) göre, birliktelikte görülen araya girici düşünceler ve kompulsif davranışlar, bireyin hem kendi değer yargularıyla hem de ilişkide deneyimlediği yaşantılarla zıtlık gösterebilmektedir. Bu bozukluğun birey üzerinde olumsuz etkileri olmakla birlikte ilişki bağlamında da zorlanmalara neden olduğu görülmektedir. Örneğin, Doron ve diğerleri (2014b) tarafından yapılan bir çalışmada; ilişki temalı OKB’nin her iki boyutunun da cinsel olarak tatminsizlikle ilişkili olduğu ve bu ilişkiye, ilişki doyumunun aracılık ettiği bulunmuştur. Araştırmacılara göre, ilişkiye yönelik artan kaygı ve korku döngüsü, ilişki doyumunu azaltmakta ve bu da cinsel tatminsizliği artırmaktadır. Öte yandan obsesif biçimde

güven duyamamak, partner odaklı OKB semptom grubu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmakta ve obsesif güvensizlik hem bireyin hem de partnerinin maruz kaldığı fiziksel veya cinsel şiddetle ilişkili olmaktadır (Brandes ve diğerleri, 2020).

Bireyin takıntı ve zorlantılarına partnerinin uyma davranışı göstermesi; şiddetli belirtiler, düşük ilişki tatmini, artmış eleştiri algısı ve tedavi sonuçlarının olumsuzluğuyla ilişkili bulunmuştur (Boeding ve diğerleri, 2013). Aile bireylerinin uyum göstermemesi durumunda ise OKB tanılı bireyler agresif ve şiddetli tepkiler ortaya koyabilmektedirler (Lebowitz ve diğerleri, 2011). Görüldüğü üzere, önemli diğerlerinin belirtilere yönelik tepki türleri farklılaşsa da sonuçlar olumsuz niteliğini korumaktadır. Başka bir deyişle her iki durumda da (dahil olma/olmama) hem bireyin kendisi hem de partner veya diğer aile üyeleri yaşam kalitesi ve işlevsellik bakımından olumsuz etkilenmektedir (Cherian ve diğerleri, 2014; Lebowitz ve diğerleri, 2016; Parlapan Baş, 2019; Wu ve diğerleri, 2016). Çift bağlamında yaşanan iletişim sorunlarının, OKB'de istenmeyen duygusal deneyimlerden kaçınma ve ilişki üzerinde denetim kurmayla ilişkili olmasının (Boeding ve diğerleri, 2013; Mahapatra ve diğerleri, 2020) yanı sıra ilişkide duygusal desteğin olmaması (Çiçek ve diğerleri, 2013) ve kızgınlık algısı (Remmerswall ve diğerleri, 2016) düşük ilişki tatminiyle bağlantılıdır.

İlişki ve partner odaklı obsesif kompulsif belirtiler hakkındaki bilgiler göz önüne alındığında bu semptom grubunun oluşmasında ve devamlılık göstermesinde bağlanma tarzlarının (Doron ve diğerleri, 2014a; Yıldırım, 2018) ve bilişsel çarpıtmaların (Doron ve diğerleri, 2014a; Doron ve diğerleri, 2016) risk faktörleri olarak ele alınabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle ilerleyen bölümde bu semptom grubunda bağlanma tarzları ve bilişsel çarpıtmalar incelenmiştir.

Risk Faktörleri

Bağlanma Tarzları. Yaşamın erken dönemlerinde bakım verenle kurulan etkileşimler temelinde şekillenen ve içselleştirilen bağlanma tarzları (Bowlby, 1973) yaşamın sonraki dönemlerinde de bireyin benlik değerlendirmelerini ve diğerleriyle kurduğu ilişkilerini etkilemektedir (Bowlby, 1988; Ainsworth, 1989). Mikulincer ve Shaver'e (2007, s.369) göre, gelişimsel açıdan güvenli bağlanmanın inşasında bağlanma figürleri ile yaşanan sevgi, ilgi, bakıma ilişkin tekrarlayıcı olumlu deneyimler etkili olmakta ve bu deneyimler bireylerin psikolojik iyilik halinde rol oynamaktadır. Güvenli bağlanmaya karşın kaygı/kaçınma olarak kümelenen güvensiz bağlanma tarzında ise diğerlerinin ve kendisinin olumsuz temsili söz konusudur. İhmalkâr, reddedici ve ulaşılamaz bağlanma figürleriyle deneyimlenen olumsuz yaşantılar neticesinde oluşan güvensiz bağlanma hem kişisel hem de kişilerarası kısıtlılıklara neden olmakta ve bireyi psikopatoloji bakımından riskli konuma getirmektedir (Doron ve

diğerleri, 2009; Mikulincer ve Shaver, 2007). Kaygılı ve kaçınan bağlanma düzeylerindeki artışın; düşük düzey benlik algısıyla ilişkili olmasının yanı sıra bu artış bireyin mevcut hayatını, kişilerarası ilişkilerini ve geleceğini daha olumsuz yorumlamasını tetiklemekte ve bireyin psikolojik sorunlara karşı hassasiyetini arttırmaktadır (Hisli ve Yaka, 2010). Bağlanmanın kaygılı ve kaçınan alt boyutlarını gösteren bireylerde abartılmış tehdit ve sorumluluk inancına daha fazla rastlanmakta ve bu inançlar, OKB'ye yönelik bilişsel bir yatkınlık olarak ele alınabilmektedir (Boysan ve Çam, 2016).

Sümer ve diğerlerinin (2009) yürüttüğü bir çalışmada OKB grubunda yüksek düzey kaygılı bağlanma görülmesinden dolayı bağlanma kaygısı, OKB için bir risk faktörü olarak ele alınmıştır. Başka bir çalışmada OKB tanı grubunun kontrol grubuna göre kaygılı bağlanma puanları daha yüksekken kaçınan bağlanma türünde anlamlı bir farka rastlanmamıştır (Vatan, 2016). Kaygılı bağlanmanın, bireyin zorlayıcı yaşam olaylarıyla başa çıkma kapasitesini azaltması dolayısıyla OKB belirtilerini arttırabileceği bildirilmektedir (Doron ve diğerleri, 2011). Kaygılı bağlanan bireylerde terk edilmeye yönelik korkunun yüksek düzeyde olduğu görülmekte ve bu durumun açıklayıcıları arasında zorlayıcı yaşam deneyimlerinin olumsuz sonuçlarını büyütme ve ruminatif düşünme yoluyla benlik hakkında başarısızlık algılama eğilimi yer almaktadır (Doron ve diğerleri, 2012c). Yakın ilişkiler bağlamı göz önüne alındığında kaygılı bağlanmanın ve incinebilir benlik algısının, ilişki temalı obsesif kompulsif belirtilerin gelişiminde ve devamlılığında etkili olduğu söylenebilir. Benlik değerini ilişkisiyle birlikte ele alan bireylerde ilişki temalı obsesyon ve kompulsiyonlar daha ciddi seyrederken kaygılı bağlanmanın da daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Doron ve diğerleri, 2013).

Aşırı korumacı ebeveyn tutumu nedeniyle ortaya çıkan kaygılı bağlanmada, birey ilişkisiyle ve duygularıyla ilgili araya girici düşüncelere ve obsesif düşünme biçimine karşı daha hassas olabilmekte ve daha şiddetli ilişki odaklı obsesif kompulsif belirtiler deneyimleyebilmektedir (Trak ve İnözü, 2019). Doron ve Szepsenwol'e (2015) göre, partner odaklı OKB belirtileri yüksek olan bireylerin benlik saygısı düzeyleri daha düşük olmasına rağmen partnerlerine ilişkin olumlu nitelikte düşünceler söz konusu olduğunda benlik saygısında farklılaşma gözlenmemektedir. Yazarlar bu durumu, partner odaklı OKB belirtileri görülen bireylerin olumsuz düşüncelere karşı hassasiyet eşiklerinin daha düşük olmasıyla açıklamaktadırlar.

Evlilik kalitesi ve bağlanma tarzlarının incelendiği ve ilişki odaklı OKB belirtilerinin aracı etkisinin saptandığı bir çalışmada (Kabiri ve diğerleri, 2017), ilişki içinde sürekli güvence arayışı gibi obsesyon ve kompulsiyonların partner üzerinde baskı yaratmasıyla ilişkide daha sık çatışma ve gerginlik deneyimlendiği ve evlilik doyumunda azalma olduğu görülmüştür. Kaygılı bağlanma ile ilişkili olarak ele alınan bir başka faktör ise obsesif güvensizliktir. Brandes

ve diğerlerine (2020) göre, obsesif güvensizlik; güvensiz bağlanmanın kaygılı alt türüyle, ilişki niyetindeki kararsızlıklarla, bilişsel ve davranışsal kıskançlıklarla karakterize olmakta ve ilişkide stres ve huzursuzluğa yol açmaktadır. Bu nedenle ilerleyen bölümde ilişkiye yönelik olan obsesif kompulsif belirtiler bilişsel çarpıtmalar dahilinde ele alınacaktır.

Bilişsel Çarpıtmalar. Araya girici nitelikteki düşüncelerin, bireyin benlik duygusu ve inançlarıyla uyumsuzluk doğuracak biçimde değerlendirilmesi (Clark ve Purdon, 1993), felaketleştirici ve işlevsiz yorumlanması (Rachman, 1997, 1998) obsesyonların gelişiminde önemli bir etmendir. Değerlendirme, yorumlama ve kontrol etme biçimleri obsesif ve araya girici nitelikteki düşüncelerin farkını ortaya koymaktadır (Moulding ve diğerleri, 2014; Salkovski, 1985). Bu doğrultuda belirsizliğe tahammülsüzlük, mükemmeliyetçilik, abartılı tehdit ve sorumluluk (Izadi ve diğerleri, 2014), düşüncelere gösterilen aşırı önem ve kontrol stratejileri (Clark ve Purdon, 1993; Izadi ve diğerleri, 2014; Rachman, 1997, 1998) araya girici düşünceleri işlevsiz biçimde değerlendirmeyi etkilemekte ve obsesyon haline getirmektedir. Bu bağlamda OKB tanılı bireyler daha fazla mükemmeliyetçi eğilimler sergilemekte, düşüncelere ve bu düşünceleri kontrol etmeye daha fazla önem vermekte, bir unsuru tehdit olarak görmeye daha yatkın olmakta, sorumlulukları abartmakta ve bu bireylerde belirsizliğe tolerans eşiği daha düşük olmaktadır (Konkan ve diğerleri, 2012; Köse Karaca ve Gürsoy, 2019). Öte yandan bu bilişsel değişkenlerin yanı sıra OKB grubunda düşünceyi kontrol etmeyle birlikte kendine ceza verme gibi kompulsif davranışlar ve düşünce eylem kaynaşması daha sık sergilenmektedir (Yorulmaz ve diğerleri, 2013). Bu bağlamda Şema Terapi yaklaşımından bakıldığında erken dönem ihtiyaçların karşılanmaması sonucu oluşan sosyal izolasyon, cezalandırıcılık ve başarısızlık gibi şemalar ile (Basile ve diğerleri, 2017) şema modlarının OKB ile ilişkili olduğu (Aytaç ve diğerleri, 2020) özellikle de cezalandırıcı ebeveyn ve kaçınan başa çıkma modunun ilişkili olduğu yönünde (Basile ve diğerleri, 2017) çalışmalar vardır. Yanı sıra, OKB’de görülen uyumsuz inanç ve şemaların Bilişsel Davranışçı Terapi [BDT] ile değişimini inceleyen bir çalışmada mükemmeliyetçilik, bağımlılık ve yetersizlikle ilgili uyumsuz şemaların belirtilerdeki azalmaya aracılık ettiği bildirilmiştir (Wilhmen ve diğerleri, 2015). OKB’de Panik Bozukluk ve normal kontrol grubuna göre kusurluluk/utanç ve sosyal izolasyon/yabancılaşma şemalarına daha sık rastlanmaktadır (Kwak ve Lee, 2015). Bu bulgu göz önüne alındığında, sosyal izolasyon/yabancılaşma şemasını, obsesyon ve kompulsiyonlar tarafından güçlendirilen kusurluluk/ utanç şeması arttırabildiği ve böylece kusurluluk/utanç inançları kişilerarası ilişkilere de yansıtılabildiği söylenebilir (Weingarden ve Renshaw, 2015). OKB’ye benzer şekilde Beden Dismorfik Bozukluk’taki bilişsel değerlendirme hatalarını inceleyen araştırmacılar (Fang ve diğerleri, 2020) bilişsel hataların; erken dönem uyumsuz şemalarla ilgili olabileceği

gibi dikkatin seçici biçimde algılanan kusura odaklanmasıyla da ilişkili olabileceğini ve fiziksel görünüm hakkındaki uyumsuz inançları içerdiğini ifade etmektedir.

OKB ve ilişkili bozuklukların bilişsel modeline benzer biçimde ilişki temalı obsesif kompulsif belirtiler gösteren bireylerde de işlevsiz inanç ve değerlendirmelere rastlanmaktadır (Doron ve diğerleri, 2012a, 2012b). OKB ve ilişkide OKB tanılı bireylerin karşılaştırılmasına dayalı bir çalışmada, mevcut birlikteliğin doğru olmadığına yönelik değerlendirmelerin, ilişki temalı OKB belirtileri olan bireylerde daha sık bildirildiği ve bu grupta ayrılık sonrası yaşanacak olan yalnız kalma durumunun daha olumsuz değerlendirildiği gözlenmiştir (Doron ve diğerleri, 2016). Doron ve diğerlerine (2014a) göre, ilişki temalı OKB’de ilişkinin kendisiyle veya partnerle ilgili eksiklikleri bir tehdit olarak algılama, ilişkinin ve partnerin mükemmel olmadığına yönelik inançlar veya ilişkinin geleceği ile ilgili belirsizliklere katlanamama gibi bilişsel yanlılıklar görülmekte ve bu doğrultuda araya girici düşünceler işlevsiz biçimde değerlendirilmektedir. Bu durum “Saatlerdir aramadığına göre beni gerçekten sevmiyor” veya “Onunlayken daima mükemmel hissetmediğime göre belki de o doğru kişi değil” şeklinde düşünce hatalarıyla olabilmektedir (Doron ve diğerleri, 2014a). Öte yandan ilişkide OKB belirtilerine ve işlevsiz inançlara yönelik BDT temelli geliştirilen mobil uygulamanın (bkn. GG Relationship Doubts) kullanıldığı bir çalışmada belirtilerle ilişkili uyumsuz inançlardaki değişimlerin benlik algısını olumlu yönde etkilediği ve birliktelikle ilgili sıkıntıyı azaltabildiği bulunmuştur (Cerea ve diğerleri, 2020).

Bir başka çalışmada ilişki temalı OKB semptom grubunun gelişimsel yordayıcıları olarak ebeveyn psikolojik kontrolü, mükemmeliyetçilik ve bağlanma biçimleri incelenmiştir (Yıldırım, 2018). Mevcut çalışma; bireyin uyumsuzluk içeren mükemmeliyetçi yaklaşımının, partnerine ve ilişkisine ilişkin obsesif düşünme biçimi ile ortaya çıktığına işaret etmektedir. Öte yandan hem ebeveyn psikolojik kontrolü ve ilişki temalı obsesif kompulsif belirtiler arasında hem de kaygılı bağlanma ve partner odaklı obsesif kompulsif belirti kümesi arasında uyumsuz mükemmeliyetçiliğin aracı rolünün olduğu saptanmıştır. Öte yandan erken dönem uyumsuz şema alanlarından kopukluk, yüksek standartlar, zedelenmiş sınırlar ve diğerleri yönelimlilik şema alanlarının bireyin mükemmeliyetçilik ve belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyinde artışa neden olduğu ve bunun da partner odaklı obsesif kompulsif belirtileri arttırdığı bildirilmektedir (Toroslu, 2020).

Doron ve diğerlerine (2016) göre ilişkide obsesif kompulsif belirtiler gösteren bireyler OKB ve ilişkili diğer bozukluklardan farklı olarak düşünceleri ve bunların kontrolünü ve abartılı sorumluluk inançlarını daha fazla önemsemektedirler. Öte yandan bireyin kendi düşüncelerine odaklanıp bunları kendi duygularıyla ve ilişkisiyle ilgili olumsuz göstergeler olarak yorumlaması da belirtileri şiddetlendiren diğer bir etmendir (Doron ve diğerleri, 2014a;

Doron ve diğerleri, 2012a). Başka bir ifadeyle partnerinde veya ilişkisinde algıladığı yetersizliklerin nedeni olarak partnerine beslediği sevgisinin eksik olduğu yönündeki işlevsiz değerlendirmeleri (Doron ve diğerleri, 2014a) sonucunda birey, kendisini daha huzursuz hissetmekte ve bu huzursuzlukla başa çıkabilmek için onay arama veya kontrol etme gibi kompulsif davranışlar sergilemektedir (Doron ve diğerleri, 2012a). Öte yandan duyguların ve ilişkinin ne olması gerektiğine yönelik -malı, -meli ifadelerini kapsayan abartılı romantik inançlar ilişki deneyimlerinin yorumlanmasındaki yanlılıkları arttırmaktadır (Doron ve Derby, 2017). Bununla birlikte diğerlerine güven duyma ile ilgili uyumsuz inançları ve partnere yönelik daha fazla beklenti içinde olmayı tetikleyen bağlanma kaygısı ve partnere yönelik güvensizlik duygusu, ilişki bağlamında kendini gerçekleştiren kehanetlere dönüşebilmektedir (Rodriguez ve diğerleri, 2015). İlişki ile ilgili takıntı ve zorlantıları olan bireylerin OKB tanımlı bireylere göre daha fazla depresif belirti göstermelerinin (Doron ve diğerleri, 2016) yanı sıra obsesyon ve kompulsiyonlarla ilgili inançlar; depresyon, kaygı ve huzursuzlukla birlikte öznel iyi oluşu olumsuz yönde etkileyip ilişkide görülen OKB belirtilerinin devamlılığına neden olmaktadır (Melli ve diğerleri, 2018).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada yakın ilişkilerde görülen ve Obsesif Kompulsif Bozukluk ile birlikte ele alınan romantik ilişki temalı obsesif kompulsif belirtilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen incelemeler ve gözden geçirme çalışması sonucunda İlişki Temalı Obsesif Kompulsif Bozukluk olarak kavramsallaştırılan semptom grubunun ilgili alan yazına son dönemlerde kazandırıldığı ve henüz DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı'nda yer almadığı görülmüştür. Sıklıkla romantik birlikteliklerde incelenen bu semptom grubu, genel OKB ile kavramsal bakımdan örtüşüyormuş gibi görünmesine rağmen hem belirtilerin yoğunlaştığı bağlam (ebeveyn-çocuk ilişkisi/ romantik ilişkiler) hem de belirtilerin odağı (ilişki odaklı/ partner odaklı) göz önüne alındığında her iki tanı grubunun farklılıklar gösterdiği söylenebilir. İlişki temalı OKB'de belirtilerin genel OKB'deki gibi nesnelere (temizlik malzeme ve gereçleri kullanma, sayı sayma, kaldırımın çizgilerine basmama gibi) ziyade insani ilişkilere odaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, İlişki Temalı OKB'de bireylerin uğraşısı yakın insani ilişkiler üzerindedir ve genel OKB'deki gibi nesnelere uğraşmaktan uzaktır. Bu bakımdan bu semptom grubunun takıntı ve zorlantı düzleminde genel OKB ile benzerliklerinin olduğu ancak mevcut farklılıkları nedeniyle OKB'nin bir alt türü olarak ele alınabileceği düşünülmektedir.

Alan yazına henüz kazandırılmış olması ile birlikte etiyolojik, epidemiyolojik araştırmaların ve ölçümleme araçlarının kısıtlılığı göz önüne alındığında bu semptom grubuna dair var olan bilgilerin sınırlılığı ortaya koyulmaktadır. Özellikle ulusal alan yazın için daha

yeni bir alan olduğu ifade edilebilir. Öte yandan, bu semptom grubuna dair yürütülen çalışmaların odağının sıklıkla romantik ilişkiler olması nedeniyle ebeveyn-çocuk ilişkisi gibi diğer pek çok ilişki bağlamının göz ardı edildiği düşünülmektedir (Parlapan Baş, 2019). Dolayısıyla bağlamsal farklılıklarını, risk faktörlerini, başlangıç yaşını, hem cinsiyetler arası hem de kültürler arası farklarını, klinik görünümü, prognozu ve tedavi alanlarını kapsayan pek çok ulusal ve uluslararası yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğu belirtilebilir. İşlevsel olmayan biçimde seyreden takıntı ve zorlantılar hem bireyi (Doron ve diğerleri, 2014a; Szepeswol ve diğerleri, 2016) hem partnerini (Boeding ve diğerleri, 2013; Brandes ve diğerleri, 2020; Cherian ve diğerleri, 2014; Lebowitz ve diğerleri, 2016; Wu ve diğerleri, 2016) depresyon ve anksiyete yaşamaya açısından riske etmektedir. Ayrıca, ikili arasındaki ilişkinin zorlayıcı hale gelmesi göz önüne alındığında ilişkiden alınan doyumun da etkileneceği düşünülmektedir (Parlapan Baş, 2019).

Bu derlemede ilişkilerde görülen obsesif kompulsif belirtilerin risk etmenleri olarak bağlanma tarzları ve bilişsel çarpıtmalar ele alınmıştır. Buna göre hem ilişkiye yönelik hem de partnere yönelik obsesif kompulsif bireylerle gerçekleştirilen çalışmaların sonuçları; güvensiz bağlanmanın özellikle de kaygılı alt türünün (Brandes ve diğerleri, 2020; Doron ve diğerleri, 2013; Yıldırım, 2018) ve düşük düzey benlik değerinin (Kabiri ve diğerleri, 2017; Trak ve İnözü, 2019) belirtilerin ortaya çıkmasında ve sürdürülmesinde önemli olduğunu destekler niteliktedir. Kişi kendine yönelik değerini, diğeriyle kurduğu etkileşimler üzerine biçimlendirdiğinde ve bu biçimlendirme neticesinde kendine yönelik olumsuz bir algıya kapıldığında sahip olunan tanıdan bağımsız olarak psikolojik iyi oluş üzerinde yıkıcı etkiler görülebileceği söylenebilir (Hisli ve Yaka, 2010; Trak ve İnözü, 2019). Bu açıdan ele alındığında benliğin özellikle de ilişkiler yüzünden olumsuz algılanmasının, hem obsesif kompulsif belirtileri meydana getiren hem de bu belirtiler nedeniyle kişinin daha çok olumsuz duygular yaşamaya ve dolayısıyla belirtilerin şiddetlenmesine neden olan bir kısır döngüyü doğurabileceği düşünülmektedir.

Bilişsel model doğrultusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde Genel OKB’de de risk etmenleri olarak değerlendirilen pek çok fonksiyonel olmayan inancın yanı sıra ilişki temalı OKB’ye özgü çeşitli bilişsel çarpıtmaların da varlığı dikkat çekmektedir. İlişki veya partnere yönelik olumsuz değerlendirmeler neticesinde birey bu değerlendirmeyi neden yaptığını düşünerek olumsuz duygusal ve davranışsal tepkileri gerçekleştiriyor olabilir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen işlem daha fazla olumsuz davranışsal ve duygusal çıktıları olan bir kısır döngü olarak ele alınabilir (Doron ve diğerleri, 2012a; Doron ve diğerleri, 2016). Kusursuzluğun ve belirsizliğin sınır noktasının çizilmesinin (Doron ve Derby, 2017; Toroslu, 2020; Wilhman ve diğerleri, 2015) ve aslında ilişkinin kişi için ne anlam ifade ettiğinin belirlenmesinin sağaltım

sürecinde olumlu etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Bağlanma tarzının kişiyi savunmasız kaldığı bilişsel çarpıtmalara ve otomatik düşüncelere nasıl hazırladığının altının çizilebileceği düşünülmektedir. Otomatik düşünceler Sokratik sorgulama tekniği ile sorgulanırken özellikle bağlanma ve yakın ilişkiler kurma gibi erken dönem yaşantıların önemine değinilebilir. İlişkiye yönelik obsesyonların ne kadarının partnerinden ne kadarının danışanın yakın ilişkiler kurmaya yönelik kaygılı hazır oluşundan kaynaklandığı sorgulanabilir.

OKB'nin diğer alt tipleriyle kıyaslandığında ilişki temalı OKB'de zihinsel ritüeller fark edilmeyecek nitelikte olabilir (Lombardi ve Rodriguez, 2019). Bu doğrultuda ilişkiye dönük OKB belirtilerinin genel OKB'den ayrı tutularak oluşturulacak vaka formülasyonu ve tedavi protokolünün, prognoz bakımından bireye ve bireyin psikoterapi sürecine işlevsellik kazandıracağı söylenebilir. Örneğin, maruz bırakma ve tepki önleme yaklaşımıyla belirtilerde azalma gözlenen ilişkide OKB semptomlarına sahip bir olguda birlikteliğin devam etmesi veya sonlandırılması gibi ilişki temalı içerikli en kötü senaryolar oluşturulup hayali maruz bırakma psikoterapi sürecine eklenmiştir (Lombardi ve Rodriguez, 2019). Bununla birlikte partnerini daha az çekici algıladığı fotoğraflara bakmak ve diğer romantik partner adaylarını değerlendirmek gibi in vivo tekniklerinin de kullanıldığı bildirilmiştir (Lombardi ve Rodriguez, 2019). Hayali ya da in vivo maruz bırakma tekniklerinin tetikleyici yakın insani ilişkiler üzerinden biçimlendirilmesinin ilişki temalı OKB'nin psikoterapisinde kullanıldığı ve yararlı olduğu görülmektedir (Doron ve diğerleri, 2014a).

İlişkisel sorunların göz ardı edilmesi veya partnerlerden birinin tedaviye gönüllü olmaması gibi durumlar, ilişki temalı OKB'nin psikoterapisinde zorlayıcı bir faktördür (Lombardi ve Rodriguez, 2019). Bu yüzden çift bağlamında baş etme stratejilerinin geliştirilmesinin ilişki temalı OKB psikoterapisinde önem arz ettiği ifade edilebilir. Tüm bu bilgiler ışığında ifade edilen önerileri gerçekleştirebilmek için uygulama ve araştırma alanında ilişkide obsesif kompulsif semptom grubuna dair ulusal ve uluslararası alan yazında daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu belirtilerin gelişimsel mekanizmalarını ve sürdürücü etmenlerini tanımlayabilmenin psikoterapi sürecini destekleyeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abak, E. (2019). *Ruminatif düşünme stili, beden algısı ve sosyal görünüş kaygısının romantik ilişki ve partner odaklı obsesif kompulsif semptomlarla ilişkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Abbey, R. D., Clopton, J. R. ve Humphreys, J. D. (2007). Obsessive–compulsive disorder and romantic functioning. *Journal of Clinical Psychology*, 63(12), 1181–1192. <https://doi.org/10.1002/jclp.20423>
- Abramowitz, S. J., Fabricant, E. L. ve Jacoby, J. R. (2013). Obsessive-Compulsive Disorder. İçinde W. E. Craighead, D. J. Miklowitz ve L. W. Craighead (Ed.), *Psychopathology: History, diagnosis, and empirical foundations* (2. basım) (ss. 80-107). New York: John Wiley & Sons.
- Abramowitz, S. J. ve Siqueland, L. (2013). Obsessive-Compulsive Disorder. İçinde L. G. Castonguay ve T. F. Oltmanns (Ed.), *Psychopathology: From science to clinical practice* (ss. 143-171). New York: Guilford Publications.
- Ainsworth M. D. S. (1989) Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44, 709-16. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.44.4.709>
- Aktaş, M. C. ve Çuhadar, D. (2020). Evaluation Of The Social Adjustment And Quality Of Life In Patients With Obsessive Compulsive Disorder. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 15(2), 55–70. <https://doi.org/10.12739/nwsa.2020.15.2.1b0090>
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2001). *DSM-IV-TR Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı* (Yeniden Gözden Geçirilmiş Baskı). (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı* (5. basım). (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Aytaç, M., Köse Karaca, B. ve Karaosmanoğlu, A. (2020). Turkish adaptation of the short schema mode inventory. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 27(3), 346-363. <https://doi.org/10.1002/cpp.2432>
- Basile, B., Tenore, K., Luppino, O. I. ve Mancini, F. (2017). Schema therapy mode model applied to OCD. *Clinical Neuropsychiatry*, 14(6), 407-414.
- Boeding, S. A., Paprocki, C. M., Baucom, D. H., Abramowitz, J. S., Wheaton, M. G., Fabricant, L. E. ve Fischer, M. S. (2013). Let me check that for you: Symptom accommodation in romantic partners of adults with Obsessive-Compulsive Disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 51, 316-322. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2013.03.002>
- Boysan, M. ve Çam, Z. (2016). An investigation into the role of attachment insecurities in obsessive-compulsive symptoms. *British Journal of Guidance & Counselling*, 46(5), 566–581. <https://doi.org/10.1080/03069885.2016.1262533>
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Volume 2. Separation: Anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Braithwaite, S. R., Delevi, R. ve Fincham, F. D. (2010). Romantic relationships and the physical and mental health of college students. *Personal Relationships*, 17(1), 1–12. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01248.x>
- Brandes, O., Stern, A. ve Doron, G. (2020). “I just can't trust my partner”: Evaluating associations between untrustworthiness obsessions, relationship obsessions and couples violence. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 24. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2019.100500>

- Cerea, S., Ghisi, M., Bottesi, G., Carraro, E., Broggio, D. ve Doron, G. (2020). Reaching reliable change using short, daily, cognitive training exercises delivered on a mobile application: The case of Relationship Obsessive Compulsive Disorder (ROCD) symptoms and cognitions in a subclinical cohort. *Journal of Affective Disorders*, 276, 775-787. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.07.043>
- Cicek, E., Cicek, I. E., Kayhan, F., Uguz, F. ve Kaya, N. (2013). "Quality of life, family burden and associated factors in relatives with obsessive-compulsive disorder". *General Hospital Psychiatry*, 35(3), 253-258. <https://doi.org/10.1016/j.genhosppsych.2013.01.004>
- Cherian, A. V., Pandian, D., Math, S. B., Kandavel, T. ve Janardhan Reddy, Y. C. (2014). Family accommodation of obsessional symptoms and naturalistic outcome of obsessive-compulsive disorder. *Psychiatry Research*, 215(2), 372-378. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2013.11.017>
- Clark, D. A., ve Purdon, C. (1993). New Perspectives for a Cognitive Theory of Obsessions. *Australian Psychologist*, 28(3), 161-167. <https://doi.org/10.1080/00050069308258896>
- Doron, G. ve Derby, D. (2017). Assessment and treatment of relationship-related OCD symptoms (ROCD): A modular approach. İçinde J. S. Abramowitz, D. McKay ve E. A. Storch (Ed.), *The Wiley Handbook of Obsessive Compulsive Disorders* (ss. 547-564). Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Doron, G., Derby, D. S. ve Szepsenwol, O. (2014a). Relationship obsessive compulsive disorder (ROCD): A conceptual framework. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 3(2), 169-180. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2013.12.005>
- Doron G., Derby, D. S. ve Szepsenwol, O. (2017). "I can't stop thinking about my child's flaws": An investigation of parental preoccupation with their children's perceived flaws. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 14, 106-111. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2017.06.007>
- Doron, G., Derby, D., Szepsenwol, O., Nahaloni, E. ve Moulding, R. (2016). Relationship Obsessive-Compulsive Disorder: Interference, symptoms, and maladaptive beliefs. *Frontiers in Psychiatry*, 7(12). <https://doi.org/10.3389/fpsy.2016.00058>
- Doron, G., Derby, D. S., Szepsenwol, O. ve Talmor, D. (2012a). Tainted love: Exploring relationship-centered obsessive compulsive symptoms in two non-clinical cohorts. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 1(1), 16-24. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2011.11.002>
- Doron, G., Derby, D. S., Szepsenwol, O. ve Talmor, D. (2012b). Flaws and all: Exploring partner-focused obsessive-compulsive symptoms. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 1(4), 234-243. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2012.05.004>
- Doron, G., Mizrahi, M., Szepsenwol, O. ve Derby, D. (2014b). Right or Flawed: Relationship Obsessions and Sexual Satisfaction. *The Journal of Sexual Medicine*, 11(9), 2218-2224. <https://doi.org/10.1111/jsm.12616>
- Doron, G., Moulding, R., Kyrios, M., Nedeljkovic, M. ve Mikulincer, M. (2009). Adult attachment insecurities are related to obsessive compulsive phenomena. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 28, 1022-1049.
- Doron, G., Moulding, R., Nedeljkovic, M., Kyrios, M., Mikulincer, M. ve Sar-El, D. (2011). Adult attachment insecurities are associated with obsessive compulsive disorder. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 85(2), 163-178. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.2011.02028.x>
- Doron, G., Sar-El, D. ve Mikulincer, M. (2012c). Threats to moral self-perceptions trigger obsessive compulsive contamination-related behavioral tendencies. *Journal of Behavior*

- Therapy and Experimental Psychiatry*, 43(3), 884–890.
<https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2012.01.002>
- Doron, G. ve Szepeswol, O. (2015). Partner-focused obsessions and self-esteem: An experimental investigation. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 49, 173–179.
<https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2015.05.007>
- Doron, G., Szepeswol, O., Karp, E. ve Gal, N. (2013). Obsessing about intimate-relationships: Testing the double relationship-vulnerability hypothesis. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 44(4), 433–440. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2013.05.003>
- Fang, A., Steketee, G., Keshaviah, A., Didie, E., Phillips, K. A. ve Wilhelm, S. (2020). Mechanisms of change in Cognitive Behavioral Therapy for Body Dysmorphic Disorder. *Cognitive Therapy and Research*, 44, 596–610. <https://doi.org/10.1007/s10608-020-10080-w>
- Fontenelle, I. S., Fontenelle, L. F., Borges, M. C., Prazeres, A. M., Rangé, B. P., Mendlowicz, M. V. ve Versiani, M. (2010). Quality of life and symptom dimensions of patients with obsessive–compulsive disorder. *Psychiatry Research*, 179(2), 198–203.
<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2009.04.005>
- Gomes, J. B., Noppen, B. V., Pato, M., Braga, D. T., Meyer, E., Bortoncello, C. F. ve Cordioli, A. V. (2014). Patient and family factors associated with family accommodation in obsessive-compulsive disorder. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 68(8), 621–630.
<https://doi.org/10.1111/pcn.12172>
- Greenberg, J. L., Falkenstein, M., Reuman, L., Fama, J., Marques, L. ve Wilhelm, S. (2013). The phenomenology of self-reported body dysmorphic disorder by proxy. *Body Image*, 10(2), 243–246. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2013.01.001>
- Hisli Şahin, N. ve Yaka, A. İ. (2010). Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri'nin (YİYE-I), kendilik algısı, olumsuz otomatik düşünceler ve psikopatolojik belirtiler bağlamında incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26), 64–76.
- Izadi, R., Asgari, K., Neshatdust, H., ve Abedi, M. (2012). Assessment of obsessive beliefs in individuals with obsessive-compulsive disorder in comparison to healthy sample. *International Journal of Psychology and Counselling*, 4(7), 81–85.
<https://doi.org/10.5897/IJPC12.010>
- Kabiri, M., Neshat-Doost, H. T. ve Mehrabi, H. A. (2017). The mediating role of relationship obsessive-compulsive disorder in relation to attachment styles and marital quality in woman. *Journal of Research & Health*, 7(5), 1065–1073.
- Kasalova, P., Prasko, J., Ociskova, M., Holubova, M., Vanek, J., Kantor, K., Minarikova, K., Hodny, F., Slepecky, M. ve Barnard, L. (2020). Marriage under control: Obsessive compulsive disorder and partnership. *Neuroendocrinology Letters*, 41(3), 134–145.
- Konkan, R., Şenormancı, Ö., Güçlü, O., Aydın, E. ve Sungur, M. Z. (2012). Obsesif kompulsif bozukluk ve obsesif inançlar. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13, 91–96.
- Köse Karaca, B. ve Gürsoy, M. (2019). Mükemmeliyetçiliği şema terapiyle ele almak: Bir vaka üzerinden anlatım. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(3), 312–333.
- Kwak, K. H. ve Lee, S. J. (2015). A comparative study of early maladaptive schemas in obsessive–compulsive disorder and panic disorder. *Psychiatry Research*, 230, 757–762.
- Lombardi, A. ve Rodriguez, C. (2019). Enhancing exposure and response prevention treatment in an individual with relationship obsessive-compulsive disorder: A case report. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 33(3), 185–195. <http://dx.doi.org/10.1891/0889-8391.33.3.185>

- Lebowitz, E. R., Omer, H. ve Leckman, J. F. (2011). Coercive and disruptive behaviors in pediatric obsessive-compulsive disorder. *Depression and Anxiety*, 28(10), 899-905. <https://doi.org/10.1002/da.20858>
- Lebowitz, E. R., Panza, K. E. ve Bloch, M. H. (2016). Family accommodation in obsessive-compulsive and anxiety disorders: A five-year update. *Expert Review of Neurotherapeutics*, 16(1), 45-53. <https://doi.org/10.1586/14737175.2016.1126181>
- Mahapatra, A., Kuppili, P. P., Gupta, R., Deep, R. ve Khandelwal, S. K. (2020). Prevalence and predictors of family accommodation in obsessive-compulsive disorder in an Indian setting. *Indian Journal of Psychiatry*, 62(1), 43-50. https://doi.org/10.4103/psychiatry.IndianJPsychiatry_299_17
- McCubbin, R. A. ve Sampson, M. J. (2006). The relationship between obsessive-compulsive symptoms and appraisals of emotional states. *Journal of Anxiety Disorders*, 20, 42-57. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2004.11.008>
- Melli, G., Bulli, F., Doron, G. ve Carraresi, C. (2018). Maladaptive beliefs in relationship obsessive compulsive disorder (ROCD): Replication and extension in a clinical sample. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 18, 47-53. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2018.06.005>
- Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood structure, dynamics, and change*. New York: Guilford Press.
- Moulding, R., Coles, M. E., Abramowitz, J. S., Alcolado, G. M., Alonso, P., Belloch, A., Bouvard, M., Clark, D. A., Doron, G., Fernandez-Alvarez, H., Garcia-Soriano, G., Ghisi, M., Gomez, B., Inozu, M., Radomsky, A. S., Shams, G., Sica, C., Simos, G. ve Wong, W. (2014). Part 2. They scare because we care: The relationship between obsessive intrusive thoughts and appraisals and control strategies across 15 cities. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 3(3), 280-291. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2014.02.006>
- Newth, S. ve Rachman, S. (2001). The concealment of obsessions. *Behaviour Research and Therapy*, 39(4), 457-464. [https://doi.org/10.1016/S0005-7967\(00\)00006-1](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(00)00006-1)
- Oguz, G., Celikbas, Z., Batmaz, S., Cagli, S. ve Sungur, M. Z. (2019). Comparison between obsessive compulsive disorder and panic disorder on metacognitive beliefs, emotional schemas, and cognitive flexibility. *International Journal of Cognitive Therapy*, 12(9), 157-178. <https://doi.org/10.1007/s41811-019-00047-5>
- Parlapan Baş, E. (2019). *Association of relationship obsessive-compulsive symptoms with depression, anxiety and stress: Marriage and child related factors as moderators*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Rachman, S. (1997). A cognitive theory of obsessions. *Behaviour Research and Therapy*, 35(9), 793 - 802.
- Rachman, S. (1998). A cognitive theory of obsessions: Elaborations. *Behaviour Research and Therapy*, 36(4), 385 - 401.
- Remmerswaal, K., Batelaan, N., Smit, J., Oppen, P. V. ve Balkom, A. V. (2016). Quality of life and relationship satisfaction of patients with Obsessive Compulsive Disorder. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 11, 56-62. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2016.08.005>
- Rodriguez, L. M., DiBello, A. M., Øverup, C. S. ve Neighbors, C. (2015). The price of distrust: Trust, anxious attachment, jealousy, and partner abuse. *Partner Abuse*, 6(3), 298- 319. <https://doi.org/10.1891/1946-6560.6.3.298>
- Røsand, G.-M. B., Slinning, K., Eberhard-Gran, M., Røysamb, E. ve Tambs, K. (2012). The buffering effect of relationship satisfaction on emotional distress in couples. *BMC Public Health*, 12(1). <https://doi.org/10.1186/1471-2458-12-66>

- Salkovskis, P. M. (1985). Obsessional-compulsive problems: A cognitive-behavioural analysis. *Behaviour Research and Therapy*, 23(5), 571-583. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(85\)90105-6](https://doi.org/10.1016/0005-7967(85)90105-6)
- Smith, A. H., Wetterneck, C. T., Hart, J. M., Short, M. B. ve Björgvinsson, T. (2012). Differences in obsessional beliefs and emotion appraisal in obsessive compulsive symptom presentation. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 1(1), 54-61. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2011.11.003>
- Starcevic, V. ve Brakoulias, V. (2017). Current understanding of the relationships between obsessive-compulsive disorder and personality disturbance. *Current Opinion in Psychiatry*, 30(1), 50–55. <https://doi.org/10.1097/yco.0000000000000291>
- Sümer, N., Ünal, S., Selçuk, E., Kaya, B., Polat, R. ve Çekem, B. (2009). Bağlanma ve psikopatoloji: Bağlanma boyutlarının depresyon, panik bozukluk ve obsesif kompulsif bozuklukla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 38-45.
- Szepesenwol, O., Shahar, B. ve Doron, G. (2016). Letting it linger: Exploring the longitudinal effects of relationship-related obsessive-compulsive phenomena. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 11, 101-104. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2016.10.001>
- Toroslu, B. (2020). *Erken dönem uyum bozucu şemalar ile romantik ilişki ve partner odaklı obsesif kompulsif belirtiler arasındaki ilişkide mükemmeliyetçilik ve belirsizliğe tahammülsüzlüğün aracı rolü.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Başkent Üniversitesi.
- Torres, A. R., de Abreu Ramos-Cerqueira, A. T., Torresan, R. C., de Souza Domingues, M., Hercos, A. C. R. ve Guimarães, A. B. C. (2007). Prevalence and associated factors for suicidal ideation and behaviors in obsessive-compulsive disorder. *CNS Spectrums*, 12(10), 771-778. <https://doi.org/10.1017/S1092852900015467>
- Trak, E. ve Inozu, M. (2019). Developmental and self-related vulnerability factors in relationship-centered obsessive compulsive disorder symptoms: A moderated mediation model. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 21, 121– 128. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2019.03.004>
- Vatan, S. (2016). Obsesif kompulsif bozuklukta bağlanma, obsesif inançlar ve duygu düzenleme zorlukları: Klinik ve klinik olmayan örneklem karşılaştırması. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 4(7), 41-57.
- Yıldırım, B. (2018). *Beliren yetişkinlikte romantik ilişki temalı ve eş odaklı obsesif kompulsif belirtilerin gelişimsel yordayıcıları: Özerklik, bağlanma ve mükemmeliyetçilik.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Yorulmaz, O., Baştuğ, G., Tüzer, V. ve Göka, E. (2013). Obsesif-kompulsif bozukluğu olan hastalarda yorumlama, inançlar ve düşünce kontrol yöntemleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14, 183-191.
- Weingarden, H. ve Renshaw, K. D. (2015). Shame in the obsessive compulsive related disorders: A conceptual review. *Journal of Affective Disorders*, 171, 74–84.
- Wilhelm, S., Berman, N. C., Keshaviah, A., Schwartz, R. A. ve Steketee, G. (2015). Mechanisms of change in cognitive therapy for obsessive compulsive disorder: Role of maladaptive beliefs and schemas. *Behaviour Research and Therapy*, 65, 5-10. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2014.12.006>
- Wu, M. S., McGuire, J.F., Martino, C., Phares, V., Selles, R. R. ve Storch, E. A. (2016). A meta-analysis of family accommodation and OCD symptom severity. *Clinical Psychology Review*, 45, 34-44.

Obsessive Compulsive Symptoms and Risk Factors in Romantic Relationships: A Review Study

Summary

Relationship-related Obsessive-Compulsive Symptoms (ROCD) that have recently begun to be addressed are generally investigated in romantic relationships, although they can be observed in several other relational contexts. Relationship related obsessive-compulsive symptoms are addressed in two dimensions as relationship focused and partner focused. This symptom cluster can negatively affect the lives of individuals as well as leading to severe difficulties in the context of the couple relationship, and it may impair relationship satisfaction. The aim of this study is to examine the basic characteristics of obsessive-compulsive symptoms in the romantic relationship. In line with this purpose, obsessions, and compulsions, which are discussed separately as relationship-focused, and partner focused, were examined through current empirical studies conducted in the last 10 years.

While relationship-oriented obsessive-compulsive symptoms are characterized by troubling and occupying ongoing thoughts about the relationship itself (Doron et al., 2012a; Doron & Szepsenwol, 2015), partner-oriented obsessive-compulsive symptoms include obsessions that include perceived defects or deficiencies of the partner (Doron et al., 2012b; Doron and Szepsenwol, 2015). Relationship-oriented obsessive-compulsive symptoms are repetitive with interfering thoughts about the individual's own feelings towards his partner (e.g., I am not sure if I love it.) and the partner's feelings towards him (e.g., Does he love me?) And the relevance of the relationship (e.g., Is it the right relationship?) It covers concerns and doubts that cause preoccupation and inconvenience due to evaluations. Doron et al. (2014a), the most common compulsions; It states that the individual controls the love he / she nurtures and the love exhibited by his partner towards him / herself, consults the opinion of others or seeks assurance about the current relationship in order to confirm that he / she is in the right relationship, compares the characteristics of his partner with others, and thinks or imagines the moments in which he / she feels happy in the relationship to suppress his obsessive thoughts.

Partner-oriented obsessive-compulsive symptoms include repetitive evaluations and behaviors towards the partner (Doron et al., 2012b). Partners are repeatedly evaluated in terms of their physical appearance, social skills, intellectual and moral attributes, success and emotional consistency.

Another aim of the study was to examine this symptom cluster together with its risk factors. Among the factors increasing the risk of relationship-oriented obsessive-compulsive symptoms, it is seen that attachment type and cognitive distortions are frequently the subject

of research. Overprotective parenting (Trak & İnözü, 2019), anxious attachment and vulnerable self-perception are effective in the development and continuity of relationship-themed obsessive-compulsive symptoms. In terms of cognitive distortions, it was observed that perfectionism, the importance given to thoughts and controlling these thoughts, being more prone to seeing an element as a threat, exaggerating responsibilities, and having a lower tolerance to uncertainty were found to be risk factors.

Although relationship-oriented obsessive-compulsive symptoms seem to overlap conceptually with general OCD, considering both the context in which the symptoms are concentrated (parent-child relationship / romantic relationships) and the focus of the symptoms (relationship-oriented / partner-oriented), it can be said that both diagnostic groups differ. It is thought that risk factors can be taken into consideration in clinical evaluation in psychotherapy applications. In conclusion, the importance of the relationship related obsessive compulsive symptom cluster and what needs to be done about this subject in terms of psychopathology are mentioned.

Kuramsal Derleme

Psikoterapilerin Etkililiğini Belirleyen Faktörlerin İncelenmesi: Bir Derleme ÇalışmasıFüsun GÖKKAYA¹, Fatih YURDALAN^{1*}, Kadriye KARAGÜLMEZ¹, Kubilay EMEÇ¹¹ Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti**Makale Bilgisi****Öz****Anahtar kelimeler:**psikoterapi,
etkililik,
danışan,
psikoterapist,
terapötik ilişki

Psikoterapi, psikoterapist ve danışan arasında profesyonel bir ilişkinin olduğu, birçok faktörden etkilenen bir etkileşim sürecidir. Bu derleme çalışmasında psikoterapilerin danışanlar üzerinde etkili olmasında hangi faktörlerin belirleyici olduğu araştırılmıştır. Bu faktörler, psikoterapistten, danışandan hem psikoterapistten hem danışandan kaynaklanan faktörler ile terapötik çerçeve ve terapötik ilişki başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Psikoterapistten kaynaklandığı düşünülen faktörler arasında psikoterapistin seanslar içerisindeki işlevselliği, yetkinliği, yeterliliği, sahip olduğu terapötik beceriler gibi özellikleri saymak mümkündür. Danışandan kaynaklanan faktörler arasında ise danışanın motivasyonu, seanstan beklentileri, psikolojik zihinliliği gibi kavramlar sayılabilmektedir. Psikoterapinin etkililiğini belirleyen diğer faktörler fiziksel ortam, süre, ücret gibi kavramlar terapötik çerçeve başlığı altında ele alınırken, terapinin doğasını ve işlevselliğini belirleyen terapötik ilişki diğer bir etmen olarak ele alınmıştır. Kullanılan bu kavram ve tekniklerin terapide kalımı ve sağlıklı bir ilişkinin kurulup sürdürülmesinde önemli olduğu görülmüştür. Bu bağlamda derleme çalışmasının literatüre önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak, bu becerilerin öğrenilmesinde iyi bir eğitimin yanında deneyimli kişilerden süpervizyon alma, psikoterapistlerin teknikleri kavramasını ve uygulayabilmesini kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Abstract**Keywords:**psychotherapy,
effectiveness,
client,
psychotherapist,
therapeutic
relationship

Psychotherapy is an interactive process in which there is a professional relationship between the psychotherapist and the client and is influenced by many factors. This review study, has been investigated the factors that determinant for psychotherapy to have an effect on clients. These factors are classified under the headings of factors that originating from psychotherapist, from client, from both psychotherapist and client; and therapeutic framework and therapeutic relationship. Among the factors that are thought to be caused by the psychotherapist, it is possible to consider the features of the functionality, competence, efficiency, therapeutic skills of the psychotherapist in the sessions. Among the factors arising from the client, concepts such as the client's motivation, expectations from the session and psychological mentality can be counted. In the presented study, while other factors that determine the effectiveness of psychotherapy such as physical environment, duration, and cost are discussed under the head of therapeutic framework, the therapeutic relationship that determines the nature and functionality of therapy is considered as another factor. It has been observed that these concepts and techniques used are important to staying in therapy, establishing and maintaining a healthy relationship. In this context, it is thought that the review study will make an important contribution to the literature. In conclusion, it is thought that, in addition to a good education in learning these skills, getting supervision from experienced people will make it easier for psychotherapists to comprehend and apply the techniques.

*Sorumlu Yazar, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
e-posta: yurdalanfatih8@gmail.com

DOI: 10.31682/ayna.921699

Gönderim Tarihi (Received): 19.04.2021; Kabul Tarihi (Accepted): 04.08.2021

ISSN: 2148-4376

Giriş

Bireyler hayatları boyunca birçok psikolojik problem yaşarlar ve yaşadıkları bu problemlerle baş etmekte zorlandıklarında profesyonel bir yardım alma ihtiyacı duyarlar. Bu noktada alanında uzman olan psikologlar, psikiyatri hekimleri, psikiyatri hemşireleri, psikoterapistler ya da sosyal çalışmacılar psikolojik sıkıntı yaşayan bireylere psikoterapi hizmeti verebilirler (Kring ve diğerleri, 2007/2015, ss. 79-82). Psikoterapi genel olarak bireylerin psikolojik sıkıntılarını aşmasında, duygusal ve davranışsal sorunlarının çözümü için yardımcı olan bir hizmet olarak tanımlanabilir (Prochaska ve Norcross, 2014, ss. 1-30).

Yapılan çalışmalar çeşitli kuramlar üzerine temellenen farklı psikoterapi yaklaşımlarının bireylerin psikolojik sıkıntılarını gidermede etkili olduğunu göstermiştir (Burns ve Nolen-Foeksema, 1991; Paivio ve Greenberg, 1995; Clark ve Beck, 2011, ss. 551-552; Soylu ve Topaloğlu, 2015; Polat ve Gençöz, 2020). Bununla birlikte, hangi psikoterapi yaklaşımı olduğu fark etmeksizin her psikoterapinin ne kadar etkili olduğunu belirleyen birtakım faktörler söz konusudur (Prochaska ve DiClemente, 1983; Lyddon ve diğerleri, 2001; Volpe, 2014; Ö. Özer ve diğerleri, 2017; İkizer, 2020). Bu derleme çalışmasının amacı psikoterapinin etkili olmasında rol oynayan faktörlere açıklık getirmektir. Bu faktörler dört grupta ele alınacaktır. Bunlar; psikoterapistten kaynaklanan faktörler, danışandan kaynaklanan faktörler hem psikoterapistten hem danışandan kaynaklanan faktörler ve terapötik çerçeve ile terapötik ilişkidir.

Psikoterapistten Kaynaklanan İyileştirici Faktörler

Psikoterapinin etkili olmasında belirleyici olan psikoterapist kaynaklı faktörler, psikoterapistin özfarkındalığı, yeterliği, empati becerisi, danışanın kendi özelliklerinin farkındalığı gibi özelliklerdir (Hollis-Walker ve Colosimo, 2011; Gülüm, 2016; Nienhuis ve diğerleri, 2018).

Özfarkındalık, bireyin kendi davranışlarına odaklanma, kendini gözlemleyebilme ve davranışlarını değerlendirebilme yeteneğidir (Sciandra, 2015/2019, ss. 44-47). Özfarkındalık psikoterapistin dünyaya bakış açısına yönelik farkındalığı, kendi yetersizliklerinin, kişisel önyargılarının ve ahlaki değerlerinin, duygu durumunun, siyasi ve dini görüşlerinin danışanı değerlendirirken etkili olup olmadığını anlamasını ifade etmektedir (Cigolla ve Brown, 2011). Psikoterapistler de dahil olmak üzere her birey belirli değerlere ve hayata bakış açısına sahiptir. Psikoterapi hizmetinden yararlanmak isteyen danışanlar, psikoterapistin sahip olduğu bu değerler ve hayata bakış açısıyla ters düşebilir. Psikoterapist bu noktada, sahip olduğu

özfarkındalıkla danışanın rahatsız etmeyecek şekilde ilişki kurabilmelidir (Hollis-Walker ve Colosimo, 2011).

Psikoterapist yetkinliği/yeterliği, psikoterapistin alanında ne kadar uzman olduğunu ifade eden bir kavramdır. Yetkinlik/yeterlik seans sürecinin sağlıklı sürdürülebilmesi ve danışana yarar sağlanabilmesi açısından oldukça önemlidir (Ginzburg ve diğerleri, 2012). Psikoterapi alanında hizmet veren bir uzmanın Türk Psikologlar Derneği'nin gerekli gördüğü eğitimleri alması gerekmektedir. Bu eğitimler uzman kişinin çalıştığı alana göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Ayrıca eğitimleri alan uzman kişinin çalıştığı alana yönelik bilgi ve deneyimini arttırması da danışana fayda sağlaması bakımından önem arz etmektedir (Türk Psikologlar Derneği, 2004). O'Malley ve arkadaşlarının (1988) yapmış olduğu araştırmaya göre, psikoterapistin yetkinliği ile danışanın depresyon düzeyi arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bu araştırma sonucuna göre, psikoterapistin yetkinliği yükseldikçe danışanın depresif belirtileri düşüş göstermektedir. Weck ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan araştırmada da psikoterapist yeterliliğinin, sağlık kaygısı yaşayan bireylerin terapi süreçlerine olumlu katkı yaptığı belirtilmektedir. Owen ve arkadaşları (2009), danışanın cinsiyetine göre psikoterapistin yeterliliğinin değişip değişmediğini incelemiş ve bunu psikoterapistin cinsiyet yetkinliği olarak isimlendirmiştir. Yapılan bu çalışmada, psikoterapistin cinsiyet yetkinliği deneysel bir çalışma ile incelenmiş; psikoterapistin cinsiyet yetkinliğinin, psikoterapi sonuçları ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Owen ve arkadaşları, 2009). Buradan yola çıkarak, psikoterapistin cinsiyet yetkinliğinin, psikoterapinin olumlu yönde sonlanmasında (örneğin danışanın öznel iyi oluş düzeyinin yükselmesi) etkin rol oynadığı düşünülmektedir.

Saygı, karşılıklı etkileşimde bulunan insanlar arasında gerçekleşen, bireylerin değerlerinin ve diğer özelliklerinin göz önünde bulundurulmasını ve önyargılı davranmadan yaklaşılmasını içeren bir kavramdır (Özdemir, 2017). Seans içerisinde saygı ise hem danışan hem de psikoterapistin karşılıklı iletişimde bu çerçeveye her zaman dikkat edilmelidir. Danışan, psikoterapistinin kendisine saygı duyduğunu fark ettiği noktada önemli olduğunu hissetmektedir ve olumlu kabul gerçekleştirildiğini fark etmektedir. Danışana hür bir birey olarak saygı duyulduğunu hissettirebilmek ve danışanın söylediklerine saygı duyarak önem verebilmek yakından ilgilenme anlamına gelmektedir. Danışanın psikoterapistine olan güvenini arttırmak, güvenli bir ortam oluşturabilmek ve danışanın daha rahat davranabilmesine olanak sağlamak, yakından ilgilenmenin amaçları arasında yer almaktadır (Voltan-Acar, 2018, ss. 4-5). Hansen (2012), travmatik beyin hasarı olan danışanlarla yaptığı terapilerde psikoterapistin, danışanına saygı duymasının terapinin etkililiğini arttırdığını belirtmiştir. Wright ve Davis (1994) tarafından yapılan ve vaka araştırmalarının derlendiği çalışmada, danışanlara duyulan saygının danışanı sürece dahil edebilme açısından önemli

olduğu belirtilmiştir. Psikoterapi esnasında danışanın yakından ilgilenme davranışları ile karşılaşan danışanın kendisini daha rahat hissedebileceği ve düşüncelerini daha kolay ifade edebileceği düşünülmektedir.

Danışanın terapiye getirdiği konu fark etmeksizin psikoterapist danışana karşı yargılayıcı davranmadığında ve düşüncelerini iyi ya da kötü olarak ayırmadığında psikoterapist koşulsuz olumlu kabul göstermiş olur (Rogers, 1961, s. 47). Psikoterapistin danışanına karşı samimi, içten ve sıcak ilgi göstermesi, danışanın olduğu gibi kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, koşulsuz olumlu kabul danışanın tüm düşüncelerini ve davranışlarını onaylamak değil, kendisine yönelik sahip olduğu inançları ve duyguları olduğunu anlamak ve saygı duymaktır (Greenberg ve diğerleri, 2001, ss. 499-530). Bu durum danışana empati ile yaklaşmayı da beraberinde getirir. Chamberlain ve Haaga (2001) yürüttükleri çalışmada, koşulsuz olumlu kabul ve saygı kavramları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre koşulsuz olumlu kabul seviyesi yüksek olan bireylerin anksiyete ve depresyon seviyelerinin düşük olabileceği belirtilirken; benlik saygısının düşük veya yüksek olması bireyin kendini ne kadar kabul ettiği ile ilişkilendirilmiştir. Jayne (2013) yaptığı çalışmasında koşulsuz olumlu kabulün çocuk merkezli oyun terapilerinde çocuklarla olan uyumu ve empatik anlamayı yükselttiği şeklinde bir sonuç rapor etmiştir.

Empati, bireyin olaylara karşısındaki bakış açısıyla bakabilmesi, kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması ve anladığını karşısındaki kişiye doğru bir şekilde ifade edebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Rogers, 1975/1983). Danışana empatik bir biçimde yaklaşmanın, bireyde güven duygusunu besleyeceği ve terapötik ilişkiyi kuvvetlendireceği düşünülmektedir. Psikoterapi sürecinde psikoterapistin empati becerisinin yüksek olması danışanın öznel süreçlerini ve zihinsel işlevlerini daha iyi anlamasını sağlamaktadır (Özbay ve Canpolat, 2003; Nienhuis ve diğerleri, 2018).

Psikoterapistin sahip olduğu ve psikoterapinin etkililiğinin belirleyicisi olan başka bir faktörde etkin dinleme becerisidir. Bu beceri sadece konuşan bireyin cümlelerini tekrarlama anlamına gelmez. Aynı zamanda konuşan bireyin mesajının sözel ve sözel olmayan işareti ile bütününe anlam katma biçimidir (Coakley ve Wolvin, 1997). Kişilerarası iletişimde dinleme, son derece önemli bir etmen olarak görülmektedir. Dinlemenin etkin bir biçimde yürütülmesi bireyler arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirirken, danışanla iletişimin devamlılığına katkı sunmaktadır (Yılmaz, 2019). Psikoterapistin danışanı değerlendirmek, onun problemlerini ve öyküsünü anlamak, işe yarar bir formülasyon ve tedavi planı oluşturmak için onu dikkatli ve kendini vererek etkin bir şekilde dinlemesi gerekmektedir (Dinç, 2020). Etkin dinleme becerisi ile yapılan görüşme sırasında belirli bir konu üzerine odaklanılmaktadır. Bireyin söylemlerinin

özetlenmesi, yorumlanması, doğrulanması ya da söylemlerine farklı bir bakış açısı getirilmesi danışana dikkatli bir şekilde dinlendiğini hissettirir ve bu his de karşılıklı ilişkiyi geliştirir (Maden ve Durukan, 2011).

Yakından izleme davranışları olarak bilinen olumlu izleme davranışları arasında göz temasının, beden dilinin, psikoterapistin sesinin niteliği ve danışanı sözlü izleme koşullarının yerine getirilmesi danışan üzerinde iyileştirme gücüne sahip olan davranışlar olarak bilinmektedir (Ivey ve Ivey, 1999). Göz teması, iki kişi arasında gerçekleşen ve sözel olmayan iletişim biçimidir. Göz temasının kültürden kültüre ve cinsiyetler arasında farklılık gösterebileceği unutulmamalıdır (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, s. 88). Seans içerisinde genellikle psikoterapistin danışan konuşurken daha fazla göz teması kurduğu, kendisi konuşurken ise daha az göz teması kurduğu bilinmektedir (Mount ve diğerleri, 2011). Diğer izleme davranışı olan beden dilinde ise psikoterapistin danışana hafifçe eğilmesi, rahat ama temkinli duruşunu koruması ve yüz ifadelerini danışanın yüz ifadelerine paralel hale getirebilmesi terapötik ilişkiyi kuvvetlendirmektedir (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, ss. 88-90). Bir diğer izleme davranışı da sesin niteliğidir. Psikoterapistin ses tonu, danışanı belirli bir duruma ya da duyguya yönlendirebilecek şekilde kullanılabilir. Yumuşak ve anlayışlı bir ses tonu kullanan psikoterapistin amacı danışanın duygularını daha derinlemesine keşfetmesi adına yardımcı olarak kullanılabilir. Yüksek ve gür bir ses ile konuşmak ise psikoterapistin güvenirliliğine ve uzmanlığına danışanı inandırabilmek amacı ile tercih edilebilir (Ekman, 2001, s. 288). Diğer bir özellik ise psikoterapistin danışanın söylemlerinden yola çıkarak tepkiler verebilmesidir. Danışanın görüşme içerisine getirdiği gündem maddelerine yönelik sorular sorabilmek ya da açıklamalarda bulunabilmek danışanın diğer konularda da özgür ve açık sözlü olmasını sağlamaktadır (Voltan-Acar, 2018, ss. 5-9). Bu noktada olumlu izleme davranışı olarak görülen sözel izleme davranışı işin içine girmektedir. Sözel izleme davranışında psikoterapist, danışanın seans içerisinde söylediklerini, kendi düşünce ve görüşlerini eklemeyen, farklı kelimelerle yeniden dile getirir veya özetler. Sözel izleme davranışı, danışanın kendini daha iyi ifade edebilmesi ve seanslar içerisinde daha rahat yer alabilmesine olanak tanımaktadır (Meier ve Davis, 2008, ss. 25-32).

Psikoterapinin etkililiğini belirleyen psikoterapistten kaynaklanan diğer bir faktör psikoterapistin kullandığı terapötik becerilerdir. Bunlar, asgari düzeyde teşvik, konuşmaya açık davet/soru sorma, duygunun yansıtılması, içeriğin yansıtılması, sessizlik, özetleme, açıklık getirme, bağlama, somutluk, kendini açma ve yüzleştirme gibi becerilerdir.

Asgari düzeyde teşvik, danışanı konuşmaya teşvik etmek ve ona kabul edildiğini hissettirmek amacıyla kullanılmaktadır (Meydan, 2015). Psikoterapist, danışan konuşmaya

başladıktan sonra konuşmasını sürdürebilmesi adına onu cesaretlendirici ifadelerde ve bazı tepkilerde bulunmak durumundadır. Tek kelimededen oluşan kısa sorular kullanılması, örnek verilmesinin istenmesi, tek kelimelik “evet” gibi pekiştireçlerin kullanılması, bazı anahtar sözcüklerin tekrar edilmesi, basit “hmm hmm” tepkilerinin kullanılması ve baş sallamalar danışana onun dinlendiğinin sinyallerini vermektedir (Voltan-Acar, 2018, ss. 7-9). Ancak bu davranışların seans içerisinde aşırı ve çok sık kullanılmasının, uygunsuz tepkiler olabileceği düşünülmektedir (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, ss. 92-93).

Konuşmaya açık davet, danışanın kendisini daha iyi ifade edebilmesi adına kullanılan açık uçlu sorular sorabilme becerisi olarak görülmektedir. Psikoterapi sürecinde psikoterapist danışanı tanımak, danışana içgörü kazandırmak, danışanın duygularını, düşüncelerini ve olaylar karşısındaki davranışlarını öğrenmek, danışanın ifadelerini somutlaştırmak gibi birçok amaç için danışana soru yöneltir (Voltan-Acar, 2018, ss. 5-6). Konuşmaya açık davet, seans içerisinde kapı aralayıcı olarak ele alınabilmektedir. Psikoterapistin sahip olduğu bu beceri, duygular üzerine odaklanabilmek ya da danışanın dikkatini bazı noktalara çekebilmek adına kullanılmaktadır. Psikoterapistler tarafından “ne” ve “nasıl” soruları daha çok tercih edilirken, neden sorusu, direnci arttırabileceği için tercih edilmemektedir (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, s. 127; Sanberk, 2014). Wubbolding ve Brickell (1998) ele aldıkları çalışmada, terapilerde kullanılan “neden” sorusu yerine; danışan ve psikoterapist arasındaki ilişkiyi desteklemek adına “.... ne olabilirdi? nasıl açıklanabilirdi?” gibi soruların tercih edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu tarz soruların, danışanın kendi davranış ve isteklerini değerlendirmelerinde, duygu ve düşüncelerini ifade etmelerinde danışanlara destek olabileceği şeklinde düşünülmektedir.

Danışanın kendisini daha rahat ifade edebilmesine yardımcı olan ve psikoterapistler tarafından kullanılan bazı soru teknikleri kullanılmaktadır. Bu soru türleri arasında; açık sorular, kapalı sorular, rahatlatıcı sorular, dolaylı ya da imalı sorular ve yansıtılmalı sorular yer almaktadır. Açık sorular, danışanın tek kelimelik cevaplar yerine daha uzun ve ayrıntılı cevaplar verebilmesine olanak tanıyan soru tipidir. Kapalı sorular, danışandan daha net ve kısa cevaplar alınması gereken konularda kullanılan soru çeşididir. Rahatlatıcı sorular, temelinde danışanın sorulan soruya cevap verip vermeyeceğinin test edildiği ve ele alınacak konunun daha ayrıntılı incelenmesini sağlayan soru tipidir. Dolaylı ya da imalı sorular, genellikle “merak ediyorum” şeklinde kurulan ve danışanın hislerinin onu zorlamadan öğrenilmesine olanak tanıyan sorulardır. Yansıtılmalı sorular, “farz edelim” şeklinde başlayan ve danışanın varsayımlar yoluyla oluşabilecek olumlu veya olumsuz durumlar karşısında ne hissedeceğinin tartışıldığı sorulardır (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, ss. 112-142). Yönlendirici dinleme tepkileri başlığı altında ele alınan soru türlerinden biri terapötik

sorulardır. Terapötik sorular arasında; tedavi öncesi değişim soruları, derecelendirme soruları, sonuca özel veya yeniden tanımlama soruları, varsayım soruları, mucize sorular ve dışsallaştırma soruları yer almaktadır. Tedavi öncesi değişim soruları, randevu alınan süre ile ilk görüşmenin başladığı zaman arasındaki danışanın yaşam olayları ve deneyimlerine yönelik sorulan sorulardır (Örneğin; İlk seans tarihini aldığımızdan beri hayatınızda neler değişti?). Derecelendirme soruları, danışanın var olan probleminin ne oranda kendisinde sorun yarattığının sayısal biçimde ifade edilmesine olanak sağlayan sorulardır (Örneğin; Yaşadığımız korkuyu 1 ile 10 arasında değerlendirirseniz kaç veririrsiniz?). Sonuca özel veya yeniden tanımlama soruları, danışanın yaşadığı sorundan farklı bir noktaya değinerek, danışanın güçlü bir yanının ele alınması ve problemin güçlü özellik üzerinden tekrar kurgulanmasının sağlandığı soru tipleridir (Örneğin; Yaşadığınız kaygıya rağmen terapiye gelmeyi nasıl başardınız?). Varsayım soruları, terapide hedeflenen değişim, şu an olmuş gibi ele alınmasına ve ayrıntılı bir şekilde tartışılmasına olanak sağlayan sorulardır (Örneğin; Alkol bağımlılığından kurtulduğunu düşünelim. Kendini meşgul etmek adına neler yapardın?). Mucize sorular, danışanda var olan problemin tamamen çözüldüğünün düşünülmesiyle beraber danışan üzerindeki oluşan etkilerin ele alınmasını sağlayan soru türleridir (Örneğin; Sabah uyandığımızda bir mucize olduğunu ve var olan problemin tamamen ortadan kalktığını gördünüz. Bu mucizenin hayatınızı değiştirdiğini nasıl anladınız?). Dışsallaştırma soruları, sorunun danışandan uzaklaştırmaya yönelik kullanılan ve danışanın problemlerine farklı açıdan bakmasına yardımcı olan soru türleridir (Örneğin; Sırtındaki yükü yürümeyi mi tercih edersin, yoksa yolun kenarına bırakmayı mı?) (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, ss. 112-142; Bannick, 2007; Winslade ve Monk, 2007, s. 293; De Shazer ve diğerleri, 2007, ss. 37-61; Corey, 2009/2015, ss. 345-389).

Danışanın duygularının açık bir biçimde görülebilmesi duyguların yansıtılması anlamına gelmektedir. Duygu yansıtma tekniği doğru bir şekilde kullanıldığında danışanın duygularının belirgin hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Duyguların belirginleştirilmesinde etkili olan duygu yansıtma, danışanın söylediği cümleleri birebir tekrar etmek yerine duygusal çıkarımlarda bulunabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Hill ve diğerleri, 2008). Bu terapötik beceriyi etkili kullanmak danışana psikoterapistin onunla ilgilendiğini ve onu dikkatlice dinlediğini göstermektedir. Buna ek olarak, duygu yansıtma becerisini kullanan psikoterapist danışanın duygularını daha iyi anlamış olduğu için onu daha iyi değerlendirip ve onunla ilgili daha etkin bir formülasyon oluşturabilir. Böylece gerekli olan müdahaleleri daha erken uygulayarak daha etkili bir tedavi planı oluşturabilir (Meydan, 2015). Duyguların yansıtılması, danışana duygularının ortaya çıkmasında etkili olan olayları ve düşüncelerini,

aynı zamanda duygularının başkaları tarafından nasıl algılandığını, görme fırsatı verir (Özbay ve Canpolat, 2003).

Danışanın sözlerinin farklı kelimelerle yeniden ele alınmasına içerik yansıtma denilmektedir. Seans içerisinde kullanılan içerik yansıtma, danışanlara yeni bir bakış açısı kazandırırken deneyimlerini daha rahat ifade etmeleri adına onlara öncü olmaktadır (Greenberg, 2010). Bu beceri kullanıldığında danışanın seans sırasında söyledikleri değiştirilmez, düzeltilmez ya da yeni kelimeler eklenmez. Bu terapötik beceri danışanla kurulan ilişkide kolaylaştırıcı bir rol oynar. Danışanın sorunlarının daha açık bir şekilde ortaya konulmasını, danışanın sorunlarına yönelik içgörü kazanmasını, sorunlarını çözmek için harekete geçmesini sağlar (Özbay ve Canpolat, 2003). Ayrıca danışanın belirttiklerinin doğru anlaşılıp anlaşılmadığı konusunda bir denetleme olanağı doğar ve bu denetleme sayesinde danışan daha iyi değerlendirilir. Bu değerlendirmenin sonucunda ise duygu yansıtma becerisinde olduğu gibi psikoterapist daha sağlıklı bir tedavi planı oluşturabilir (Meydan, 2015).

Sessizlik çok güçlü bir terapi becerisidir. Psikoterapist uygun anlarda sessiz kalarak danışanın duygusal bir deneyim yaşamasını sağlayabilir. Böylece danışan, üstünde durulan konuyla ilgili içgörü kazanır, kendi fikirlerini sorgular, yatıştır ya da bastırıldığı düşünce ve duygularını açığa çıkarır (Sabbadini, 1991). Bununla birlikte, sessizlik psikoterapist tarafından uygun bir zamanda kullanılmazsa danışanın “neden şimdi susuyoruz?” şeklinde düşünülmesine yol açabilir. Danışan ya da psikoterapist kimi zaman sessizlikten rahatsız olabilir, bu durumda danışanın direnci artabilir (Bulut, 2019). Sessizlik, doğru zamanda ve yerinde kullanıldığı takdirde danışana söylediklerini zihninde toparlamasına, özümsemesine ve duygularını hissedebilmesinde yardımcı olur (Voltan-Acar, 2018, ss. 20-21). Bu özelliklerinden dolayı sessizlik becerisinin psikoterapinin etkililiğini belirleyen önemli faktörlerden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Ağlayan bir danışan karşısında sessiz kalmak uygun olurken, terapide az konuşan danışanlarda sessizliği kullanmak direnci arttırabilir (Bulut, 2019).

Danışanın anlattığı konunun ya da görüşmenin bir bölümünün psikoterapist tarafından tekrar ele alınması özetleme becerisidir. Özetlemeler genellikle bir önceki seansın özetlenmesi, danışanın anlattığı uzun konuların özetlenmesi ve yapılan güncel görüşmenin özetlenmesi olarak ele alınmaktadır (Türkçapar, 2008, ss. 144-268). Özetlemenin asıl amacı, danışanın da fikirlerini alarak terapötik bağı canlı tutmaya çalışmaktır (Türkçapar ve Sargın, 2012). Ayrıca özetleme, seans içerisinde konuşulan konuların hatırlanması, konu içeriklerinde gizli anlamların açığa çıkarılması ve danışanın geliştirilmesi açısından da önemlidir (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, ss. 108-110). Danışandan özetleme

yapması istendiği durumlarda danışanın sorumluluk alması sağlanmış olur (Voltan-Acar, 2018, ss. 15-18).

Açıklık getirme, görüşme esnasında danışanın ne söylediğinin tam olarak anlaşılabilmesi ve danışanın sahip olduğu rahatsızlığa yüklediği anlamı, psikoterapistin daha kolay bir şekilde anlayabilmesi için kullanılmaktadır (Swaminath, 2009). Danışanı doğru bir şekilde değerlendirebilmenin ilk koşulu, söylediklerinin net bir şekilde anlaşılmasıdır. Danışanın söylediğinin anlaşılabilmesi durumunda açıklık getirme adına bazı soru tipleri kullanılmaktadır. Örneğin, “Üzgünüm, sizi anlamadım. Bunu yapacağınızı mı söylediniz?” veya “Söylediklerinizi tekrar eder misiniz?” tarzı ifadeler, danışanın söylediklerine açıklık getirebilme adına kullanılan sorulardan bazılarıdır. (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, ss. 101-106).

Bağlama, danışanın daha önceki oturumlarda anlattıkları ve yaşadıklarıyla güncel oturumdaki anlattıkları ve yaşadıkları arasında paralellik kurabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Farklı durumlar karşısında danışan aynı duyguyu hissediyor olabilir ve psikoterapist, bağlama yöntemi ile bu durumu ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Psikoterapist seans içerisindeki ipuçlarını alarak danışanın dikkatini bazı noktalara çekebilir ve danışanın konu hakkındaki farkındalığının artmasına yardımcı olabilir (Voltan-Acar, 2018, ss. 18-20). Psikoterapistin danışanın genel konular konuşmasından ziyade belirli bir alana, belirgin bir duyguya çekebilme kapasitesi somutluk olarak tanımlanmaktadır. Belirgin bir konu, duygu ya da düşünce üzerine odaklanmaya çalışan psikoterapist bu alana uygun olan soruları danışana yönelterek onu cesaretlendirmeye çalışır. Somutluk, danışan ve psikoterapist açısından sorunlu olan durumu net bir şekilde görebilmeye yardımcı olur (Carkhuff ve Truax, 1966).

Kendini açma, psikoterapistin kendi yaşantısından örnekler vererek duygularıyla ilgili paylaşımda bulunması olarak tanımlanmakta ve danışana onun bu duyguları yaşayan tek kişi olmadığını gösterebilmek adına kullanılmaktadır (Oral, 1994). Bu konuda kendi başarı öyküsü var ise ve kendini açma tekniğini kullanacak ise bu durum danışan için rol model olma ve cesaretlenme gibi farklı olumlu etkiler yaratabilir (Voltan-Acar, 2018, ss. 85-86). Ancak psikoterapistin kendini açması her zaman olumlu sonuçlanmamaktadır. Psikoterapistin kendini yeteri kadar açmaması, danışan ve psikoterapist arasında güven sorununa yol açabilmektedir. Psikoterapist bu noktada ya kendini tam anlamıyla açmalı ya da hiç açmamalıdır. Psikoterapistin kendini açmasıyla psikoterapist ile danışan arasındaki kurulan ilişki boyutu, yaşantının gerçekliği ve içtenlikle ilişkilidir. Psikoterapist tarafından kendini açma becerisi başarılı bir şekilde uygulanamazsa, kurulan ilişkide yaşantının gerçekliği ve içtenliğin zarar görebileceği belirtilmektedir (Ain, 2008). Psikoterapistin kendini açması, danışanlar tarafından farklı biçimlerde algılanabilmektedir. Bazı danışanlar psikoterapistin

kendisini açmasını yararlı görürken; bazı danışanlar ise bu durumu can sıkıcı olarak değerlendirebilmektedir. Bu noktada da kendini açmanın içeriği ve düzeyi önem arz etmektedir (Audet, 2004)

Yüzleştirme, genel anlamda birbiri ile çelişen davranış, bilgi ve fizyolojik belirtiler gibi durumların seans içerisinde danışana sunulması olarak tanımlanmaktadır (Pulat, 2019). Yüzleştirme kullanılırken psikoterapistin empatik tutumları önem arz etmekte ve iyi bir terapötik ilişkinin kurulmuş olması gerekmektedir. Yüzleştirme yapmak için karar veren psikoterapistin asıl amacı, danışanın çelişkilerini gözler önüne sermek, kendiliğini ve gerçekliğini daha net algılayabilmesinde bireye yardımcı olmaktır (Voltan-Acar, 2018, ss. 87-100). Danışanın yüzleştirmeyi kaldırıp kaldıramayacağı, ne kadarını kaldırdığı gibi konuların psikoterapist tarafından iyice değerlendirilmesi gerekmektedir. Yüzleştirme yapılırken kesin ama çok keskin olmayan dil kullanımına dikkat edilmelidir (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, ss. 119-122).

Psikoterapinin etkililiğini belirleyen psikoterapistten kaynaklanan diğer unsurlar ise psikoterapistin metafor, mizah ve deyim/atasözleri kullanımı ile ev ödevi/uygulama vermesidir. Metafor, düşünceleri daha işlevsel bir hale getirerek etkileyici ve estetik kelimeler ile danışana cümleler kurma olarak tanımlanmaktadır. Terapide metafor kullanımının beş farklı işlevi vardır. Bunlar; ilişki kurmaya destek olmak, yaşantılarla ilgili duygulara erişim sağlamak, örtük varsayımları ortaya çıkararak yüzleşmeye zemin hazırlamak, dirençli yönler üzerinde çalışmak ve son olarak da keşif aracı olarak yeni bakış açıları oluşturmaktır (Lyddon ve diğerleri, 2001). Bu mecazlı anlatım, metaforlara şiirsel bir işlev kazandırırken aynı zamanda danışanların gerçekliği ile ilgili bilgileri de içerisinde barındırır. Böylece metaforların iyileştirici gücü ortaya çıkar. Metafor kullanımı ile danışan, işlevsel olmayan düşünce biçimlerini keşfederek bunları değiştirme yolunda adımlar atar (Kok ve diğerleri, 2011). Mizah kullanımının psikolojik sağlık üzerine olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir. Terapilerde mizah kullanımı, dirençli olan danışanların dirençlerinin kırılmasına, terapide ortaya çıkan gerilimin azalmasına ve danışanların olaylara farklı açılardan bakmasına yardım eder (Zorlu ve Gündüz, 2019). Deyim ve atasözleri, genel olarak geçmiş yaşamlarda edinilen tecrübeler sonucu söylenen ve yaşanan döneme ışık tutan kavramlardır. Ayrıca kültürün dile yansımaları olarak da görülmektedir (Batur, 2011). Yapılan bir araştırmada, atasözleri ve deyimlerin, bireyler üzerinde terapötik etki yaratabilecek özelliklere sahip olduğu saptanmış; psikoterapistin atasözleri ve deyimleri bilmesi ve aşina olması, danışan gözünde psikoterapistin bilgili biri olduğu izlenimi yarattığı görülmüştür (Uslu, 2015). Ev ödevi veya uygulama verme, seanslar içerisinde sıkça kullanılan ve seansın etkililiğinde rolü olduğu düşünülen bir kavramdır (Fennell ve Teasdale, 1987). Seanslar içerisinde ödev kullanımının

tedaviyi olumlu bir biçimde şekillendirdiği, bunun yanında oturumlar içerisinde terapötik ilişkiyi destekleyici nitelik taşıdığı düşünülmektedir. Ödevler oluşturulurken terapi hedeflerine bağlı kalınarak düşünmeye yönlendiren ödev kullanımı danışan için daha etkili olmaktadır (Kazantzis ve Dattilio, 2010).

Psikoterapiye etki eden psikoterapist özelliklerine genel olarak bakıldığında birçok becerinin rol aldığı görülmektedir. Empati, koşulsuz olumlu kabul, sessizlik, soru tarzları, kendini açma, saygı gibi beceriler, birçok kuramsal yaklaşım tarafından kabul edilmektedir. Bu becerilerden her birinin etkileşim içinde olduğu ve danışanın psikolojik sıkıntılarını aşmasında yardımcı olduğu düşünülmektedir. Örneğin danışanın, yaşadığı problemlerin psikoterapist tarafından koşulsuz olarak kabul edildiğini ve problemine saygı duyulduğunu hissetmesi, karşılıklı güven ilişkisinin kurulması açısından önemlidir. Ayrıca dirençli ve konuşmaya istekli olmayan danışanlarda sessizliğin kullanılması veya sorulan sorularla danışanın konuşmaya teşvik edilmesi de danışanın kendini açması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Danışandan Kaynaklanan Faktörler

Psikoterapinin etkili olup olmayacağını belirleyen faktörler sadece psikoterapist tarafından değil aynı zamanda danışanın sahip olduğu özellikler ile de ilişkilidir. Psikoterapi süreç araştırmaları genel anlamda, psikoterapistin etki ve becerilerine odaklanmıştır. Ancak her danışanın “kendine özgü” terapi süreçleri olduğu ve “eşsiz” oldukları unutulmamalıdır (Denizli ve diğerleri, 2016). Çalışmanın bu kısmında psikoterapilerin etkililiğini belirleyen danışan motivasyonu ve içgörü kavramı, danışan beklentileri, konuşmama ya da aşırı konuşma, direnç, psikolojik zihinlilik ve üst biliş kavramı ve sosyal destek gibi danışandan kaynaklanan faktörlerin açıklanması hedeflenmektedir.

Danışan motivasyonu, onun terapiye karşı istekliliği, terapinin yapılabilir ve işe yarar olduğuna yönelik inancı ve terapiye ne kadar hazır olduğudur (Ö. Özer ve diğerleri, 2017). Danışanın terapiye yönelik motivasyonu ne kadar yüksekse kendi sorunlarını anlaması ve değişim amacıyla eyleme geçmesi o kadar kolay hale gelmektedir (Bahar ve Tanrıverdi, 2019). Danışanın içgörüsü, psikoterapilerin etkililiğinde önemli bir etmen olarak düşünülmektedir. İçgörü, en basit tanımıyla bireyin kendi sorunlarının farkında olma ve anlayabilme kapasitesidir. Bireyin içgörü kazanmasını sağlamak, psikoterapide kalabilmesini, terapiden yararlanmasını ve terapötik ilişkinin güçlenmesini sağlar (Tunalı, 2017).

Danışan beklentileri, danışanların algılarına, tercihlerine ve terapiye olan güvenine göre değişkenlik gösterir. Terapini işleyişi, sonuçları, işe yararlılığı gibi birçok faktör terapiye başlamadan önce danışanlar için belirsizdir. Bu nedenle her danışanın terapiye başlamadan önce farklı beklentileri vardır. Örneğin bazı danışanlar terapinin kendisini bir anda

sorunlarından arındıracağını ve çok iyi hissedeceği beklentisine sahip olabilirler (Çetinkaya, 2018). Ancak psikoterapi bireylerin psikolojik iyi oluşuna önemli katkı sağlasa da bir anda bireylerin sorunlarına çözüm olan bir süreç değildir. Danışan bu tip beklentileri karşılanmadığı zaman terapiye yönelik hayal kırıklığı yaşayabilir ve hatta psikoterapiyi yarım bırakabilir. Bu nedenle danışan beklentileri ile terapinin hedefleri ve işlevselliğinin birbiriyle uyuşması gerekmektedir. Ayrıca danışan beklentileri terapi sonucunu da etkilemektedir (Volpe, 2014). Örneğin, Noble ve arkadaşları (2001) yaptıkları bir çalışmada terapiye yönelik ılımlı beklentisi olan danışanların yüksek beklentisi olan danışanlara göre psikoterapiden daha iyi bir sonuç aldığını bildirmişlerdir.

Konuşmama ya da aşırı konuşma psikoterapinin etkililiğini belirleyen, danışandan kaynaklanan diğer bir faktördür. Psikoterapi en az iki kişinin sözel iletişimiyle meydana gelen bir etkinliktir. Yapılan terapi görüşmelerinde psikoterapist danışana çeşitli sorular yönlendirir ve danışanı kendi öyküsü ile problemlerini anlatması için teşvik eder (İ. Ö. Özer, 2017). Bu sayede danışanın problemleri somutlaştırılır ve psikoterapist tarafından bu problemlere çözüm aranır. Bununla birlikte, her danışan biricik olduğu için tüm süreçler bu şekilde ilerlemez. Danışanların bazıları psikoterapistin sorduğu sorulara sadece evet hayır cevapları ya da kafa sallama ile yanıt verirken diğerleri bunun tam tersi, sorulan soruya yanıt vermek yerine çok uzun ve karmaşık yanıtlar verir. Her iki durum için de psikoterapistin danışanın problemlerini somutlaştırması ve problemlere yönelik bir tedavi planı oluşturması zorlaşır. Ayrıca danışan ve psikoterapist arasında olması gereken terapötik ilişkinin sağlanması da güçleşir. Bu nedenlerden dolayı danışanın terapiden aldığı verim düşer. Dolayısıyla konuşmama ya da aşırı konuşma psikoterapinin etkililiğini belirleyen faktörlerden biri olarak görülmektedir (Yıldırım, 2012).

Direnç, terapi sürecinin ilerlemesine engel olan, danışanın kendi sorunlarını inkâr etmesi ve sorunlarından kaçması durumunu ifade eder (Alpaydın ve diğerleri, 2016). Danışanın terapiye yönelik direnci psikoterapinin her aşamasında ortaya çıkabilir. Danışanın yaşayacağı değişimin farkına varıp değişimden korkması, kendi güvenli alanını bırakmakta zorlanması, psikoterapinin yapısı, ne olduğu ve işlevlerini kavrayamamış olması, bireyin kendi hedefleri ile terapinin hedefleri arasındaki uyumsuzluk ya da psikoterapistin danışana karşı olan tutum ve davranışları terapidirencin ortaya çıkmasına yol açar (Corey, 2009/2015, ss. 96-101). Danışanlar tarafından dirençlerinin farkına varılması ise danışanlara büyük bir içgörü kazandırır (Newman, 2002). Ayrıca direnç, özellikle terapiye yeni başlayan psikoterapistlerde büyük bir zorlanma ve umutsuzluk ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bunun sonucunda ise psikoterapistin motivasyonu düşer (İ. Ö. Özer, 2017). Dolayısıyla direnç terapinin

gidişatını, danışanın içgörü kazanımını ve psikoterapistin tutumlarını belirleyebildiği şeklinde değerlendirilmektedir.

Psikolojik zihinlilik, bireyin duygu, düşünce ve davranışları arasındaki bağlantının farkında olması ve bunlar üzerine düşünebilme yeteneği olarak tanımlanmıştır (Nyklıcek ve Denollet, 2009). Genel olarak psikolojik zihinlilik, bireylerde sabit bir özellik iken, önemli yaşamsal olaylar ve psikoterapi aracılığıyla değişebilmektedir. Psikolojik zihinlilik üzerine yapılan araştırmalarda, terapi etkililiği ile arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur (McCallum ve diğerleri, 2003). Psikolojik zihinlilik derecesi yüksek kişilerin, genel olarak güvenli bağlanma gerçekleştirdikleri, terapilerden daha fazla olumlu sonuç elde ettiği ve psikoterapide süreklilik ve kalıcılığın sağlandığı, bireylerarası çatışma düzeylerinin düşük olduğu ve daha sosyal oldukları belirtilmiştir (Denizli ve diğerleri, 2016). Üst biliş ise, danışanla ilgili ve terapi sürecini etkileyen önemli bir kavramdır. Genel anlamda üst biliş, bireyin kendini anlamlandırma, algılama ve zihinsel süreçleri üzerine düşünmesidir (Brown, 1978). Bireylerin terapide üst bilişlerinin geliştirilmesi, kendi zihinsel süreçlerini denetleyebilmeleri ve içgörü kazanmalarında etkili olduğu, psikoterapiden alınan faydayı arttırdığı belirtilmiştir (Tunalı, 2017).

Sosyal destek, danışanın stresli durumlarda yakınları veya kendini yakın hissettikleri tarafından verilen maddi veya manevi katkıdır (Akyıl ve diğerleri, 2008). Çevresinden sosyal destek gören bireylerin, hastalığa yakalanma riskinin düştüğü, hastalığa yakalananlarda ise tedaviye olumlu yönde etki ettiği belirtilmektedir (Coats ve Feldman, 1993/2011). Danışandan kaynaklanan ve terapi sürecine etki eden bazı özellikler arasında; var olan problemin ciddiyeti, mental kapasitesi, sosyal ilişkileri, değişime olan istek, kişilik özellikleri, danışanın yaşı vb. durumlar sayılabilmektedir (Denizli ve diğerleri, 2016).

Danışandan kaynaklanan ve psikoterapiye etki eden faktörlere bakıldığında, genel anlamda danışan motivasyonu, psikolojik zihinliliği, direnç ve aşırı konuşma ya da konuşmama gibi etmenlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu etmenlerin psikoterapistten kaynaklanan faktörlerde olduğu gibi birbirleri ile etkileşim içinde olduğu düşünülmektedir. Örneğin, motivasyonu düşük olan bir danışanın daha fazla direnç göstermesi, aşırı konuşması ya da konuşmaması veya yaşadıklarına yönelik farkındalığının daha düşük olması beklenebilmektedir. Bu nedenle psikoterapistin, ilk olarak danışan motivasyonunu ele alması gerektiği; düşük motivasyona sahip danışanlar ile motivasyon görüşmeleri yaparak terapiden sağlanan verimi yükseltebileceği düşünülmektedir.

Hem Psikoterapistten Hem Danışandan Kaynaklanan Faktörler

Çalışmanın bu kısmında psikoterapinin etkililiğini belirleyen cinsiyet ve cinsiyet rolleri, kültür, dini ve ahlaki değerler gibi hem psikoterapistten hem danışandan kaynaklanan faktörler olarak ele alınmıştır.

Cinsiyet (Akdoğan ve Ceyhan, 2011) ve cinsiyet rolleri (Soykan, 1998) seans sürecinde dikkat edilmesi gereken konular arasında yer almaktadır. Gelderman (1998) yaptığı çalışmada, kadınların bir kısmının erkekleri “diğer grup” olarak nitelendirdikleri ve bunun sonucu olarak erkek psikoterapistlerle uygun bir terapötik ilişki geliştiremedikleri ve terapi sürecini yarım bıraktıkları sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda psikoterapist açısından bakıldığında, kadın psikoterapistlerin erkek olanlarına göre profesyonel ilişki kurma ve sürdürmede daha başarılı olduklarını belirtmiştir. Üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada da kadınların, erkeklere göre psikolojik destek almaya ve sürdürmeye daha pozitif yaklaştıkları saptanmıştır (Türküm, 2005). Ayrıca erkeklerin yaşadıkları bunalım ve sıkıntılarını diğer bireyler önünde göstermemesi gerektiğine yönelik toplumsal telkinler, görüşmelerde erkeklerin sınırlı duygu paylaşımlarına neden olmaktadır (Burnham-Smith, 1996). Bu nedenle psikoterapistler, terapi sürecinde hem kendilerinin hem de danışanlarının cinsiyetinden ve cinsiyetlerini algılama biçimlerinden kaynaklanabilecek problemlere dikkat etmelidir (Akdoğan ve Ceyhan, 2011).

Kültürel, ahlaki ve dini değerler, terapinin etkililiğinde önemli bir rol oynamaktadır (Christopher, 1996). Bu üç unsur, terapinin profesyonel doğasını dolaylı ya da doğrudan etkilemektedir. Psikoterapistin sahip olduğu kültürel, ahlaki ve dini yapı danışanın demografik özelliklerini ya da yönelimlerini yorumlamasında farklılık yaratmaktadır. Örneğin, homoseksüellik, bazı kültürlerde normal olmayan bir yönelim olarak değerlendirilirken bazı kültürlerde ise normal olarak karşılanmaktadır. Ayrıca dini inançlar ve kültürden etkilenen ahlaki değerler, bireyin kişiliğinin gelişmesinde ve toplumla olan ilişkilerinde de etkisini göstermektedir (Göka ve diğerleri, 1994). Bu bakımdan psikoterapist, hem kendi hem de danışanın yetiştiği kültürü göz önünde bulundurmalı; kültürün, ahlaki ve dini değerlerin terapötik ilişkiye etkisi olabileceğini unutmamalıdır (Walker ve diğerleri, 2004).

Hem psikoterapist hem de danışandan kaynaklanan ve psikoterapi sürecine etki ettiği düşünülen etmenler arasında cinsiyet ve cinsiyet rolleri, kültürel, ahlaki ve dini değerler sayılabilir. Örneğin, psikoterapist ve danışanın kültürel, dini ve ahlaki değerleri uyuşmadığı durumlarda, psikoterapistin değerlendirmelerinin ve terapi sürecinin olumsuz yönde etkilenebileceği düşünülmektedir. Bu gibi durumlarda psikoterapist, öz farkındalık becerisini kullanarak danışanı başka bir psikoterapiste yönlendirmesi gerekmektedir.

Terapötik Çerçeve

Psikoterapi sürecinin başında, terapötik çerçevenin sınırlarının belirlenmesi amacıyla ele alınması gereken konular arasında açık (somut) ögeler bulunmaktadır. Bu ögeleri seansın süresi, gizliliği, ücreti ve fiziksel ortam başlıkları altında saymak mümkündür (Dilekler, 2019).

Sürenin kısaca tanımı, psikoterapist ile danışan arasındaki her görüşmenin ne kadar zaman alacağıdır (Gray, 1994/2013, ss. 31-38). Genel olarak psikoterapinin başında belirtilen süre, benimsenen terapi modeline göre değişmekle birlikte ortalama 45- 50 dakikadır (Gödeş, 2018). Seans sürelerinin her görüşme için standart olması, görüşmenin zamanlamasında yaşanabilecek değişiklikler ve iptaller için önceden bilgilendirme yapılması hem seansların istikrarı hem de yaşanabilecek belirsizliklerin önüne geçmesi açısından önemlidir (Dilekler, 2019). Ayrıca seansların süresinin belli olması ve bir noktada görüşmelerin sonlanacağını bilmesi, danışan- psikoterapist ilişkisinin ebediyen sürmeyeceğine dair danışanın farkındalık kazanmasına katkı sağlamaktadır (Lemma, 2003, ss. 113-114).

Gizlilik, terapötik çerçeve dahilinde ele alınabilecek bir diğer kavramdır. Psikoterapist, hizmet sağladığı danışanlardan veya kurumlardan elde ettiği bilgileri gizlilik içinde korumakla yükümlüdür. Ancak bireyin 18 yaşından küçük olması, adli bir olaya karışması, kendine veya bir başkasına zarar verme olasılığının varlığında gizlilik durumu göz ardı edilebilmektedir. Bu nedenle görüşmenin başlangıcında seansın gizlilik sınırlarının belirlenmesi, seans süreci veya sonrasında gizlilik ile ilgili yaşanabilecek bir problemin önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir (Türk Psikologlar Derneği, 2004).

Ücret, en genel tabiriyle psikoterapistin verdiği hizmet karşılığı danışandan aldığı paradır. Alınan ücret, danışana profesyonel bir yardım aldığının ve psikoterapistin “bakımveren” pozisyonunda olmadığını gösterilmesi noktasında önemli bir anlam taşımaktadır (Lemma, 2003, ss. 108-111). Seans içerisinde ele alınan ücret konuları, bazen danışanın tepki göstermesine neden olmakta ve seans ücretini geç ödeme veya ödememe gibi bir direnç geliştirmesi ile sonuçlanmaktadır. Tam tersi bir şekilde de ücretin seans öncesinde yatırılması, danışanın psikoterapist ile arasındaki ilişkinin kopmamasını ve psikoterapisti kaybetmeme isteğinin ipucu olarak değerlendirilmektedir (Brenner, 2011, ss. 3-29). Bu nedenle ücret konusunun terapi başlangıcında net bir şekilde konuşulması, ileride yaşanabilecek bir anlaşmazlığın önüne geçilmesi açısından önemlidir.

Fiziksel ortam, terapötik ilişkiyi etkileyeceği gibi mahremiyet ve devamın sağlanması açısından da önemlidir (Pressly ve Heesacker, 2001). Görüşme yapılan odanın, terapi için kullanılan profesyonel bir mekân olması ve ses yalıtımının bulunması gereklidir (Jordan ve Marshall, 2010). Danışan, psikoterapi sürecinde psikoterapiste anlattıklarının başkaları

tarafından duyulmayacağı bir ortam içinde olmalıdır. Psikoterapist danışanın gizliliğini ihlal edecek her türlü riski en aza indirmelidir. Örneğin, psikoterapist görüşmelerinin bölünmesini engellemek için “Görüşme Devam Ediyor” ifadesini kapıya asılabilir. Bu uyarı, danışanın önemli bir bilgi paylaşımında bulunduğu sırada yaşanabilecek bölünmelerin önlenmesi açısından önemlidir. Görüşme odasının kapısının kilitlenmesi, bölünmenin önlenmesi için alınabilecek önlemler arasında akla gelse de önerilmemektedir. Danışan bu kilitli odada kendini rahatsız hissedebilir. Bazı durumlarda, kilitli kapı psikoterapist için bir tehdit oluşturabilir. Örnek olarak, öfke problemi şikâyeti bulunan bireylerle görüşme yaparken yaşanabilecek herhangi bir olumsuz duruma karşı psikoterapistin kendisine bir çıkış yolu bırakması önemlidir (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, ss. 57-66). Psikoterapist, terapi süreci başlamadan önce oturma düzenini ayarlamalı ve fiziksel ortamın düzenini sağlamalıdır. Benimsenen terapi modelleri arasında farklılık gösterse de oda içerisindeki eşyaların, psikoterapist ile danışan arasında engelleyici değil bir arada tutan bir şekilde yerleştirilmesi önemlidir. Psikoterapist ile danışan arasında kocaman bir masa olması yerine karşılıklı oturma düzeni, danışanın kendini psikoterapistle eşit görmesi açısından önemlidir. Ayrıca görüşmenin yapılacağı yer dağınık olmamalı ve dikkat dağıtıcı unsurlara yer verilmemelidir. Odanın düzeni bir nevi psikoterapistin kişiliğini ve değerlerini yansıtır. Bu nedenle, mümkün olduğunca istikrarlı bir oda düzeninin kullanılması önemlidir (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2009/2015, ss. 58-64).

Genel anlamda bakıldığında psikoterapi, psikoterapistten ve danışandan kaynaklanan bireysel faktörlerin yanında terapötik çerçeve gibi çevresel faktörlerden de etkilenmektedir. Bu faktörler arasında süre, gizlilik, ücret ve fiziksel ortam gibi kavramlar sayılabilir. Örneğin, seans odasının danışanın mahremiyetini sağlayacak şekilde (ses yalıtımlı olması gibi) düzenlenmesi, gizliliğin korunması ve danışanın kendini rahat ifade edebilmesi açısından önemli bir unsurdur. Psikoterapistten başka kimsenin kendisini duymadığı konusunda emin olan danışanın, kendisini daha rahat bir şekilde açabileceği düşünülmektedir. Ayrıca seans sürelerinin standart olması ve önceden planlanan tarihlere (zorunlu iptaller dışında) uyulması, danışanın belirsizlik yaşamamasının önüne geçebilir.

Terapötik İttifak

Danışan ve psikoterapist, danışanın duyguları, tutumları ve davranışlarını ele alarak arzu edilen değişimi gerçekleştirebilmek adına bir psikoterapi yolculuğuna çıkmaktadırlar (Doğanavşargil ve Vahip, 2003). Bu yolculuk, terapötik ittifak olarak isimlendirilmektedir. Terapötik ittifak, psikoterapist ve danışan arasında meydana gelen kapsamlı ve birçok faktörü içinde barındıran bir ilişki biçimidir (Wedding, 2010). Zetzel (1966, ss. 86-106)

terapötik ittifakı, psikoterapide “yardım edici” bir unsur olarak görmektedir. Danışan ile psikoterapist arasındaki terapötik ittifak ne kadar güçlüyse, danışanda davranış değişimini sağlamak ve sorunlarına yönelik içgörü kazandırmak o kadar kolay hale gelmektedir. Çünkü terapötik ittifakın temelinde danışanın psikoterapistine karşı duyduğu güven yatmaktadır. Danışanın psikoterapistine güvenmesi, güçlü bir terapötik ittifak kurulmasında önemlidir (Göka ve diğerleri, 2006).

Bordin (1979), terapötik ittifak konusunu temelde bir ilişki bütünü olarak ve üç bölümden oluşan bir yapı olarak görmektedir. Terapötik ittifak yapısının birinci bölümü “psikoterapist ile danışan bağı”, ikinci bölümü “terapinin iyileştirici görevlerinde danışanla beraber karar verme”, üçüncü ve son bölümü ise “ortak hedef belirleme”dir. Bu üç bölümün gerçekleşmesi, psikoterapist ve danışan arasındaki terapötik ittifakın kurulduğuna ve psikoterapinin danışan üzerindeki olumlu etkilerinin görüleceğine dair bir “işaret” olarak kabul edilmektedir. Bu görüşe göre teknik, yöntem ya da kuramsal yaklaşım fark etmeksizin psikoterapistin danışanla terapötik ittifak kurması ve kişilerarası ilişkilerin geliştirmesi danışan üzerinde iyileştirici bir güce sahiptir (Bordin, 1979). Bununla birlikte, terapötik ittifak her zaman sağlıklı bir şekilde kurulamamakta ya da kurulan ittifakta bozulmalar yaşanmaktadır. İttifakta birçok unsur bozulmaya yol açabilmektedir. Danışanın psikoterapiste karşı güven kaybı yaşamaması, psikoterapist ve danışan arasındaki iletişim kopukluğu, danışanın terapinin yararına yönelik inancını yitirmesi bu unsurlara örnek olarak gösterilebilir. Buna ek olarak, danışan ve psikoterapist arasında anlaşmazlık olursa ve psikoterapist bu durumu göz ardı ederse terapötik ittifakta bozulma meydana gelmektedir (Voutilinen ve diğerleri, 2010). Ayrıca danışanın psikoterapiste karşı olumsuz duygularını doğrudan ya da dolaylı olarak ifade etmesi, terapinin hedefi konusundaki fikir ayrılıkları, danışanın yüksek düzeyde kaçınma ve direnç göstermesi terapötik ittifakı bozan diğer unsurlar arasında gösterilmektedir. Psikoterapistin kendi duygularının ve bozulma üzerindeki rolünün farkında olması terapötik ittifakta bozulmayı engelleyici niteliktedir (Soygüt, 1999).

Terapötik ittifak sürecini etkilediği düşünülen bir diğer kavram “karşı aktarım”dır. Karşı aktarım, psikoterapistin danışanın anlattıklarından hareketle geçmişte yaşadıklarını tekrar deneyimlemesi ve danışanın aktarımına duygusal bir tepki vermesi olarak tanımlanmaktadır (Atiq, 2006). Psikoterapistin danışanın aktarımına verdiği tepkiler, danışanın içgörü kazanmasına; psikoterapistin karşı aktarımı da psikoterapistin içsel deneyimlerinin farkına varmasına yardımcı olmaktadır (Akdoğan ve Ceyhan, 2011).

Psikoterapistin, psikoterapötik becerilere hâkim olması veya danışanın motivasyonunun yüksek olması farketmeksizin danışan ile psikoterapist arasında terapötik

ittifak kurulamıyorsa, terapiden alınan verimin düşeceği söylenebilir. Yazarların görüşüne göre, terapötik ittifakın kurulmasındaki önemli unsurlardan biri ortak hedef belirlemedir. Bu bağlamda psikoterapistin, terapi süreci başlangıcında danışan ile birlikte bir hedef listesi oluşturması önemlidir. Psikoterapist ile danışanın seans beklentilerinin farklı olmasının, terapötik ittifakı da olumsuz etkileyebileceği; bu nedenle psikoterapist- danışan bağının zarar görebileceği düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ile psikoterapinin etkili olmasına yardımcı olabilecek faktörlere açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Genel anlamda bakıldığında bu kavramlar, psikoterapistten ve danışandan kaynaklanan ve ikisinin de eşit düzeyde sorumluluğunun bulunduğu (terapötik ilişki vb.) faktörler olarak sınıflandırılabilir. Terapi seansları içerisinde psikoterapistlerin terapötik becerilere sahip olmaları ve terapötik koşulları yerine getirmelerinin terapinin etkililiği için önemlidir. Kullanılan tekniklerin terapide kalma ve terapötik ilişkinin kurulması ve sürdürülmesinde önemli olduğu açıktır. Psikoterapilerin etkililiğinden bahsedebilmek için, psikoterapi yönteminin etkililiğini belirten araştırmalardaki yöntem ve bulgular dikkatli bir şekilde yorumlanmalıdır (Güven ve Gökçe, 2018). Ele alınan psikoterapi yönteminin etkide bulunduğu alanlar ve bu alanlardaki değişimi gerçekleştiren ortak ve özgün etmenler belirlenmelidir. Bu tekniklerin öğrenilmesinde deneyimli kişilerden süpervizyon alma, psikoterapistlerin teknikleri kavramasını ve uygulayabilmesini kolaylaştıracaktır. Psikoterapi süpervizyonu, psikoterapi eğitiminin temel yapı taşlarından bir tanesidir. Gök'ün (2017) yaptığı çalışmada, süpervizör ile süpervizyon alan psikoterapist adayının uyumuna dikkat çekilmiştir. Süpervizör ile psikoterapist adayının uyumu yükseldikçe, psikoterapist adayının terapötik becerilerinin geliştiği ve buna bağlı olarak terapinin etkililiğinin arttığı belirtilmiştir. Bu nedenle özellikle mesleğe yeni başlayan psikoterapistlerin, terapi kuramsal yönelimi fark etmeksizin, bu konulara dikkat etmesi, psikoterapiye olumlu bir katkı sağlamakla birlikte terapinin “iyileştirici gücünü” arttıracaktır. Dolayısıyla tüm psikoterapi eğitimlerinin süpervizyon altında yürütülmesi önerilmektedir. Ayrıca süpervizyon dışında psikoterapistlerin seanslarda not alması, görüşmelerin seans sonunda hem psikoterapist hem danışan tarafından özetlenmesi ve danışanın iznine bağlı olarak seansların ses ve görüntü kaydı alınarak tekrar izlenmesi önemli olduğu düşünülmektedir. Bu durum, psikoterapistin hatalarının farkına varmasını sağlamakla birlikte seansın işleyişinin daha etkin bir şekilde sürdürülmesine olanak tanıyabilir. Bu nedenle psikoterapistlerin, bu uygulamaları gerçekleştirmesi önerilmektedir.

Bu derleme çalışmasında terapi sürecine etki eden birçok faktör tartışılmıştır. Sözü edilen bu faktörlerin içinde terapötik ilişkinin ön plana çıktığı düşünülmektedir. Çünkü hem

psikoterapistten hem danışandan hem de terapinin çerçevesinden kaynaklanan faktörlerin terapötik ilişkiyi güçlendirdiği düşünülmektedir. Ayrıca terapötik ilişkinin birçok faktörle etkileşimi olduğu literatür çalışmaları ile desteklenmektedir (Elliot ve arkadaşları, 2018). Örneğin Erdur-Baker (2007) tarafından yapılan çalışmada, terapötik ilişkinin empatik anlayış kurulmasıyla yakından ilişkili olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra hem danışan hem de psikoterapistin cinsiyet, ırk ve dini inancı ile terapötik ilişkinin de birbirleri ile etkileşim halinde olduğu ifade edilmiştir (Erdur-Baker, 2007).

Sonuç olarak, bu derleme çalışmasında psikoterapilerin etkililiğini belirleyen faktörler psikoterapistten, danışandan, hem psikoterapistten hem danışandan ve terapötik çerçeveden oluşmaktadır. Her bir faktör psikoterapilerde danışanların sorunlarının çözümü için önem arz etmektedir. Bununla birlikte psikoterapistin almış olduğu eğitimler ve kişisel becerilerin terapinin etkililiğini daha çok arttırdığı düşünülmektedir. Çünkü bir psikoterapistin yüksek terapötik becerilere sahip olmasının ve danışanla güvene dayalı bir ilişki geliştirmesinin, danışan ne kadar dirençli olursa olsun, onun sorunlarının çözümü için fayda sağlayacağını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Ain, S. (2008). *Chipping away at the blank screen: Therapist self-disclosure and the real relationship* [Yayımlanmamış doktora tezi], College Park, University of Maryland.
- Akdoğan, R., ve Ceyhan, E. (2011). Terapötik ilişkide insan faktörü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 117- 141.
- Akyl, Ş., Duymuş Yeşil, Z., Akova, T., Kürklü, D., ve Karabulutlu, E. (2008). Tam protez hastalarında aileden algılanan sosyal destek ve stresle baş etme stratejilerinin protez memnuniyetine etkisinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1- 7.
- Alpaydın, N., Çimen, M., Erol, B. T., ve Sevi, O. M. (2016). Bilişsel davranışçı terapide direnç ve motivasyonel görüşme teknikleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(2), 95-101.
- Atiq, R. (2006). Common themes and issues in geriatric psychotherapy. *Psychiatry (Edgmont)*, 3(6), 53-56.
- Audet, C. T. (2004). *Client experiences of therapist self-disclosure* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Canada, University of Alberta.
- Bahar, A., ve Tanrıverdi, D. (2019). Transteoretik model temelli motivasyonel görüşmenin intihar riski yüksek depresyon hastalarında kullanımı: Bir gözden geçirme. *Yeni Symposium Dergisi*, (57)4, 21-25.
- Bannick, B. P. (2007). Solution focused brief therapy. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 37(2), 87-94. <https://doi.org/10.1007/s10879-006-9040-y>.
- Batur, Z. (2011). Atasözü ve deyimlerde kadın ve kadının sosyo- psikolojik özellikleri. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), 577- 584.
- Bordin, E. S. (1979). The generalizability of the psychoanalytic concept of the working alliance. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 16(3), 252-260.
- Brenner, I. (2011). *Making extraordinary monetary arrangements*. İçinde S. Akhtar (Ed.), *Unusual Interventions: Alterations of The Frame, Method, and Relationship in Psychotherapy and Psychoanalysis* (ss. 3-29). Londra: Karnac Books.
- Brown, A. L. (1978). Knowing when, where, and how to remember; a problem of metacognition. *Advances in Instructional Psychology*, 1, 77-165.
- Bulut, B. P. (2019). Psikanalitik yönelimli psikoterapi seanslarındaki sessizliğin konuşma analizi ile incelenmesi. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(1), 63-84.
- Burnham-Smith, D. (1996). Counseling men: The effects of gender role. *Development*, 68, 371-374. <https://doi.org/10.1.1.880.535&rep=rep1&type=pdf>
- Burns, D. D., ve Nolen-Hoeksema, S. (1991). Coping styles, homework compliance, and the effectiveness of cognitive-behavioral therapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(2), 305-311.
- Carkhuff, R. R., ve Truax, C. B. (1966). Toward explaining success and failure in interpersonal learning experiences. *The Personnel and Guidance Journal*, 44(7), 723-728.
- Chamberlain, J. M., ve Haaga, D. A. F. (2001). Unconditional self-acceptance and psychological health. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 19(3), 163-176.

- Christopher, J. C. (1996). Counseling's inescapable moral visions. *Journal of Counseling ve Development*, 75(1), 17-25.
- Cigolla, F., ve Brown, D. (2011). A way of being: Bringing mindfulness into individual therapy. *Psychotherapy Research*, 21(6), 709-721.
- Clark, D. A., ve Beck, A. T. (2011). *Cognitive Therapy of Anxiety Disorders: Science and Practice*. New York: Guilford Press.
- Coakley, C. G., ve Wolvin, A. D. (1997). Listening in the parent-teen relationship. *International Journal of Listening*, 11(1), 88-126.
- Coats, E. J., ve Feldman, R. S. (2011). Zihniniz bedeninizi iyileştirebilir mi? (N. Erdoğan Korkmaz, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 353-367. (1993)
- Corey, G. (2015). *Psikolojik Danışma Kuram ve Uygulamaları* (T. Ergene, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık. (2009)
- Çetinkaya, K. (2018). *Psikoterapi tepkileri ölçeği ve Milwaukee psikoterapi beklentileri ölçeğini Türkçe'ye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.
- De Shazer, S., Dolan, Y., Korman, H., McCollum, E., Trepper, T., ve Berg, I. K. (2007). *More Than Miracles: The State of The Art of Solution-Focused Brief Therapy*. New York: Haworth Press.
- Denizli, S., Pamukçu, B., ve Meydan, B. (2016). Psikolojik danışma süreç ve sonuç araştırmalarında danışana ilişkin bir değişken: Psikolojik zihinlilik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(40), 419- 431.
- Dilekler, İ. (2019). Depresif özellikler taşıyan bir danışanın psikoterapi sürecinde terapötik çerçevenin rolü. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(3), 334-361.
- Dinç, M. (2020). Listening to patients. *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research*. 3(9), 184-199.
- Doğanavşargil, Ö., ve Vahip, I. (2003). Terapötik iş birliği neden önemli? "Psikiyatrik yakınması" olmayan" bir aile içi şiddet olgusu. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 6(3), 165-169.
- Ekman, P. (2001). *Telling Lies: Clues to Deceit in The Marketplace, Politics and Marriage*. New York: Norton.
- Elliott, R., Bohart, A. C., Watson, J. C., ve Murphy, D. (2018). Therapist empathy and client outcome: An updated meta-analysis. *Psychotherapy*, 55(4), 399-410.
- Erdur-Baker, Ö. (2007). Psikolojik danışma ve kültürel faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 109-122.
- Fennell, M. J., ve Teasdale, J. D. (1987). Cognitive therapy for depression: Individual differences and the process of change. *Cognitive therapy and Research*, 11(2), 253-271.
- Gelderman, W. A. (1998). *A study of transference in the male to male counseling relationship* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Canada, St. Stephen's College.
- Ginzburg, D. M., Bohn, C., Höfling, V., Weck, F., Clark, D. M., ve Stangier, U. (2012). Treatment specific competence predicts outcome in cognitive therapy for social anxiety disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 50(12), 747-752.

- Gödeş, M. (2018). Psikoterapide çerçevenin önemi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(2), 134-153.
- Gök, A. C. (2017). *The Effects of supervisor characteristics on therapists' supervision experience*. [Yayımlanmamış doktora tezi], Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Göka, E., Türkçapar, M. H., Şirin, A., Berber, M. S., Elverici, Ş. K. ve Soygür, H. (1994). Bir vaka: Kültürel fenomenlerin psikiyatrik tanılara etkisi. *Kriz Dergisi*, 2(1), 214- 217.
- Göka, E., Yüksel, F. V., ve Göral, F. S. (2006). İnsan ilişkilerinde yansıtılmalı özdeşim. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 46-54.
- Greenberg, L. S. (2010). Emotion-focused therapy: A clinical synthesis. *The Journal of Lifelong Learning in Psychiatry*, 8(1), 32-42.
- Greenberg, L. S., Korman, L. M., ve Paivio, S. C. (2001). Emotion in humanistic psychodynamik therapy. İçinde D. J. Cain ve J. Seeman (Edl.), *Humanistic PsychoNyanaponika Therapies: Handbook of Research and Practice* (ss. 499-530). Washington, DC: American Psychological Association.
- Gray, A. (2013). *An Introduction to The Therapeutic Frame*. Bungay: Routledge. (1994)
- Gülüm, İ. V. (2016). Etkili terapist özellikleri için farkındalık eğitim ve uygulamaları: Bir meta-sentez çalışması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(4), 337-353.
- Güven, E., ve Gökçe, G. (2018). Etkililik çalışmaları ne kadar etkili? Bilişsel davranışçı terapiler bağlamında bir değerlendirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 29(1), 54-66.
- Hansen, J. C. (2012). *Traumatic Brain Injury: Associated Psychological Consequences and Effectiveness of Therapies*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Oregon State University.
- Hill, C. E., Roffman, M., Stahl, J., Friedman, S., Hummel, A., ve Wallace, C. (2008). Helping skills training for undergraduates: Outcomes and prediction of outcomes. *Journal of Counseling Psychology*, 55(3), 359-370.
- Hollis-Walker, L., ve Colosimo, K. (2011). Mindfulness, self-compassion, and happiness in non-meditators: A theoretical and empirical examination. *Personality and Individual Differences*, 50(2), 222-227.
- Ivey, A. E., ve Ivey, M. B. (1999). Toward a developmental diagnostic and statistical manual. The vitality of a contextual framework. *Journal of Counseling and Development*, 77(4), 484- 490.
- İkizer, G. (2020). Travmanın nitel ve öznel yönlerine bir bakış: Öyküsel terapi yaklaşımları. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 7(1), 1-19.
- Jayne, K. M. (2013). *Congruence, unconditional positive regard, and empathic understanding in child-centered play therapy*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of North Texas.
- Jordan, M., ve Marshall, H. (2010). Taking counselling and psychotherapy outside: Destruction or enrichment of the therapeutic frame? *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 12(4), 345- 359.
- Kazantzis, N., ve Dattilio, F. M. (2010). Definitions of homework, types of homework, and ratings of the importance of homework among psychologists with cognitive behavior therapy and psychoanalytic theoretical orientations. *Journal of Clinical Psychology*, 66(7), 758-773.

- Kok, J. K., Lim, C. M., ve Low, S. K. (2011). Attending to metaphor in counselling. *International Conference on Social Science and Humanity*, 5, 54-58.
- Kring, A. M., Johnson, S. L., Davison, G., ve Neale, J. (2015). *Anormal Psikoloji* (Muzaffer Şahin, Çev.). Ankara: Nobel Yayınevi. (2007)
- Lemma, A. (2003). *Introduction to The Practice of Psychoanalytic Psychotherapy*. England: Wiley.
- Lyddon, W. J., Clay, A. L., ve Sparks, C. L. (2001). Metaphor and change in counseling. *Journal of Counseling and Development*, 79(3), 269-274.
- Maden, S., ve Durukan, E. (2011). Türkçe öğretmen adaylarının dinleme stillerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 101-112.
- McCallum, M., Piper, W. E., Ogrodniczuk, J. S., ve Joyce, A. S. (2003). Relationships among psychological mindedness, alexithymia and outcome in four forms of short-term psychotherapy. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 76(2), 133-144.
- Meier, S. T., ve Davis, S. R. (2008). *The Elements of Counseling* (6th Edition). Pasific Grove, CA: Wadsworth.
- Meydan, B. (2015). Psikolojik danışman adaylarının içerik yansıtma ve duygu yansıtma becerilerine ilişkin yeterli düzeylerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(4), 1- 15.
- Mount, R., Oliver, C., Berg, K., ve Horsler, K. (2011). Effects of adult familiarity on social behaviours in Angelman syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research*, 55(3), 339-350.
- Newman, C. F. (2002). A cognitive perspective on resistance in psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*, 58(2), 165-174.
- Nienhuis, J. B., Owen, J., Valentine, J. C., Winkeljohn Black, S., Halford, T. C., Parazak, S. E., Budge, S., ve Hilsenroth, M. (2018). Therapeutic alliance, empathy, and genuineness in individual adult psychotherapy: A meta-analytic review. *Psychotherapy Research*, 28(4), 593- 605. <https://doi.org/10.1080/10503307.2016.1204023>
- Noble, L. M., Douglas, B. C., ve Newman, S. P. (2001). What do patients expect of psychiatric services? A systematic and critical review of empirical studies. *Social Science ve Medicine*, 52, 985-998.
- Nyklicek, I., ve Denollet, J. (2009). Development and evaluation of the Balanced Index of Psychological Mindedness (BIPM). *Psychological Assessment*, 21(1), 32.
- O'Malley, S. S., Foley, S. H., Rounsaville, B. J., Watkins, J. T., Sotsky, S. M., Imber, S. D., ve Elkin, I. (1988). Therapist competence and patient outcome in interpersonal psychotherapy of depression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56(4), 496.
- Oral, E. A. (1994). İntihar girişimi olan kadınların duygularını açma davranışı. *Kriz Dergisi*, 2(2), 299-310.
- Owen, J., Wong, Y. J., ve Rodolfa, E. (2009). Empirical search for psychotherapists' gender competence in psychotherapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 46(4), 448-458.
- Özbay, M. H., ve Canpolat, B. I. (2003). Psikoterapide empati-nesnellik ikilemi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 6(1), 39-45.

- Özdemir, C. (2017). Dede Korkut kitabında saygı. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 16(16), 7-29.
- Özer, İ. Ö. (2017). Terapötik yolculukta bir tümsek: DİRENÇ. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 217-228.
- Özer, Ö., Altınok, A., Yöntem, M. K., ve Bayoğlu, F. (2017). Danışanlar için terapi motivasyonu ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(1), 13-30.
- Paivio, S. C., ve Greenberg, L. S. (1995). Resolving "unfinished business": Efficacy of experiential therapy using empty-chair dialogue. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63(3), 419-425. <https://doi.org/10.1037/0022-006x.63.3.419>.
- Polat, S., ve Gençöz, F. (2020). Vaka incelemesi: Bir obsesyon nevrozu vakasının psikanalitik kuram üzerinden incelenmesi örneği. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 7(1), 78-109.
- Pressly, P. K., ve Heesacker, M. (2001). The physical environment and counseling: A review of theory and research. *Journal of Counseling ve Development*, 79(2), 148-160. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2001.tb01954.x>
- Prochaska, J. O., ve DiClemente, C. C. (1983). Stages and processes of self-change of smoking: toward an integrative model of change. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 51(3), 390-395.
- Prochaska, J. O., ve Norcross, J. C. (2014). *Psikoterapi Sistemleri: Teoriler Ötesi Bir Çözümleme* (T. Özakkaş, Çev.), İzmit: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Pulat, F. (2019). Aktarım odaklı psikoterapinin borderline patolojilere bakışı. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 2(3), 117-130.
- Rogers, C. R. (1961). *On Becoming A Person: A Nyanaponika Therapist's View of PsychoNyanaponika Therapy*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Rogers, C. R. (1983). Empatik olmak, değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir (F. Akkoyun, Çev.). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1), 103-124. (1975).
- Sabbadini, A. (1991). Listening to silence. *British Journal of Psychotherapy*, 7(4), 406-415.
- Sanberk, İ. (2014). Psikolojik danışma sürecinin gözleminde yöntemsel farklılıklar. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 253-268.
- Sciandra, K. (2019). *Farkındalık Alışkanlığı* (B. S. Haktanır, Çev.). İstanbul: Martı Yayıncılık. (2015).
- Sommers-Flanagan, J., ve Sommers-Flanagan, R. (2015). *Klinik Görüşme* (G. Akbaş ve L. Korkmaz, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları (2009).
- Soygüt, G. (1999). Bilişsel psikoterapide kişilerarası süreçler: Terapötik ittifak ve terapötik ittifakta bozulma olguları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 2(4), 1-14.
- Soykan, A. (1998). Hasta ve danışman etkileşimi: Cinsiyetin rolü. *Kriz Dergisi*, 6(2), 23-31.
- Soylu, C., ve Topaloğlu, C. (2015) Bilişsel davranışçı terapide ev ödevi uygulamaları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(3), 280-288.
- Swaminath, G. (2009). Psychoeducation. *Indian Journal of Psychiatry*, 51(3), 171-172.

- Tunalı, N. (2017). *Kısa süreli dinamik yönelimli psikoterapi gören hastalarda psikolojik zihinlilik ve psikoterapide kalımı etkileyen faktörlerle ilişkisi* [Yayımlanmamış uzmanlık tezi]. Sağlık Bilimleri Üniversitesi.
- Türk Psikologlar Derneği (2004). *Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği*. Erişim adresi: <https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeliği-x389.pdf>.
- Türkçapar, M. H. (2008). *Bilişsel Terapi Temel İlkeler ve Uygulama*. Ankara: HYB Basın Yayım.
- Türkçapar, M. H., ve Sargın, A. E. (2012). Bir teknik sokratik sorgulama- yönlendirilmiş keşif. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1, 15-20.
- Türküm, A. (2005). Who seeks help? Examining the differences in attitude of Turkish university students toward seeking psychological help by gender, gender roles, and help-seeking experiences. *The Journal of Men's Studies*, 13(3), 389-401. <https://doi.org/10.3149/jms.1303.389>.
- Uslu, R. (2015). *Psikoterapide atasözleri ve deyimlerin kullanımı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Volpe, E. G. (2014). *Belief in the efficacy of psychotherapy (BEP): Psychometric scale development and examination of theoretical correlates* [Yayımlanmış doktora tezi]. University of Tennessee.
- Voltan-Acar, N. (2018). *Yeniden Terapötik İletişim*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Voutilinen, L., Perakyla, A., ve Ruusuvoori, J. (2010). Recognition and interpretation: Responding to emotional experience in psychotherapy. *Research on Language and Social Interaction*, 43(1), 85-107.
- Walker, D. F., Gorsuch, R. L., ve Tan, S.-Y. (2004). Therapists' integration of religion and spirituality in counseling: A meta-analysis. *Counseling and Values*, 49(1), 69-80. <https://doi.org/10.1002/j.2161-007x.2004.tb00254.x>
- Weck, F., Richtberg, S., Jakob, M., Neng, J. M. B., & Höfling, V. (2015). Therapist competence and therapeutic alliance are important in the treatment of health anxiety (hypochondriasis). *Psychiatry Research*, 228(1), 53-58. doi:10.1016/j.psychres.2015.03.042.
- Wedding, D. (2010). Current psychotherapies. *The Corsini Encyclopedia of Psychology*. 1-4. <https://doi.org/10.1002/9780470479216.corpsy0248>.
- Winslade, J. M., ve Monk, G. D. (2007). *Narrative Counseling in Schools: Powerful and Brief*. (2th Edition). Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Wright, J. H. ve Davis, D. (1994). The therapeutic relationship in cognitive-behavioral therapy: Patient perceptions and therapist responses. *Cognitive and Behavioral Practice*, 1, 25-45.
- Wubbolding, R. E., ve Brickell, J. (1998). Qualities of the reality therapist. *International Journal of Reality Therapy*, 17, 47-49.
- Yıldırım, T. (2012). Grupla psikolojik danışmada duyamadığımız ses: Suskunluk. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 12(1), 119- 134.
- Yılmaz, E. (2019). "Dinleme" becerisinin geliştirilmesi çerçevesinde yeni arayışlar ve teknikler. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 48, 279-290.

Zetzel, E. R. (1966). The analytic situation. İçinde R. E. Litman (Ed.), *Psychoanalysis in the Americas* (ss. 86-106). New York: International Universities Press.

Zorlu, H., ve Gündüz, Ö. (2019). Psikoterapide mizah. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 190–199.

Investigation of the Factors Determining the Effectiveness of Psychotherapies: A Literature Review

Summary

Psychotherapy is a service that includes many schools. Psychoanalytic, behavioral, client-centered, Gestalt, existentialist and cognitive behavioral psychotherapy approaches are some of the most well-known schools. The main goal of every psychotherapy approach is to eliminate the psychological distress experienced by the client. To achieve this goal, there are various methods and interview techniques used during the interview. The methods and techniques applied by psychotherapy approaches in the interview can differ from each other. For example, while the empty chair method is used in the Gestalt psychotherapy approach, the free association method can be used in the psychoanalytic psychotherapy approach (Burns & Nolen-Foeksema, 1991; Paivio & Greenberg, 1995; Clark & Beck, 2011, pp. 551-552).

In the presented review study, first of all, the healing factors stemming from the therapist were examined. Under this heading, self-awareness, therapist competence / competence, respect, close attention, unconditional positive regard, empathy, active listening, close monitoring behaviors, minimal encouragement, open invitation to speak, reflection of emotions, content reflection, silence, summarizing, clarifying, linking, concreteness, self-disclosure, confrontation, humor, homework or practice. These factors stemming from the therapist are thought to play an important role in the development and maintenance of psychotherapy. For example, the therapist's high level of self-awareness can make him more easily aware of his own inadequacies and affects that may affect therapy. It can be said that this situation has a positive effect on the continuation of therapy (Cigolla & Brown, 2011). In addition, it is considered that the effective use of therapeutic skills such as reflecting emotion and content, silence, encouraging to speak at a minimum level, clarifying, homework and giving practice can be effective in understanding the client and solving his problems in psychotherapy (Fennell & Teasdale, 1987; Sabbadini, 1991; Türk Psikologlar Derneği, 2004).

Under the heading of factors stemming from the client, the subjects of client motivation, client expectations, not speaking or excessive speaking, resistance, psychological mentality and metacognition and social support are discussed. Factors stemming from the client also play a determining role in the effectiveness of psychotherapy. For example, the concept of psychological mentality can be defined as a method of evaluating the client's own thought, emotion and behavioral processes (Nyklıcek & Denollet, 2009). As the psychological mentality of the client can affect the course of the therapy, the therapist's awareness of the client's psychological mentality can give an idea to the therapist about the resistance that may

arise during the interview (McCallum, et al., 2003). In addition, the motivation of the client and what he expects from therapy can play an active role in the client's benefit from therapy (Volpe, 2014).

Issues such as the duration, cost, confidentiality and physical environment of the interview were discussed under the therapeutic framework title. For example, making sure that the client's private information will not be shared and sharing his information confidently with his therapist can make it easier to get information about the client. However, confidentiality can be violated under certain special conditions (involvement in a criminal case, harming oneself or others) (Türk Psikologlar Derneği, 2004). In addition, the absence of distracting features in the physical environment, and the prior discussion of the duration and cost with the client can shape the effectiveness of psychotherapy (Pressly & Heesacker, 2001; Lemma, 2003, pp. 108-111; Gray, 1994/2013, pp. 44-46).

Finally, under the title of therapeutic alliance, the mutual relationship between the therapist and the client is discussed. Therapeutic alliance is an important element addressed in all psychotherapy approaches and determines whether psychotherapy is effective or not. A successful therapeutic alliance established between the therapist and the client can make the client more confident and open to the therapist. As a result, the client can benefit from therapy at a higher level (Zetzel, 1966, pp. 86-106; Göka, et al., 2006; Wedding, 2010).

As a result, it is thought that there are many factors that determine the effectiveness of psychotherapy. In order to the therapists to perform more effective psychotherapy, it is recommended that they receive supervision from experts in their field and receive awareness-raising training for their interviews.

Kuramsal Derleme

Kaygı, Korku ve Arzu Üçgeninde FantaziOlca Yılmaz^{1*}¹Düşünbil Dergisi, Ankara, Türkiye**Makale Bilgisi****Anahtar kelimeler:**fantazi,
kaygı,
arzu,
nesne a,
korku**Öz**

Bu yazıda Sigmund Freud'un kuramında kilit bir öneme sahip olan ve daha sonraları Jacques Lacan tarafından derinlemesine incelenen *fantazi* kavramı irdelenmektedir. Freud'da fantezi kavramının ortaya çıkışı rüyalar, gündüz düşleri, baştan çıkarma kuramı, sahte anı gibi olgularla ilişkilirken, Lacan'da fantazi kavramı daha çok kaygı, korku, arzu ve fobi ile ilişkilendirilmiştir. Bu kavramların yanı sıra fantazi, Lacan'ın Öteki kavramı ile de doğrudan ilişkilidir. Fantazi kavramının farklı anlamlarda kullanılması fantazinin insan yaşamında çok önemli işlevleri yerine getirdiğini göstermektedir. Bu yazı, fantazinin zihinsel işlevlerde oynadığı kritik rol üzerine sistematik bir inceleme sunmayı amaçlamaktadır. Fantazinin kaygı, fobi, arzu, nesne, eksiklik ve Öteki ile olan derin ve karmaşık ilişkisi kronolojik olarak irdelenirken, Freud'dan Lacan'a uzanan uzun ve dolambaçlı yolun insan zihnindeki yolculuğuna da odaklanılmıştır. Özellikle, Freud'un savunduğu şekliyle, nesnenin yokluğu ile gelişen zihinsel durumlar, Lacan'da tersine çevrilerek, kaygıdan fantaziye uzanan yolu farklı perspektiften algılamamızı sağlamıştır. Fantazi, arzu yaratan bir mekanizma ile bizi kaygının dayanılmaz ağırlığından korur ve adına fantazmatik kaygı denilen duruma yol açar. Fantazinin kaygı ile olan bu iki yönlü karmaşık ilişkisi fobi mekanizması ile çözümlenmektedir.

Abstract**Keywords:**fantasy,
anxiety,
desire,
objet petit a,
fear

In this paper, I examine the concept of fantasy which has a crucial role in the theory of Sigmund Freud (1856-1939) and later is investigated thoroughly by Jacques Lacan (1901-1981). The naissance of fantasy is related to dreams, daydreams, seduction theory, and false memory in Freudian theory whereas the concept of fantasy is more related to anxiety, fear, desire, and phobia by Lacan. Fantasy is also related to the Lacanian concepts of the Other, objet petit a, jouissance. The use of fantasy in different meanings suggests its important functions in human life. The purpose here is to introduce a systematic examination of the crucial role of fantasy in mental processing. Here, I keep track of a long and winding path from Freud to Lacan by following a chronological order of the extensive relation of fantasy with anxiety, fear, phobia, desire, object, lack, and the Other. The mental states of which causes were suggested the absence of the object by Freud is reversed by Lacan provides a new understanding of the relationship between anxiety and fantasy. Fantasy prevents us from the unendurable heaviness of anxiety with a mechanism that constitutes desire, leading the "fantasmatic anxiety". The reciprocal relationship between fantasy and anxiety is resolved by the mechanism of phobia.

*Sorumlu Yazar, Düşünbil Dergisi, Büklüm Sokak 47/3 Kavaklıdere Çankaya, Ankara.

e-posta: olcay2001@hotmail.com

DOI: 10.31682/ayna.862854

Gönderim Tarihi (Received): 17.01.2021; Kabul Tarihi (Accepted): 22.06.2021

ISSN: 2148-4376

Giriş

*Kaygıyı yaratan,
ana rahmine duyulan özlem değil
ona olan yakınlıktır (Lacan, 2010, s. 46).*

Ruhsal durumlar, her ne kadar psikoloji veya psikiyatrinin alanına girse de özellikle psikanalizin ortaya çıkışı ile birlikte insan davranışlarına dair bildiklerimiz farklı bir boyut kazanmıştır. Gözlemlenebilir ve ölçülebilir değerleri ile psikoloji ve psikiyatrinin yerine dile, söyleme ve konuşmaya odaklanan psikanaliz, genel olarak insanın kendi zihninin efendisi olmadığı, özgür iradenin insan zihni dışında kalan faktörlerle belirlendiğini ortaya koymuştur. Mevcut bilimsel yöntemlerden farklı olarak dilin yapısındaki kayganlıktan yola çıkan psikanaliz sadece davranışlarımıza değil; politik, dinsel, kültürel, ideolojik ve daha birçok toplumsal mekanizmaya da ışık tutmaktadır (Balkaya, 2013). Anlam veremediğimiz, hep bir sır olarak kalan ve yaşamımızın bir parçası olan rüyalar, dil sürçmeleri, şakalar – genel olarak ruhsal dünyamızın karanlık koridorları – psikanaliz araştırmacıları tarafından cesaretle araştırılmaktadır. (Freud, 1996; Balkaya, 2013). Özellikle küreselleşen ve kentleşen dünya içerisinde öznenin bulunduğu konum bireyi kaygıya ve özellikle de yaşama anlam vermede derin bunalımlara sürüklemektedir. Kaygının günümüz dünyasındaki yerini anlamak için Freud’dan günümüze uzanan psikanalitik sürece göz atmamız ve Lacan’ın fantazi¹ kavramının gelişimini irdelememiz gerekir.

Düşlerin Yorumu ve Gündüz Düşleri

Sigmund Freud’un hipnoz, histeri ve rüyalardan yola çıkarak keşfettiği psikanaliz kuramı, özellikle bilim ve felsefenin uzak durduğu alanları derinlemesine irdeleyerek kendi başına bir disiplin olmayı başarmıştır. Descartes (2021)’in “Düşünüyorum öyleyse varım.” çıkarımında kısmen de olsa konu edindiği rüyalar, Freud için psikanalizin temel taşlarından biri olmuştur. Freud’un rüyalar hakkında yazdığı iki cilt kitaptan ilki olan *Düşlerin Yorumu I*, 1899 yılında yayımlanmıştır. Freud’a göre rüyalarda belirli mekanizmalar işlemektedir ve bu mekanizmalar yolu ile rüyalar yorumlanabilmektedir. Freud, bilinçdışı çatışmalara dil aracılığıyla ulaşılabildiğini öne sürmüştür. Bu nedenle, ruhsal iyileşme sağlamak için rüya imgelerini anlamaya çalışmıştır. Rüyalarda rol oynayan iki temel mekanizma ortaya

¹ Bu makalede Türkçeye düşlem olarak çevrilen Phantasie (fr. fantaisie, ing. phantasy) kavramı Freud, Klein ve Lacan’da farklı sözcüklerle açıklanmıştır. Bu karmaşayı önlemek için Freud ve Klein için *fantezi*, Lacan için *fantazi* kavramlarını kullanacağım.

koymuştur²; bunlardan biri yer değiştirme (metonimi / ad aktarması / düz değişmece / mecâz-ı mürsel) diğeri ise yoğunlaşma (metafor / eğretileme / mecaz)³'dür. Freud'a göre rüyalar bize *görünür* içeriği ile ulaşır, oysa düşlerin görünür içeriğinin yanında bir de *gizli* içeriği vardır ve analiz ortamında kişi çağrışım yolunu kullanarak düşsel imgelerin oluşturduğu öğelerin temsillerini bulmaya çalışır (Balkaya, 2013, s. 28). Freud için rüyalar, psikanalitik kuramın baş tacıdır. "Düşlerin yorumu, aklın bilinçdışı etkinliklerine götüren bir kral yoludur" (Freud, 1996, s. 324). Yani rüyalar, bilinçdışına ulaşmanın önemli bir aracıdır. Aynı zamanda, Freud, zaman ve mekânın olmadığı, aklın kurallarını tanımayan bilinçdışını, rüyalar aracılığıyla keşfetmiştir. Freud, *Düşlerin Yorumu*'nda Gündüz Düşleri'nden de söz eder ve sonradan "Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz-Düşleri" adlı makalesini kaleme alır. Freud bu makalede; "çocukların oynadığı oyun yetişkinlikte fanteziye dönüşür" der ve ekler: "Gökyüzünde kuleler inşa eder ve gündüz-düşleri olarak adlandırılan şeyleri yaratır" (Freud, 1999, s. 127). Çocukken inşa ettiğimiz kumdan kaleler, imgesel yapılar geliştirmemizde rol oynar. Yetişkin yaşantımızda ise Freud'un "gökyüzündeki kuleler" dediği gündüz düşleri, çocuk oyunlarında edindiğimiz bu imgesel yapılarla kurulur. Freud'un yaratıcı yazarların bir özelliği olarak dile getirdiği gündüz-düşleri, Lacan'da genel bir fantazi kavramına dönüşmüştür.

Baştan Çıkarma Kuramı ve Fanteziler

Psikanalizin keşfinden sonra fantezi kavramı, Freud'un önemli kavramlarından biri olur. Fantezi kavramının keşfi sonucunda, Freud baştan çıkarma kuramını terk etmiştir (Terbaş, 2016). Baştan çıkarma kuramı, pek çok tartışmaya neden olmuştur. Psikanalizin keşfinin baştan çıkarma kuramının terk edilmesi ile gerçekleştiği savunulabilir. Bu kuramın terk edilmesi, Freud'un yaşamında önemli dönemeçlere denk gelir. Baştan çıkarma kuramı basitçe şöyle tanımlanabilir: Kadınların histerisi, babaları tarafından cinsel istismara

² Rosalind Coward, John Ellis (1985) birlikte kaleme aldığı *Dil ve Maddecilik* adlı kitapta şöyle der: "Freud'un analizinde çok önemli iki kavram (Althusser de başka bir bağlamda kullanmıştır): Bilinçdışında bastırılmış öğeler, ya birkaçı bir araya gelerek (yoğunlaşma) ya da başka bir nesneye dönüşerek (yer değiştirme) rüyalara vb. yansır. Bu kavramlar ayrıca Levi-Strauss'un 'metafor' ve 'metonimi' kavramlarına da yaklaşırlar."

³ Psikanaliz ve edebiyat kuramı arasındaki ilişki her ne kadar popüler olsa da bu bağlantıyı ilk kuranlardan biri Ella F. Sharpe olur. Sharpe göre Freud'un rüya mekanizmasını yöneten iki temel unsur yani "yoğunlaşma" ve "yer değiştirme" metafor ve metonimi kavramlarına denk düşmektedir (Cebeci, 2004).

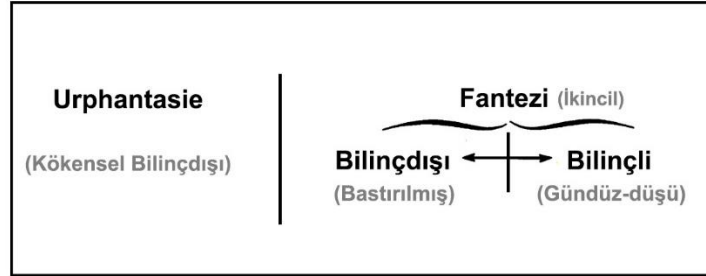
uğramalarından kaynaklanmaktadır (Pragier, 2003, s. 88). Freud, sonradan, baştan çıkarma kuramı ile ilgili olarak dış gerçeklik ile iç gerçeklik ayrımını yapamadığını dile getirir: “O zamanlar hastalarımın çocukluk yıllarındaki fantezilerle gerçek anılarını birbirinden ayırt edebilecek durumda değildim” (aktaran Mollon, 2001, s. 54). 1924’te *Histerinin Etiyolojisi*’nde ise “gerçekliğe aşırı değer, fanteziye az değer yüklediğim unutulmamalı” diye bir dipnot düşer. Freud, histeri ile uğraşırken 1896’da babasını kaybeder. Babasının kaybı Freud’u oldukça etkiler ve kendi analizini yapmaya ve bu sırada fantezilerin önemini kavramaya başlar. Bu durum Fliess ile olan yazışmalarına da yansır (Terbaş, 2016, s. 37-38). Freud, baştan çıkarma kuramına öylesine sarılmıştır ki kendi babasını bile suçlamıştır. 11 Şubat 1897’de şöyle yazacaktır: “Ne yazık ki benim kendi babam da bu sapıklardan biriydi” (Freud, 2012, s. 113). Ancak Freud, babasının ölümünden sonra suçluluk duygusuna kapılarak bu kuramdan vazgeçmiştir (Pragier, 2003, s. 79-108).

Freud, fantezileri keşfedince tüm kuramını gözden geçirir ve histerik öznelere semptomları hakkında farklı fikirler öne sürer. Histerik semptomların kaynağı gerçek travmalar değil de kurgusal travmalar ise histerik öznelere, bu türden sahte anıları fantezilerinde yaratmış olmalıdır. O halde pratik gerçeklik, psişik gerçeklikle birlikte değerlendirilmelidir (Mollon, 2001). Her ne kadar psikanalizin keşfi, baştan çıkarma kuramından önceye dayansa da fantezilerin keşfi sonucu, baştan çıkarma kuramının terk edilmesi, psikanaliz tarihinde önemli bir kavşak oluşturur. Çocukluk dönemine ait anıların gerçek zannedilmesini “hatalı fikir” olarak tanımlayan Freud, bu fikrin olumsuz etkileri olduğunu da dile getirir (Mollon, 2001, s. 55). Bu adım, psikanalizin bir bakıma ikinci doğuşunda – özellikle de fantezilerin öneminin anlaşılmasında – büyük rol oynar. Freud birçok sahte anı içeren baştan çıkarma olayları ile karşılaşınca fantezinin önemini kavrar. Oedipus karmaşasına giden yollar da fantezinin keşfi ile ortaya çıkar ve Freud çocuktaki cinselliğin karanlık yüzünü fantezi ile aydınlatır (Laplanche ve Pontalis, 2002, s.42).

Fantezi/Fantazi Kavramının Dönüşümü

Freud’un takipçileri, özellikle de Melanie Klein, bilinçdışı fantezi (*phantasy*) kavramına büyük önem verir. Freud’dan farklı olarak Klein, bilinçdışı fantezilerin tüm ruhsal süreçlerin temelinde yattığını ve her ruhsal işleve eşlik ettiğini belirtir. Ona göre bilinçdışı fanteziler dış dünyadan gelen uyarılara anlam vermek için vardır (Klein, 2011, s. 10). Yine de fantezi kavramı birçok noktada sorunludur; ilk neden olarak bu kavramın Freud tarafından gelişigüzel kullanılmış olması gösterilebilir. Laplanche ve Pontalis bu karmaşayı çözmeye çalışır; Freud *Phantasie* kavramını hem bilinçli süreçler hem de bilinçdışı süreçler için kullanır. Bu nedenle Laplanche ve Pontalis gündüz düşleri gibi bilinçli ve yüceltici imgelemler

için “bilinçli fanteziler” (*fantasy*), bastırılmış imgelemler için ise “bilinçdışı fanteziler”i (*phantasy*) önermiştir⁴ (Laplanche ve Pontalis, 2002, s. 65-66). Freud ve Klein’in çalışmalarında olgunlaşmış olan fantezi kavramını Laplanche ve Pontalis bir tablo üzerinden netleştirmeye çalışmıştır. Şekil 1’de fanteziler, kökensel fanteziler ve ikincil fanteziler olarak ikiye ayrılır. Daha sonra ikincil fanteziler de bilinçli ve bilinçdışı fanteziler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 1. Laplanche ve Pontalis (2002)’in önerdiği bu tabloda Urphantasie, kökensel fantezileri temsil etmektedir. Kökensel fanteziler baştan çıkar(ıl)ma, ilk sahne ve hadım edilme fantezileri olarak tanımlanır (Terbaş, 2016, s. 41).

Laplanche ve Pontalis’in bu tablosu fantezilerin karmaşık doğasını şimdilik çözmüş gibi gözüküyor. Jacques Lacan (1901-1981) bu tartışmalara özellikle V. seminerinde yer vermekte ve Melanie Klein’in⁵ kullandığı iki farklı kavramı (*Phantasy* ve *Fantasy*) eleştirmektedir. Lacan, Fransızca hayal, heves, düşsel canlandırma anlamına gelen *fantaisie* terimini kullanır (Fink, 2009, s. 389). Elbette fantezi kavramı Lacan’da daha farklı değerlendirilecek ve Lacan’ın terminolojisinde Freud’unkinden farklı bir yere oturtulacaktır.

Fantezi/Fantazi Kuramının Dönüşümü

Baştan çıkarılma kuramının terk edilmesinden sonra Freud, düşlerin yorumu, çocuk cinselliği, gündüz-düşleri ve psikanalizin temelini oluşturan birçok çalışma yayımlar. Hepsinde de fantezi kavramı büyük rol oynar. Freud yıllar içerisinde fantezi kavramını

⁴ Melanie Klein’in sadık takipçisi Susan Isaacs (1885-1948) *Phantasy* ve *Fantasy* kavramlarını ilk öneren kişidir. *Phantasy* terimi bilinçdışı fantezileri, *Fantasy* ise bilinçli (gündüz-düşleri gibi) fantezileri temsil eder (Koehler, 2020).

⁵ Klein ve takipçilerinin bu konudaki asıl vurgusu fantezileri bir savunma mekanizması olarak görmeleridir. Örneğin, manik bir fantezi depresif bir fanteziye karşı savunma mekanizmasıdır (Hayman, 2013, s. 98).

geliştirir ve bu kavramı ruhsal süreçlerin bir parçası haline getirir. Başlangıçta Freud için fantezi, benliğin (erotik ve kahramanca (heroic)) hırslarını doyuran bir gündüz-düşüdür (Taylor, 2016, s.184-185). Sonrasında Freud buna bilinçdışı fantezileri⁶ de ekler. Freud'a göre fantezileri harekete geçiren, tatmin edilmemiş isteklerdir. Her fantezi bir isteğin tatminidir, tatminsiz gerçekliğin düzeltilmesidir (Salgó, 2013, s. 47). Freud fanteziyi gündüz-düşü gibi somut bir üretimin dışına taşımaktadır. Lear'a göre "fantezi sadece hayal edilen içeriğe sahip bir gündüz-düşü değil; egonun sınırlarını çözmeye başlayan güçlü bir zihinsel aktivite biçimidir" (Lear, 2005, s. 176). Gerçeklik ile illüzyonu ayırt etmede fantezinin önemli bir işlevi vardır. Gerçeklik ile hayal gücünün birbirine karşıt olduğu fikri yanıltıcıdır ve Freud fanteziyi açıkça haz ilkesine bağlamaktadır (Nusselder, 2012, s. 32). Ayrıca Freud, fanteziyi kişinin gerçeklikle baş etmesine yarayan bir savunma mekanizması olarak da görür; bunun sonucu olarak da fantezi, kişinin gerçekliğin belli unsurlarından kaçmasını sağlayarak haz ilkesine yardımcı olur (Araújo ve diğerleri, 2015, s. 5). Freud'un fantezi kuramının gelişmesine yardımcı olmasına büyük katkı sağlayan ve sonradan Lacan'ın da üzerinde sıkça duracağı perde anı kavramı fantazmatik aktivitede önemli işlevler görmektedir. Freud'a göre perde anı, bastırılmış deneyimleri maskeleyen ve uzlaştıran bir mekanizma olarak bilinçdışı fantezilerin oluşumunda rol oynamaktadır (Araújo ve diğerleri, 2015).

Melanie Klein, bilinçli veya bilinçdışı fanteziler üzerinde titizlikle çalışmış ve fantezileri kendi nesne ilişkileri kuramı çerçevesinde yeniden yorumlamıştır. Fantezinin başlangıcını egonun oluşumunun öncesine taşıyan Klein, 1928'de, *Saplantı Neurozları ve Süperego* adlı makalesinde fantezinin bilinçdışı olduğunu belirtir ve bu bilinçdışı fantezilerin yorumlanarak bilinçli hale gelmesi gerektiğini savunur (Koehler, 2020). Klein'a göre fanteziler içkindir ve doğamızda olan bu fanteziler nesnelere olan ilişkide bilinçdışı oluştururlar. Klein için çocuğun oynadığı oyunun temeli fantezilere dayanmaktadır (Araújo ve diğerleri, 2015, s. 3). Melanie Klein'in derin bir okumasını yapan Susan Isaacs, *Fantezinin Doğası ve İşlevi* (1948) adlı makalesinde on üç temel görüş belirtir. Françoise Koehler, Isaacs'ın Klein hakkında ortaya attığı bu temel görüşlerden yedisini şöyle sıralar: 1. Fantezi, bilinçdışı sürecin birincil içeriği olarak düşünülmelidir. 2. Fantezi öncelikli olarak bedeni ilgilendirir. 3. Fantezi dürtülerin psişik temsilidir. 4. Fantezilerin varlığı, kişinin 'dış dünya'daki yaşamından ve ayrıca zihinlerden bağımsızdır. 5. Fanteziler aynı zamanda dönüşüm belirtileri, halüsinasyonlar, nevrotik belirtiler vb.nin de dahil olduğu psişik ve bedensel etkilerdir. 6. Fantezilerle dürtüler, yansıtımlı özdeşim ve dışa yansıtma arasında

⁶ Bilinçdışı fanteziler dört temel öğeye sahiptir: yarı tiyatro sahnesi, bir dizi aktör, baskın bir duygu ve bedenin belirli bir parçası (Taylor, 2016, s. 184).

bağlantı vardır. 7. Gerçekliğe sağlanan uyumun kökeni bilinçdışı şartlara uzanır (Koehler, 2020). Klein her ne kadar çocuğun ödipal dönem öncesine atıf yaparak fantezi kavramını açıklamaya çalışsa da Freud gibi Klein de bu kavramın tam bir şemasını ortaya koyamadığı için eleştirilmiştir; özellikle de iyi-kötü ayırımına dayanan kuramına fanteziyi imgesel bir unsur olarak yerleştirmesi Lacan'ın dikkatini çekmiş ve bu durum karşısında Lacan, Klein ve takipçilerini eleştirmekten geri durmamıştır. Lacan (1958), *Tedavinin Yönü ve Gücünün İlkeleri*'nde "hatasını kabul etmeyen, fanteziyi imgeleme indirgeyen herhangi bir kışkırtma, yanlış bir kanıdır —konuyu çok ötelere taşıyan Kleinci okul da bu yanlış kanıdan muaf değildir; gösteren kategorisini göz ucuyla bile görememişlerdir." diyerek Klein ve takipçilerinin kavramsallaştırmalarındaki eksikliklere vurgu yapmıştır (Trotter, 2020).

Lacan'ın Kuramında Fantazi

Freud, travma yaşayan çocukların anlattıkları anıların gerçek olamayacağını fark ettiğinde psikanalizin fantezi yolculuğu da başlamış oldu. Bugün gelinen noktada sahte anı⁷, perde anı⁸ ve fantazmatik sahne gibi kavramlar bize fantezinin yapısının nasıl anlaşılması gerektiği hakkında ipuçları vermektedir. Freud'un fanteziyi anlatmak için kullandığı *perde anı* kavramı Lacan'da biçim değiştirerek *fantazi sahnesine* dönüşür. Her ikisinde de ortak olan şey bir sahne metaforunun kullanılmış olmasıdır. Lacan için fantazmatik sahne, "bölünmüş özneyi ve öznenin arzularını Öteki⁹'ye karşı konumlandırmaktır" (Sharpe ve

⁷ 1890'ların başlarında ortaya çıkan ve hiç yaşanmamış olayların (örneğin taciz gibi) yaşanmış gibi anlatıldığı yeni bir zihinsel hastalık ortaya çıkmıştır. Sahte anı sendromu olarak adlandırılan bu hastalığın varlığı, bir süre sonra tartışmalı hale gelir ve sahte anı sendromu karşıtı insanlar, bu sendromun kanıtlarının yetersiz olduğunu öne sürerler. Sendromun karşıtları, sahte anı tanımlamasını, yaşanan taciz ve tecavüz olaylarının üstünün örtülmesi olarak görür. Freud da bu tartışmalardan payını alacak ve taciz vakalarını ört bas etmeye çalışmakla suçlanacaktır (Mollon, 2001).

⁸ Perde anı, çocukluk çağındaki olayların yeniden kurgulanması yoluyla bastırılmış deneyimlerin uzlaştırılmasıdır (Araújo ve diğerleri, 2015).

⁹ *Autre* kelimesinin birçok Türkçe karşılığı bulunmaktadır. Bunlar arasında Öteki, Diğer, Başka, Özge ve Öbür kelimeleri yer almaktadır. Hangi çevirinin yerinde olacağı, uzun bir tartışma konusu olsa da kavramın ne şekilde işlendiğini inceleyerek bir sonuca ulaşabiliriz. Lacan, *Autre* kavramını ortaya koyarken tarih öncesinde çeşitli duvar veya kayalara çizilen çentikten yola çıkar ve harfin doğuşunu bu çentiğe bağlar. Alfabenin (kökensel) ilk harfi olarak çentiği sunar; bu nedenle a harfine özel bir anlam yükler. Küçük yazılan a harfi, küçük *autre*'yi simgelerken büyük A harfi büyük *Autre*'yi simgeler (Lewis, 2008). Bu kuramsal gelişim sürecini göz önünde bulundurarak "Öteki" çevirisinin *Autre* kavramını en iyi biçimde karşıladığını düşünüyorum. Türkçede "Öteki" kavramı *ötmek* kökeninden

Turner, 2020). Freud *sahne* terimini *psişik alan* için kullanırken, Lacan için *sahne Öteki*'nin sahnesidir; kısaca Öteki'dir. Lacan'da *sahne* gerçek'in yapısının üzerine örtülen fantazinin sahneye konulduğu tiyatrodur. Lacan'a göre fantazi, travmatik bir görüntü karşısında sinemada bir sahnenin aniden durdurulması gibi kastrasyonu engelleyen bir savunmadır (Evans, 2019).

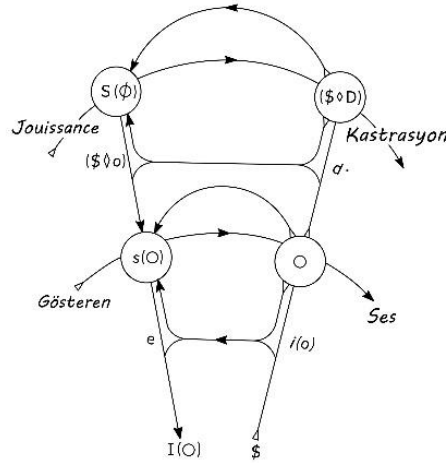
Lacan'ın fantazi kavramı, Freud ve Klein'dan oldukça farklıdır; bu kavram yıllar içinde evrilerek Lacanyen psikanaliz kuramının temel taşlarından biri olmuştur. Lacan'a göre fantazi, Koehler (2020)'in de deyimi ile: "öznenin kendini, kaybolan arzusu seviyesinde ayakta tuttuğu şeydir..." Yani fantazi, arzunun varlığını garantiye alır. Arzunun da özne için hayati bir işlevi vardır. Büyük Öteki'nin kendisinden ne istediğini anlamaya çalışan özne için, "Benden ne istiyor?" (*Che vuoi?*) Öteki'nin gizemli arzusuna bir tepki veya bir yanittir. Dolayısıyla Öteki'nin eksikliğine karşı bir tür savunmadır. Fantazi, Öteki benden ne istiyor (*Che vuoi*) sorusuna yanıt oluşturarak Öteki'nin eksikliğini telafi edebilir (Evans, 2019, s. 112). Fantazi kavramını anlamak için Lacan'ın bazı kavramlarını sırasıyla irdelememiz gerekir. Özellikle nesne a, kaygı, arzu, korku ve fobi kavramları bize fantazinin çerçevesini çizmede yardımcı olacaktır.

Arzu ve Nesne a

Lacan'ın fantaziye arzuyu ilişkilendirmesi ve özellikle de fantaziye arzu grafiğinin bir köşesine $S \diamond a$ matemiyile öznenin gizemli arzusuna tepki olarak yerleştirmesi fantaziye daha da önemli ve görünür kılmaktadır. Arzu grafiğinde fantazi Öteki'nin gizemli sorusuna bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır (Zizek, 2011, s. 135). Lacan, Spinoza'nın "insanın özü arzudur" yorumuna katılır ve arzu, Lacan'ın teorisinin temelini oluşturur (Evans, 2019, s. 112). Arzunun fantaziye olan ilişkisi bu temelin bir parçasıdır. XI. seminerinde J. A. Miller'in "fantazinin öznesi ve arzunun öznesi" üzerine sorduğu soruya Lacan şöyle yanıt verir:

Fantazi arzunun destekçisidir, arzunun destekçisi nesne değildir. Özne, giderek çok daha karmaşık hale gelen bir gösteren kümesine göre, arzu duyan olarak kendini ayakta tutar. Az çok tanınabilir haldeki öznenin bir yerlerde, bölünmüş, ayrılmış, çoğunlukla ikili halde ve genellikle gerçek yüzünü göstermeyen nesneyle ilişki içinde olduğu bir senaryoya evrilir bunlar ve bu senaryoda gayet iyi görülür (Lacan, 2013, s. 195).

geldiği için sese atıfta bulunur ve **öte** anlamını taşıdığı için çentiklerin tekli özelliğini vurgular (Nişanyan, 2019). Bu nedenle "Öteki" kavramının, diğer çeviri seçeneklerine göre, *Autre* kavramını daha fazla karşıladığı düşünülmektedir.

Şekil 2. Lacan'ın Arzu Grafiği¹⁰

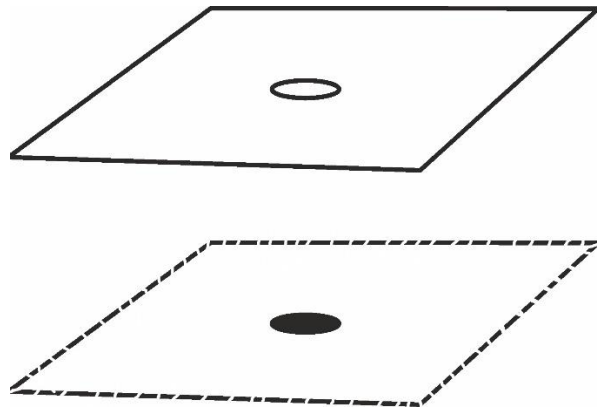
Lacan'ın teorisinde arzu nedir? Bu sorunun yanıtı Lacan'ın gizemli kavramı *objet petit a* yani küçük a nesnesinde gizlidir. 'Nesne a' nedir sorusunun birden çok yanıtı olabilir. Lacan nesne a için şunu der: "...nesne a fantazide arzunun dayanağı olma işlevini kazanır" (Lacan, 2014, s. 64). Lacan, nesne a'yı ilk kez 1955 yılında ele alır ve Öteki ile ilişkilendirerek kullanır. İngesel düzlemde ayna evresindeki imgesel ben ile de ilişkilendirilen nesne a, ayrıca, öznenin Öteki'nde aradığı arzu nesnesidir. Nesne a, arzuyu harekete geçiren ve ayrıca kaygıya neden olan nesnenin kaynağıdır (Evans, 2019, s. 190).

Yıllar içerisinde birçok olgu ile ilişkilendirilen nesne a, bir bakıma Lacanyen psikanalizin temel bir kavramı olup çıkmıştır (Evans, 2019, s. 190-1). Bu kavramın temel özelliği gerçek¹¹'ten kopup gelen öznenin gerçekte bıraktığı boşluktur. Özne gerçek'te bıraktığı bu boşluğa geri dönmek ister (Şekil 3). Tıpkı anne bebek bütünlüğü gibi, çocuk, bütünlüğe dönmeyi arzular. Bütünlüğün bozulması sonrasında doğal bir istek olarak özne bu bütünlüğü tamamlamaya çalışır. Bu bütünlüğe dönme arzusu insanların temel arzusudur (Tura, 2010). Ancak bu bütünlüğe dönme, öznenin varoluşunu sağlayan "gerçekten kopuş"u telafi edecek

¹⁰ Lacan'ın 1957-58 yıllarında verdiği 5. seminerinde geliştirmeye başladığı arzu grafiği, arzunun yarısını topolojik olarak formüle eder. Tamamlanmış arzu grafiğinde, bilinçli gösterenler ağı (ifadenin seviyesi, gösterenden sese olan alt zincir) ve bilinçdışı gösterenler ağı (sözcelemenin seviyesi, *jouissance*'tan kastrasyona olan üst zincir) yer alır.

¹¹ Gerçek, Lacan'ın üç düzeninden (İngesel, Simgesel, Gerçek) biridir ve Lacan'a göre gerçek imkânsız olandır. Dil öğrenimi ile birlikte insan zihni gerçek'ten kopar ve simgesel alan insanın anlam dünyasını kapsar. Lacan'a göre gerçek aynı zamanda maddeyi veya bedeni temsil eder. Gerçek kavramı gerçeklik kavramı ile karıştırılmamalıdır (Evans, 2019, s. 126-8).

ve özneyi “tam” yapacaktır. Bunun anlamı ise öznenin varlığının ortadan kalkmasıdır. İşte bu nedenle öznenin arzusunu tatmin etmesi olanaksızdır. Öznenin bütünlükte yarattığı boşluğa Lacan *nesne a* der (Evans, 2019, s. 190-1). Nesne a'nın anlaşılmasındaki zorluk, onun aslında gerçek bir nesne olmamasındandır. Dolayısıyla özne, bu boşluğu hiçbir zaman dolduramayacağı için farklı nesnelere bu boşluğu doldurmaya çalışır. Ben'in olması gereken yer, yani o doldurulamaz boşluk, kısmi nesnelere dolmaya başlar. Özne bir yandan o bütünlüğe dönmeye çalışırken diğer yandan varlığının nedeni olan o boşluğa nesnelere göndererek kendi temsili ile o boşluğu doldurmaya çalışır.

Şekil 3. Anne-Bebek Bütünlüğünün Bozulması¹²

Peki arzu nedir? Bu sorunun yanıtı, öznenin bütünlükten koparak orada kalan eksikliğe duyduğu özlemdir. Her ne kadar burası bir boşluk olsa da Lacan, özelliğinden dolayı buna nesne a demiştir. Lacan'a göre arzunun tek nesnesi, nesne a'dır. Nesne a arzunun nedenidir ve arzu, nesne ile değil eksik ile kurulan ilişkinin bir sonucudur (Evans, 2019, s. 41).

Fantazi ve Arzu

Lacan, arzudan söz ederken günlük dilde konuşulan “bilinçli” arzudan söz etmez; Lacan'ın söz ettiği arzu, bilinçdışı arzudur (Evans, 2019, s. 39). Bilinçdışı arzu, bilinçdışı

¹² Nesne a'yı ve anne-bebek bütünlüğünün bozulmasını bir kâğıt parçasının içinden kopan bir parça ile anlamaya çalışabiliriz. Bütün parça anneyi, kopan parça ise çocuğu temsil eder. Bunu insan zihni için düşündüğümüzde – çocuğun gözünden – kopan parçanın bıraktığı boşluk nesne a'yı temsil eder. Bütünlük gerçek'i temsil ettiğine göre nesne a gerçek'in gerçek'te bıraktığı boşluk olarak karşımıza çıkar.

fantazi tarafından kurulur. Fantazi ve beraberinde arzu, öznenin kopuşu sonucunda gerçek'te açılan yarığın boşluğuna yöneliktir. Fantazi arzu için nesne a'lar yaratır ve böylelikle özne, kendine yeni yaşam alanları oluşturur. Öte yandan eksikliğin eksikliğinde özne bütünlüğe yaklaşır ve kapalı bir zarın içine hapsolür. Fantazi bu zarda açılan bir deliktir. Fantazinin eksikliğinde ise öznenin yıkımı söz konusudur. Fantazi, yaşama bakışımızı belirler. "Benim de gerçeğe bakış açım bu." derken kişi kendi fantazi çerçevesini belirtmektedir. Bu durumları anlamak için popüler kültürden örnekler verebiliriz.

Fantaziye popüler kültür ile açıklamaya çalışan Zizek, fantazinin bir paradoks olduğunu söyler ve onun için fantazi, Öteki'deki arzunun eksikliğini gizleyen bir perdedir:

Demek ki, fantazi, 'Che vuoi?' sorusuna, Öteki'nin arzusunun, Öteki'deki eksiğin dayanılmaz muammasına verilen bir yanıt olarak görünüyor; ama deyim yerindeyse, arzumuzun koordinatlarını sunan, bir şeyi arzulamamızı sağlayan çerçeveyi inşa eden şey de fantazinin kendisidir aynı zamanda. Bu yüzden alışılmış fantazi tanımı ('arzu-nun gerçekleştirilmesini temsil eden hayali bir senaryo') biraz yanıltıcıdır, en azından muğlaktır: Fantazi-sahnesinde, arzu gerçekleştirilmez, 'tatmin edilmez', kurulur (ona nesnelere sunulur, vb.) – *fantazi sayesinde, 'nasıl arzulanacağı'nı öğreniriz*. Fantazinin paradoksu bu ara konumda yatar: Fantazi, hem arzumuzu koordine eden çerçevedir hem de 'Che vuoi?' sorusuna karşı bir savunma, Öteki'nin arzusunun boşluğunu, uçurumunu gizleyen bir perdedir (Zizek, 2011, s. 135).

Zizek yukarıdaki alıntıyı Alfred Hitcock'un *Arka Pencere* adlı filmine gönderme yaparak açıklar: "James Stewart'ın sürekli olarak dışarıya baktığı pencere, açıkça bir fantazi penceresidir." der. Grace Kelly, Stewart'ın gözüne girmeye çalışır ama bunu başlangıçta başaramaz. Zizek bunun tek yolunun Kelly'nin avluyu geçip caninin apartmanına girmesiyle gerçekleşebileceğini yani Stewart'ın fantazi çerçevesine girmesiyle ilişki kurulabildiğini söyler. Buna göre bir kadın ancak erkeğin fantazi çerçevesine girmesi ile onunla ilişki kurmaktadır (Zizek, 2011, s. 136). Bu somut anlatım elbette fantazinin sadece bir yönünü ele alabilir. Bununla birlikte fantazi *Arka Pencere* filminde olduğu gibi kendini bu kadar net ortaya koymayabilir.

Fantazinin birçok işlevi var; bunlardan ilki Lacan'ın deyimi ile Öteki'nin gizemli sorusuna yani "Che vuoi?" sorusuna bir yanıt olarak işlev görür. Zizek buna iki işlev daha ekler: fantazi, arzunun koordinatlarını belirleyen bir perdedir ve arzu, fantazi sayesinde ölüm dürtüsüne karşı bir savunmadır (Zizek, 2011, s. 135). Fantazi sadece arzunun koordinatlarını belirlemez aynı zamanda savunma tepkilerini de kurar (Araújo ve diğerleri, 2015, s. 5).

Kaygı, Korku ve Fobi

Fantazi, kişiyi kaygıdan kurtarır mı? Bu temel soruyu yanıtlayabilmek için öncelikle Lacan'ın kaygı kuramına bakmamız gerekir. Lacan'ın kaygı kuramı yine onun gizemli kavramı nesne a ile ilişkilidir. Lacan'a göre kaygının nedeni bir şeyin yokluğu değil, aksine varlığıdır: "Kaygıda, küçük a nesnesi düşer." der Lacan (2014, s. 71). Her ne kadar Freud, kaygıya neden olan şeyin anne memesinin yokluğunda memeye duyulan özlem olduğunu söylese de Lacan "kaygıya neden olan anne memesine özlem duymak değil memenin yakın oluşudur." der (Hook, 2015). Bu bakımdan fantazi, kaygıyı yaratan değil aksine kaygıyı gideren, özneyi arzu ile birleştiren bir mekanizmadır.

Derek Hook (2015), Lacan'ın 1962-63 yıllarında verdiği *Kaygı (Le Séminaire X: L'angoisse)* seminerini incelediği makalesinde, seminerin "eziyet boyutlarında bir zorluk taşıdığını" belirtir. Hook, hem seminerin hem de kaygının bir haritasını ortaya koymaya çalışır ve öncelik olarak kaygıya kapılmış olan özneyi tanımlamakla işe başlar. Renata Salecl'in *Kaygı Üzerine* adlı kitabını da referans vererek Öteki'ndeki eksikliğe karşı kendi eksikliği ile baş başa kalan öznenin kaygı karşısındaki konumunu bulmaya çalışır:

Psikanalizin öznenin konuşan bir varlık haline gelmekle sembolik olarak hadım edildiği iddiası, öznenin bizatihi bomboş – kendi başına hiç – olduğu, tüm gücünü, geçici olarak kuşandığı sembolik nişanlardan aldığı şeklinde anlaşılmalıdır. Mesela bir polis, üniformasını kuşanıp da güç sahibi biri haline gelene kadar sıkıcı, önemsiz biri, bir hiç olabilir. Dolayısı ile özne hadım edilmiştir – kendi başına hiçbir gücü yoktur – ve ancak sembolik düzende belli bir yer işgal ederek geçici bir güç ve statü kazanır (Salecl, 2018, s. 30).

Hook'a göre özne, kendi konumunu ve kimliğini saptamak için simgesel rolleri kullanır ancak hem kendine hem de ötekilere karşı bilinmez olduğundan dolayı simgesel koordinatlarda gezinir. Öznenin düştüğü bu bilinmezlik durumu, öznedeki kaygının zeminini hazırlar. Lacan'ın "kaygı eksikliğinin eksikliğinde doğar" sözü öznenin, Öteki'deki eksiklik ile öznenin kendi eksikliğinin örtüşmesi şeklinde de okunabilir. "Kaygı, bizzat arzu olasılığını destekleyen durumlar eksik olduğunda belirir" (Hook, 2015). Tüm bunlar çok temel bir mekanizmaya işaret eder: Çocuğun simgesel sistemde kendini konumlandıracağı yeri belirleyen 'Öteki'dir. Ben, anne ve babam için neyim, nasıl biri olmalıyım, kızgın biri mi yoksa sakın biri mi, çok mu konuşmalıyım az mı? Çocukluğumuz bilinçdışı olarak bu soruları yanıtlamakla geçiyor. Fantazi, öznenin bu sorular arasında gezinerek çocuğun simgesel alanda konumlanmasını sağlar. Hook'a göre "Kaygı, simgesel gerçeklikteki aksamaya, arzunun desteği olan fantazinin kayboluşuna işaret eder" (Hook, 2015).

Bu noktada Lacan'ın kaygı kuramını anlamak için Freud'un Hans vakasını inceleyebiliriz. Küçük Hans beş yaşına henüz yeni girecekken atlara karşı bir korku geliştirir ve bu korku yüzünden dışarı çıkmakta zorluk çeker. Freud Hans'ı sadece bir kez görmüştür, Hans ile ilgili tüm bilgi ve dokümanlar Hans'ın babası tarafından Freud'a iletilmiştir¹³ (Freud, 2019, s. 154-155). Küçük Hans'ın durumu, babası aracılığıyla Freud'un analizine tabi olmuş ve Freud, Hans'ın bu durumunu olgu öyküsü olarak sayfalarca irdelemiştir (Freud, 2019). Louis Breger'e göre Freud, Hans'ın babasından aldığı notlar ile doğru bir değerlendirmede bulunamamış ve Hans vakasında iki önemli durumu gözardı etmiştir: Fobisi ortaya çıkmadan kısa süre önce Hans bademcik ameliyatı olmuştu ve fobinin ortaya çıkmasından sonraki süreçte Hans'ın anne ve babasının birbirinden ayrılmıştı:

Hans, Çarşamba Cemiyeti'nin üyesi, müzik eleştirmeni Max Graf'ın oğluydu; Graf sonradan hem psikanalizden hem de kısa süreliğine Freud'un hastası olan karısından soğuyacaktı. Freud, küçük çocuğu sadece bir kere gördü, tedavinin geri kalanını danışmanlık ettiği baba yürüttü ve Profesöre rapor verdi. Freud bu raporları, yayımladığı vaka hikâyesine temel aldı (Breger, 2005, s. 239-40).

Breger, küçük Hans'ın babasından çok annesinden korktuğunu yazar, çünkü annesi Hans'ı “pipinle bir daha oynarsan Dr. A'ya gönderip pipini kestiririm” diye tehdit etmiştir. Freud bu vakada babaya odaklanmış ve Hans'ın korktuğu, yani atları temsil eden şeyin Hans'ın babası olduğu fikrine varmıştır. Ancak Lacan, Freud gibi düşünmemektedir, Lacan'a göre fobik nesne bir kişiyi temsil edemez; fobik nesne, yerine göre farklı nesnelere temsil etmektedir. Lacan'a göre Hans, babanın simgesel kastrasyonuna maruz kalmadığı için anneye tabi kalmıştır ve bütünlük tarafından yutulurken yok olma tehlikesiyle yüzleşmiştir. Hans, babanın bu başarısız müdahalesini – yani baba işlevinin yerine getirilememesi ile çocuğun anneden kopamamasını – telafi etmek için bir fobi geliştirmek zorunda kalmıştır (Evans, 2019, s. 116, 164). Lacanyen dille söylersek fobinin nedeni, nesne a ile ilişkilidir.

¹³ Görünüşe göre Hans'ın babası Freud'un psikanalizinden çok etkilenmiştir. Hans üç yaşında iken onun konuşmaları babası tarafından kayda alınmış ve bu kayıtların birçoğu Freud'un kastrasyon karmaşası çerçevesinde ve daha çok penis ile ilgili gözükmektedir. Hans henüz üç yaşındayken annesine “Anne senin pipin var mı?” diye sorar ve annesi de “Elbette. Neden sordun?” diyerek yanıtlar. Hans'ın yanıtı ilginçtir: “Senin pipinin atınki gibi büyük olduğunu düşündüm”. Yine aynı yaşta iken sağılan bir inek için “Bakın pipisinden süt geliyor.” ve bir aslan için de “Aslan'ın pipisini gördüm” demiş. “Köpeğin ve atın pipileri vardır; masa ve sandalyeninse yoktur.” derken bile Öteki'nin arzusu olarak pipinin anlamını arayan bir çocuğun analize dahil edilmeye çalışıldığını görüyoruz (Freud, 2019).

Nesne a, eksiklikte özneyi kaygıdan uzak tutar. Nesne a'nın eksikliğinde ortaya çıkan kaygı, babanın işlevi ile ortadan kaldırılabılır. Hans'ın durumunda ise nesne a'nın eksikliği kaygıya neden olmuştur; – babanın işlevinin de yetersiz olmasından ötürü – bu kaygının verdiği bilinmezlik durumundan kurtulmanın yolu, fantazi geliştirmektir. Hans, bilinçdışı bir fantazi yaratarak atları korku nesnesi yapmış ve bu sayede annenin boğucu varlığından kurtulmaya çalışmıştır.

Freud gibi Lacan da kaygının bir nesnesi olmadığını ama korkunun bir nesnesi olduğunu söyler: Önce kaygı belirir, sonra fobi aracılığı ile kaygı bir nesneye aktarılarak korkuya dönüşür. Kısacası “[fobi], kaygıyı korku ile yer değiştirir” (Araújo ve diğerleri, 2015, s. 4). Fobinin bu işlevi bize çok şey anlatıyor. Hans'ın at korkusu simgesel bir işlevi yerine getirmektedir; çünkü babanın eksik olan işlevi bilinçdışı bir fantazi mekanizması ile fobi tarafından üstlenilmiştir. Fobinin varlığının nedeni atlar değil babanın işlevinin yerine getirilememesinin sonucu olarak çocuğun anneye tabi kalmasının simgesel bir izahatıdır.

Fobinin anlamı, kaygı¹⁴ kuramı açısından önemlidir. Ancak yine de fobi, kaygının mekanizmasını tam olarak açıklamayabilir. Lacan yıllar içerisinde verdiği seminerlerde kaygıyı farklı şekillerde açıklar. Lacan kaygıyı¹⁵ başlangıçta parçalanmış beden imgesi ile ilişkilendirir. Sonrasında sırayla; kaygı, anne tarafından yutulma korkusudur; kaygı, simgeleştirmeye direnen ve bu yüzden dolayım olanağından yoksun travmatik bir bileşendir; kaygı, öznenin ne pahasına olursa olsun kaçınmaya çalıştığı radikal bir tehlikedir; kaygı, öznenin Öteki'nin arzusuyla karşı karşıya geldiği ve Öteki'nin arzusu için nasıl bir nesne olduğunu bilmediği zaman belirir; kaygı, eksikliğin eksikliğidir; kaygı, bedenin fallik jouissance'la dolup taşıdığı sırada bedende gerçekleşen bir durumdur (Evans, 2019, s. 163-165). Elbette tüm bu tanımlamalar birbiri ile çelişmez, aksine birbirini tamamlar. Kaygının bu karmaşık ve derin yapısı Lacan'ın kuramında da kendini hissettirir.

Fantazi ve Kaygı

Juan-David Nasio, histerik fantazilerin türevleri olan iki ayrı fantazi türü tanımlar: saplantılı fantazi ve fobik kişinin fantazisi. Fantazinin yolculuğunu bu türevler çerçevesinde değerlendirir ve histeriğin mantığını şöyle tanımlar: Arzu zevke kapı aralar, zevk fantaziye yol

¹⁴ Kaygı dediğimiz şey psikiyatrik anlamda hem zihinsel durumlara (endişe, üzüntü) hem de bedensel durumlara (nefes darlığı, kalp çarpıntısı, terleme, titreme vb.) gönderme yapar (Evans, 2019).

¹⁵ Lacan'ın İngilizceye *Anxiety* olarak çevrilen seminerinin Fransızca başlığı *L'Angoisse*'tir. Kavramın kaygı / anksiyete olarak çevrilmesi belli başlı sorunları beraberinde getiriyor. *Angoisse*'un kelime karşılığı “anguish” yani iç daralmasıdır (Caws, 2019, s. 57-60).

açar, fantazi kaygıyı içerir ve son olarak kaygı acıya dönüşür. Lacan'ın zevk (*jouissance*) olarak bahsettiği, ancak "bütünlük" ile sağlanabilir; ki bu bütünlük de ancak gerçek'te deneyimlenebilir. Gerçek'teki bütünlük ise özne için imkansız olduğundan, zevk de imkansızdır (Nasio, 1998, s. 59-65). Bölünmüş özne, zevke, ancak ölüm ile ulaşabilir çünkü bölünmüş özne için gerçek'e dönüşün tek yolu, bedenin ölüme kavuşmasıdır. Nasio (1998) ise "zevk özne için kabul edilemez" der çünkü özne zevki deneyimlerse kendi varlığını ortadan kaldıracaktır. Fantazi, bu gerginliği gevşetir ve fantazinin çerçevesine kazır. Nasio bu tür kaygıya "fantazmatik kaygı" der. Çocuğun korku biçiminde deneyimlediği kaygı, bilinçdışı kastrasyon kaygısına karşı egonun görünmez mücadelesini temsil eder ve bu da bastırmanın görünürdeki işaretçisidir (Nasio, 2020, s. 31). Fantazinin çerçevesine kazınan kaygı, yönetilebilen ancak yine de baş edilmesi zor bir biçimde, korku biçiminde, özneye ömür boyu eşlik eder.

Freud'a yani baştan çıkarma kuramını terk ettiği noktaya döndüğümüzde histerinin kaynağının bilinçdışı fantazi olduğu gerçeği ile hareket ederiz. Lacan'a geldiğimizde "kaygı nesnesiz değildir" formülünden yola çıkar ve fantazinin asıl işlevinin, yeni nesne a'lar üretip özneyi kaygı nesnesiden kurtardığını söyleyebiliriz. Literatürde pek karşılaşılmayan ve yalnızca Nasio'nun bir kitabında yer verdiği fantazmatik kaygı, genel Lacanyen kaygı kuramını daha anlaşılır bir hale getirmektedir. Genellikle fantazinin ortaya çıkması ile birlikte kaygının ortadan kalktığı fikri, kısmen doğru olsa da fobinin işlevi sayesinde kaygı dizginlenir ve fantazinin çerçevesine eklenerek korkuya dönüşür. Kısaca, kaygı ortadan kalkmaz. Kaygı, fantazi ve fobinin işlevi sayesinde bir nesneye yönlendirilir ve bir korkuya dönüşür. Bu sayede mutlak zevk ya da bütünlük tarafından yutulma tehdidinin önüne geçilir (Nasio, 2020). Kaygının fobiye çevrilerek bir nesneye aktarılması sayesinde kaygı yönetilebilir bir hal alır. Özne, artık fobi nesnesinden uzak durarak kendi yıkımını önleyebilir. Ancak bunun sonucunda tüm gerçekliğini yeniden kurmuştur ve dünyaya kaygının kazındığı bir fantazi çerçevesinden bakmaktadır.

Sonuç

Bu makalede gündüz düşlerinden yola çıkarak fantazinin yolculuğunu ele almaya çalıştım. Kültürel bir canlı olarak biz insanlar, yaşamın gerçekliği karşısında kaygı duyarız. Dış gerçekliğe karşı bir de iç gerçekliğimiz vardır ve bu iki gerçeklik arasındaki dengeyi fantazi ile kurmaya çalışırız. Özne dış gerçekliği sindirilebilir bir şekilde iç gerçekliğe aktarmalı ve kültürel yaşamdaki konumunu koruyabilmelidir. Ve bu konum yaşamımızın ilk aylarında kurulmaya başlar ve bebeğin dünyasında çeşitli zihinsel mekanizmalara dönüşür. Hans örneğinde olduğu gibi: Babanın çocuğu anneye tabi kılması ile birlikte çocuk annenin

boğucu varlığı nedeni ile kaygıya kapılır. Bu kaygı tarif edilemez ve dile dökülemez olduğundan dolayı Hans, kaygıyı bir nesneye aktararak, yani fantaziler kurarak, bu kaygıdan kurtulmaya çalışır. Burada kritik bir mekanizma devreye girer ve fobi ortaya çıkar. Fobi, kaygıyı korkuya çevirerek kaygının dayanılmaz varlığını hafifletir. Hans örneğinde olduğu gibi korku bir nesneye, örneğin ata, yansıtılarak nesne a ile özne arasındaki boşluğun varlığını, yani eksiklik ilkesini geri getirir. Peki bu noktada başa bela olan kaygı ne olur? Kaygı, havası alınmış bir balon gibi korkuya dönüşür ve geriye kaygının katlanılabilir bir formu kalır ve bu katlanılabilir kaygı, Zizek'in tarif ettiği gibi, fantazinin çerçevesine eklemlenir. Hans, artık hangi hayvana bakarsa baksın fantazinin çerçevesine kazanmış kaygı ile yani fantazmatik kaygıyla bakacaktır. Katlanılabilir bu kaygının özneye kattığı avantaj ise arzudur. Özne kaygının dayanılmaz ağırlığından fobik nesnelere kurtulurken diğer yandan arzunun yolları özneye açılmış olacaktır.

Kaynakça

- Araújo, S., Pinto, M. P. ve Bettencourt, S. (2015). *Fear and Fantasy in a Global World*. Brill&Rodopi.
- Balkaya, D. (2013). *Özerk Dil Dizgesinden Lacan'ın Simgesel Düzenine*. Çizgi Kitabevi.
- Breger, L. (2005). *Freud, Görüntünün Ortasındaki Karanlık* (A. Biçen, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Caws, P. (2019). Jacques Lacan'ın kaygı semineri üzerine. *Düşünbil Dergisi*, 85, 57-60.
- Cebeci, O. (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. İthaki Yayınları.
- Clero, J.-P. (2002). *Lacan Sözlüğü* (Ö. Soysal, Çev.). Say Yayınları. (2002).
- Coward, R. ve Ellis, J. (1985). *Dil ve Maddecilik* (E. Tarım, Çev.). İletişim Yayınları. (1979).
- Descartes, R. (2021). *Yöntem Üzerine Konuşma*. (M. Erşen, Çev.) İş Bankası Kültür Yayınları.
- Evans, D. (2019). *Lacancı Psikanalize Giriş Sözlüğü* (T. Sivrikaya, Çev.). Işık Yayınları.
- Fink, B. (2009). Lacan'ın temel fantazi kavramına bir giriş. *MonoKL Dergisi*, 6, 388-398.
- Freud, S. (1996). *Düşlerin Yorumu I* (E. Kapkın, Çev.). Payel Yayınevi. (1899).
- Freud, S. (1996). *Düşlerin Yorumu II* (E. Kapkın, Çev.). Payel Yayınevi. (1899).
- Freud, S. (1996). *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*. (Ş. Yeğin, Çev.) Payel Yayınevi. (1901).
- Freud, S. (1999). *Sanat ve Edebiyat* (E. Kapkın ve A. Tekşen Kapkın, Çev.). Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2000). *Ruhçözümlemesinin Tarihi*. (E. Kapkın, ve A. Tekşen Kapkın, Çev.) Payel Yayınları.
- Freud, S. (2012). *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* (B. Büyükkal ve S. M. Tura, Çev.). Metis Yayınları. (1914-1911).
- Freud, S. (2019). *Olgu Öyküleri I* (A. Eğrilmez, Çev.). Payel Yayınları.
- Habip, B. (2012). *Kuram ile Klinik Buluşunca*. Yapı Kredi Yayınları.
- Hayman, A. (2013). *What Do Our Terms Mean?: Explorations Using Psychoanalytic Theories and Concepts*. Karnac.
- Hook, D. (2015). Mapping Anxiety, Psychology in Society (48), 114-120. <https://doi.org/10.17159/2309-8708/2015/n48a10>.
- Isaacs, S. (1948). The Nature and Function of Phantasy. *International Journal of Psycho-Analysis* (29), 73-97.
- Klein, M. (2011). *Haset ve Şükran* (O. Koçak ve Y. Erten, Çev.). Metis Yayınları. (1957/1975).
- Koehler, F. (2020). Melanie Klein ve Jacques Lacan için fantazinin analizdeki anlamı. *Düşünbil Dergisi*, 95, 21-28.

- Lacan, J. (1958). *The direction of the treatment and the principles of its power*. Lacan in Ireland sitesinden alınmıştır: <http://www.lacanireland.com/web/wp-content/uploads/2010/06/The-Direction-of-the-Treatment-final-version-1.pdf>.
- Lacan, J. (2010). *Anxiety: The Seminar of Jacques Lacan* (C. Gallagher, Çev.). Lacan in Ireland sitesinden alınmıştır: <http://www.lacanireland.com/web/wp-content/uploads/2010/06/Book-10-Anxiety.pdf>. (1962 - 1963).
- Lacan, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı* (N. Erdem, Çev.). Metis Yayınları. (1973).
- Lacan, J. (2014). *Baba'nın Adları* (M. Erşen, Çev.). MonoKL. (2005).
- Laplanche, J. ve Pontalis, J. (2002). *Temel Düşlem / Kökenlerin Düşlemleri / Düşlemin Kökenleri* (T. Parman, Çev.). Bağlam Yayınları. (1985).
- Lear, J. (2005). *Freud*. Routledge Publishing.
- Lewis, M. (2008). *Derrida and Lacan: Another Writing: Another Writing*. Edinburg University Press.
- Mollon, P. (2001). *Freud ve Sahte Anı Sendromu* (G. Koca, Çev.). Everest Yayınları. (2000).
- Nasio, J.-D. (1998). *Hysteria from Freud to Lacan: The Splendid Child of Psychoanalysis*. Other Press.
- Nasio, J.-D. (2020). Bilinçdışı bir fantezi olarak histeri. *Düşünbil Dergisi*, 95, 30-32.
- Nişanyan, S. (2019). *Nişanyan Sözlük: Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. Nişanyan Sözlük sitesinden alınmıştır: <https://www.nisanyansozluk.com/?k=öteki&lnk=1>.
- Nusselder, A. (2012). *The Surface Effect: The Screen of Fantasy in Psychoanalysis*. Routledge Publishing.
- Pragier, S. F. (2003). Kadın cinselliği ve çocuk sahibi olma arzusu. Habip, E. (Ed.), *Kadınlık, Yeniden: Çağdaş Psikanalizin Bakışı* birinci baskı içinde, (ss. 79-108). İthaki Yayınları.
- Salecl, R. (2018). *Kaygı Üzerine* (B. E. Aksoy, Çev.). Metis Yayınları. (2004.)
- Salgó, E. (2013). *Psychoanalytic Reflections on Politics: Fatherlands in Mothers' Hands*. Routledge Publishing.
- Sharpe, M. ve Turner, K. (2020). Freud ve sonraki dönemde fantezi anlayışı. *Düşünbil Dergisi*, 95, 8-11.
- Taylor, B. (2016). *Sculpture and Psychoanalysis*. Routledge Publishing.
- Terbaş, Ö. (2016). *Psikanaliz ve Sanat*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Trotter, G. A. (2020). Klein ve Lacan: Bir fenomen olarak fantezi. *Düşünbil Dergisi*, 95, 12-16.
- Tura, S. M. (2010). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. Kanat Kitap.
- Zizek, S. (2011). *İdeolojinin Yüce Nesnesi* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları. (1989).

The Fantasy in the Anxiety-Fear-Desire Triangle

Summary

The psychoanalytical theory has a crucial role in our understanding of the human psyche and human behavior. Since its main focus is the speech itself, psychoanalysis can explain not only the human mind but also the sociological aspect of the human being such as politics, religion, ideology and culture (Balkaya, 2013). Therefore, the psychoanalytical approach, especially the Lacanian concept of fantasy, is an important theory to examine the anxiety of the subject considering its position in a globalized world.

While Freud (1899/1996) was analyzing the dreams, he noticed a very similar mechanism in daydreams. Thus, he suggested that the role of phantasies in the human psyche is the fulfillment of wishes that cannot be satisfied in reality. Following this conceptualization, the term “phantasy” has developed by the British Psychoanalytic Society by pointing out the difference between unconscious and conscious phantasies (Laplanche & Pontalis, 2002). Nevertheless, the concept of phantasy could not be examined beyond the imaginary register similar to the other concepts in Kleinian theory as argued by Jacques Lacan. Lacan focused on the symbolic aspect of phantasy, and he preferred the French term *fantaisie* and *fantasme* over the *phantasy* used by Klein (Fink, 2009). Thus, it is preferable to write this term as fantasy in English to make a distinction between the conceptualizations.

For Lacan, the fantasy is a mechanism in the structuralization of desire. It supports the desire of being One or whole again (Sharpe & Turner, 2020). After a baby enters the realm of language, there is no turn back. After that, the baby perceives itself as an individual and it is split from the wholeness of the nature. Therefore, the subject always refers to the split subject in Lacanian psychoanalysis. The ultimate enjoyment or *jouissance* can be reached when the subject can turn back to wholeness. However, it becomes impossible once the subject is split. Therefore, the subject has an unsatisfiable desire, and the impossible object of desire is theorized by the term *objet petit a* which represents what makes the subject whole again. Although the ultimate desire of all of us is to be whole again, one would be very anxious in response to the possibility of that (Evans, 2019). First, the resulting *jouissance* is so extreme enjoyment that the subject cannot survive. Second and associatively, the only possible event that makes the subject whole again is the actual death of the body. In either way, the ultimate desire means the non-existence of the split subject (Nasio, 1998).

In contrast to Freud’s suggestion that the absence of the mother is the source of anxiety since it would be very unsafe for a child, Lacan points to the anxiety due to the proximity of the mother (Hook, 2015). When the function of the father does not separate the

child from the mother, the anxiety due to the suffocating presence of the mother is unendurable and the subject must find a solution for that to survive. Therefore, the subject constitutes phobia which turns the anxiety into an endurable and controllable fear. Phobia is better for the subject than anxiety since it has a fantasized object whereas the object of anxiety is the *objet petit a* (Evans, 2019). In other words, the anxiety is engaged with the fantasy, and it becomes a part of the frame of fantasy. As a result, the subject perceives the reality of world through this endurable fantasmatic anxiety.

Araştırma Makalesi

Düşük Sosyo-Ekonomik Statüdeki Ergenlerde Psikolojik İyi Oluş: Sistemi Meşrulaştırıcı İnançların, Öfke ve Hayranlık Duygularının RolüEcem ALTOP^{1*}, Nevin SOLAK¹¹TED Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara, Türkiye**Makale Bilgisi****Anahtar kelimeler:**

sosyo-ekonomik statü, sistemi meşrulaştırma, duygular, ergenlik, psikolojik iyi oluş.

Keywords:

socio-economic status, system justification, emotions, adolescence, psychological well-being

Öz

Bu çalışmada, düşük sosyo-ekonomik statüdeki (SES) ergenlerin psikolojik iyi oluşlarının ergenlerin varlıklı akranlarıyla ilgili hissettikleri duygularla ve ekonomik eşitsizliğe dair inançlarıyla ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada, ekonomik eşitsizlikle ilgili inançlar bireylerin mevcut ekonomik, sosyal ve politik düzenlemeleri meşrulaştırma ve savunma motivasyonunu konu alan sistemi meşrulaştırma kuramı perspektifinden ele alınmıştır. Duygulardan ise mevcut çalışma bağlamı ile oldukça ilişkili olan iki duyguya, öfke ve hayranlık duygularına odaklanılmıştır. Çalışmada varlıklı akranlarla ilgili hissedilen öfke ve hayranlık duygularının ekonomik sistemi meşrulaştırma ve iyi oluş arasındaki ilişkiye aracılık edeceği ileri sürülmüştür. Araştırmanın örneklemini görece düşük SES'ye sahip 182 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Öfke ve hayranlık duyguları SES grupları arasında farklı sonuçlar ortaya çıkarma olasılığı olan çeşitli bağlamlarda ölçülmüştür. Bu bağlamlar şunlardır: maddi tüketim imkânları, ailesel etkenler, geleceğe yönelik imkânlar ve güç, yetkinlik ve fiziksel çekicilik algısı, kişilerarası ilişkiler ve eğitim imkânları. Sonuçlar, iyi oluşun sistemi meşrulaştırma puanı ile pozitif, öfke toplam puanı ve hayranlık toplam puanı ile negatif ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca öfkenin, özellikle de varlıklı akranların "maddi tüketim imkânları"na sahip olduğu için duyulan öfkenin, ekonomik sistemi meşrulaştırma ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye aracılık ettiği ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, hayranlığın toplam puanını ve özellikle "maddi tüketim imkânları" ve "kişilerarası ilişkiler" boyutları alanındaki hayranlığın, iyi oluş ile negatif ilişkisi bulunsada sistemi meşrulaştırma ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Araştırmanın sonuçları, düşük SES'deki ergenlerin psikolojik iyi oluşlarını anlamada, varlıklı akranlarla ilgili öfke ve hayranlık duygularının ve ekonomik sisteme meşruiyet affetmeye yönelik eğilimlerinin rolünü de göz önünde bulundurmanın önemine işaret etmektedir.

Abstract

The present study investigated whether the psychological well-being of adolescents with lower socio-economic status (SES) was related to adolescents' beliefs about economic inequality and their emotions regarding wealthy peers. The study focused on beliefs about economic inequality from the perspective of system justification theory, which taps individuals' motivation to justify the existing economic, social, and political arrangements. In terms of emotions, we narrowed our attention to anger and admiration, which are highly relevant emotions in the current study context. We argued that anger and admiration derived from thinking of wealthy peers would mediate the association between economic system justification and well-being in lower SES adolescents. The study sample consisted of 182 high school students coming from lower SES families in Turkey. Anger and admiration were measured in various domains of intergroup relations between SES groups. These domains were material consumption opportunities, family factors, future opportunities and power, perceptions about competence and physical attractiveness, interpersonal relationships, and education opportunities. Results demonstrated that although well-being was positively associated with system justification, it was negatively related to total anger score and total admiration score. Anger, particularly anger derived from thinking of wealthy peers' material consumption opportunities, mediated the link between economic system justification and well-being. However, although the total admiration score was negatively related to well-being, economic system justification was not significantly related to neither total admiration score nor admiration domains. The results indicated the importance of considering the role of emotions about wealthy peers and economic system justification in understanding well-being among adolescents with lower SES.

*Sorumlu Yazar, TED Üniversitesi - Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Ziya Gökalp Caddesi No: 47 - 48 06420, Kolej, Çankaya, Ankara/TÜRKİYE, Tel: 0 (312) 585 00 00
e-posta: ecem.altop@gmail.com

DOI: 10.31682/ayna.743651

Gönderim Tarihi (Received): 27.05.2020; Kabul Tarihi (Accepted): 13.07.2021

ISSN: 2148-4376

Giriş

Yoksulluk, dünyanın karşı karşıya geldiği en ciddi toplumsal sorunlardan biridir. Yoksulluk, yaşamın sürdürülebilmesi için temel olan ihtiyaçların karşılanamaması, düşük kalitede eğitim, sosyal kaynaklara ulaşmada zorluk ve sağlık sorunları gibi yaşamsal birçok sorunu beraberinde getirmektedir (Murali ve Oyebode, 2004). Bu toplumsal sorunların yanı sıra yoksulluk, yoksul kişilerin psikolojik iyi oluşunu da olumsuz etkilemektedir (Amato ve Zuo, 1992; Brooks-Gunn ve Duncan, 1997; Pollard ve Lee, 2003). Psikolojik iyi oluş, insanın yaşamı boyunca farklı alanlarda ortaya çıkabilecek zorlukları yönetebilmesi anlamına gelmektedir (Keyes ve Ryff, 1989; Shmotkin ve Ryff, 2002). Yoksulluk ve iyi oluş ile ilgili yapılan çalışmaların çoğu düşük sosyo-ekonomik statüye (SES) sahip yetişkinlere odaklanırken görece az sayıda çalışma, yoksulluğun ergenlerin psikolojik iyi oluşu üzerindeki olumsuz etkisini ele almıştır (örn., Brown, 2004; Resnick, 2000). Bu çalışma, düşük SES'ye sahip ergenlerde iyi oluşla ilişkili faktörlere odaklanmaktadır.

Ergenlik insan yaşamında diğer gelişim dönemlerinden oldukça farklı, biricik bir gelişim dönemidir (Blos, 2018). McAdam (1986) ergenliğin bu kendine özgü özelliğini psikolojik, duygusal, bilişsel ve ahlaki gelişimin meydana geldiği bir değişim süreci olarak tanımlar. Söz konusu gelişimsel değişime yönelik adaptasyon ve kabul, ergenler için zorlayıcı ve kafa karıştırıcı olabilir. Zorluk ve karışıklıkla birlikte, ergenlik döneminde kırılabilirlik da artmaktadır (Steinberg, 2005). Dolayısıyla ergenin yaşamındaki sosyal çevresine dair ipuçları (Blakemore ve Mills, 2014; Crone ve Dahl, 2012) ve stres faktörleri (Romeo ve McEwen, 2006) diğer gelişimsel dönemlere kıyasla daha da önemli hale gelmektedir.

Düşük SES'ye sahip olmak ve bunun beraberinde getirdiği yoksulluk, önemli bir stres faktörü olup dünyadaki milyonlarca ergen bu stres faktörünün yarattığı zorluklarla yaşamak ve baş etmek zorunda kalmaktadır (Wadsworth ve Berger, 2006). Yoksullukla ilgili yaşam zorlukları, ergenlerin iyi oluşunu ve psikolojik sağlığını oldukça olumsuz etkilemektedir (Brooks-Gunn ve diğerleri, 1997; Call ve diğerleri, 2002; Santiago ve diğerleri, 2013; Taylor ve Roberts, 1995). İlgili literatürdeki çalışmalar, yoksulluğun ergenlerde anksiyete, depresyon, utanç ve öfke gibi olumsuz duygu durumlarıyla (Abbott ve diğerleri, 2004; Moore ve diğerleri, 2002; Walker ve diğerleri, 2013) ve sosyal ilişkilerde daha fazla sosyal kaygı belirtileriyle (Demir ve diğerleri, 2013) ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, düşük SES'ye sahip ergenlerin psikolojik iyi oluşlarının desteklenmesine yönelik etkili psiko-sosyal müdahale programları geliştirilirken psikolojik iyi oluşla ilişkili faktörlerin neler olduğunu daha iyi anlamak önem taşımaktadır.

İlgili literatürde, düşük SES'ye sahip olan çocuk ve ergenlerin psikolojik iyi oluşuna odaklanan çalışmalar; çocuğun ve ergenin aile yapısı (örn., ebeveyn sayısı, ebeveyn eğitim durumları; Harris ve Marmer, 1996), ailenin yaşadığı çevrenin özellikleri (örn., yaşanılan çevredeki sosyo-ekonomik statü farklılıkları; Aneshensel ve Scoff, 1996) ve annenin psikolojik iyi oluşu ve ebeveynlik pratikleri (Taylor ve Roberts, 1995) gibi çeşitli faktörlerin rolüne dikkat çekmiştir. Bununla beraber, ergenlerin iyi oluşlarında onların ekonomik eşitsizliğe yönelik inançları ve bu eşitsizliği nasıl algıladıkları (bkz., Godfrey ve diğerleri, 2019) ve varlıklı akranlarıyla ilgili duygularının rolü üzerine yeterince odaklanılmamıştır. Hâlbuki yoksulluk ekonomik bir kategori olmanın yanı sıra kişilerin içinde yaşadığı, anlamlandırdığı, başa çıkmak için çeşitli yöntemler geliştirdiği bir durum olup güç eşitsizliklerinde temellenmiş sosyal ilişkilerin bir ürünüdür (Erdoğan, 2002; Lemieux ve Pratto, 2003). Dolayısıyla, yoksulluk, yalnızca bireysel bir olgu değil, aynı zamanda toplumdaki daha varlıklı bir grupla kıyaslandığında, yoksulların ekonomik olarak dezavantajlı bir sosyal grubun üyesi sayıldığı sistem ve grup temelli bir olgudur (Akfırat ve diğerleri, 2016; Malovicki-Yaffe ve diğerleri, 2018). Dolayısıyla, düşük SES'nün getirdiği birçok psikolojik sağlık problemleri ve bu problemlerle ilgili duygular; sosyo-ekonomik sistem ve düzene ilişkin algılarla da yakından ilişkilidir (örn., Jost ve Thompson, 2000). Bundan ötürü, sosyo-ekonomik sistemdeki eşitsizliklere yönelik inanç ve eğilimlerle yakından ilgili olan sistemin meşrulaştırılması (Jost, 2020) ve yoksul ergenlerin varlıklı akranlarıyla ilgili hissettikleri duygular, düşük SES'den gelen ergenlerin psikolojik iyi oluş süreçlerinin anlaşılmasına uygulanabilir.

Bu çalışma, düşük SES'ye sahip ailelerden gelen ergenlerin psikolojik iyi oluşlarında, ekonomik adaletsizliğe dair inançlarının ve hem yoksullukla hem de ergenlikle yakından ilişkili öfke ve hayranlık duygularının rolüne sistemi meşrulaştırma kuramı (Jost, 2020) perspektifinden odaklanmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi; sosyal psikoloji, klinik psikoloji ve gelişim psikolojisine dair perspektifleri entegre ederek oluşturulmaya çalışılmıştır. Öfke ve hayranlık duygularına, araştırma kapsamı içerisinde, düşük SES'ye sahip ergenlerin varlıklı akranlarla ilgili hissettikleri duygular olarak odaklanılmıştır. Araştırmanın amacı, düşük SES'ye sahip ergenlerin ekonomik sistemi meşrulaştırma eğilimleri ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiye varlıklı akranlarla ilişkili öfke ve hayranlık duygularının aracılık edip etmediğini incelemektir.

Sistemi Meşrulaştırma ve İyi Oluş

Sistemi meşrulaştırma kuramına göre, insanlar içinde yaşadıkları sosyal, politik ve ekonomik sistemleri savunmaya, haklı çıkarmaya, rasyonalize etmeye ve sürdürmeye güdülenmiştir (Jost, 2020). Kuram, sadece avantajlı grup üyelerinin değil aynı zamanda

dezavantajlı grup üyelerinin de adaletsiz sosyal ve ekonomik düzenlemeleri meşru gördüklerini ileri sürmektedir (Ashburn-Nardo ve diğerleri, 2003; Jost ve diğerleri, 2001). İlgili literatürdeki çalışmalar sistemi meşrulaştırmanın acıları hafifletici bir role (İng., *palliative function*) sahip olduğunu ve bir baş etme stratejisi olarak işlev gördüğünü belirtmektedir. Buna göre, sistemi adil ve meşru algılamak hayat doyumunu, iyi oluşu ve olumlu duyguları arttırmakta (Godfrey ve diğerleri, 2019); belirsizliği ve olumsuz duyguları azaltmaktadır (Goudarzi ve diğerleri, 2020; Harding ve Sibley, 2013; Jost ve Hunyady, 2003; Napier ve diğerleri, 2020; Napier ve Jost, 2008; Rankin ve diğerleri, 2009; Vargas-Salfate ve diğerleri, 2018).

Tüm bu bilgilere ek olarak, dezavantajlı gruplar içinde yaşadıkları olumsuz koşulları katlanır kılmak için mevcut durumlarını avantajlı gruplara kıyasla, kendi bireysel ve grup çıkarlarının aleyhinde olsa dahi, daha adil ve meşru görebilmektedir (Jost ve diğerleri, 2003). İlgili alanyazında, dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan düşük SES'ye sahip bireylerde de sistemi meşrulaştırma eğilimi ortaya konmuştur (örn., Jost ve Burgess, 2000).

Bununla beraber, sistemi meşrulaştırma eğilimleri ve bunların etkileri ile ilgili çalışmalar genelde yetişkin örneklerde yapılmış olup çok az sayıdaki çalışma sistemi meşrulaştırmayı çocuk ve ergenlerde incelemiştir incelemiştir (örn., Godfrey ve diğerleri, 2019; Henry ve Saul, 2006; van der Toorn ve diğerleri, 2017; Yıldız ve diğerleri, 2021). Söz konusu araştırmalarda, küçük yaşlarda çocukların bile sosyal statü farklılıklarını sıklıkla sürdürmeye çalıştıkları gösterilmiştir (bkz., Hailey ve Olson, 2013). Özellikle de sosyal sistemin adilliği hakkındaki inançların dezavantajlı grup üyelerinin ergenliğin erken dönemlerinde (6.-8.sınıf öğrencilerinde) benlik saygısı ve okuldaki sınıf-içi davranışlar gibi çeşitli değişkenleri şekillendirdiği gösterilmiştir (Godfrey ve diğerleri, 2019). Mevcut çalışmada, sistemi meşrulaştırmanın acıları hafifletici işlevi göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik sistemi meşrulaştırma eğiliminin düşük SES'den ailelerden gelen ergenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile pozitif ilişkili olması beklenmektedir.

İnsanlar kendi değerleriyle ve siyasi ideolojileriyle tutarlı duygular hissetmektedir (Tamir, 2016; Tamir ve diğerleri, 2016). Sistemi meşrulaştırılanlar mevcut koşullara meşruiyet atfetmeye güdülendiğinden, toplumdaki gruplar arası eşitsizlikleri ve güç ilişkilerini sürdürücü duyguları daha fazla hissedebilirler. Buna karşın, sistemi meşrulaştırmayanlar sistemin ve gruplar arası hiyerarşilerin sürdürülmesine zarar verecek duyguları daha fazla hissedebilirler. Hissedilen bu duygular daha sonra kişinin psikolojik iyi oluşuna etki ediyor olabilir. Bu bilgiler ışığında, ekonomik sistemi meşru ve adil görmek, düşük SES'den gelen ergenlerde yüksek SES'lü ergenlere yönelik olumlu duyguları arttırarak ve olumsuz duyguları azaltarak ergenlerin iyi oluşlarını şekillendiriyor olabilir.

Bu çalışmada, olumlu duygu olarak hayranlığa ve olumsuz duygu olarak öfkeye üç nedenden dolayı odaklanılmıştır. İlk olarak, öfke ve hayranlık özellikle ergenlikte yaygın hissedilen iki önemli duygudur (Albayrak ve Kutlu, 2009; Yeager, 2017). İkinci olarak, iki duygu da sosyo-ekonomik statü hiyerarşisinin olduğu durumlarla, eşitsizliklere yönelik algılarla ve yoksullukla tetiklenebilmektedir (Conway ve diğerleri, 1999; Onu ve diğerleri, 2015). Son olarak, her iki duygu da psikolojik sağlıkla ilişkili bulunmuştur (Baker ve diğerleri, 2009; Van de Ven ve diğerleri, 2011). Aşağıda bu duyguların sistemi meşrulaştırma ve psikolojik iyi oluşla ilişkisi sunulmuştur.

Öfke, Sistemi Meşrulaştırma ve İyi Oluş

Öfke ergenlerde sıklıkla ve uzun süreli hissedilen duygulardan biridir (Stapley ve Haviland, 1989; von Salisch ve Vogelgesang, 2005). Öfke, özellikle de kişi bir durumu adaletsiz olarak değerlendirdiğinde ortaya çıkmaktadır (Averill, 1983; Mikula ve diğerleri, 1998). Öfke duygusu, kişilerarası ilişkiler bağlamında deneyimlenebileceği gibi, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin var olduğu durumlarda da hissedilen bir duygudur (Schieman, 2003). Öfke duygusu öfke uyandıran hedefin hatalı olduğu mesajını vermekte ve öfke duygusunu ifade etmenin algılanan hatayı düzeltici bir talep içerdiği gözlenmektedir (Halperin ve diğerleri, 2011; Kamans ve diğerleri, 2014). Örneğin, insanların kendi gruplarının durumunun adaletsiz olduğunu düşündüklerinde, adaletsizliğin sebebi olarak gördükleri dış gruba karşı öfkeli hissettikleri ve bu öfkenin mevcut düzenlemelere karşı protestolara katılmayı olumlu yordadığı (predict) (Türk Psikoloji Sözlüğü, 2021) gösterilmiştir (Jost ve diğerleri, 2012; van Zomeren ve diğerleri, 2004).

Toplumdaki eşitsizlikler meşru algılanmadığında yoksulluk öfkeyi tetikleyebileceğinden (Sen, 2008), düşük SES'ye sahip kişilerin yüksek SES'ye sahip kişilere yönelik öfke duygusu, toplumdaki eşitsizliklere ve güç ilişkilerine karşı çıkmada rol oynayabilir. Bu çalışmada, düşük SES'ye sahip ergenlerin ekonomik sistemi meşrulaştırma eğilimi azaldıkça, yüksek SES'ye sahip yaşlıları söz konusu olduğunda onlara daha fazla öfke hissetmesi beklenmektedir.

Ayrıca öfke, psikolojik iyi oluş için de bazı sonuçlara sahiptir. Çalışmalar öfke duygusunun psikolojik iyi oluş ile negatif ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Diong ve Bishop, 1999; Maan Diong ve diğerleri, 2005). Bu bağlamda, bu araştırmada öfkenin psikolojik iyi oluş ile negatif ilişkili olması ve sistemi meşrulaştırma eğilimi ile iyi oluş arasındaki ilişkiye aracılık etmesi beklenmektedir.

Hayranlık, Sistemi Meşrulaştırma ve İyi Oluş

Hayranlık, başkalarına olumlu değer atfetmeyi ve başkalarının başarısını ve iyi yönlerini takdir etmeyi içermektedir (Schindler, 2014). Hayranlık duygusu, kişinin kendi yetenek ve becerilerinden daha üstün özelliklere, belli fikir ve değerlere sahip olduğunu düşündüğü rol modellerinin varlığıyla tetiklenir (Algoe ve Haidt, 2009; Immordino-Yang ve diğerleri, 2009; Schindler ve diğerleri, 2013).

Hayranlık duygusu, hayranlık duyulan kişinin hayranlık duyulan alandaki üstünlüğünü kabul etmeyi de içerdiğinden, bu duygu kişilerarası konum ve sosyo-ekonomik statü hiyerarşileriyle yakından ilişkilidir (Henrich ve Gil-White, 2001; Keltner ve Haidt, 2003). Örneğin; markalı kıyafetler giymek, eğitim fırsatları ve fiziksel çekicilik gibi sosyal statü sembolleri gibi görünen faktörler, düşük sosyo-ekonomik ailelerden gelen bireylerin varlıklı gruba yönelik hayranlık hissetmesini tetikleyebilmektedir (Becker ve Luthar, 2007; Elliot ve Leonard, 2004).

Hayranlık, sosyal eşitsizliğin görüldüğü bağlamlarda hayranlık duyulan grubun konumunun hak edilmiş olarak algılanması ile ortaya çıkabilir. Buna göre, dezavantajlı grup üyeleri, gruplar arası statü hiyerarşisini meşru ve adaletli algıladıkça avantajlı gruba daha fazla hayranlık duymaktadır (Onu ve diğerleri, 2015). Dezavantajlı grubun avantajlı gruba hayranlık duyması, yüksek statülü grubun statü hiyerarşisindeki avantajlı konumunu meşrulaştırdığından, dezavantajlı grup üyelerinin mevcut adaletsizlikleri düzeltmeye yönelik protestolara katılma eğilimini azaltmakta böylece, hayranlık duygusu toplumdaki sosyal eşitsizliklerin ve güç ilişkilerinin sürdürülmesinde rol oynamaktadır (Sweetman ve diğerleri, 2013). Bu çalışmada, ilgili literatürden hareketle, düşük SES'den ergenlerin ekonomik sistemi meşrulaştırma eğilimi arttıkça varlıklı yaşlılarıyla ilgili daha fazla hayranlık bildirmesi beklenmektedir.

Hayranlık, literatürde olumlu bir duygu olarak yerini almış olsa da (Schindler, 2014; Van de Ven, 2017) bu duygunun psikolojik iyi oluş açısından bazı olumsuz sonuçları olabilir. İnsanlar hayranlık duydukları kişilerle kendilerini kıyasladıkları zaman kendilerinin yeterli nitelik ve becerilere sahip kişiler olarak görmeyebilirler (Schindler, 2014). Ayrıca kişinin kendini geliştirmenin zor olacağını düşünmesi hayranlık duygusunu ortaya çıkarabilmekte ancak kişinin kendi performansını geliştirmek için gerekli olan motivasyonu engelleyebilmektedir (Van de Ven ve diğerleri, 2011). Bu çalışmada hayranlığın psikolojik iyi oluş ile negatif ilişkili olması ve hayranlığın sistemi meşrulaştırma eğilimi ile iyi oluş arasındaki ilişkiye aracılık etmesi beklenmektedir.

Mevcut Çalışma

Bu çalışmanın amacı, düşük SES'ye sahip ailelerden gelen ergenlerin psikolojik iyi oluşlarının sistemi meşrulaştırma eğilimi, öfke ve hayranlık duyguları ile ilişkisinin incelenmesidir. Spesifik olarak, mevcut çalışmada sistemi meşrulaştırma ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide öfke ve hayranlık duygularının aracı rolü araştırılmıştır. Yukarıda ele alınan kuramsal çerçeve bağlamında dört hipotez test edilmiştir. Bu hipotezler şunlardır:

Hipotez 1: Ekonomik sistemi meşrulaştırma eğiliminin psikolojik iyi oluşla pozitif ilişkili olması beklenmektedir.

Hipotez 2: (a) Ekonomik sistemi meşrulaştırma eğiliminin öfke ile negatif, (b) hayranlık ile pozitif ilişkili olması beklenmektedir.

Hipotez 3: (a) Öfke ve (b) hayranlık duygularının psikolojik iyi oluşla negatif ilişkili olması beklenmektedir.

Hipotez 4: Sistemi meşrulaştırma ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye (a) öfke ve (b) hayranlık duygularının aracılık etmesi beklenmektedir.

Araştırma hipotezlerinin incelenmesi için çoğunlukla düşük SES'ye sahip öğrencilerin devam ettiği liselerde öğrenim gören öğrencilerden veri toplanarak kesitsel bir korelasyon çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma hipotezleri testinde, öfke ve hayranlık ölçeklerindeki toplam puanların kullanılmasının yanı sıra bu duyguların çeşitli yaşam alanlarıyla ilişkili alt ölçekleri de (örn., maddi imkanlar alanında hayranlık veya öfke; geleceğe yönelik imkanlar ve güç alanında hayranlık veya öfke) kullanılmıştır. Araştırma hipotezleri özellikle de öfke ve hayranlık alt ölçeklerinin toplam puanları düşünülerek oluşturulmuş olup, ilgili ölçeklerin alt boyutlarıyla ilgili açıklayıcı analizler de yapılmıştır.

Yöntem

Örneklem

Araştırmaya Çorum ilindeki altı farklı türde lisenin (örn., Bilge Kağan Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi, Şehit Erol Olçok Anadolu İmam Hatip Lisesi, Çorum Belediyesi Prof. Dr. Hayreddin Karaman Anadolu İmam Hatip Lisesi) 11. ve 12. sınıflarında öğrenim gören ve 101'i kadın (%46,1), 118'i erkek (%53,9) toplam 219 kişi katılmıştır ($M_{yaş} = 17.29$). Dört katılımcının verileri kayıp verilerinin çok olması nedeniyle analize dâhil edilmemiştir.

Araştırmanın örneklemini görece düşük SES'ye sahip ergenlerin oluşturması hedeflendiğinden, örneklem belirlenirken katılımcıların hem objektif SES hem de öznel SES durumları dikkate alınmıştır (bkz., Kraus ve Stephens, 2012). Objektif SES için ailenin toplam

aylık geliri temel alınmıştır. Araştırmanın yapıldığı 2017-2018 yılında Türkiye'de dört kişilik bir ailenin mutlak yoksulluk sınırı 4.944,63 TL olarak bulunmuştur (Türkiye Sendikaları Konfederasyonu, 2017). Öznel sosyo-ekonomik durum ölçümü için ise katılımcıların kendi sosyo-ekonomik durumları hakkındaki algıları dikkate alınmıştır. Bu kıstaslara göre katılımcılardan ailesinin aylık toplam geliri 5.000 TL ve altında olan ve aynı zamanda sosyo-ekonomik durumları açısından kendini alt SES'ye, ortanın altı SES'ye veya orta SES'ye sahip biri olarak algılayan 182 öğrenci bulunmaktadır. Bu iki koşulu karşılayan 182 kişi ile araştırmanın hipotezleri test edilmiştir.

Söz konusu kriterleri karşılayanların %47,3'ü ($N = 86$) kadın, %52,7'si erkektir ($N = 96$). Katılımcıların yaşları on altı ile yirmi arasında değişmektedir ($Ort_{yaş} = 17.30$, $SS_{yaş} = .66$). On katılımcı 16, (%5,5), 114 katılımcı 17, (%62,6), 49 katılımcı 18, (%26,9), 4 katılımcı 19, (2.2) ve 2 katılımcı 20 yaşındadır (%1,1). Örneklem gelir düzeyi açısından analiz edildiğinde öğrencilerin ailelerinin %8,8'inin "1.000 TL'den düşük" ($N = 16$), %63,7'sinin "1.001 TL-3.000 TL" ($N = 116$) ve geri kalanının "3.001 TL- 5.000 TL" (%27,5, $N = 50$) gelir seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların %1,6'sı sosyo-ekonomik statülerini düşük ($N = 3$), %11,5'i ortanın altı ($N = 21$) ve geri kalanı orta (%86,8, $N = 158$) olarak değerlendirmiştir.

Veri Toplama Araçları

Ekonomik Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği. Araştırmada, sistemi meşrulaştırma eğilimi ekonomik sistemi meşrulaştırma bağlamında ölçülmüştür. Buna göre katılımcıların toplumdaki ekonomik koşulları ve yoksulluğu ne derece adil ve meşru algıladıkları 14 madde vasıtasıyla değerlendirilmiştir. Bu maddelerin 8'i Ekonomik Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği'nden (Jost ve Thompson, 2000) alınmış, 6'sı ise araştırmacılar tarafından yazılmıştır. Katılımcılar yanıtlarını 5 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde vermişlerdir (1 = kesinlikle katılmıyorum, 5 = kesinlikle katılıyorum). Yüksek puanlar ekonomik sistemi meşrulaştırma eğiliminin yüksek düzeyini yansıtmaktadır.

Ekonomik Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği literatürde genellikle yetişkin popülasyonunda ölçülmüş olup, bu çalışmada ölçeğin ergenlerin sistemi meşrulaştırma düzeyini daha iyi yansıtabilmesine hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, Ekonomik Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği'nin psikometrik özelliklerinin daha geniş bir örnekleme incelenmesi amacıyla sadece görece düşük SES'den gelen katılımcıların değil, araştırmaya katılan ve ölçekleri doldurmuş olan diğer katılımcıların da verileri kullanılarak toplam 215 kişi üzerinden temel bileşenler analizi yapılmıştır. Araştırmadaki diğer ölçeklerde ise aylık gelirleri objektif kriterlerin altında kalan katılımcıların verileri temel bileşenler analizine dâhil edilmiştir.

İlk olarak, Ekonomik Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği'nin orijinal formunun psikometrik özellikleri incelenmiştir. Ölçeğin orijinal formu 17 maddeden oluşmaktadır (örn., “Eğer insanlar çok çalışırlarsa neredeyse her istediklerini elde ederler.”, “Sosyal sınıf farklılıkları doğal düzendeki farklılıkları yansıtır.”). Söz konusu ölçeğin Türkçe uyarlaması Göregenli ve Teközel (2005) tarafından yapılmıştır (ayrıca bkz., Solak, 2008). Araştırmamızda, orijinal 17 maddelik Ekonomik Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği'nin Cronbach alfa katsayısı .50 olarak bulunmuştur. Bu düşük bir değerdir.

Söz konusu ölçek yaygın olarak yetişkin örnekleme kullanılırken bu çalışmanın örnekleme ergenlerden oluşmaktadır. Aynı zamanda, orijinal ölçeğin bazı maddeleri yüksek düzeyde soyut düşünmeyi gerektirmektedir (örn., “Toplumdaki zenginlik farklarından doğa kanunları sorumludur.”). Ancak araştırmanın da örneklemini oluşturan ergenlik dönemi, soyut düşünme gibi bilişsel olgunlaşmanın hala tam olarak tamamlanmadığı bir gelişim dönemidir (Spear, 2000). Bu sebeplerle, orijinal ölçeğin bu 17 maddesine ek olarak, yazarlar tarafından anlaşılması daha kolay 7 madde yazılmıştır. Yazılan maddelerden birkaçı şu şekildedir: “Genel olarak toplumumuzdaki gelir farklılıklarının adil olduğunu düşünüyorum”, “Daha iyi ekonomik koşullara ulaşmak için gerçek bir engel yok.”.

Daha sonra 24 maddeye varimax döndürmesiyle Temel Bileşenler Analizi yapılmıştır. İlk analizde özdeğeri 1'in üzerinde olan ve toplam varyansın %16.33'ünü açıklayan 8 bileşen bulunmasına rağmen bileşen sayısının saptanmasına ilişkin ölçütler (örn., Scree grafiği) tek bileşenli çözümü desteklemiştir. Maddeler tek bileşene zorlandığında, düşük ölçülebilirlik açısından vasat (mediocre) olup kabul edilebilen bir değer olan .30'dan daha az yüke sahip 10 madde saptanmış ve bu maddeler ölçekten çıkarılmıştır.

Analizde kalan 14 maddelik (bkz., Ek 1.) Ekonomik Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği için yeniden Temel Bileşenler Analizi yapılmıştır. Korelasyon matrisinin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve değişkenlerin birbirleri ile korelasyon gösterip göstermedikleri Bartlett Küresellik Testi ile sınanmıştır. Bu çalışmada, Kaiser-Meyer-Olkin Ölçme Yeterlilik Ölçeği katsayısı .69 ve Bartlett'in Sphericity testi $\chi^2(276) = 711.471$, ($df = 276$, $p < .001$) olarak bulunmuştur. Bütün maddeler arasındaki korelasyonların analiz için yeterince uygun bulunması verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Yapılan temel bileşenler analizinde bileşen yüklerinin .31 ile .79 arasında değiştiği bulunmuştur. Hair, Black, Babin ve Anderson (2014, s. 113) faktör yüklerini şu şekilde açıklamıştır: “± .30 ila ± .40 aralığındaki faktör yüklerinin yapının yorumlanması için minimum seviyeyi karşıladığı kabul edilir.” (sf. 115). Tek boyutlu ölçek toplam varyansın %16'sını açıklamıştır. Analize giren 14 madde için ölçeğin iç tutarlık katsayısı (Cronbach's α) .74 olarak saptanmıştır.

Varlıklı Akranlarla İlgili Öfke. Bu çalışmada düşük sosyo-ekonomik statülü ergenlerin duygularına odaklanıldığından öfke ve hayranlık ölçeği için 182 katılımcının verileri analiz edilmiştir. Düşük sosyo-ekonomik gelirli ergenlerin varlıklı akranlarına ne derece öfke hissettikleri araştırmacılar tarafından yazılan 32 madde ile ölçülmüştür (bkz., Ek 2.). Katılımcılardan, kendilerinden daha varlıklı akranlarını düşünmeleri ve kendilerine sunulan ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadıklarını 5 dereceli Likert tipi bir ölçek (1 = *hiçbir zaman*, 5 = *çoğu zaman*) üzerinde belirtmeleri istenmiştir. Ölçekten alınan yüksek puanlar varlıklı akranlarla ilgili yüksek düzeydeki öfkeyi yansıtmaktadır.

Maddeler, SES'nün etkisinin olabileceği altı farklı alanı kapsayacak şekilde yazılmıştır. Bu alanlar şunlardır: (1) maddi tüketim imkânları (ev-araba sahibi olabilme, daha lüks semtlerde yaşayabilme; örn. “Maddi durumu benden iyi olan yaşıtılarım ev(leri), araba(ları) ya da yazlık(ları) olduğu için bende öfke uyandırır.”), (2) ailesel etkenler (algılanan aile desteği, ebeveynlerin meslekleri, ailenin olumlu özellikleri; örn. “Maddi durumu benden iyi olan yaşıtılarım anne ve babaları onlara her konuda destek olduğu için bende öfke uyandırır.”), (3) geleceğe yönelik imkânlar ve güç (örn., “Maddi durumu benden iyi olan yaşıtılarım ileride liderlik ve yöneticilik pozisyonlarına daha kolay gelebilecekleri için bende öfke uyandırır.”), (4) yetkinlik ve fiziksel çekicilik algısı (örn., “Maddi durumu benden iyi olan yaşıtılarım daha güzel/yakışıklı oldukları için bende öfke uyandırır.”), (5) kişilerarası ilişkiler (örn., “Maddi durumu benden iyi olan yaşıtılarım herkes tarafından sevildikleri için bende öfke uyandırır.”) ve (6) eğitim fırsatları (örn., “Maddi durumu benden iyi olan yaşıtılarım daha çok eğitim fırsatlarına sahip oldukları için bende öfke uyandırır.”).

Görelî düşük SES'ye sahip ailelerden gelen katılımcıların doldurmuş olduğu 32 madde için varimax rotasyonlu Temel Bileşenler Analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda bulunan altı yorumlanabilir bileşenin öfke ölçeğinin toplam varyansının %71,95'ini açıkladığı bulunmuştur. İlk bileşen “tüketim gücü” (örn: ev, araba, üst düzey semtlerde yaşayabilme) olarak adlandırılmıştır, 11 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %43,76'sını açıklamaktadır ($\alpha = .94$). İkinci bileşen “ailesel etkenler” olarak adlandırılmıştır, 6 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %10,71'ini açıklamaktadır ($\alpha = .88$). Üçüncü bileşen “geleceğe yönelik imkânlar ve güç” olarak adlandırılmaktadır, 6 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %5,94'ünü açıklamaktadır ($\alpha = .86$). Dördüncü bileşen “yetkinlik ve fiziksel çekicilik algısı” olarak adlandırılmaktadır, 3 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %4,51'ini açıklamaktadır ($\alpha = .82$). Beşinci bileşen “kişilerarası ilişkiler” olarak adlandırılmaktadır, 4 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %3,63'ünü açıklamaktadır ($\alpha = .80$). Altıncı bileşen “eğitim fırsatları” olarak adlandırılmaktadır, 2 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %3,36'sını açıklamaktadır ($\alpha = .81$). Genel olarak %5'in altındaki varyanslar düşük

olarak değerlendirilebilmektedir (Hair ve diğerleri, 2014). Birden fazla boyutta .30'un üstünde çıkan maddeler kuramsal olarak uygun oldukları boyutta ele alınmıştır.

İlk analizde özdeğeri 1'in üzerinde olan altı bileşen bulunmasına rağmen bileşen sayısının saptanmasına ilişkin ölçütler tek bileşenli çözümü de desteklemiştir. Elde edilen sonuçlara göre Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterlilik Ölçeği'nin katsayısı .91 ve Bartlett'in Sphericity testi $\chi^2 = 4409.735$ ($df = 496$, $p < .001$) olarak bulunmuştur. Tek boyutlu toplam öfke ölçeğinin boyutsal yapısı varyansın %43,76'sini açıklamıştır ve tek boyutlu ölçeğin alfa güvenilirliği, bu çalışmada .95 olarak bulunmuştur. Maddelerin yükleri .43 ile .79 arasında değişmektedir. Araştırmanın hipotezleri hem öfke ölçeğinin toplam puanı hem de öfkenin altı alt boyutları kapsamında incelenmiştir.

Varlıklı Akranlarla İlgili Hayranlık. Düşük sosyo-ekonomik gelirli ergenlerin varlıklı akranlarına karşı ne derece hayranlık hissettikleri araştırmacılar tarafından yazılan 32 madde ile ölçülmüştür (bkz., Ek 3.). Söz konusu 32 madde, öfke ölçeğindeki maddelerle aynı olup hayranlık ölçeği maddelerinde sadece öfke kelimesi hayranlık kelimesi ile değiştirilmiştir. Katılımcılardan kendilerinden daha varlıklı akranlarını düşünmeleri ve bu düşüncelerini koruyarak kendilerine sunulan ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadıklarını 5 dereceli Likert tipi bir ölçek (1 = *hiçbir zaman*, 5 = *çoğu zaman*) üzerinde belirtmeleri istenmiştir. Ölçekten alınan yüksek puanlar varlıklı akranlarla ilgili yüksek düzeydeki hayranlığı yansıtmaktadır.

Hayranlık ölçeğindeki maddeler, öfke ölçeğinde yer alan aynı altı konuya yönelik duyulan hayranlığı kapsamaktadır. Bu alanlar şunlardır: (1) maddi tüketim imkânları (örn., "Maddi durumu benden iyi olan yaşlılarım ev(leri), araba(ları) ya da yazlık(ları) olduğu için bende hayranlık uyandırır."), (2) ailesel etkenler ("Maddi durumu benden iyi olan yaşlılarım anne ve babaları onlara her konuda destek olduğu için bende hayranlık uyandırır."), (3) geleceğe yönelik imkânlar ve güç (örn., "Maddi durumu benden iyi olan yaşlılarım ileride liderlik ve yöneticilik pozisyonlarına daha kolay gelebilecekleri için bende hayranlık uyandırır."), (4) yetkinlik ve fiziksel çekicilik algısı (örn., "Maddi durumu benden iyi olan yaşlılarım daha güzel / yakışıklı oldukları için bende hayranlık uyandırır."), (5) kişilerarası ilişkiler (örn., "Maddi durumu benden iyi olan yaşlılarım herkes tarafından sevildikleri için bende hayranlık uyandırır.") ve (6) eğitim fırsatları (örn., "Maddi durumu benden iyi olan yaşlılarım daha çok eğitim fırsatlarına sahip oldukları için bende hayranlık uyandırır.").

Hayranlık ölçeğinin faktör yapısının incelenmesi için 182 katılımcının doldurmuş olduğu maddelere Temel Bileşenler Analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda bulunan altı yorumlanabilir bileşen, hayranlık ölçeği toplam varyansının %70,10'unu açıklamaktadır. Öfke ve hayranlık ölçekleri arasında tutarlılık olması için, öfke ölçeğinin faktör yapısı dikkate

alınmıştır. Hayranlık ölçeğinin alt boyutları ve maddeleri, öfkedeki boyutlarla ve maddelerle aynıdır.

İlk bileşen “maddi tüketim imkânları” olarak adlandırılmaktadır, 11 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %42,87’sini açıklamaktadır ($\alpha = .93$). İkinci bileşen “ailesel etkenler” olarak adlandırılmaktadır, 6 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %8,79’unu açıklamaktadır ($\alpha = .87$). Üçüncü bileşen “geleceğe yönelik imkânlar ve güç” olarak adlandırılmaktadır, 6 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %6,10’unu açıklamaktadır ($\alpha = .87$). Dördüncü bileşen “yetkinlik ve fiziksel çekicilik algısı” olarak adlandırılmaktadır, 3 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %4,60’ını açıklamaktadır ($\alpha = .72$). Bu düşük bir değerdir. Beşinci bileşen “kişilerarası ilişkiler” olarak adlandırılmaktadır, 4 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %4,36’sını açıklamaktadır ($\alpha = .86$). Bu değer düşük bir değerdir. Altıncı bileşen “eğitim fırsatları” olarak adlandırılmaktadır, 2 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın %3,44’ünü açıklamaktadır ($\alpha = .75$). Bu değer düşük olarak değerlendirilmektedir. Yine birden fazla boyutta .30’un üstünde çıkan maddeler kuramsal olarak uygun oldukları boyutta ele alınmıştır.

İlk analizde özdeğeri 1’in üzerinde olan altı faktör bulunmasına rağmen faktör sayısının saptanmasına ilişkin ölçütler tek faktörlü çözümü de desteklemiştir. Elde edilen sonuçlara göre Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterlilik Ölçeği'nin katsayısı .91 ve Bartlett'in Sphericity testi $\chi^2 = 4237.617$ ($df = 496, p < .001$) olarak bulunmuştur. Tek boyutlu toplam hayranlık ölçeğinin boyutsal yapısı varyansın %42,87’ini açıklamıştır ve ölçeğin alfa güvenilirliği, bu çalışmada .95 olarak bulunmuştur. Maddelerin yükleri .46 ile .78 arasında değişmektedir. Araştırmanın hipotezleri hem hayranlık ölçeğinin toplam puanı hem de hayranlığın altı alt boyutu incelenerek test edilmiştir.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği. Katılımcıların psikolojik iyi oluşları bu çalışmada 8 maddelik Psikolojik İyi Oluş ölçeği (Diener ve diğerleri, 2009) ile ölçülmüştür ($\alpha = .86$). Ölçek Türkçeye Telef (2013) tarafından uyarlanmıştır ve uyarlama çalışmalarında iç tutarlılık katsayısı .80 olarak bulunmuştur. Ölçek maddeleri, olumlu ilişkiler, yeterlilik duyguları, yaşamda anlam ve amaca sahip olma gibi insan işlevlerinin önemli yönlerine vurgu yapmaktadır (örn., “Amaçlı ve anlamlı bir yaşam sürdürüyorum.”; “Sosyal ilişkilerim destekleyici ve ödüllendiricidir.”). Araştırmada, katılımcılar maddeleri, 1 (*kesinlikle katılmıyorum*) ile 5 (*kesinlikle katılıyorum*) arasında değişen 5 dereceli Likert tipi bir ölçekte puanlamışlardır. Ölçekten alınan yüksek puan yüksek psikolojik iyi oluşa işaret etmektedir. Araştırmamızda ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .86 olarak bulunmuştur.

Demografik Bilgi Formu. Demografik bilgi formunda; katılımcıların cinsiyeti, yaşı, ailelerinin toplam aylık gelirleri, katılımcıların algıladıkları sosyo-ekonomik statüleri gibi

sosyo-demografik sorular yer almaktadır. Algılanan sosyo-ekonomik statü, katılımcıların kendi sosyo-ekonomik statüleri hakkındaki alguları sorularak ölçülmüştür. Buna göre katılımcılar, sosyo-ekonomik statülerini; alt, ortanın altı, orta, ortanın üstü ya da üst SES seçeneklerinden birini işaretleyerek bildirmişlerdir.

İşlem

Araştırmanın lise öğrencilerine uygulanabilmesi için Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Çorum İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden izin alındıktan sonra belirlenen liselerin okul yöneticileri ile görüşülerek öğrencilere veli onam formu dağıtılmıştır. Velilerinden onam alınan öğrencilere, ders programlarının uygunluğuna göre seçilen bir derste ve sınıf ortamında anket uygulaması yapılmıştır. Öğrenciler sırasıyla, demografik bilgi formunu, Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği'ni, duygu ölçeklerini ve Psikolojik İyi oluş Ölçeği'ni doldurmuştur. Öfke ve hayranlık ölçeği karşıt dengeleme ile sunulmuştur. Katılım gönüllülüğe dayanmıştır ve katılımcılar herhangi bir katılım bedeli almamışlardır.

Bulgular

Ön Analizler ve Korelasyon Analizi

Araştırma değişkenlerine ilişkin betimleyici istatistik sonuçları ve Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur. Öfke ve hayranlık duygularının toplam puanlarının ve alt boyut puanlarının ortalamalarının hemen hemen hepsi 2'den düşük bulunmuştur. Bu değerler ölçeğin orta noktasının altında kalmaktadır. Ekonomik sistemi meşrulaştırma; psikolojik iyi oluş ile pozitif ilişkili bulunurken ($r = .15, p = .047$). (Hipotez 1), öfke toplam puanı ile negatif ilişkili bulunmuştur ($r = -.20, p = .006$). (Hipotez 2a). Bununla beraber, beklentinin aksine (Hipotez 2b), ekonomik sistemi meşrulaştırma eğilimi hayranlık toplam puanı ve hayranlığın alt boyutları ile istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkili değildir. Beklenildiği gibi, sırasıyla, öfke toplam puanı (Hipotez 3a) ve hayranlık toplam puanı (Hipotez 3b) psikolojik iyi oluş ile negatif ilişkilidir ($r = -.18, p = .014$; $r = -.15, p = .041$).

Spesifik olarak, ekonomik sistemi meşrulaştırma eğiliminin, öfkenin sırasıyla “maddi tüketim imkânları”, “ailesel etkenler” ve “geleceğe yönelik imkânlar ve güç” alt boyutları ile negatif ilişkisi saptanmıştır ($r = -.19, p = .012$; $r = -.19, p = .011$; $r = -.24, p = .001$). Ayrıca öfkenin sırasıyla “maddi tüketim imkânları”, “yetkinlik ve fiziksel çekicilik” ve “kişilerarası ilişkiler” alt boyutları ile psikolojik iyi oluş arasında negatif ilişki gözlenmiştir ($r = -.19, p = .01$; $r = -.15, p = .049$; $r = -.19, p = .010$). Ekonomik sistemi meşrulaştırma eğilimi ile hayranlık toplam puanı ve hayranlığın herhangi bir alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir

Tablo 1.

Değişkenlere İlişkin Korelasyon Tablosu

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1.Cinsiyet																			
2. ASS	-.021																		
3. ATG	.155*	.290**																	
4. ESM	.174*	.031	.129																
5.ÖTP	-.208**	-.176*	-.129	-.203**															
6. ÖMT	-.177*	-.148*	-.137	-.186*	.908**														
7.ÖAE	-.225**	-.289**	-.157*	-.188*	.748**	.533**													
8. ÖGG	-.194**	-.063	-.018	-.236**	.828**	.652**	.547**												
9. ÖYÇ	-.067	-.114	-.189*	-.063	.709**	.581**	.545**	.461**											
10. ÖKİ	-.065	-.174*	-.060	-.045	.706**	.506**	.675**	.492**	.557**										
11. ÖEF	-.202	-.051	-.059	-.105	.717**	.634**	.400**	.594**	.496**	.384**									
12. HTP	-.212**	-.152*	-.163*	-.069	.530**	.480**	.482**	.381**	.318**	.441**	.354**								
13. HMT	-.196**	-.150*	-.194**	-.083	.500**	.513**	.401**	.337**	.267**	.364**	.328**	.918**							
14. HAE	-.231	-.176*	-.147*	-.106	.450**	.330**	.580**	.345**	.267**	.414**	.243**	.778**	.573**						
15. HGG	-.213**	-.107	-.100	-.085	.447**	.379**	.352**	.423**	.222**	.333**	.339**	.867**	.715**	.623**					
16. HYÇ	-.064	-.064	-.105	.057	.267**	.242**	.251**	.097	.324**	.298**	.138	.726**	.569**	.608**	.543**				
17. HKİ	-.053	-.049	-.100	.034	.353**	.287**	.397**	.141	.336**	.417**	.188*	.730**	.574**	.636**	.547**	.633**			
18. HEF	-.190*	-.064	-.015	-.039	.423**	.373**	.300**	.362**	.234**	.300**	.430**	.725**	.667**	.403**	.637**	.511**	.391**		
19. PİO	-.050	.086	.208**	.147*	-.182*	-.185*	-.124	-.094	-.146*	-.191**	-.107	-.152*	-.174*	-.048	-.134	-.019	-.160*	-.068	
Cronbach Alfa				.74	.95	.94	.88	.86	.82	.80	.81	.95	.93	.87	.87	.72	.86	.75	
M				2.40	1.72	1.83	1.35	2.08	1.44	1.47	2.01	1.71	1.85	1.50	1.94	1.48	1.32	1.98	3.44
SD				0.47	0.73	0.96	0.68	1.02	0.79	0.76	1.18	0.73	0.93	0.77	0.99	0.74	0.66	1.10	0.79

Not: * $p < .05$, ** $p < .01$, $N = 182$. Not: Cinsiyet: 1=Kadın, 2= Erkek., ASD= Algılanan Sosyo-ekonomik Statü, ATG= Ailenin Toplam Geliri, ESM= Ekonomik Sistemi Meşrulaştırma, ÖTP= Öfke Toplam Puanı, ÖMT= Öfke Maddi Tüketim İmkânları, ÖAE= Öfke Ailesel Etkenler, ÖGG= Öfke Geleceğe Yönelik İmkânlar ve Güç, ÖYÇ= Öfke Yetkinlik ve Fiziksel Çekicilik, ÖKİ= Öfke Kişilerarası İlişkiler, ÖEF= Öfke Eğitim Fırsatları, HTP= Hayranlık Toplam Puanı, HMT= Hayranlık Maddi Tüketim İmkânları, HAE= Hayranlık Ailesel Etkenler, HGG= Hayranlık Geleceğe Yönelik İmkânlar ve Güç, HYÇ= Hayranlık Yetkinlik ve Fiziksel Çekicilik, HKİ= Hayranlık Kişilerarası İlişkiler, HEF= Hayranlık Eğitim Fırsatları, PİO= Psikolojik İyi Oluş.

ilişki gözlenmemiştir. Hayranlığın ise toplam puanının yanı sıra sırasıyla “maddi tüketim imkânları” ve “kişilerarası ilişkiler” alt boyutlarının psikolojik iyi oluş ile negatif ilişkisi gözlenmiştir ($r = -.17, p = .019$; $r = -.16, p = .032$).

Bağımlı Örneklem t-testi

Katılımcıların öfke ve hayranlık duygu deneyimlerini karşılaştırmak amacı ile öfke ve hayranlığın toplam puanları ile alt boyut puanları ele alınarak bağımlı örneklem t-testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, öfke ($Ort = 1.83, SS = 0.96$) ve hayranlık toplam puanları ($Ort = 1.85, SS = 0.93$) istatistiksel olarak birbirinden farklılaşmamaktadır ($t(180) = .94, p = .925$). Alt boyutlar açısından ise “ailesel etkenler” alt boyutuna yönelik hayranlık puanı ($Ort = 1.50, SS = 0.77$), “ailesel etkenler” alt boyutuna yönelik öfke puanından ($Ort = 1.34, SS = 0.67$) anlamlı olarak daha yüksektir $t(180) = -3.16, p = .002$. Ayrıca “kişilerarası ilişkiler” alt boyutuna yönelik öfke puanı ($Ort = 1.46, SS = 0.75$), “kişilerarası ilişkiler” alt boyutuna yönelik hayranlık puanından ($Ort = 1.32, SS = 0.66$) anlamlı olarak daha yüksektir $t(180) = 2.67, p = .008$.¹

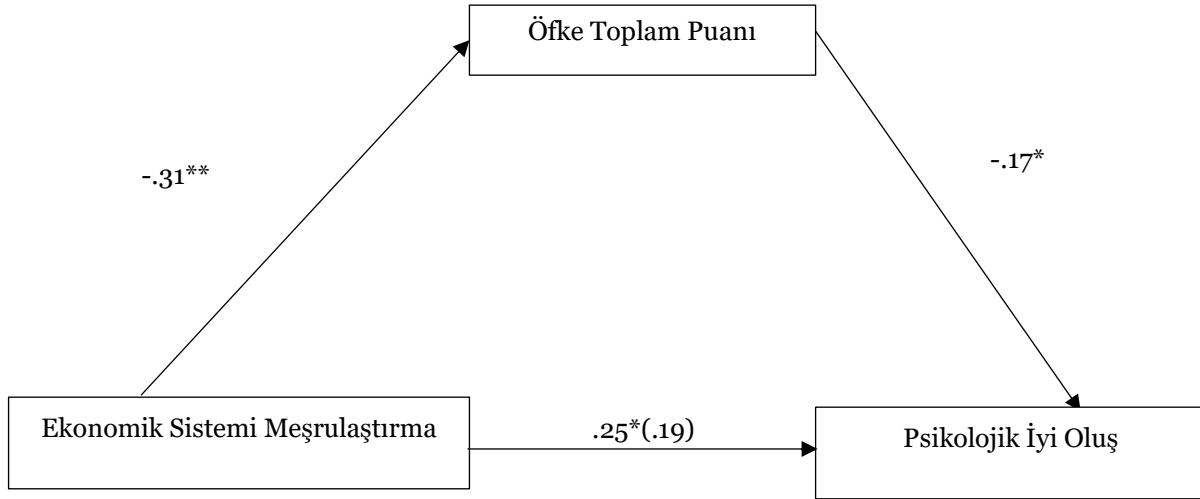
Aracı Değişken Analizi

Çalışmanın beklentilerinden biri de sistemi meşrulaştırma ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye öfke ve hayranlık duygularının aracılık etmesidir. Ancak korelasyon analizinde sistemi meşrulaştırmanın hayranlık ve hayranlığın alt boyutları ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi gözlenmemiştir. Bu nedenle hayranlık toplam puanı ve hayranlığın alt boyutları aracı değişken analizine dâhil edilmemiştir. Aracı değişken analizine sadece öfkenin toplam puanı ve öfkenin alt boyutlarından biri olan “maddi tüketim imkânları” dâhil edilmiştir. Öfkenin alt boyutlarından sadece maddi tüketim imkânlarının dâhil edilmesinin nedeni, ekonomik sistemi meşrulaştırma ile ilişkili çıkan ailesel etkenler ve geleceğe yönelik imkânlar boyutlarının psikolojik iyi oluş ile korelasyon analizlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki göstermemesidir.

Varlıklı akranlarla ilgili toplam öfkenin ekonomik sistemi meşrulaştırma ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkideki aracılık rolü Hayes’s PROCESS (2016) Model 4 ile incelenmiştir.

¹ Bu analizlere ek olarak, katılımcıların büyük çoğunluğu objektif yoksulluk sınırının altında olmalarına rağmen algılanan SES’lerini orta düzey olarak belirtmişlerdir. Bundan ötürü iki algılanan statü grubunun (“düşük ve ortanın altı” ve “orta”) sistemi meşrulaştırma eğilimi açısından farklılaşp farklılaşmadıklarına bağımsız örneklem için t-testi ile bakılmıştır. Sonuçlar, sistemi meşrulaştırma düzeyinin algılanan sosyoekonomik statü grupları arasında anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir, $t(180) = -.30, p = .761$.

Standart hata bootsrap yöntemiyle 5000 tekrarlı olarak analiz edilmiştir. Ekonomik sistemi meşrulaştırma bağımsız değişken, psikolojik iyi oluş bağımlı değişken, varlıklı akranlarla ilgili toplam öfke ise aracı değişken olarak modele dâhil edilmiştir. Ekonomik sistemi meşrulaştırmanın psikolojik iyi oluş üzerindeki toplam etkisi ($b = 0.25$, $SH = 0.12$, $p = .047$; $95\% GA [0.003, 0.492]$), modele toplam öfke dâhil edildiğinde anlamsız hale gelmiştir ($b = 0.19$, $SH = 0.13$, $p = .124$; $95\% GA [-0.054, 0.441]$). Dolaylı etki istatistiksel olarak sıfırdan farklı bulunmuştur (dolaylı etki = 0.05 , $SH = 0.03$, $95\% GA [0.004, 0.125]$). Araştırmanın beklentileri ile tutarlı olarak, varlıklı akranlara ilgili öfke, ekonomik sistemi meşrulaştırma ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye tam aracılık etmektedir (Hipotez 4a; bkz. Şekil 1). Araştırmada alternatif bir model de test edilmiştir. Alternatif modelde, ekonomik sistemi meşrulaştırmanın, öfke ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye aracılık edip etmediği incelenmiştir. Bu modelde öfke toplam puanı bağımsız değişken, psikolojik iyi oluş bağımlı değişken ve ekonomik sistemi meşrulaştırma aracı değişken olarak analize dâhil edilmiştir. Sonuçlar, ekonomik sistemi meşrulaştırmanın dolaylı etkisinin anlamsız olduğunu göstermiştir (dolaylı etki = -0.03 , $SH = 0.02$, $95\% GA [-0.074, 0.011]$).

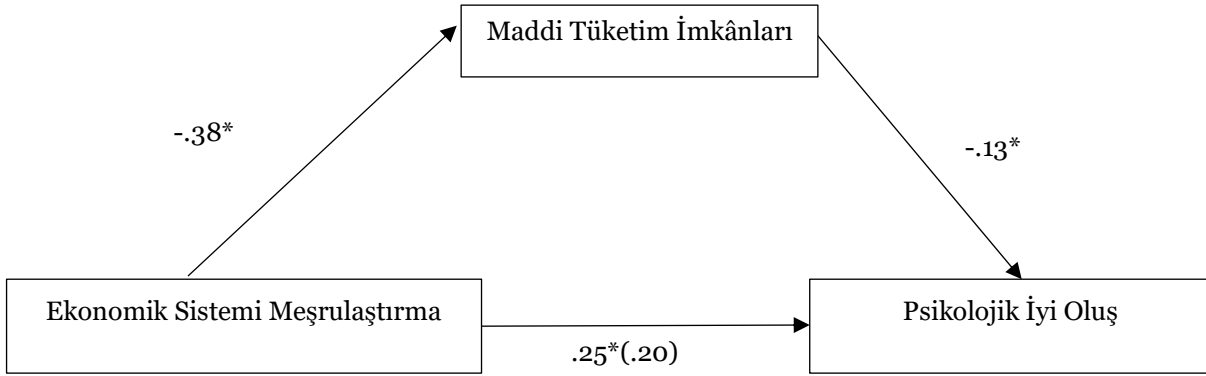

Şekil 1. Toplam Öfkenin Aracı Değişken Rolü

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$. Regresyon katsayıları standardize değildir.

Bir diğer analiz, varlıklı akranlarla ilgili “maddi tüketim imkânları” alanında hissedilen öfkenin aracı rolünü saptamak amacıyla yapılmıştır. Modelde ekonomik sistemi meşrulaştırma bağımsız değişken, psikolojik iyi oluş bağımlı değişken olarak ele alınırken öfkenin “maddi tüketim imkânları” alt boyutu aracı değişken olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu değişkenin aracılık rolü Hayes’s PROCESS (2016) Model 4 ile incelenmiştir. Standart

hata bootsrap yöntemiyle 5000 tekrarlı olarak analiz edilmiştir. Ekonomik sistemi meşrulaştırmanın psikolojik iyi oluş üzerindeki toplam etkisi ($b = 0.25$, $SH = 0.12$, $p = .047$; $95\% GA [0.003, 0.492]$), modele varlıklı akranlara karşı “maddi tüketim imkânları” alanında hissedilen öfke dâhil edildiğinde anlamsız hale gelmiştir ($b = 0.20$, $SH = 0.13$, $p = .117$; $95\% GA [-0.049, 0.443]$). Dolaylı etki istatistiksel olarak sıfırdan farklı bulunmuştur (dolaylı etki = 0.05 , $SH = 0.04$, $95\% GA [0.002, 0.137]$). Sonuçlar, varlıklı akranlarla ilgili “maddi tüketim imkânları” alanında hissedilen öfkenin, ekonomik sistemi meşrulaştırma ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye tam aracılık ettiğini göstermiştir (Şekil 2).

Şekil 2. “Maddi Tüketim İmkânları” Alt Boyutlu Öfkenin Aracı Değişken Rolü

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$. Regresyon katsayıları standardize değildir.

Yine, ekonomik sistemi meşrulaştırmanın “maddi tüketim imkânları” alanında hissedilen öfke ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkideki aracı rolünü incelemek için alternatif bir model test edilmiştir. Söz konusu değişkenin aracılık rolü, PROCESS (2016) Model 4 ile incelenmiştir. Standart hata bootsrap yöntemiyle beş bin tekrarlı olarak analiz edilmiştir. Bu modelde “maddi tüketim imkânları” alanında hissedilen öfke bağımsız değişken olarak ele alınırken psikolojik iyi oluş bağımlı değişken ve ekonomik sistemi meşrulaştırma aracı değişken olarak analize dâhil edilmiştir. Sonuçlar ekonomik sistemi meşrulaştırmanın dolaylı etkisinin anlamsız olduğunu göstermiştir (dolaylı etki = -0.02 , $SH = 0.02$, $95\% GA [-0.051, 0.008]$).²

² Cinsiyetin ekonomik sistemi meşrulaştırma ve toplam hayranlık puanı arasındaki ilişkiyi düzenleyip düzenlemediği Hayes’s PROCESS (Model 1) vasıtasıyla incelenmiştir. Buna göre, sistemi meşrulaştırma bağımsız değişken, cinsiyet düzenleyici değişken ve hayranlık toplam puanı bağımlı değişken olarak analize dahil edilmiştir. Sonuçlar, cinsiyetin ($b = -0.12$, $SH = 0.57$, $t = -0.21$, $95\% GA = [-1.25, 1.01]$, $p = .832$) ve sistemi meşrulaştırmanın ($b = 0.07$, $SH = 0.40$, $t = 0.18$, $95\% GA = [-0.71, 0.85]$, $p = .861$) ana etkisinin anlamlı olmadığını göstermiştir. Cinsiyet ve sistemi meşrulaştırma arasındaki etkileşimin

Tartışma

Bu araştırma, görece düşük SES'ye sahip ailelerden gelen ergenlerin psikolojik iyi oluşlarında ekonomik adaletsizlikle ilgili inanç ve algılarının ve varlıklı akranlarla ilişkili öfke ve hayranlık duygularının rolünü, sistemi meşrulaştırma kuramı perspektifinden incelemiştir. Bu anlamda ilgili çalışma; klinik psikoloji, sosyal psikoloji ve gelişim psikolojisi perspektiflerini bir araya getirmeye çalışmıştır.

Araştırma bulguları Hipotez 1, 2a, 3, ve 4a ile tutarlı olarak bulunmuştur. Ayrıca sonuçlar, ekonomik sistemi meşrulaştırma eğiliminin “maddi tüketim imkânları”, “ailesel etkenler” ve “geleceğe yönelik imkânlar ve güç” ile ilgili konularda varlıklı akranlarla ilişkili öfkeyle negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, öfkenin “maddi tüketim imkânları”, “yetkinlik ve fiziksel çekicilik” ve “kişilerarası ilişkiler” alt boyutlarının ve hayranlığın “maddi tüketim imkânları” ve “kişilerarası ilişkiler” alt boyutlarının psikolojik iyi oluş ile negatif ilişkisi saptanmıştır. Bunun yanı sıra, düşük SES'den ergenlerin sistemi meşrulaştırma ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiye öfke ve “maddi tüketim imkânları” alt boyutlu öfke dâhil edildiğinde ilişki anlamsız hale gelmektedir. Mevcut araştırma, varlıklı akranlara yönelik duyguların ve ekonomik eşitsizliğe ilişkin algı ve inançların düşük SES'den ergenlerin iyi oluş durumunu anlamada önemli faktörler olduğunu ortaya koymuştur.

Psikolojik İyi Oluş Alanyazınına Katkılar

Araştırmanın bulguları, psikolojik iyi oluş literatürü için kuramsal doğurgulara ve özgün katkılara sahiptir. İlk olarak, daha önce de belirtildiği gibi, mevcut çalışmalar, çocuk ve ergenlerin psikolojik iyi oluşunda, ailesel faktörler ve çeşitli sosyo-demografik özelliklerin rollerine odaklanmışlardır (örn., Shek, 1998; Harker, 2001). Literatürde özellikle ergenlerin psikolojik iyi oluşlarıyla ilişkili olabilecek ekonomik düzen ile ilgili algılarına ve duygularına yeterince bakılmamıştır. Bu çalışma hem ergenlerin ekonomik düzen ile ilgili algılarının hem

istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur $b = -0.08$, $SH = 0.24$, $t = -0.32$, %95 GA = [-0.54, 0.39], $p = .750$)

Yine, cinsiyetin ekonomik sistemi meşrulaştırma ve toplam öfke puanı arasındaki ilişkiyi düzenleyip düzenlemediği Hayes's PROCESS (Model 1) vasıtasıyla incelenmiştir. Buna göre, sistemi meşrulaştırma bağımsız değişken, cinsiyet düzenleyici değişken ve öfke toplam puanı bağımlı değişken olarak analize dahil edilmiştir. Sonuçlar, cinsiyetin ($b = -0.26$, $SH = 0.39$, $t = -0.69$, %95 GA = [-1.37, 0.85], $p = .645$) ve sistemi meşrulaştırmanın ($b = -0.27$, $SH = 0.39$, $t = 0.70$, %95 GA = [-0.71, 0.85], $p = .450$) ana etkisinin anlamlı olmadığını göstermiştir. Cinsiyet ve sistemi meşrulaştırma arasındaki etkileşimin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur $b = 0.003$, $SH = 0.23$, $t = .001$, %95 GA = [-0.46, 0.46], $p = .999$).

de varlıklı yaşlılarıyla ilişkili duygularının rolüne işaret etmektedir. Araştırmanın, bu yönüyle, ergenlerde psikolojik iyi oluş literatürüne katkı sağladığı düşünülmektedir.

Çalışmada bulgular Hipotez 1 ile tutarlılık sergilemektedir. Hipotez 1 ile tutarlı olarak ekonomik sisteme meşruiyet atfetmek ergenlerin iyi oluşuyla pozitif ilişkili bulunmuştur. Sistemi meşrulaştırmanın acıları hafifletici bir işlevi olması yani zor koşulları katlanabilir kılmak için bir baş etme mekanizması olarak olumsuz duyguları azaltması ve iyi oluşu arttırması, ilgili alanyazındaki çalışmalarda gösterilmiştir (Harding ve Sibley, 2013; Jost ve Hunyady, 2003). Bununla beraber, kısa vadede sistemi meşrulaştırma acıları hafifletici bir işleve sahip olsa da uzun vadede dezavantajlı grupta psikolojik sağlığı olumsuz etkileyerek depresyonu, nörotizmi, düşük yaşam doyumunu ortaya çıkarabilmektedir (Godfrey ve diğerleri, 2019; Jost ve Thompson, 2000). Bundan dolayı, kısa vadede bu koruyucu işlev, dezavantajlı ergenler için uzun vadede psikolojik sağlığı olumsuz etkileyici bir etkene dönüşebilir (John ve Hunyady, 2002; Harding ve Sibley, 2013). Üstelik ekonomik statü farklılıklarını adil ve meşru algılamak toplumsal düzeyde statü hiyerarşisinin ve yoksulluğun sürmesine sebep olmaktadır.

Araştırmada, düşük SES'den ergenlerin iyi oluşunda duyguların rolünün incelenmiş olması, araştırmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülen özgün bir yanıdır. Duygular gibi sosyal etkileşim de ergenlik döneminde oldukça önem taşımaktadır (Spear, 2000). Ergenler ve çevre arasındaki etkileşim ruhsal sağlığı ve iyi oluşu etkilemektedir (Call ve diğerleri, 2002). Bu etkileşimde özellikle akran ilişkilerinin ve karşılaştırmaların önemli bir yeri vardır (Bayraktar, 2007; Çivitçi, 2010). Duygular ergenlik döneminde akran ilişkilerinin başlatılmasında ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Aviles ve diğerleri, 2006). Dahası, bu dönemde akran görüşleri aile üyelerininkinden daha önemli hale gelmektedir (Larson ve Richards, 1991; Larson ve diğerleri, 1996). Bu nedenle psikolojik iyi oluş, özellikle akranlarla ilgili duygusal deneyimlerden etkilenebilir. Bu açıdan bakıldığında çalışmada öfke toplam puanının psikolojik iyi oluşla negatif ilişkisi gösterilmiştir (Hipotez 3a). Öfke toplam puanının yanı sıra öfkenin alt boyutlarından bazıları da psikolojik iyi oluşla negatif ilişkili bulunmuştur. İyi oluş ve öfke arasında gözlenen negatif ilişkinin farklı yaşam alanlarında (örn., yetkinlik ve fiziksel çekicilik algısı, kişilerarası ilişkiler) saptanması, sosyo-statü farklılıklarının gözlemlendiği çeşitli alanlarda hissedilen öfkenin de iyi oluşla yakından ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, iyi oluşun öfkenin alt boyutları ile negatif ilişkisi incelendiğinde, bu ilişkinin, ergenlerin varlıklı arkadaşlarının maddi tüketim imkânları, yetkinlik ve fiziksel çekicilik algısı ve diğer insanlarla olan ilişkileri bağlamında ortaya çıktığı görülmektedir.

İyi oluşla bu alt boyutlardaki öfkenin ilişkisinin nedenleri, her boyuta göre farklılaşabilir. Örneğin, varlıklı akranların maddi tüketim imkânları ile ilgili öfke, ergenlikte

önemli olan çevresel kontrol gücünün eksikliğine işaret edebilir. Ergenlik döneminde ergenlerin çevrelerini kontrol edebilmelerine ve çevrelerinde fark edilebilir değişiklikler yapabileceklerine dair düşüncelerinin önemli bir yeri vardır (Hill ve diğerleri, 2013). Düşük SES'den olmaları ergenlerin çevresel kontrol gücünü hissetme ihtiyacını zedeliyor olabilir. Algılanan çevresel kontroldeki zorluk, ergenlerin psikolojik iyi oluşlarını düşürebilmektedir (Ryff, 1989).

Psikolojik iyi oluşun yapı taşlarından biri olan kendini kabul etme (self-acceptance) (Ryff, 1989), ergenlik döneminde de tarih boyunca önemli bir yer tutmuştur (bkz., Drake ve Ford, 1979; Medinnus, 1965). Düşük SES'den ergenlerin varlıklı yaşlılarını kendilerinden daha yetkin ve fiziksel olarak daha çekici görmeleri ergenlerin kendilerini kabul etmelerini zorlaştırıyor olabilir. Bu durum da öfke yaratarak ergenlerin psikolojik iyi oluşlarını olumsuz etki ediyor olabilir.

Aynı zamanda, yoksul ergenlerin hissettikleri öfke, çoğu zaman başkaları ile empati kurmada da zorlanmaya, sosyal uyumun engelleyici olabilmesine ve dürtüsel ve saldırgan tepkilere sebep olmaktadır (Feindler ve Engel, 2011). Ayrıca öfke, akranlar tarafından reddedilme ile de pozitif ilişkilidir (Leary ve diğerleri, 2006). Bu çerçevede, ergenlerin öfke duygusu ve psikolojik iyi oluşu arasındaki ilişki Ryff'in (1989) ileri sürdüğü ve psikolojik iyi oluşun alt boyutlarından biri olan "diğerleri ile olumlu ilişkiler" perspektifinden ele alınabilir. Ryff (1989), olumlu ilişkileri "başkalarıyla açık ve güvenilir ilişkiler kurma ve güçlü empati ve sevgi duyguları" (s. 1072) olarak tanımlamıştır. Düşük SES'lü ergenlerin "kişilerarası ilişkiler" bağlamında hissettiği öfke "diğerleri ile olumlu ilişkiler" kurmalarını zorlaştırıyor ve psikolojik iyi oluşlarını azaltıyor olabilir.

Çalışmanın bulguları Hipoez 3b'yi destekler niteliktedir. Psikolojik iyi oluş, ergenlerde, varlıklı akranlarla ilgili özellikle "maddi tüketim imkânları" ve "kişilerarası ilişkiler" alanlarındaki hayranlıkla ilişkili bulunmuş olup, iyi oluş ve söz konusu alanlar arasında negatif bir korelasyon mevcuttur. Bu ilişki birkaç açıdan ele alınabilir. İlk olarak, hayranlık duygusu yukarı doğru sosyal karşılaştırma durumlarında ortaya çıkabilmektedir (Cohen-Charas, 2009). Hayranlık duygusu hayranlık duyan kişilerin kendilerini önemli niteliklerden veya becerilerden yoksun, diğerinden aşağı olarak algılamasına etki edebilir (Schindler, 2014). İlgili alanyazında kişilerin kendilerini sosyal becerilerden yoksun algılamaları ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki negatif olarak ortaya konmuştur (Segrin ve Taylor, 2007). Hissedilen hayranlık, yukarı doğru sosyal karşılaştırma yaptıklarında, ergenlerde varlıklı akranlarının paranın gücü ile sahip olabildikleri şeylere ulaşamayacakları ve akranlarının diğer kişilerle olan ilişkilerini deneyimleyemeyecekleri algısını güçlendiriyor olabilir. İkinci olarak, hayranlık duygusu ergenlerin bu alanlarda daha iyi olabilmek amacıyla sergileyebileceği performansı

geliştirmek için gerekli olan motivasyonlarını engelliyor olabilir (örn. bkz. Van de Ven ve diğerleri, 2011). Bu durumda hayranlık, ergenlerin kendilerini geliştirebilmelerine yönelik umutlarına olumsuz etki ediyor olabilir. Zira umut, “*insanların arzu ettikleri hedeflere giden yolları ve bu yolları kullanmak için gerekli motivasyonu üretebileceklerini algıladıkları hedefe yönelik düşünme*” olarak tanımlanabilir (Snyder, 1995 s. 355). Stresli yaşam olayları ve ergen refahı arasında bir aracı olarak tanımlanan umudun ise iyi oluş ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur (Valle ve diğerleri, 2006).

Sistemi Meşrulaştırma Alanyazına Katkılar

Bu araştırmada, ekonomik sistemi meşrulaştırmanın alanyazına özgün katkısı, kuramın ergen örneklem üzerinden incelenmiş oluşudur. Bugüne kadar sistemi meşrulaştırma genelde yetişkinlerle çalışılmıştır (bkz., Godfrey ve diğerleri, 2019). Bu çalışma, ergenlerin de yaşadıkları ekonomik sistemi meşrulaştırmalarıyla öfke arasındaki olumsuz ilişkiyi ortaya koymuştur. Özellikle maddi güç alanında hissedilen öfkeyle, ergenlerin iyi oluşları arasında da aynı örüntü olduğu gösterilmiştir. Ekonomik sistemi meşrulaştırmanın koruyucu rolünün yanı sıra bu negatif ilişki insanların motivasyonları ile tutarlı duygular hissetmeleri ile de açıklanabilir (bkz. Tamir, 2016). Ergenler de tıpkı yetişkinler gibi ekonomik sistemi meşrulaştırma motivasyonlarıyla tutarlı olarak yüksek gelir grubundakilere karşı daha az öfke hissetmektedirler.

Ergenlerin birçok yönüyle yetişkinlik döneminden ayrışmasının yanı sıra tıpkı yetişkinler gibi dış gruba daha az öfke duygusu hissetmeleri sosyal bilişsel kuramlar perspektifinden (örn. Bandura, 1989; 2002) ele alınabilir. Sosyal bilişsel kuramcılar, duygu, düşünce ve davranış gelişimini başkalarını gözleme yöntemi ile oluşturduklarını ileri sürerler (Bandura, 1999). Örneğin, babasının öfke duygusunu deneyimlediğine şahit olan kişiler bu duygu durumunu öğrenip kendileri de benzer duyguları deneyimleyebilirler (Santrock, 2010). Sosyal bilişsel kuramcılardan Bandura'nın kuramı da insan gelişimindeki bilişsel süreçlerin çevreden ve model almadan ayrışamayacağını öne sürmektedir (Bandura, Walters 1977). Bu öğrenme ve gelişim modeli; davranış, kişi/biliş ve çevre öğelerini içermektedir. Kişinin yaşamsal stratejileri ise biliş ögesi içerisinde ele alınabilir (Bandura 2010). Bu kuramdan yola çıkarak ergenlerin yaşadığı çevre ve rol modelleri ile etkileşime girerek hem sistemi meşrulaştırma eğilimini geliştirmiş olabildikleri hem de yine ebeveyn veya çevrelerini model alma ile sistemi meşrulaştırmayla uyumlu duygular deneyimlemeyi öğrendikleri düşünülebilir.

Bildiğimiz kadarıyla, ekonomik sistemi meşrulaştırma ile hayranlık arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir çalışma yoktur ve bu çalışmada beklenenin aksine ekonomik sistemi

meşrulaştırmayla hayranlık ve hayranlığın alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Hipotez 2b). Araştırmalar, ergenlik döneminin özellikle negatif duyguların daha yoğun hissedildiği bir dönem olduğunu ortaya koymuşlardır (örn. Arnett, 1999; Brooks-Gunn ve diğerleri, 1994). Söz konusu değişkenlerin arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin çıkmamasına dair muhtemel açıklama, bu bilgi ışığında, ergenlerin pozitif duygu olarak ele alınan hayranlığı negatif duygu olan öfke kadar yoğun hissetmemeleri olabilir. Diğer olasılık, ergenlerin hayranlığı kıskançlık gibi benzer duygulardan ayırt etmekte zorlanmış olmaları olabilir (bkz., Onu ve diğerleri, 2016). Son olarak, araştırmaya katılan kişilerin ölçeklerde, gerçek düşüncelerini veya duygularını yansıtan cevapları vermek yerine sosyal olarak daha arzu edilir veya kabul edilebilir olduğuna inandıkları cevapları seçme eğilimini ifade eden sosyal arzulanırlık durumu söz konusu olabilir (Grimm, 2010). Ergen örneklem sosyal arzulanırlık nedeniyle varlıklı akranlarına yönelik hayranlık duygularını tümüyle yansıtmamış olabilir.

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde, objektif ölçütlere göre, tüm katılımcılar yoksulluk sınırı altında olmalarına karşın kendi sosyo-ekonomik düzeylerini çoğunlukla orta düzey olarak algıladıkları gözlemlenmiştir. Bu durum, Jost ve Hunyady'nin (2005) öne sürdüğü, dezavantajlı grup üyelerinin statükoyu rasyonelleştirmeye yönelik eğilimleriyle tutarlıdır. Kişiler içinde buldukları dezavantajlı koşulları meşrulaştırarak objektif olarak dezavantajlı oldukları durumu daha katlanır hale getirirler (Jost ve Hunyady, 2005).

Duygular Alanyazınına Katkılar

İlgili çalışmanın duygular literatürüne de katkıları mevcuttur. Duygular sadece kişisel motivasyondan ve değerlendirmelerden ortaya çıkan duygulara tekabül eden birey temelli duygularla (Frijda, 1986) sınırlandırılmaz. Grup-temelli (Smith ve diğerleri, 2007) ve sistem-temelli (Solak ve diğerleri, 2012) duygular da söz konusudur. Grup-temelli duygular “bir bireyin belirli bir sosyal gruptaki üyeliğine bağlı olan ve bir bütün olarak grupla alakalı olduğu algılanan olaylara yanıt olarak ortaya çıkan duyguları” ifade eder (Goldenberg ve diğerleri, 2014; sf. 581). Sistem-temelli duygular ise, sistem düzeyindeki (örn. sosyo-politik sistem, ekonomik sistem, bürokrasi, sistemdeki düzenlemeler ve işleyiş) hedef, motivasyon, değerlendirme ve arzularından kaynaklanmaktadır. Ergenlik, insanların kendilerini çoğunlukla dış gruplarla karşılaştırdığı bir dönemdir (Irons ve Gilbert, 2005). Ergenlerin sosyo-ekonomik durumu da mevcut sosyo-ekonomik sistemin parçasıdır ve sosyo-ekonomik durumla ilgili değerlendirmeleri de ekonomik sistemle ilgili düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu noktada, ergenlerin birey temelli duygularının yanı sıra grup-temelli ve sistem-temelli duygularını

anlayabilmek de önem taşımaktadır. Bu araştırmada düşük SES'lü ergenlerin varlıklı dış ergen grubuna karşı ne derece hayranlık ve öfke hissettikleri sorularak ergenlerin hem grup duyguları hem de sistem duyguları anlaşılmasına çalışılmıştır. Düşük gelirli ergenlerin varlıklı akranlarıyla ilgili hissettikleri duygularla ilgili çalışmalar sınırlıdır. Dolayısıyla bu araştırmanın bulguları, ergenlik literatürüne, ergenlerin sosyal ilişkileriyle ilgili duyguların iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Bu araştırmada akran temelli araştırılan duygulardan biri olan öfke ve hayranlık, aslında yoksullukla ilgili yapılan diğer çalışmalarda çoğunlukla bağlamla ilişkisiz ve bireysel düzeyde ölçülmüştür (örn., “Kendimi öfkeli hissediyorum.”). Yoksulluk statü ve güç ilişkilerinin yarattığı sosyal bir bağlamda yaşandığından duyguları da bağlamsallaştırarak ölçmek önemlidir (bkz. Pliskin, Ruhrman ve Halperin, 2020). Bu çalışmada öfke ve hayranlık duyguları bağlamsallaştırılarak (daha varlıklı akranların vurgulandığı sosyal-statü hiyerarşileri bağlamında) incelenmiştir. Ölçülen çeşitli bağlamlarda, aynı alt boyutları paylaşan öfke ve hayranlık duygularının psikolojik iyi oluşla ortaya koydukları ilişkide kesişim alanları “maddi tüketim imkânları” ve “kişilerarası ilişkiler” olmuştur. Alt boyutlar içerisinde bu iki boyutun psikolojik iyi oluşla olan ilişkisi bu duyguların özellikle bu bağlamlarda önemli olduğunu göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında, ergenlerin iyi oluşlarındaki duygularının rolüne duyguları bağlamsallaştırarak incelemek önemli bir araştırma doğurgusudur.

Klinik Doğurgular

Sosyo-politik faktörlerin kişilerin ruhsal sağlığı üzerinde etkileri vardır ve dolayısıyla psikoterapinin sosyo-politik bağlama duyarlı bir bakış açısı içermesi önemlidir. Böylece bu tür psikoterapiler, özellikle de sosyo-politik faktörlerden dolayı dezavantajlı konumda olan grupların üyeleri için daha anlamlı hale gelecektir (Krawitz ve Watson, 1997).

Düşük gelirli bireyler terapi ihtiyaçları var olmasına rağmen maddi (Snowden ve Thomas, 2000) ve sosyal temelli (örn., etiketlenme, bkz. Nadeem ve diğerleri, 2007) engellerden ötürü terapi hizmetlerinden yararlanamamaktadırlar (Santiago ve diğerleri, 2013). Tüm engellerin yanı sıra, düşük SES'den kişiler ömrü boyunca her alanda daha az maddi kaynağa ulaşabilmektedir ve bu nedenle de psikolojik problemlerini çözmek için ellerinde daha az seçenekleri bulunmaktadır (Krawitz ve Watson, 1997). Bu sorunla birlikte; düşük gelirli bireylerin kanıta dayalı hizmetlere erişebildiğinde ise bu hizmetlerden önemli ölçüde yarar sağladıkları görünmektedir (Santiago ve diğerleri, 2013). Dolayısıyla düşük gelirli çocuklar ve yetişkinler için yüksek kaliteli ruh sağlığı hizmetleri oldukça önem taşımaktadır (Santiago ve diğerleri, 2013). Tüm bu nedenlerden dolayı yoksul gruplarla çalışılırken bu grupların ihtiyaçlarını karşılayan iyi bir psikoterapi hizmetinin sağlanabilmesi için kişilerin içinde

bulduğu ekonomik durumdan kaynaklı deneyimlerinin terapist tarafından iyi bilinmesi gerekmektedir (Krawitz ve Watson, 1997). Fakat psikologlar, günümüzde düşük SES'den bireylerin terapi deneyimleri hakkında az bilgiye sahiplerdir (Smith, 2005).

Mevcut araştırmanın sonuçları psikoterapi hizmeti veren profesyonellerin düşük SES'den bireylerle çalışırken dikkat edebilecekleri bazı noktaları göstererek klinik doğurgular taşımaktadır. Mevcut çalışma, düşük SES'lü ergenlerde psikolojik iyi oluşun ekonomik sistemi meşrulaştırma ile pozitif, hayranlık ve öfke duyguları ile negatif ilişkisini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar ışığında, düşük SES'ye sahip ergenlerle çalışan terapistlerin ergenlerin iyi oluşlarını, içinde yaşadıkları sosyo-ekonomik koşulların da beraberinde getirdiği çeşitli sosyal ve psikolojik faktörleri göz önünde bulundurarak daha bütüncül bir bakış açısıyla ele almaları gerektiği düşünülmüştür. Dezavantajlı ergenlerin psikolojik iyi oluşları ele alınırken kanıt dayalı terapilerin etkililiğinin artırılmasında, kişinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik düzeni nasıl anlamlandırdığının ve bu düzen içindeki akranlarla ilgili duygularının neler olduğunun anlaşılması rol oynayabilir. Örneğin, mevcut çalışma, ekonomik sistemi meşrulaştırmanın düşük SES'den ergenlerin psikolojik iyi oluşunu olumlu yönde yordadığını göstermiştir. Sistemi meşrulaştırma kuramına göre, dezavantajlı grup üyeleri mevcut sistemi meşrulaştırmaya eğilimlidir (Jost ve diğerleri, 2003). Kurama göre bu durumun nedeni dezavantajlı grupların kendi zor koşullarının hem farkında olup hem de bunların içinde değişiklik yapmadan yaşamaya çalışmasının bilişsel çelişki yaratmasıdır (Jost ve Hunyady, 2005). Bununla beraber, sistemi meşrulaştırmak kısa vadede kişinin stres ve acılarını azaltıcı bir etkiye sahip olsa da uzun vadede psikolojik sağlığı için olumsuz sonuçları mevcuttur (Jost ve Thompson, 2000). Bu yüzden profesyoneller ergenler ile çalışırken onların bilişsel çelişkilerini anlamalı, azaltmalı ve ergenlerin içinde buldukları koşullar üzerinde kontrol güçlerini ve problem çözme becerilerini geliştirmelidir.

Aynı zamanda ruh sağlığı çalışanları, ergenlerin sistemi meşrulaştırmalarına katkı sağlayan başka etkenlere de dikkat çekebilirler. Örneğin, yoksullara yönelik kalıpyargılar bunlardan biri olabilir. Birçok çalışma, düşük sosyo-ekonomik sınıftan veya yoksul olan kişilerin tembel ve sorumsuz olarak görüldüğünü göstermiştir (örn., Cozzarelli ve diğerleri, 2002). Hatta yoksulların kendisi bile bu tür kurbanı suçlayıcı inançları içselleştirebilmektedir (Kluegel ve Smith, 1986). Sistemi meşrulaştırma kuramı bağlamında yapılan çalışmalarda, insanların ekonomik sistemi adil ve meşru gördükçe, yoksulluğa yönelik daha fazla bu tür bireyci atıflar yaptıkları bulunmuştur (örn. Solak, 2008). Bu tür bireyci atıflar da düşük SES'ye sahip ergenlerin varlıklı dış gruba karşı daha az öfke ve daha fazla hayranlık hissetmelerine, böylece kısa vadede psikolojik rahatlama yaşamalarına katkı sağlarken ancak uzun vadede

kendilerine ilişkin olumlu algılarını ve iyi-oluşlarını olumsuz etkileyebilir. Tüm bu sistemi-meşrulaştırıcı süreçler ele alınarak, ergenlerin sistemi meşrulaştırma eğilimleri azaltılabilir.

Bunun yanı sıra, klinik ortamda terapistler, ergenlerin duygularına ve duyguların sonuçlarına da odaklanmalıdır. Örneğin, profesyoneller düşük SES'den ergenlerin öfkesi üzerinde çalışırken, ergenlerin varlıklı akranlarla yaptıkları sosyal karşılaştırmalara ve bu karşılaştırmalar sonucunda en çok hangi alanda öfke hissettiklerini saptayabilirler ve ergenlere öfke kontrol stratejileri öğretebilirler. Öfke ergenlerde, kendilerine ya da başkalarına zarar verme, iş ve okul ortamlarında problemler yaşamak ya da kişilerarası ilişkileri sonlandırma gibi sonuçlar doğurabilir (Deffenbacher ve diğerleri, 1996). Dolayısıyla klinik ortamlarda öfke duygusunu ele almak önem taşımaktadır. Bu çalışma düşük SES'den ergenlerin öfkenin özellikle "maddi tüketim imkânları", "yetkinlik ve fiziksel çekicilik" ve "kişilerarası ilişkiler" alt boyutlarında iyi oluş ile negatif ilişkisini göstermiştir. Terapistler terapi sürecinde özellikle bu alanlara odaklanıp ergenin bu alanlarda nelere ihtiyaç duyduğu ve sosyo-ekonomik duruma ilişkin algılarının temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasına nasıl etki ettiğine odaklanabilirler. Temel psikolojik ihtiyaçlar, doğuştan ve evrensel olduğu belirtilen çevre ile ilişkililik, özerklik ve yeterlilik ihtiyacıdır. Aynı zamanda bu ihtiyaçların insan motivasyonunu ve gelişimini yönlendirdiği söylenir (Roman ve diğerleri, 2015). Ergenlerle yetkinlik ve fiziksel çekicilik algıları çalışılabilir ve kendi yetenek ve değerlerini keşfetmeleri, okul başarısı için motive olma ve duygu düzenleme stratejilerini etkin uygulamaları yolunda ergenler desteklenebilir.

Sınıf ortamında, sosyal statü, ergenlerin maddi gelirlerinin yanı sıra elde edilen başarılar (hayran olunma) ve ilgi (beğenilme) ile belirlenebilir. Hayran olunma, içerisinde rekabeti, beğenilme ise akran tarafından kabul ya da reddedilmeyi içermektedir ve bu iki durum ergenlerde depresyonla yakından ilişkili bulunmuştur (Oldehinkel ve diğerleri, 2007). Dolayısıyla klinik ortamlarda ergenlerin akran hayranlığı üzerine çalışmak önem arz etmektedir. Hayranlık duygusu için, bu çalışmada ergenlerin yukarıya doğru sosyal karşılaştırmalar sonucu özellikle "maddi tüketim imkânları" ve "kişilerarası ilişkiler" alanlarında varlıklı akranlarla ilgili hissedilen hayranlığın psikolojik iyi oluşlarıyla negatif ilişkisi gösterilmiştir. Bu çerçevede, ergenlerin kendilerini kişilerarası ilişkilerde yetersiz bulduğu alanlar tespit edilebilir ve hem sosyal beceri kazanımları desteklenebilir hem de sosyal karşılaştırmaların olumsuz sonuçları ile nasıl baş edecekleri üzerinde durulabilir. Ergenlerin düşük gelirli bir aileden gelmenin kişisel hayatlarında yarattığı güçlüklerle ve kişilerarası ilişkilere nasıl yansıtıldığına dair algılarına odaklanılabilir ve hem algılanan bu zorluklar hem de kişilerarası ilişkilerdeki yansımaları üzerinde çalışılabilir. Ergenlerin "ailesel etkenler" alanında öfkeden daha çok hayranlık besledikleri bulunmuştur. Terapistler ergenlerin aile

dinamiklerini de dikkate alabilirler. Hayranlık duygusu, yukarı doğru sosyal karşılaştırmayı içerdiğinden ergenlerde değersizlik duygusunu tetikleme riskine sahip olabilir. Terapi ortamında terapistler, hayranlık duygusuyla çalışırken ergenlerin değersizlik duygusunun tetiklenmesinin engellenmesine, bununla paralel olarak da ergenlerin sosyal becerilerini, okul başarılarını ve öz benliklerini geliştirmeye odaklanabilirler.

Bir tedavi modeli olarak, terapistler hem bireysel hem de grup terapileri uygulayabilir. Grup terapileri, dezavantajlı akranların algılarını, duygularını ve yaşamsal alanlardaki deneyimlerini daha kolay paylaşabilecekleri bir zemin oluşturabilir. Bireysel terapilerde terapistler Bilişsel Davranışçı Terapi, Şema Terapi ve duygu odaklı terapiler uygulayabilirler. Terapi sürecinde, terapistler görece düşük SES'ye sahip dezavantajlı ergenlerle çalışırken kendilerine şu soruları sorabilirler: “Ergen danışan bu durumu nasıl algılıyor?”, “Ergen danışanın bu algısı içinde yaşadığı sosyo-ekonomik koşullardan ve bu koşullara ilişkin anlamlandırmalardan nasıl etkileniyor?”, “Bu algının kısa ve uzun süreli yarar ve zararları neler?”, “Bu algı, ergenin hangi psikolojik ihtiyaçlarını karşılıyor ve hangi psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasını engelliyor?”, “Bu algı hangi koşullarda tetikleniyor?”, “Ergen bu duruma ve dış grup üyelerine karşı ne hissediyor?” ve “ Bu algı ve duyguların psikolojik sağlık, okul başarısı, gelecek hedefleri, benlik algısı, kişilerarası ilişkiler, aile bağları gibi alanlardaki sonuçları nelerdir? ”.

Sınırlılıklar ve Gelecek Çalışmalara Yönelik Öneriler

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları vardır. İlk olarak, çalışma kesitsel ve korelasyonel bir çalışmadır. Dolayısıyla değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini ve uzun vadede sistemi meşrulaştırmayla psikolojik iyi oluş arasındaki negatif ilişkiyi aydınlatmada sınırlıdır. Ayrıca çalışmada öfke ve hayranlık duygularının ortalamaları ölçeklerin orta noktalarından düşük bulunmuştur. Gelecekteki çalışmalar, bu değişkenleri deneysel ve boylamsal yöntemlerle ele alarak sistemi meşrulaştırmanın psikolojik iyi oluş üzerinde uzun vadede negatif etkisini inceleyebilirler. Aynı zamanda ekonomik sistemi meşrulaştırma ölçeği (% 16.00), öfke ölçeği (% 43.76) ve hayranlık ölçeği (% 42.87) temel bileşenler analizlerinde toplam varyanslarının yüksek olmayan değerlerini açıklamaktadır. İleriki çalışmalar ergenlerde faktör analizlerinde varyansını daha yüksek düzeyde açıklayan materyaller kullanabilirler.

İkinci olarak, sistemi meşrulaştırma ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye aracılık eden başka faktörler de olabilir. Bu çalışmada, sistemi meşrulaştırıcı inançlar ve duygulara odaklanılmıştır. Ergenlik, duygulanmanın çocukluk veya yetişkinlik dönemine kıyasla daha sık ve daha yoğun olarak hissedildiği bir dönemdir (Larson ve diğerleri, 1980; Larson ve Lampman-Petratis, 1989). Bu nedenle, duygu düzenlemenin özellikle ergenlik döneminde

önemli bir rolü vardır (Silk, Steinberg ve Morris, 2003). Bu bağlamda, duygu düzenleme stratejileri (Gross, 1998a) sistemi meşrulaştırma ve duygular arasındaki ilişkiye aracılık edebilir. Gelecek çalışmalar düşük SES'ye sahip ergenlerde sistemi meşrulaştırma ve iyi oluş arasındaki ilişkide duygu düzenleme stratejilerinin aracılık etkisini ve bu etkinin iyi oluş sürecine katkısını araştırabilir. Örneğin, kişiler sosyo-politik sistem ile ilgili olumsuz duygularını duygu düzenleme stratejilerinden, bilişsel yeniden değerlendirme kullanarak azaltabilirler. Bilişsel yeniden değerlendirme, kişilerin düşünme biçimlerini değiştirerek duygusal deneyimi değiştirmelerine karşılık gelmektedir (John ve Gross, 2004). Bu bağlamda kişiler içinde buldukları ekonomik sistemi yeniden değerlendirmeye öfkelerini azaltıyor olabilirler.

Bu çalışma, yetişkin örnekleminde ortaya konan, sistemi meşrulaştırma ve psikolojik iyi oluş arasındaki pozitif ilişkiyi ergen örnekleminde de ortaya koymuştur. Gelecekteki çalışmalar, ergenlik ve yetişkin popülasyonda da saptanan bu durumun hangi noktalarda benzerlik ve farklılık gösterdiğini inceleyebilirler.

Son olarak, öfkenin ve hayranlığın çeşitli bağlamlarda (örn., maddi güç, kişilerarası ilişkiler vb.) iyi oluş ile ilişkisine hangi mekanizmaların yol açtığının incelenmemiş olması, çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır. Örneğin, ekonomik sisteme meşruiyet atfetmeyenler arasında maddi imkânsızlıklardan doğan öfke kişinin çevresi üzerindeki kontrol algısını düşürerek iyi oluşu olumsuz etkileyebilir buna karşın kişilerarası alandan doğan öfke kişinin kabul ihtiyacının karşılanmaması sonucu iyi oluşu olumsuz etkileyebilir. İleriki çalışmalarda bu ilişkilerin altında yatan olası değişkenler (örn. ergenin çevresel kontrol algısı, ebeveynlerin ekonomik sisteme ilişkin tutumları) araştırılabilir.

Kaynakça

- Abbott, D. A., Sharma, S. ve Verma, S. (2004). The emotional environment of families experiencing chronic poverty in India. *Journal of Family and Economic Issues*, 25, 387-409. <https://doi.org/10.1023/B:JEEI.0000039947.60727.e9>
- Akfirat, S., Polat, F. Ç. ve Yetim, U. (2016). How the poor deal with their own poverty: A social psychological analysis from the social identity perspective. *Social Indicators Research*, 127, 413-433. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-0953-2>
- Albayrak, B. ve Kutlu, Y. (2009). Ergenlerde öfke ifade tarzı ve ilişkili faktörler. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2, 57-69.
- Algoe, S. B. ve Haidt, J. (2009). Witnessing excellence in action: The 'other-praising' emotions of elevation, gratitude, and admiration. *The Journal of Positive Psychology*, 4, 105-127. <https://doi.org/10.1080/17439760802650519>
- Amato, P. R. ve Zuo, J. (1992). Rural poverty, urban poverty, and psychological well-being. *The Sociological Quarterly*, 33, 229-240. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1992.tb00373.x>
- Aneshensel, C. S. ve Sucoff, C. A. (1996). The neighborhood context of adolescent mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, 37, 293-310. <https://doi.org/10.2307/2137258>
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress, reconsidered. *American Psychologist*, 54(5), 317-326. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.5.317>
- Ashburn-Nardo, L., Knowles, M. L. ve Monteith, M. J. (2003). Black Americans' implicit racial associations and their implications for intergroup judgment. *Social Cognition*, 21, 61-87. <https://doi.org/10.1521/soco.21.1.61.21192>
- Averill, J. R. (1983). Studies on anger and aggression: implications for theories of emotion. *American Psychologist*, 38, 1145-1160. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.38.11.1145>
- Aviles, A. M., Anderson, T. R. ve Davila, E. R. (2006). Child and adolescent social-emotional development within the context of school. *Child and Adolescent Mental Health*, 11, 32-39. <https://doi.org/10.1111/j.1475-3588.2005.00365.x>
- Baker, Ö. E., Özgünlük, S. B., Turan, N. ve Damşık, N. D. (2009). Ergenlerde görülen psikolojik belirtilerin yordayıcıları olarak ruminasyon ve öfke/öfke ifade tarzları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4, 45-53.
- Bayraktar, F. (2007). Olumlu ergen gelişiminde ebeveyn/akran ilişkilerinin önemi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14, 157-166.
- Becker, B. E. ve Luthar, S. S. (2007). Peer-perceived admiration and social preference: Contextual correlates of positive peer regard among suburban and urban adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 17, 117-144. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2007.00514.x>
- Blakemore, S. J. ve Mills, K. L. (2014). Is adolescence a sensitive period for sociocultural processing? *Annual Review of Psychology*, 65, 187-207. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115202>
- Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 22, 162-186. <https://doi.org/10.1080/00797308.1967.11822595>

- Brooks-Gunn, J. ve Duncan, G. J. (1997). The effects of poverty on children. *The Future of Children*, 7, 55-71. <https://doi.org/10.2307/1602387>
- Brooks-Gunn, J., Duncan, G. J. ve Maritato, N. (1997). Poor families, poor outcomes: The well-being of children and youth. J. Brooks-Gunn, ve G. J. Duncan (Ed.) içinde, *Consequences of growing up poor* (s. 1-17). New York: Russell Sage Foundation.
- Brooks-Gunn, J., Graber, J. A. ve Paikoff, R. L. (1994). Studying links between hormones and negative affect: Models and measures. *Journal of Research on Adolescence*, 4(4), 469-486.
- Brown, S. L. (2004). Family structure and child well-being: The significance of parental cohabitation. *Journal of Marriage and Family*, 66, 351-367. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00025.x>
- Call, K. T., Riedel, A. A., Hein, K., McLoyd, V., Petersen, A. ve Kipke, M. (2002). Adolescent health and well-being in the twenty-first century: A global perspective. *Journal of Research on Adolescence*, 12, 69-98. <https://doi.org/10.1111/1532-7795.00025>
- Cohen-Charash, Y. (2009). Episodic envy. *Journal of Applied Social Psychology*, 39(9), 2128-2173.
- Conway, M., Di Fazio, R. ve Mayman, S. (1999). Judging others' emotions as a function of the others' status. *Social Psychology Quarterly*, 62, 291-305. <https://doi.org/10.2307/2695865>
- Cozzarelli, C., Tagler, M. J. ve Wilkinson, A. V. (2002). Do middle-class students perceive poor women and poor men differently? *Sex Roles*, 47, 519-529. <https://doi.org/10.1023/8200071>
- Crone, E. A. ve Dahl, R. E. (2012). Understanding adolescence as a period of social-affective engagement and goal flexibility. *Nature Reviews Neuroscience*, 13, 636-650. <https://doi.org/10.1038/nrn3313>
- Çivitci, N. (2010). Social comparison and shyness in adolescents. *Eurasian Journal of Educational Research*, 38, 90-107.
- Deffenbacher, J. L., Lynch, R. S., Oetting, E. R. ve Kemper, C. C. (1996). Anger reduction in early adolescents. *Journal of Counseling Psychology*, 43(2), 149-157. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.43.2.149>
- Demir, T., Karacetin, G., Demir, D. E. ve Uysal, O. (2013). Prevalence and some psychosocial characteristics of social anxiety disorder in an urban population of Turkish children and adolescents. *European Psychiatry*, 28, 64-69. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2011.12.003>
- Diener, E., Wirtz, D., Biswas-Diener, R., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. ve Oishi, S. (2009). New measures of well-being. *Social Indicators Research Series*, 39, 247-266. https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_12
- Diong, S. M. ve Bishop, G. D. (1999). Anger expression, coping styles, and well-being. *Journal of Health Psychology*, 4, 81-96. <https://doi.org/10.1177/135910539900400106>
- Drake, M. F. ve Ford, I. M. (1979). Adolescent clothing and adjustment. *Home Economics Research Journal*, 7, 283-291. <https://doi.org/10.1177/1077727X7900700502>
- Elliott, R. ve Leonard, C. (2004). Peer pressure and poverty: Exploring fashion brands and consumption symbolism among children of the 'British poor'. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 3, 347-359. <https://doi.org/10.1002/cb.147>

- Erdogan, B. (2002). Antecedents and consequences of justice perceptions in performance appraisals. *Human Resource Management Review*, 12, 555-578. [https://doi.org/10.1016/S1053-4822\(02\)00070-0](https://doi.org/10.1016/S1053-4822(02)00070-0)
- Feindler, E. L. ve Engel, E. C. (2011). Assessment and intervention for adolescents with anger and aggression difficulties in school settings. *Psychology in the Schools*, 48, 243-253. <https://doi.org/10.1002/pits.20550>
- Frijda, N. H. (1986). *The emotions*. Cambridge, England: Cambridge University Press
- Godfrey, E. B., Santos, C. E. ve Burson, E. (2019). For better or worse? System-justifying beliefs in sixth-grade predict trajectories of self-esteem and behavior across early adolescence. *Child Development*, 90, 180-195. <https://doi.org/10.1111/cdev.12854>
- Goldenberg, A., Saguy, T. ve Halperin, E. (2014). How group-based emotions are shaped by collective emotions: Evidence for emotional transfer and emotional burden. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107, 581-599. <https://doi.org/10.1037/a0037462>
- Goudarzi, S., Pliskin, R., Jost, J. T. ve Knowles, E. D. (2020). Economic system justification predicts muted emotional responses to inequality. *Nature Communications*, 11, 1-9. <https://doi.org/10.1038/s41467-019-14193-z>
- Göregenli, M. ve Teközel, M. (2006). *Üniversite öğrencileri ve yetişkin örnekleminde AB'ye giriş konusundaki tutumlar ve değerlerin araştırılması*. Ege Üniversitesi Projesi, İzmir, 2002/EdB/003.
- Grimm, P. (2010). *Social Desirability Bias*. *Wiley International Encyclopedia of Marketing*. <https://doi.org/10.1002/9781444316568.wiem02057>
- Gross, J. J. (1998). Antecedent-and response-focused emotion regulation: Divergent consequences for experience, expression, and physiology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 224-237.
- Hailey, S. E. ve Olson, K. R. (2013). A social psychologist's guide to the development of racial attitudes. *Social and Personality Psychology Compass*, 7, 457-469. <https://doi.org/10.1111/spc3.12038>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Exploratory Factor Analysis*. In *Multivariate data analysis* (7. basım.) (89-151). USA: Pearson Education Limited.
- Halperin, E., Russell, A. G., Dweck, C. S., ve Gross, J. J. (2011). Anger, hatred, and the quest for peace: Anger can be constructive in the absence of hatred. *Journal of Conflict Resolution*, 55, 274-291. <https://doi.org/10.1177/0022002710383670>
- Harding, J. F. ve Sibley, C. G. (2013). The palliative function of system justification: Concurrent benefits versus longer-term costs to wellbeing. *Social Indicators Research*, 113, 401-418. <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0101-1>
- Harker, K. (2001). Immigrant generation, assimilation, and adolescent psychological well-being. *Social Forces*, 79, 969-1004. <https://doi.org/10.1353/sof.2001.0010>
- Harris, K. M. ve Marmer, J. K. (1996). Poverty, paternal involvement, and adolescent well-being. *Journal of Family Issues*, 17, 614-640. <https://doi.org/10.1177/019251396017005003>
- Henrich, J. ve Gil-White, F. J. (2001). The evolution of prestige: Freely conferred deference as a mechanism for enhancing the benefits of cultural transmission. *Evolution and Human Behavior*, 22, 165-196. [https://doi.org/10.1016/S1090-5138\(00\)00071-4](https://doi.org/10.1016/S1090-5138(00)00071-4)

- Henry, P. J. ve Saul, A. (2006). The development of system justification in the developing world. *Social Justice Research*, 19, 365-378. <https://doi.org/10.1007/s11211-006-0012-x>
- Immordino-Yang, M. H., McColl, A., Damasio, H. ve Damasio, A. (2009). Neural correlates of admiration and compassion. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 106, 8021-8026. <https://doi.org/10.1073/pnas.0810363106>
- Irons, C. ve Gilbert, P. (2005). Evolved mechanisms in adolescent anxiety and depression symptoms: The role of the attachment and social rank systems. *Journal of Adolescence*, 28, 325-341. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.07.004>
- John, O. P. ve Gross, J. J. (2004). Healthy and unhealthy emotion regulation: Personality processes, individual differences, and life span development. *Journal of personality*, 72, 1301-1334.
- Jost, J.T. (2020). *A theory of system justification*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jost, J. T. ve Burgess, D. (2000). Attitudinal ambivalence and the conflict between group and system justification motives in low status groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 293-305. <https://doi.org/10.1177/0146167200265003>
- Jost, J. T., Burgess, D. ve Mosso, C. O. (2001). Conflicts of legitimation among self, group, and system. In J. Jost, ve B. Major (Eds.), *The psychology of legitimacy: Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations* (ss. 363-390). New York: Cambridge University Press.
- Jost, J. T., Chaikalis-Petritsis, V., Abrams, D., Sidanius, J., Van Der Toorn, J. ve Bratt, C. (2012). Why men (and women) do and don't rebel: Effects of system justification on willingness to protest. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 197-208. <https://doi.org/10.1177/0146167211422544>
- Jost, J. T ve Hunyady, O. (2003). The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology*, 13, 111-153. <https://doi.org/10.1080/10463280240000046>.
- Jost, J. T. ve Hunyady, O. (2005). Antecedents and consequences of system-justifying ideologies. *Current Directions in Psychological Science*, 14, 260-265. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00377.x>
- Jost, J. T., Pelham, B. W., Sheldon, O. ve Ni Sullivan, B. (2003). Social inequality and the reduction of ideological dissonance on behalf of the system: Evidence of enhanced system justification among the disadvantaged. *European Journal of Social Psychology*, 33, 13-36. <https://doi.org/10.1002/ejsp.127>
- Jost, J. T., ve Thompson, E. P. (2000). Group-based dominance and opposition to equality as independent predictors of self-esteem, ethnocentrism, and social policy attitudes among African Americans and European Americans. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36, 209-232. <https://doi.org/10.1006/jesp.1999.1403>
- Kamans, E., van Zomeren, M., Gordijn, E. ve Postmes, T. (2014). Communicating the right emotion makes violence seem less wrong: Power-congruent emotions lead outsiders to legitimize violence of powerless and powerful groups in intractable conflict. *Group Processes and Intergroup Relations*, 17, 286-305. <https://doi.org/10.1177/1368430213502562>
- Karakaş, S. (2012, Şubat 16). *Prof. Dr. Sirel Karakaş psikoloji sözlüğü*. <https://www.psikolojisozlugu.com/>

- Keltner, D. ve Haidt, J. (1999). Social functions of emotions at four levels of analysis. *Cognition and Emotion*, 13, 505-521. <https://doi.org/10.1080/026999399379168>
- Keyes, C. L., Shmotkin, D. ve Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: the empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 1007-1022. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.1007>
- Kluegel, J. R. ve Smith, E. R. (1986). *Beliefs about inequality: Americans' views of what is and what ought to be*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.
- Krawitz, R., ve Watson, C. (1997). Gender, race, and poverty: Bringing the sociopolitical into psychotherapy. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 31, 474-479. <https://doi.org/10.3109/00048679709065067>
- Larson, R., Csikszentmihalyi, M. ve Graef, R. (1980). Mood variability and the psychosocial adjustment of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 9, 469-490. <https://doi.org/10.1007/BF02089885>
- Larson, R. ve Lampman-Petratis, C. (1989). Daily emotional states as reported by children and adolescents. *Child Development*, 60, 1250-1260. <https://doi.org/10.2307/1130798>
- Larson, R. ve Richards, M. H. (1991). Daily companionship in late childhood and early adolescence: Changing developmental contexts. *Child Development*, 62, 284-300. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01531.x>
- Larson, R. W., Richards, M. H., Moneta, G., Holmbeck, G., ve Duckett, E. (1996). Changes in adolescents' daily interactions with their families from ages 10 to 18: Disengagement and transformation. *Developmental Psychology*, 32, 744-754. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.32.4.744>
- Leary, M. R., Twenge, J. M. ve Quinlivan, E. (2006). Interpersonal rejection as a determinant of anger and aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 10(2), 111-132. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1002_2
- Lemieux, A. F. ve Pratto, F. (2003). Poverty and prejudice. In S. C. Carr, ve T. S. Sloan (Eds.), *Poverty and psychology: From global perspective to local practice* (ss. 147-161). Boston: Springer, MA.
- Maan Diong, S., Bishop, G. D., Enkelmann, H. C., Tong, E. M., Why, Y. P., Ang, J. C. ve Khader, M. (2005). Anger, stress, coping, social support, and health: Modelling the relationships. *Psychology and Health*, 20, 467-495. <https://doi.org/10.1080/0887044040512331333960>
- Mackie, D. M., Devos, T. ve Smith, E. R. (2000). Intergroup emotions: explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of personality and social psychology*, 79(4), 602-616. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.4.602>
- Mackie, D. M., Smith, E. R., ve Ray, D. G. (2008). Intergroup emotions and intergroup relations. *Social and Personality Psychology Compass*, 2, 1866-1880. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.4.602>
- Malovicki Yaffe, N., Solak, N., Halperin, E. ve Saguy, T. (2018). "Poor is pious": Distinctiveness threat increases glorification of poverty among the poor. *European Journal of Social Psychology*, 48, 460-471. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2342>
- McAdam, E. K. (1986). Cognitive behaviour therapy and its application with adolescents. *Journal of Adolescence*, 9, 1-15. [https://doi.org/10.1016/S0140-1971\(86\)80024-0](https://doi.org/10.1016/S0140-1971(86)80024-0)
- McLoyd, V. C. (1998). Socioeconomic disadvantage and child development. *American Psychologist*, 53, 185-204. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.2.185>

- Medinnus, G. R. (1965). Adolescents' self-acceptance and perceptions of their parents. *Journal of Consulting Psychology*, 29, 150-154. <https://doi.org/10.1037/h0021862>
- Mikula, G., Scherer, K. R. ve Athenstaedt, U. (1998). The role of injustice in the elicitation of differential emotional reactions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 769-783. <https://doi.org/10.1177/0146167298247009>
- Moore, K. A., Gleib, D. A., Driscoll, A. K., Zaslow, M. J. ve Redd, Z. (2002). Poverty and welfare patterns: Implications for children. *Journal of Social Policy*, 31, 207-227. <https://doi.org/10.1017/S0047279401006602>
- Murali, V. ve Oyebode, F. (2004). Poverty, social inequality, and mental health. *Advances in Psychiatric Treatment*, 10, 216-224. <https://doi.org/10.1192/apt.10.3.216>
- Nadeem, E., Lange, J. M., Edge, D., Fongwa, M., Belin, T. ve Miranda, J. (2007). Does stigma keep poor young immigrant and US-born black and Latina women from seeking mental health care? *Psychiatric Services*, 58, 1547-1554. <https://doi.org/10.1176/ps.2007.58.12.1547>
- Napier, J. L., Bettinsoli, M. L. ve Suppes, A. (2020). The palliative function of system-justifying ideologies. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34, 129-134. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2020.03.002>
- Napier, J. L. ve Jost, J. T. (2008). Why are conservatives happier than liberals? *Psychological Science*, 19, 565-572. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02124.x>
- Oldehinkel, A. J., Rosmalen, J. G. M., Veenstra, R., Dijkstra, J. K. ve Ormel, J. (2007). Being admired or being liked: Classroom social status and depressive problems in early adolescent girls and boys. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35, 417-427. <https://doi.org/10.1007/s10802-007-9100-0>
- Onu, D., Kessler, T. ve Smith, J. R. (2016). Admiration: A conceptual review. *Emotion Review*, 8, 218-230. <https://doi.org/10.1177/1754073915610438>
- Onu, D., Smith, J. R. ve Kessler, T. (2015). Intergroup emulation: An improvement strategy for lower status groups. *Group Processes and Intergroup Relations*, 18, 210-224. <https://doi.org/10.1177/1368430214556698>
- Pliskin, R., Ruhrman, A., & Halperin, E. (2020). Proposing a multi-dimensional, context-sensitive approach to the study of ideological (a) symmetry in emotion. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34, 75-80. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2020.01.005>
- Pollard, E. L. ve Lee, P. D. (2003). Child well-being: A systematic review of the literature. *Social Indicators Research*, 61, 59-78. <https://doi.org/10.1023/A:1021284215801>
- Rankin, L. E., Jost, J. T. ve Wakslak, C. J. (2009). System justification and the meaning of life: Are the existential benefits of ideology distributed unequally across racial groups? *Social Justice Research*, 22, 312-333. <https://doi.org/10.1007/s11211-009-0100-9>
- Resnick, M. D. (2000). Protective factors, resiliency, and healthy youth development. *Adolescent medicine: State of the Art Reviews*, 11, 157-164.
- Roman, N. V., Davids, E. L., Moyo, A., Schilder, L., Lacante, M. ve Lens, W. (2015). Parenting styles and psychological needs influences on adolescent life goals and aspirations in a South African setting. *Journal of Psychology in Africa*, 25, 305-312. <https://doi.org/10.1080/14330237.2015.1078087>

- Romeo, R. D. ve McEwen, B. S. (2006). Stress and the adolescent brain. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094, 202-214. <https://doi.org/10.1196/annals.1376.022>
- Ross, C. E. (2000). Neighborhood disadvantage and adult depression. *Journal of Health and Social Behavior* (41)2, 177-187. <https://doi.org/10.2307/2676304>
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069-1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514/57/4/75>
- Santiago, C. D., Kaltman, S. ve Miranda, J. (2013). Poverty and mental health: How do low-income adults and children fare in psychotherapy? *Journal of Clinical Psychology*, 69, 115-126. <https://doi.org/10.1002/jclp.21951>
- Schieman, S. (2003). Socioeconomic status and the frequency of anger across the life course. *Sociological Perspectives*, 46, 207-222. <https://doi.org/10.1525/sop.2003.46.2.207>
- Schindler, I. (2014). Relations of admiration and adoration with other emotions and well-being. *Psychology of Well-being*, 4(14), 1-23. <https://doi.org/10.1186/s13612-014-0014-7>
- Schindler, I., Zink, V., Windrich, J. ve Menninghaus, W. (2013). Admiration and adoration: Their different ways of showing and shaping who we are. *Cognition and Emotion*, 27, 85-118. <https://doi.org/10.1080/02699931.2012.698253>
- Segrin, C. ve Taylor, M. (2007). Positive interpersonal relationships mediate the association between social skills and psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 43(4), 637-646. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.01.017>
- Sen, A. (2008). Violence, identity, and poverty. *Journal of Peace Research*, 45, 5-15. <https://doi.org/10.1177/0022343307084920>
- Shek, D. T. (1998). A longitudinal study of the relations between parent-adolescent conflict and adolescent psychological well-being. *The Journal of Genetic Psychology*, 159, 53-67. <https://doi.org/10.1080/00221329809596134>
- Silk, J. S., Steinberg, L. ve Morris, A. S. (2003). Adolescents' emotion regulation in daily life: Links to depressive symptoms and problem behavior. *Child Development*, 74, 1869-1880. <https://doi.org/10.1046/j.1467-8624.2003.00643.x>
- Smith, L. (2005). Psychotherapy, classism, and the poor: Conspicuous by their absence. *American Psychologist*, 60, 687-696. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.7.687>
- Smith, E. R., Seger, C. R. ve Mackie, D. M. (2007). Can emotions be truly group level? Evidence regarding four conceptual criteria. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93, 431-446.
- Snowden, L. R. ve Thomas, K. (2000). Medicaid and African American outpatient mental health treatment. *Mental Health Services Research*, 2, 115-120. <https://doi.org/10.1023/A:1010161222515>
- Snyder, C. R. (1995). Conceptualizing, measuring, and nurturing hope. *Journal of Counseling and Development*, 73, 355-360. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01764.x>
- Solak, N. (2008). *Yoksulluğun ve yoksullara ilişkin değerlendirmelerin sistemin meşrulaştırılması kuramından hareketle incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Solak, N., Jost, J. T., Sümer, N. ve Clore, G. L. (2012). Rage against the machine: The case for system-level emotions. *Social and Personality Psychology Compass*, 6, 674-690. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2012.00456.x>
- Spear, L. P. (2000). The adolescent brain and age-related behavioral manifestations. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 24, 417-463. [https://doi.org/10.1016/S0149-7634\(00\)00014-2](https://doi.org/10.1016/S0149-7634(00)00014-2)
- Stapley, J., ve Haviland, J. M. (1989). Beyond depression: Gender differences in normal adolescents' emotional experiences. *Sex Roles*, 20, 295-308. <https://doi.org/10.1007/BF00287726>
- Steinberg, L. (2005). Cognitive and affective development in adolescence. *Trends in Cognitive Sciences*, 9, 69-74. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2004.12.005>
- Sweetman, J., Spears, R., Livingstone, A. G. ve Manstead, A. S. (2013). Admiration regulates social hierarchy: Antecedents, dispositions, and effects on intergroup behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49, 534-542. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2012.10.007>
- Tamir, M. (2016). Why do people regulate their emotions? A taxonomy of motives in emotion regulation. *Personality and Social Psychology Review*, 20, 199-222. <https://doi.org/10.1177/1088868315586325>
- Tamir, M., Schwartz, S. H., Ciecuch, J., Riediger, M., Torres, C., Scollon, C., Dzokoto, V., Zhou, X. ve Vishkin, A. (2016). Desired emotions across cultures: A value-based account. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111, 67-82. <https://doi.org/10.1037/pspp0000072>
- Taylor, R. D., ve Roberts, D. (1995). Kinship support and maternal and adolescent well-being in economically disadvantaged African-American families. *Child Development*, 66, 1585-1597. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1995.tb00953.x>
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-3), 374-384.
- Türkiye Sendikaları Konfederasyonu. (2017). *Haziran 2017 Açlık ve Yoksulluk Sınırı*. <http://www.turkis.org.tr/dosya/67CwuseoyCn9.pdf>
- Valle, M. F., Huebner, E. S. ve Suldo, S. M. (2006). An analysis of hope as a psychological strength. *Journal of School Psychology*, 44(5), 393-406. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2006.03.005>
- Van de Ven, N. (2017). Envy and admiration: Emotion and motivation following upward social comparison. *Cognition and Emotion*, 31, 193-200. <https://doi.org/10.1080/02699931.2015.1087972>
- Van de Ven, N., Zeelenberg, M. ve Pieters, R. (2011). Why envy outperforms admiration. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37, 784-795. <https://doi.org/10.1177/0146167211400421>
- Van der Toorn, J., Jost, J. T. ve Loffredo, B. (2017). Conservative ideological shift among adolescents in response to system threat. *Zeitschrift für Psychologie*, 225(4), 357-362. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000299>
- Van Zomeren, M., Spears, R., Fischer, A. H. ve Leach, C. W. (2004). Put your money where your mouth is! Explaining collective action tendencies through group-based anger and group efficacy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 649-664. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.87.5.649>
- Vargas-Salfate, S., Paez, D., Khan, S. S., Liu, J. H., & Gil de Zúñiga, H. (2018). System justification enhances well-being: A longitudinal analysis of the palliative function of system justification in

- 18 countries. *British Journal of Social Psychology*, 57, 567-590. <https://doi.org/10.1111/bjso.12254>
- von Salisch, M. ve Vogelgesang, J. (2005). Anger regulation among friends: Assessment and development from childhood to adolescence. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22, 837-855. <https://doi.org/10.1177/0265407505058702>
- Wadsworth, M. E. ve Berger, L. E. (2006). Adolescents coping with poverty-related family stress: Prospective predictors of coping and psychological symptoms. *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 54-67. <https://doi.org/10.1007/s10964-005-9022-5>
- Walker, R., Kyomuhendo, G. B., Chase, E., Choudhry, S., Gubrium, E. K., Nicola, J., Lodemel, I., Mathew, L., Mwiine, A., Pellisery, S. ve Ming, Y. (2013). Poverty in global perspective: Is shame a common denominator? *Journal of Social Policy*, 42, 215-233. <https://doi.org/10.1017/S0047279412000979>
- Yaldız, A. H., Solak, N. ve İkizer, G. (2021). Negative emotions in siblings of individuals with developmental disabilities: The roles of early maladaptive schemas and system justification. *Research in Developmental Disabilities*, 117, 104046. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2021.104046>
- Yeager, D. S. (2017). Social and emotional learning programs for adolescents. *The Future of Children*, 73-94. <https://doi.org/10.2307/44219022>
- Yoshikawa, H., Aber, J. L. ve Beardslee, W. R. (2012). The effects of poverty on the mental, emotional, and behavioral health of children and youth: Implications for prevention. *American Psychologist*, 67, 272. <https://doi.org/10.1037/a0028015>

Yazar Notu

Bu makale, ilk yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiş olup makaleye yeni analiz ve yorumlar eklenmiştir.

Psychological Well-being in Adolescents with Lower SES: The Roles of System Justifying Beliefs, Anger, and Admiration

Summary

Previous studies have demonstrated that lower socio-economic status (SES) was associated with worse psychological well-being (Pollard & Lee, 2003). At the same time, most of these studies focused on well-being of adults with lower SES (e.g., Ross, 2000), and little is known about well-being of adolescents coming from lower SES families. Even research focusing on the psychological well-being of adolescents has primarily examined the role of characteristics of parents and family structure (e.g., Harris & Marmer, 1996), and less the role of beliefs about economic inequality and emotions. However, since poverty occurs in a context of social relations embedded in power inequalities in society (Lemieux & Pratto, 2003), it is also important to investigate whether psychological well-being of adolescents with lower SES is associated with how they perceive economic inequality and what emotions they feel associated with the affluent peers. In the current study, we focused on the well-being of the adolescents coming from lower SES families, with a particular emphasis on the roles of emotions and system justification, which taps individuals' tendency to legitimize the existing social, political, and economic arrangements (Jost, 2020).

People's system justification tendencies shape their emotional experiences. System justification has a palliative function (Jost & Hunyady, 2003). Endorsement of system justifying beliefs increases subjective well-being, positive affect and reduces negative emotions, moral outrage, anger, and frustration (Goudarzi, Pliskin, Jost, & Knowles, 2020; Napier, Bettinsoli, & Suppes, 2020; Rankin, Jost, & Wakslak, 2009; Vargas-Salfate, Paez, Khan, Liu, & Gil de Zúñiga, 2018; Wakslak et al., 2007).

Regarding emotions, we narrowed our attention to anger and admiration, which are particularly relevant emotions in the current study context. Both anger and admiration are frequently experienced emotions among adolescents (Stapley & Haviland, 1989; Yeager, 2017). These two emotions are more likely to be experienced in the contexts where status hierarchies exist (Keltner & Haidt, 2003; Schieman, 2003). Moreover, both emotions have implications for social change (vs. social stability) (Jost et al., 2012; Onu et al., 2015). In particular, although anger experienced by disadvantaged groups can facilitate social change (Jost et al., 2012), admiration experienced by low disadvantaged groups can bolster social stability (Sweetman et al., 2013).

In the current study, we argued that anger and admiration associated with wealthy peers would mediate the association between economic system justification and well-being

among low SES adolescents. Specifically, we expected that individuals high in system justification would be less likely to experience anger and more likely to experience admiration regarding wealthy peers. We argued that these emotions, in turn, would be associated with lower well-being. We tested our hypotheses in sample of 182 high school students from Turkey. To measure SES, we used family income and subjective SES. In one correlational study, high school students filled out the 5-point Likert type questionnaires in classroom settings. We measured economic system justification, emotions, and well-being.

Psychological well-being was measured via Diener et al.'s (2009) 8-item Psychological Well-being Scale. Economic system justification was assessed via 14 items. Of these items, 8 items were drawn from Economic System Justification Scale (Jost & Thompson, 2000), and 6 items were written by the researchers of the current study (e.g., "In general, I think the income differences in our society are fair"). We measured anger regarding wealthy peers with 32 items written by the researchers of the current study. Participants were asked to think of their peers who have better economic conditions and indicate to what extent they feel anger (e.g., "When I think of my peers whose financial situation is better than me, I feel anger because they spend money easily than mine."). Although the same 32-items were used to measure admiration, we changed the word anger with the word admiration in the admiration scale (e.g., "When I think of my peers, whose financial situation is better than mine, I feel admiration because they spend money easily than me."). Both anger and admiration scales have the following six subscales: material consumption opportunities, family factors, future opportunities and power, perceptions about competence and physical attractiveness, interpersonal relationships, and education opportunities. Both total and subscale scores of emotion scales were used to test the study hypotheses.

Results demonstrated that well-being was negatively related to anger total score and admiration total score, as expected. In terms of the anger subscale, only material consumption opportunities, perceptions about competence and physical attractiveness, and interpersonal relationships were significantly related to well-being. Besides, in line with our expectations, the total anger score mediated the link between economic system justification and well-being. Among anger subscales, only material consumption opportunities mediated the link between system justification and well-being. However, contrary to our expectations, economic system justification was not significantly related to neither the total admiration score nor the admiration subscales. Overall, results indicated the importance of considering the role of system justification and emotions about wealthy peers in understanding well-being in adolescents with lower SES.

EKLER**Ek 1. EKONOMİK SİSTEMİ MEŞRULAŞTIRMA ÖLÇEĞİ**

Aşağıda çeşitli ifadeler yer almaktadır. Lütfen her bir ifadeyi dikkatle okuyunuz. Lütfen her madde için size en uygun olan puanı maddelerin yanına (x) koyarak işaretleyiniz.

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılıyorum biraz katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1. Toplumdaki zenginlik farklarından doğa kanunları sorumludur.	1	2	3	4	5
2. Ekonomik sistemin adil olmadığını düşünmek için birçok neden vardır.	1	2	3	4	5
3. Toplumda sosyal farklılıkların olması doğaldır. Doğada da durum böyle işler.	1	2	3	4	5
4. Ekonomik pozisyonlar insanların başarılarının adil yansımalarıdır.	1	2	3	4	5
5. Eğer insanlar eşitliği sağlamak için ekonomik sistemi değiştirmek isteselerdi bunu yapabilirlerdi.	1	2	3	4	5
6. Kaynakların (örn., para, iş vb.) eşit dağılımı doğaya aykırıdır.	1	2	3	4	5
7. Aşırı zenginliği ve aşırı yoksulluğu aynı anda üreten bir ekonomik sisteme sahip olmak adil değildir.	1	2	3	4	5
8. Gelirleri daha eşit dağıtmaya çalışmanın anlamı yoktur.	1	2	3	4	5
9. Toplumumuzdaki ekonomik düzen adildir.	1	2	3	4	5
10. Kişinin ekonomik durumu onun başarısının adil bir sonucudur.	1	2	3	4	5
11. Genel olarak, toplumumuzdaki gelir farklılıklarının adil olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
12. Genel olarak, toplumumuzda herkes zenginlik ve refahta eşit fırsata sahiptir.	1	2	3	4	5
13. Bazı insanların yoksulluk içinde yaşarken diğerlerinin zenginlik içinde yaşamalarının adil olmadığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
14. Yeterli çaba sarf ederlerse, yoksul insanlar zengin olabilirler.	1	2	3	4	5

Not: Bu ölçekte 1-8 arası maddeler ölçeğin orijinal maddeleri olup 9-14 arası maddeler bu makalenin yazarları tarafından yazılmıştır.

Ek 2. ÖFKE VE ÖFKENİN ALT BOYUTLARI ÖLÇEĞİ

Bireyler çeşitli duygular hissedebilirler. Bu duygulardan biri de öfkedir. Şu anda **maddi durumu sizden iyi olan yaşitlarınızı** düşünmeniz istenmektedir. **Maddi durumu sizden iyi olan yaşitlarınızı düşündüğünüzde** ne kadar öfke hissettiğinizi lütfen belirtiniz. Lütfen her madde için size en uygun olan puanı maddelerin yanına (x) koyarak işaretleyiniz.

MADDİ DURUMU BENDEN İYİ OLAN YAŞITLARIM

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılıyorum biraz katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
<u>Maddi Tüketim İmkânları</u>					
1. Maddi imkânları ve fırsatları daha iyi olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
2. Daha güzel giyindikleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
3. Evleri daha güzel/konforlu olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
4. Ev(leri) / araba(ları) / yazlık(ları) olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
5. Daha şık / güzel kafe, restoranlara gidebildikleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
6. İyi semtlerde oturdukları için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
7. Rahat para harcadıkları için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
8. Beğendikleri şeyleri alabildikleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
9. Hobileri ile ilgili özel ders alabildikleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
10. Hayatları kolay olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
11. Yokluk bilmedikleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
<u>Ailesel Etkenler</u>					
1. Daha iyi anne-babaları olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
2. Anne ve babaları onlara her konuda destek olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5

3. Anne, babası ve kardeşleri daha güzel/yakışıklı olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
4. Anne-babalarının mesleği daha iyi olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
5. Anneleri ve babaları onlarla daha çok ilgilendikleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
6. Ailelerinin imkânları ve fırsatları daha iyi olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
<u>Geleceğe Yönelik İmkânlar ve Güç</u>					
1. Daha iyi mesleki imkânlarla sahip oldukları için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
2. Gelecekleri parlak olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
3. İleride liderlik ve yöneticilik pozisyonlarına daha kolay gelebilecekleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
4. Daha kolay bir yerlere geldikleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
5. Lafı dinlendikleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
6. Günlük hayatta daha fazla güce ve prestije sahip oldukları için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
<u>Yetkinlik ve Fiziksel Çekicilik</u>					
1. Daha zeki oldukları için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
2. Derslerinde daha başarılı oldukları için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
3. Daha güzel / yakışıklı oldukları için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
<u>Kişilerarası İlişkiler</u>					
1. Karşı cins onlardan daha çok hoşlandığı için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
2. Herkes tarafından sevildikleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
3. Daha çok arkadaşları olduğu için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
4. Öğretmenler onları daha çok sevdiği için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
<u>Eğitim Fırsatları</u>					
1. Daha iyi okullara gittikleri için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5

2. Daha çok eğitim fırsatlarına sahip oldukları için bende öfke uyandırır.	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

Ek 3. HAYRANLIK VE HAYRANLIĞIN ALT BOYUTLARI ÖLÇEĞİ

Bireyler çeşitli duygular hissedebilirler. Bu duygulardan biri de hayranlıktır. Şu anda **maddi durumu sizden iyi olan yaşitlarınızı** düşünmeniz istenmektedir. **Maddi durumu sizden iyi olan yaşitlarınızı düşündüğünüzde** ne kadar hayranlık hissettiğinizi lütfen belirtiniz. Lütfen her madde için size en uygun olan puanı maddelerin yanına (x) koyarak işaretleyiniz

MADDİ DURUMU BENDEN İYİ OLAN YAŞITLARIM

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılmıyorum biraz katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
<u>Maddi Tüketim İmkânları</u>					
1. Maddi imkânları ve fırsatları daha iyi olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
2. Daha güzel giyindikleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
3. Evleri daha güzel/konforlu olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
4. Ev(leri) / araba(ları) / yazlık(ları) olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
5. Daha şık / güzel kafe, restoranlara gidebildikleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
6. İyi semtlerde oturdukları için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
7. Rahat para harcadıkları için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
8. Beğendikleri şeyleri alabildikleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
9. Hobileri ile ilgili özel ders alabildikleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
10. Hayatları kolay olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
11. Yokluk bilmedikleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
<u>Ailesel Etkenler</u>					
1. Daha iyi anne-babaları olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
2. Anne ve babaları onlara her konuda destek olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5

3. Anne, babası ve kardeşleri daha güzel/yakışıklı olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
4. Anne-babalarının mesleği daha iyi olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
5. Anneleri ve babaları onlarla daha çok ilgilendikleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
6. Ailelerinin imkânları ve fırsatları daha iyi olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
<u>Geleceğe Yönelik İmkânlar ve Güç</u>					
1. Daha iyi mesleki imkânlarla sahip oldukları için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
2. Gelecekleri parlak olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
3. İleride liderlik ve yöneticilik pozisyonlarına daha kolay gelebilecekleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
4. Daha kolay bir yerlere geldikleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
5. Lafı dinlendikleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
6. Günlük hayatta daha fazla güce ve prestije sahip oldukları için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
<u>Yetkinlik ve Fiziksel Çekicilik</u>					
1. Daha zeki oldukları için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
2. Derslerinde daha başarılı oldukları için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
3. Daha güzel / yakışıklı oldukları için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
<u>Kişilerarası İlişkiler</u>					
1. Karşı cins onlardan daha çok hoşlandığı için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
2. Herkes tarafından sevildikleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
3. Daha çok arkadaşları olduğu için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
4. Öğretmenler onları daha çok sevdiği için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
<u>Eğitim Fırsatları</u>					
1. Daha iyi okullara gittikleri için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5

2. Daha çok eğitim fırsatlarına sahip oldukları için bende hayranlık uyandırır.	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

Araştırma Makalesi

Traffic Accidents in Contemporary Turkish Films A Qualitative StudyGizem FINDIK^{1*}, Bilgesu KAÇAN², Duygu CANTEKİN³¹ Middle East Technical University, Department of Psychology, Ankara, Turkey² Necmettin Erbakan University, Department of Psychology, Konya, Turkey³ Nişantaşı University, Department of Psychology, İstanbul, Turkey**Makale Bilgisi****Anahtar kelimeler:**

a qualitative study,
traffic accidents,
posttraumatic
stress,
posttraumatic
growth,
movies

Abstract

Traffic accidents can be traumatic events. These traumatic events end up with different psychological reactions such as post-traumatic stress and post-traumatic growth. Media channels' framing can create social reality about trauma. Thus, examining media channels' framing of traumatic events gains importance. In the current study, examining the framing and content of contemporary Turkish movies, which includes traffic accidents, was aimed. Primary materials of this study were three Turkish movies, namely "Yol Ayrımı", "Müslüm", and "Bi Küçük Eylül Meselesi". Thematic Analysis (TA) revealed three themes: namely, "Physical changes", "Psychological changes", and "Interaction with the environment". These three themes had two, five, and three subthemes, respectively. "Physical changes" theme included physiological impacts of the accidents on the characters. "Psychological changes" theme reflected the psychological differences in the characters during pre and post-accident. Finally, the "Interaction with the environment" theme revealed how the characters' relations with the environment changed after having a traffic accident. When the interaction of subthemes was examined, it was found that the subthemes of Psychological changes occur together frequently. This can be interpreted as psychological processes being closely connected with each other. When the three movies were compared, it can be said that Müslüm and Bi Küçük Eylül Meselesi generally reflect negative or post-traumatic stress effects of the accident; and Yol Ayrımı generally reflects positive or post-traumatic growth sides of the accident. As a result, while movies reflect reality in some aspects, they cannot cover the parts of the reality in some aspects. The findings were evaluated in the light of the literature.

Öz**Keywords:**

nitel çalışma,
trafik kazaları,
travma sonrası
stres,
travma sonrası
büyüme,
filmler

Trafik kazaları, travmatik sonuçları olabilecek olaylardır. Sonuç üzerinde etki edebilecek etmenlerin sayısı fazla olsa da bu olay, travma-sonrası stres ve travma-sonrası büyüme şeklinde iki farklı psikolojik tepki ile sonuçlanmaktadır. Medya kanallarının olayları çerçeveleyişi, travmaya ilişkin bir sosyal gerçeklik oluşturabilmektedir. Bu nedenle, medya kanallarının travmatik olayları çerçeveleyişini incelemek önem kazanmaktadır. Mevcut çalışmada, trafik kazası içeren modern dönem Türk filmlerinin çerçevesini ve içeriğini incelemek amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın temel materyallerini, "Yol Ayrımı", "Bi Küçük Eylül Meselesi" ve "Müslüm" isimli üç Türk filmi oluşturmaktadır. Tematik Analiz süreci sonucunda üç temaya ulaşılmıştır: "Fiziksel değişimler", "Psikolojik değişimler" ve "Çevreyle etkileşim". Bu temaların sırasıyla iki, beş ve üç alt teması bulunmaktadır. "Fiziksel değişimler" teması kazaların karakterler üzerindeki fizyolojik etkilerini içermektedir. "Psikolojik değişimler" teması karakterlerin kaza öncesi ve sonrasındaki psikolojik değişimlerini yansıtmaktadır. Son olarak, "Çevreyle etkileşim" teması trafik kazası geçirdikten sonra karakterlerin çevreleriyle ilişkilerinin nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır. Temaların birbiriyle ilişkisi incelendiğinde, "Psikolojik değişimler" temasının alt temalarının sıklıkla birlikte görüldüğü bulunmuştur. Bu bulgu, psikolojik süreçlerin birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Üç film karşılaştırıldığında, Müslüm ve Bi Küçük Eylül Meselesi'nin çoğunlukla trafik kazalarının olumsuz ya da travma-sonrası stres öğelerini, Yol Ayrımı'nın ise çoğunlukla kazaların olumlu ya da travma-sonrası büyüme öğelerini barındırdığı söylenebilir. Sonuç olarak incelenen filmlerin bazı yönleriyle gerçekliği yansıttığı bazı yönleriyle ise yansıtamadığı gözlemlenmiştir. Bulgular literatür ışığında değerlendirilmiştir.

*Sorumlu Yazar, Middle East Technical University, Department of Psychology, Ankara, Turkey

e-mail: gizem@metu.edu.tr

DOI: 10.31682/ayna.784436

Gönderim Tarihi (Received): 24.08.2020; Kabul Tarihi (Accepted): 15.05.2021

ISSN: 2148-4376

Introduction

According to the definition of the American Psychological Association (APA, n.d.), trauma is an emotional response to awful situations such as natural disasters, rape, or accidents. Traffic accidents can be one of the traumatic situations. Every traffic accident may not end up with trauma. Both subjective evaluations of the survivor and event-related characteristics that have the power to shape subjective evaluation of the survivor can influence the result of the event (Weinberg & Gil, 2016). Even if factors that have an impact on the result are several, evaluating the event as traumatic can end up with different psychological reactions such as post-traumatic stress and post-traumatic growth.

According to the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5; APA, 2013), Acute Stress Disorder (ASD) and Posttraumatic Stress Disorder (PTSD) are categorized under Trauma- and Stressor-Related Disorders (see DSM-5, p-271; APA 2013). These disorders include intrusion symptoms, avoidance symptoms, arousal and reactivity symptoms, negative cognition and mood-related symptoms, and dissociative symptoms. The main difference between these disorders is the duration of the disturbance. While ASD includes acute reactions of the individual 3 days to 1 month after the traumatic event, to take a PTSD diagnosis more than one-month symptom duration is needed (APA, 2013). A review, which includes 35 studies and investigates causes of PTSD for experiencing traffic accidents found that prevalence rates differ across studies, ranging from 6% to 45% (Heron-Delaney, Kenardy, Charlton, & Matsuoka, 2013). The predictors which were found from 68 studies are antecedent trauma, prior psychological well-being, family psychological structure, subjective evaluation about the threat to life, emotional reactions and dissociation during the traumatic event, and social support aftermath of the event (Ozer, Best, Lipsey, & Weiss, 2003). Besides ASD and PTSD, some positive changes may also occur.

These positive changes are named differently by researchers. Tedeschi and Calhoun (1999, 2001) defined the concept as posttraumatic growth (PTG) "positive psychological change experienced as a result of the struggle with highly challenging life circumstances" (as cited in Tedeschi & Calhoun, 2004, p. 1). To experience posttraumatic growth, traumatic experience and struggle with this experience are needed. The severity of the event, personality, coping with emotions, social support, and cognitively processing the event are predictors of experiencing PTG (Calhoun & Tedeschi, 1998). After this process, growth can occur in different domains which are personal strength, relationships with others, appreciation of life, spirituality, and new possibilities (Tedeschi & Calhoun, 1996). Traffic accidents as one of the

traumatic events can also end up with PTG (e.g., Kaçan, 2017; Merecz, Waszkowska, & Wezyk, 2012; Sehgal & Kaur Sethi, 2016).

Media channels have the power to influence social understanding about trauma-related topics (Kalayjian & Abdolian, 2010) and they can emphasize one point of view about trauma rather than another (Finnegan, 2006). Media channels' framing which means "selecting and highlighting some facets of events or issues and making connections among them so as to promote a particular interpretation, evaluation and/or solution" (Entman, 2003, p. 417) can create social reality about trauma. In a similar vein, movies can frame traffic-related traumas by selecting and highlighting specific aspects of the traffic accidents, and they can influence the social understanding of traffic-related trauma. Moreover, trauma survivors and close ones of survivors are both created and influenced by media (Kalayjian & Abdolian, 2010). Studies in Turkey also confirm this finding; movies shape the point of view and mood of the Turkish cinema audience (Göker, 2018). Thus, examining media channels' framing of traumatic events gains importance. Even if research about traffic safety media campaigns focused on the traffic accidents and trauma-related emotional content (e.g. Hoekstra, & Wegman, 2011), to the best of our knowledge there is not a study that focused on traffic accident trauma in Turkish movies. Studies that focus on movies about other traumatic events reported that trauma-related movies reduce the loneliness feeling of survivors and survivors' families, and increase public awareness (Kalayjian & Abdolian, 2010). On the other hand, media generally use trauma to gain audience via sensationalizing and highlighting violence (Kalayjian & Abdolian, 2010); thus, trauma cinema may not always reflect reality (Walker, 2001).

In the current study, examining the framing and content of contemporary Turkish movies which include traffic accidents was aimed. Traumatic components of movies were investigated.

Method

The primary materials of this study were three Turkish movies. The selection of these three movies was based on a systematic search on one of the largest online movie database, which is IMDb (Internet Movie Database; <https://www.imdb.com/>). An advanced title search was conducted on April 1, 2020, on IMDb using the "accident" keyword for a plot summary with additional criteria regarding title type (i.e. feature movie and TV movie were included), release date (i.e. 2000 to 2019), country (i.e. Turkey was chosen), and language (i.e. Turkish was chosen). This initial search yielded 34 results. The 34 movies were subjected to a second search based on genre. In this step, movies having horror, thriller, comedy, and animation as a genre were excluded from analysis, since they were not thought to reflect the changes pre-

and post-accident accurately (18 movies were excluded). Storylines of the remaining 16 entries were read and trailers were watched (if necessary). After eliminating movies with other accident types (e.g. naval), movies in which the accident does not have a significant role in the storyline, and movies that do not focus on the experiences of the character who had the accident, two movies remained. The search was repeated once again with the same criteria except for the plot keyword. This additional search had "crash" as the plot keyword and provided one more potential movie. The selection process yielded a total of three movies, namely "Yol Ayrımı" (Avcı & Turgul, 2017), "Müslüm" (Uslu, Yıldırım, Kettle & Ulkay, 2018), and "Bi Küçük Eylül Meselesi" (Çatay & Deren, 2014). In these movies, Mazhar, Müslüm, and Eylül, respectively, were the characters that had traffic accidents.

Once the movies were selected, the analysis process started, which was conducted via MAXQDA 2018 Software. At this stage, the authors watched the movies multiple times and independently. This allowed researchers to familiarize themselves with the data and preventing them from influencing each other in generating initial coding. The researchers watched a movie, took notes individually, combined their notes, generated codes jointly, and moved on to the next movie. For each movie, a code could include a verbal or a facial expression from a character or any type of change related to the accident. To specify, affective, cognitive, and behavioral reactions that refer to the traffic accident were coded. For codes including affective reactions, attention was paid to tone changes, emotional expressions such as crying and yelling, and so on. For codes including cognitive reactions, attention was paid to thought-related monologues, dialogues, and so on. Finally, for codes including behavioral reactions, attention was paid to changes between various behaviors of characters in pre- and post-accident. As a result, although some of the encodings in this study included verbal expressions, some of them were made by examining the gestures and behaviors of the characters. Therefore, verbal transcripts corresponding to each code could not be provided. After the initial coding of all three movies was finished, the researchers reflected on the content and the naming of themes.

Thematic Analysis (TA) was chosen as the analytical method. TA is a flexible analysis technique that involves revealing repeated patterns within qualitative data (Braun & Clarke, 2006). This study uses TA in an inductive or bottom-up manner and seeks to explore meanings across the whole dataset. In doing so, the researchers aim to have a general view of how the changes related to traffic accidents are portrayed in contemporary Turkish movies. In the realist approach of thematic analysis, a unidirectional relationship is assumed between meaning, experience, and language. Thus, individual motivations, experiences, and meaning can be explained in a straightforward way (Groenland, & Dana, 2020). In this study,

motivations, experiences, and meaning of the event for the individual who experienced a traffic accident is the main point. Also, thematic analysis can be conducted at a semantic (i.e., focus is on the surface meaning of data), latent (i.e. focus is on the underlying meaning), or a combined level (Boyatzis, 1998 as cited in Braun, Clarke, & Terry, 2014). Traumas may lead to reactions that can be experienced both consciously and unconsciously. Therefore, a realist analytical approach was adopted, and a semantic-level analysis was conducted to discover how the accident experiences were framed in movies.

Results

Table 1.

The Final List of the Themes and the Subthemes

The themes and the subthemes
<u>Physical Changes</u>
Acute physical effects
Long-term physical effects
<u>Psychological Changes</u>
Emotional reactions
Coping
Attitude change
Recollection of memories
Self-discovery
<u>Interaction with the environment</u>
Physical environment
Social environment
Perception of others

The analysis process revealed three themes; namely, "Physical changes", "Psychological changes", and "Interaction with the environment". "Physical changes" theme was comprised of physiological impacts of the accidents on the characters. This theme had two subthemes: "Acute physical effects" and "Long-term physical effects". "Psychological changes" theme reflected the psychological differences in the characters pre- and post-accident. This theme had 5 subthemes called "Emotional reactions", "Coping", "Attitude change", "Recollection of

memories", and "Self-discovery". Finally, the "Interaction with the environment" theme revealed how the characters' relations with the environment changed after having a traffic accident. This theme had 3 subthemes named "Physical environment", "Social environment", and "Perception of others". A complete list of the themes and the subthemes is provided in Table 1.

Physical Changes

In all three movies, traffic accidents resulted in characters sustaining different types of physical injuries. In some cases, the injuries had short-term effects and were treated throughout the course of the movie. In other cases, accident-related injuries left the characters with life-long consequences. These short-term and long-term physical traumas were grouped under two subthemes called Acute physical effects and Long-term physical effects, respectively.

Acute physical effects. Traffic accidents may have different consequences such as property damage, injury, or death. In all three movies, characters sustained physical injuries and were hospitalized. For instance, in *Yol Ayrımı*, the doctor informs Mazhar about his injuries as follows:

You have been hit by a car, immediately brought to the hospital. You have been admitted to the intensive care unit and received first aid there. Your heart had stopped for a while after the accident, but the paramedic team responding to the call restarted the heart. ... There are contusions on the bones, also there is laceration on the shoulder cap, but you will be able to get back up after a short period of rehabilitation.

Also, he can be seen having difficulty in walking after being discharged from the hospital. Eylül from *Bi Küçük Eylül Meselesi* can also be seen using a wheelchair and expresses her physical condition after the accident as: "My heart gave up beating when they brought me to the hospital. Then... I could not come around for a week. They transferred me to a private clinic. Next two days, completely consciously, I did weird stuff."

Another example of short-term physical trauma from *Bi Küçük Eylül Meselesi* is Eylül's memory loss. As she speaks to her doctor, they realize that Eylül cannot remember her last month. Later in the movie, she also sees hallucinations; however, it is difficult to distinguish whether the hallucinations stem merely from the accident or the emotional burden of learning the death of Tekin seconds before the accident.

Long-term physical effects. Depending on the severity of it, accidents can also leave individuals with disabilities. This was the case of Müslüm. Müslüm's doctor explained the lifelong consequences of the traffic accident to him as follows:

We placed a plate in your skull. From now on, you must protect that area very well. You are going to have headaches often. Unfortunately, your left ear lost hearing. You will not sing anymore. But you are alive, be grateful for that.

In later scenes, Müslüm can be seen as having headaches and throwing tantrums. He expresses his individual experience of the long-term physical traumas as follows:

I do not remember much. They took me to the morgue thinking I was dead. Then they realized I was alive. ... –shows his scar- There is a plate, it holds everything together. Neither nose, neither anything... Everything smells like a (methylated) spirit. There are headaches. – shows his ear- This is gone; it does not hear. My life is all about hearing. What can you do?

Psychological Changes

In addition to the physical effects, there were also some psychological effects in the movies attributable to traffic accidents. As mentioned in the Introduction section, traffic accidents can result in post-traumatic stress or growth reactions. Relatedly, both negative and positive psychological outcomes were portrayed in the movies. Psychological changes attributable to the accidents were grouped around five subthemes named as Emotional reactions, Coping, Attitude change, Recollection of memories, and Self-discovery.

Emotional reactions. The movie characters were portrayed as showing a variety of emotional reactions to the accident-related events. Anger was one of the most prominent emotions among these. In Müslüm, Müslüm behaviorally expressed his anger caused by the long-term disability he sustained due to the accident by throwing his pills away, messing up his records and house, and punching the records on the table. In *Bi Küçük Eylül Meselesi*, Eylül expresses her anger and frustration after realizing she had memory loss as shouting at her doctor:

Do not I remember the rest? I do not remember the rest. I do not remember my last month. I... -to her doctor telling her to stay calm- How am I supposed to stay calm? How many times have you died! How would you know? Then what happened? When did we return from the island?

Mazhar from *Yol Ayrımı* displays a transformation of emotional reactions after the accident, not only towards accident-related outcomes but also towards all life events. He is portrayed as an emotionally calloused, rigid person before the accident. The viewer can see him smile, laugh, or get anxious only after the accident. Mazhar compares his emotional experiences before and after the accident as:

All my perceptual channels were opened after the accident. I cried for a wounded dog, I want to ride a bicycle, I want to fall in love. I never knew what love is, I never felt anything for anyone. Until the accident, I would not get angry, desire, laugh... Now I enjoy the rain washing my skin, I like Altan's poems, the way Emine makes eggs...

Coping. In the movies, characters display several coping strategies regarding accident-related events. Eylül seems to use humor to repress her experiences in the hospitalization process by saying: "I stayed in the hospital for another week, I bawled out 1 nurse, stole the hearts of 2 doctors, and hunted 3 birds. Then I signed some stuff and took my life back from where I left."

The dominant coping strategy of Mazhar is compensation. He follows Emine, one of the employees he fired, to her home. Also, he decides to make a radical change in the management of his company to provide better conditions for all employees. He announces these changes by saying:

I will make a radical change. ... I will distribute my 60% share to the employees of the company equally. In other words, employees will be the shareholders at the same time. Also, I will transfer my personal assets to a foundation to be established. The foundation will be one that benefits blue-collar and white-collar employees only.

Attitude change. In the movies, the characters seemed to change their attitudes on different subjects. These attitude changes were also visible at the behavioral level. For instance, when Berrak, Eylül's friend, asks for a drink from Eylül several days after being discharged from the hospital, she agrees to bring Berrak a drink. Berrak gets very surprised at this because she does not expect Eylül to do something for her. This attitude and behavior change was then reversed back sometime later when Eylül asks for a coffee from Berrak. Berrak brings the coffee, but Eylül rejects it since it lacks sugar. Berrak highlights this reversal by saying: "Welcome back Eylül!"

A rather permanent attitude and behavior change was observed in *Yol Ayrımı*: Mazhar, once putting work and formality before everything, starts to prioritize relationships and comfort after the accident. His attitude change regarding work-life balance is reflected in his casual clothing, interest in other people, and socializing. Mazhar expresses his thoughts about

this change as follows: "I do not know if this accident made me ill or provided me to see the truth. Perhaps I was ill before... We may call this understanding how empty things are when faced with death."

Recollection of memories. In the movies, traffic accidents were followed by an apparent increase in remembering past memories. In most cases, this reconnection with the past seemed to serve a positive function. For instance, when his belongings were given to Müslüm at the hospital, he reaches out to the book his brother gave him and hold it tight. Similarly, after being released from the hospital, he gets home and sees the picture of his mentor. He remembers his mentor's advice about his voice not disappearing ever, opens his bandages, sees the scar where the plate was placed, cries, and starts singing again. In Müslüm's case, past memories seemed to provide social support in hard times. Also, his mentor's advice helped Müslüm cope with difficulties and guided him in the recovery phase. Müslüm expresses this as:

My mentor would say: 'Listen to yourself. –shows his heart- Listen to the sound of this. He must have known what I am going to go through. So, I said, okay, it is enough to hear myself from now on.

Another example of memory recollection is from *Yol Ayrımı*. Whereas Mazhar avoids having a picture of him taken before the accident (based on his daughter's account), he agrees to it after the hospital in his bed. It becomes important to him to collect moments. Also, he starts to approach to a symbol from his childhood, a bicycle. Although his specific memory with the bicycle was a negative one (i.e. his father being mad at little Mazhar and breaking his bicycle), what bicycle represents for Mazhar is positive (e.g. fun, freedom). Therefore, looking at, touching, and finally riding a bicycle becomes a tool in approaching these positive feelings.

This change can be inferred from Mazhar's following two statements, the first before the accident, the latter after the accident: "These bicycles are wandering around again. ... I do not want bicycles." And "But a bicycle is something else for me. My mother knows this best."

Self-discovery. Facing a life-threatening traumatic event, characters having a traffic accident entered a phase of exploring and rediscovering their selves. They confronted who they were before and who they are after the accident. In both Müslüm and *Yol Ayrımı*, Müslüm and Mazhar, respectively, are shown examining their reflection in the mirror. In both cases, these confrontations were resolved successfully. Müslüm, while looking at his reflection, remembers the words his mentor, that Müslüm's voice will never disappear. Then, he finds his inner strength, opens his bandages, looks at his scar, cries, and starts to sing again. Mazhar describes this resolution as:

Perhaps mine was a too fast and burning kind of an awakening. But I woke up. I saw the life we lived and what we sacrificed. I saw our bodies wearing out for pointless things. My body could not carry this burden.

Interaction with the environment

Analysis of the movies revealed that the traffic accident not only associated with individual physical and psychological changes, but also a change in the way the individual interacts with his/her environment. Individuals are usually not isolated from their environment. Therefore, any impact on the individual may have an impact on the environment. Changes in the interaction with the environment are grouped around three subthemes namely Physical environment, Social environment, and Perception of others.

Physical environment. Upon having a traffic accident, Mazhar from *Yol Ayrımı* developed a greater awareness and appreciation of his physical environment. He replaced his private car with public transportation and he spent more time in nature. Mazhar expresses his increased connection with his physical environment as: "I just realized that the reflection of light becomes different in these months."

Social environment. Similar to that of the physical environment, greater awareness and appreciation of the social environment is also observed in movies. A common element in *Yol Ayrımı* and *Müslüm* was the first question of Mazhar and Müslüm when they wake up in the hospital after the accident. They both ask what happened to the other people who were involved in the accidents, respectively:

"What happened to the person who hit me?"

"-Doctor: You had a traffic accident, can you remember?"

-Müslüm: The driver... The driver...

-Doctor: Sorry, we lost him."

Mazhar especially shows increased connection with his social environment afterward. He visits and starts to live with his old friend, Altan. He befriends a dog, Mahçup, after the accident. Mazhar expresses his care about Mahçup as follows: "Mahçup is commended to you, take care of him."

Perception of others. As the characters' relations with their environment changed, the way they were perceived by their environments also evolved. As described in the Attitude change subtheme, Eylül's behavior towards Berrak and Berrak's reactions serve as an example

of how the perception of others changes in response to the change in the characters. Due to the difference in Eylül's behaviors pre- and post-accident, Berrak says that: "You are not okay. After the accident... You did not fully recover after the accident."

Similarly, in *Yol Ayrımı*, as Mazhar's relations with his environment become stronger, perceptions of the people around him start to change as well. Mazhar's friend, Altan, expresses this change by saying: "Your inner conscience has activated in your new life. ... After the accident."

Relationships between the Themes

Relationships between the subthemes were investigated using the MAXQDA Plus 2018 software. A code map was generated using all subthemes based on the intersection of codes in a segment. See Figure 1 for the generated code map.

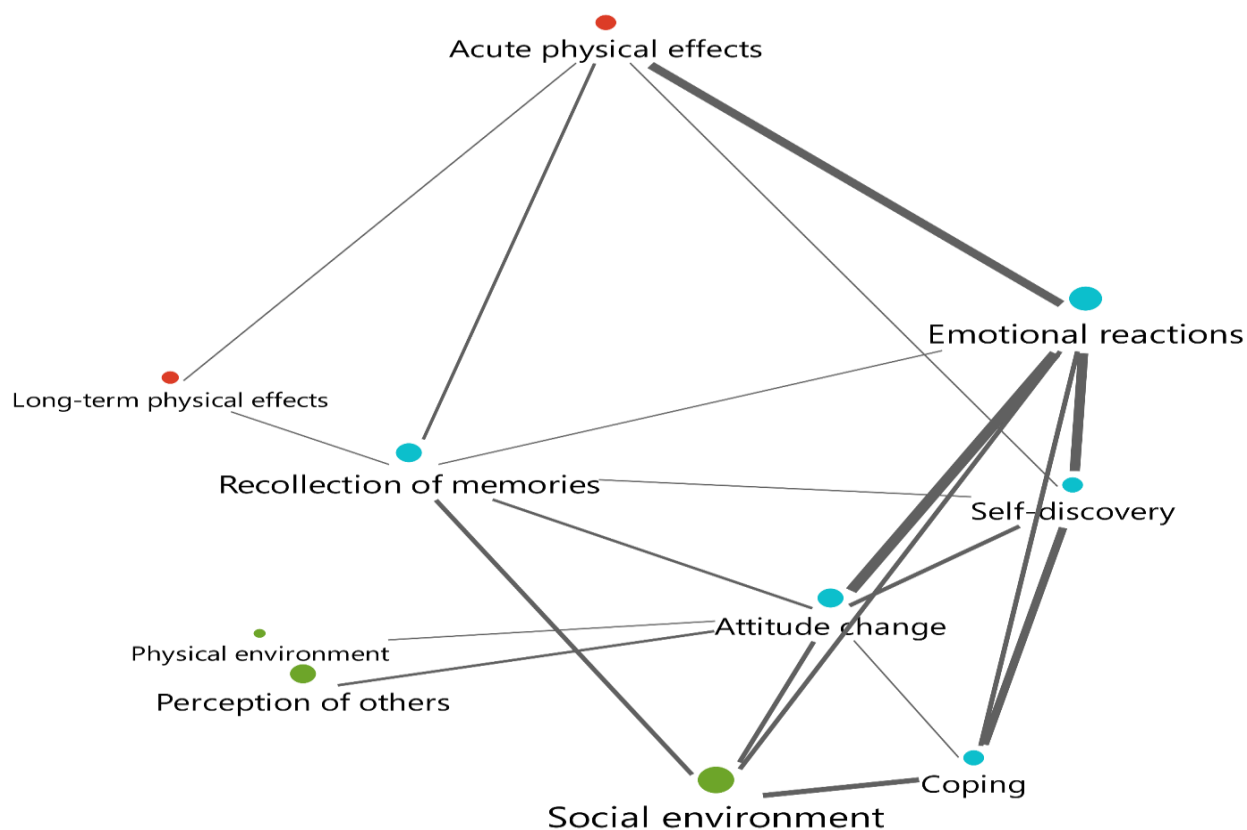

Figure 1. Code map showing the relations between the subthemes.

Figure 1 displays the relations between the codes for all three movies. The sizes of the circles reflect the number of codes for a given subtheme. A thicker line between 2 subthemes indicates increased co-occurrence of codes in a given segment. Also, the closer two subthemes

are placed, the more similar they are used in the data. The figure shows that the highest amount of codes was in the Psychological changes theme. This means that psychological aspects were emphasized more in movies. In general, the subthemes of Psychological changes occur together frequently. This can be interpreted as psychological processes being tightly connected with each other. The highest co-occurrence was observed for Emotional reactions and Attitude change. Interestingly, Emotional reactions were also highly overlapping with Acute physical effects. Finally, the Social environment was an overlapping subtheme with most of the Psychological change subthemes.

Discussion

The current study aimed to examine the framing and content of contemporary Turkish movies which include traffic accidents. In order to reach this aim, three movies were analyzed with Thematic Analysis (TA). The characters of interest in these three movies were Mazhar in *Yol Ayrımı*, Müslüm in *Müslüm*, and Eylül in *Bi Küçük Eylül Meselesi*. The analysis process revealed three main themes; namely, "Physical changes", "Psychological changes", and "Interaction with the environment".

In the literature, physical changes that are caused by a traffic accident were presented. The health-related quality of life of the survivor significantly reduced even 3 months after the traffic accident (Aitken et al., 2007). One qualitative study also stated that traffic accident survivors experience problems related to performing professional duties and physical health limitations (Sabet et al., 2016). In the same direction with the current findings, common physical consequences of the traffic accident are fractures, traumatic brain injury involving posttraumatic amnesia, and chronic pain (Iezzi, & Duckworth, 2018). These elements were reflected in the "Physical changes" theme and represented in the three movies with respect to both their acute and long-term consequences. In terms of acute effects, hospitalization and physical recovery processes of Mazhar, Müslüm, and Eylül were clearly visible in the movies. Long-term effects were also emphasized in Müslüm through permanent elements such as scars and permanent disabilities. According to Mayou and Bryant (2003), in the early months of the accident physical impacts of the accident get important, but psychological impacts last a long time. These impacts were reflected in the "Psychological changes" theme. As in the Physical changes theme, elements in the psychological changes theme point that some psychological changes occur immediately after the accident whereas others occur after a while. Generally, PTSD, major depressive disorder, and somatic symptom disorder can be observed in the aftermath of traffic accidents (Iezzi, & Duckworth, 2018). Regardless of the physical injury severity, psychological problems were noticed in the literature; psychological distress, elevated

anxiety, and depressive mood experienced by survivors (Heron-Delaney, Kenardy, Charlton, & Matsuoka, 2013 as cited in Guest, Tran, Gopinath, Cameron, & Craig, 2016). Examples of anger, frustration, and such other problems experienced by the characters were presented under the "Emotional reactions" subtheme. Not only negative psychological changes are experienced by survivors, but also positive psychological changes are experienced (Wang, Wang, Wang, Wu, & Liu, 2013). Some of these changes, which seem to occur at later stages in the movies, were introduced under the "Recollection of memories" and "Self-discovery" subthemes as manifestations of attaining support and resolving confrontation, respectively. Beyond physical and psychological changes, the environment of the survivor and the relationship of the survivor with this environment were also affected by the traffic accident. For example, the relationship of the others sometimes evokes confidence for survivors; and sometimes anxiety and uncertainty can be experienced by the survivor (Franzén, Björnstig, & Jansson, 2006). In the current study, such changes were reflected in the "Interaction with the environment" theme. Traffic accident sometimes changes roles and responsibilities of the family members and this can create imbalances within the family (Sabet et al., 2016). In line with other research, one qualitative study revealed that traffic accidents change the physical and psychological health of the survivor, and relationship with others is also affected by the accident (Pérez-Núñez, Pelcastre-Villafuerte, Híjar, Ávila-Burgos, & Celis, 2012). Analysis of the three movies revealed that not only the victims' perception towards their environment but also their environments' perception towards the victim can change after a traffic accident. Mazhar's relationships with his physical and social environment pre- and post-accident clearly exemplify this two-way change. As stated above, current study revealed that movies which include traffic accident presented mainly physical changes, psychological changes, and interaction with the environment. Thus, it can be said that movies reflect the reality about the experiences of the survivors in the general sense.

When the interaction of the subthemes was examined it was found that the subthemes of Psychological changes occur together frequently. This can be interpreted as psychological processes being tightly connected with each other. The highest co-occurrence was observed for Emotional reactions and Attitude change. In traumatic experiences, amygdala activation was known as an important biological factor and it produces activation in the different brain areas which are related to memory, behavior choice, emotional responses (Davis & Whalen, 2001). Therefore, subthemes of Psychological changes occur together frequently because of amygdala activation; and movies were able to reflect reality. Emotional reactions were also highly overlapping with Acute physical effects. In literature, these two subjects as results of traffic accident also were approached together (e.g., Papadakaki et al., 2018; Üzümcüoğlu et al.,

2016). One study reported that severe and long-lasting physically injured survivors did not report the lowest life satisfaction scores, the lowest scores belonged to moderately physically injured survivors (Mailhan, Azouvi, & Dazord, 2005). Thus, the emotional reactions subtheme can highly overlap with Acute physical effects, not Long-term physical effects. Finally, the Social environment was an overlapping subtheme with most of the Psychological change subthemes. A review showed that social interaction is closely related to the psychological effects of the traumatic experience (Guay, Billette, & Marchand, 2006).

When the three movies were compared, it can be said that Müslüm and Bi Küçük Eylül Meselesi generally reflect negative or post-traumatic stress sides of the accident; and Yol Ayrımı generally reflects positive or post-traumatic growth sides of the accident. Müslüm and Bi Küçük Eylül Meselesi involve other traumatic events (i.e., loss of a loved one) in addition to the traffic accident event. The multiple stressful events (Brewin, Andrews, and Valentine, 2000) and trauma history (Irish et al., 2008) have additional power to predict PTSD. Thus, these movies were able to reflect reality by focusing more on negative traumatic elements. While Müslüm and Eylül mainly experience the negative consequences of traffic accidents, Mazhar mainly experiences positive consequences. One of the potential determinants of this situation can be psychological resilience. According to Bonanno (2004), insight, initiative, and independence are some of the features that resilient individuals have; all of which correspond to Mazhar's post-accident qualities. Therefore, positive consequences, such as resilience and PTG, are highlighted in Yol Ayrımı. In their study, Bonanno, Galea, Bucciarelli, and Vlahov (2007) investigated the unique predictors of a resilient response among traumatized individuals. They found that males, older individuals, those who have high perceived social support, and those who do not experience additional life stressors and past trauma were more likely to be resilient in the aftermath of a traumatic event, which can explain the difference in the responses of the characters to traffic accidents. This finding is reflected in the three movies, knowingly or unknowingly, in the same direction with the literature. Mazhar -who shows psychological resilience and PTG examples- is different from Eylül and Müslüm -who do not show resilience and show PTS examples-. Specifically, Mazhar is a male, older individual, and does not have additional life stressors or past trauma. Even if two movies focus negative effects of the traffic accident, they also involve some PTG components. For example, Eylül agrees to bring Berrak a drink (attitude change after the accident), this can be assumed as a change in relationship with others which is a subdomain of the PTG. One other example of personal strength domain is that Müslüm tries to sing, even though his ear is not hearing because of the accident. These two movies reflect coexisting components of the PTS and PTG. However, Yol Ayrımı focuses only on PTG and reflects PTS and PTG as independent concepts. In the same

direction with movies, in the literature relationship between PTS and PTG is unclear. Some researchers stated that PTS and PTG are coexisting constructs (Tiamiyu et al., 2016; Wu, Xu, & Sui, 2016), and some researchers stated that PTS and PTG are independent concepts, they are not related (Zhou, Wu, & Zhen, 2017). Movies are also reflecting this unclear relationship between PTS and PTG.

Conclusion

Media has the power to influence trauma survivors and their close ones and shape the reality of the public (Kalayjian & Abdolian, 2010). Thus, with this study, movies about the people who had a traffic accident were deeply investigated and it was revealed how the media framed traffic accident trauma. As a result, while movies reflect reality in some aspects, they cannot cover the parts of the reality in some aspects. Movies include changes in physical state, psychological state, and interaction with the environment in a general manner. The subthemes of these main themes also showed frequent co-occurrence in the movies. As a suggestion, making more movies about traffic accidents and reflecting on their consequences realistically can create awareness about the importance of traffic accident traumas.

The current study has some limitations. First of all, only three movies were available for analysis. This can be an indicator of a lack of emphasis on traffic accidents in the movie industry. Future research can include other accident types to examine the framing of the movies about trauma based on accidents. Secondly, although two of the authors of this study independently watched movies and made initial coding; the two authors' joint work in later stages, in which the themes were formed, might have affected the results of the analysis. Future research can increase the researcher number to code movies based on accidents.

References

- Aitken, L. M., Davey, T. M., Ambrose, J., Connelly, L. B., Swanson, C., & Bellamy, N. (2007). Health outcomes of adults 3 months after injury. *Injury*, 38(1), 19–26. doi: 10.1016/j.injury.2006.05.020
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. Washington, D.C.: American Psychiatric Publications.
- Avcı, E. (Producer), & Turgul, Y. (Director). (2017). *Yol ayrımı* [Motion Picture]. Turkey: TMC Film.
- Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28. doi:10.1037/0003-066x.59.1.20
- Bonanno, G. A., Galea, S., Bucchiarelli, A., & Vlahov, D. (2007). What predicts psychological resilience after disaster? The role of demographics, resources and life stress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75(5), 671–682. doi: 10.1037/0022-006X.75.5.671
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101.
- Braun, V., Clarke, V., & Terry, G. (2014). Thematic Analysis. In P. Rohleder & A. Lyons (Eds.), *Qualitative Research in Clinical and Health Psychology*. Red Globe Press. doi: 10.1007/978-1-137-29105-9_7
- Brewin, C. R., Andrews, B., & Valentine, J. D. (2000). Meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(5), 748–766.
- Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (1998). Posttraumatic growth: Future directions. In R.G. Tedeschi, C. L.Park, & L.G. Calhoun (Ed.), *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis* (pp. 215–238). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Çatay, K. (Producer), & Deren, K. (Director). (2014). *Bi küçük Eylül meselesi* [Motion Picture]. Turkey: Ay Yapım, Beng'S Production.
- Davis, M., & Whalen, P. J. (2001). The amygdala: vigilance and emotion. *Molecular Psychiatry*, 6(1), 13.
- Entman, R. M. (2003). Cascading activation: Contesting the White House's frame after 9/11. *Political Communication*, 20(4), 415–432. doi: 10.1080/10584600390244176
- Finnegan, L. (2006). *No questions asked: News coverage since 9/11*. Wesport, Conn: Greenwood Publishing Group.
- Franzén, C., Björnstig, U., & Jansson, L. (2006). Injured in traffic: Experiences of care and rehabilitation. *Accident and Emergency Nursing*, 14(2), 104–110. doi: 10.1016/j.aen.2006.01.003
- Groenland, E., & Dana, L. P. (2020). *Qualitative methodologies and data collection methods: Toward increased rigour in management research*. New Jersey: World Scientific.
- Göker, N. (2018). Sinema seyirci ilişkisini etki çerçevesinde düşünmek bir izleyici araştırmasının sonuçları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29), 270–292.
- Guay, S., Billette, V., & Marchand, A. (2006). Exploring the links between posttraumatic stress disorder and social support: Processes and potential research avenues. *Journal of Traumatic Stress*, 19(3), 327–338.

- Guest, R., Tran, Y., Gopinath, B., Cameron, I. D., & Craig, A. (2016). Psychological distress following a motor vehicle crash: A systematic review of preventative interventions. *Injury, 47*(11), 2415–2423. doi: 10.1016/j.injury.2016.09.006
- Heron-Delaney, M., Kenardy, J., Charlton, E., & Matsuoka, Y. (2013). A systematic review of predictors of posttraumatic stress disorder (PTSD) for adult road traffic crash survivors. *Injury, 44*(11), 1413-1422.
- Hoekstra, T., & Wegman, F. (2011). Improving the effectiveness of road safety campaigns: Current and new practices. *IATSS Research, 34*(2), 80-86.
- Iezzi, T., & Duckworth, M. P. (2018). Motor vehicle collisions and their consequences—Part 1: Common physical, psychosocial, and cognitive outcomes. *Psychological Injury and Law, 11*(3), 202–217. doi: 10.1007/s12207-018-9331-0
- Irish, L., Ostrowski, S. A., Fallon, W., Spoonster, E., Dulmen, M. V., Sledjeski, E. M., & Delahanty, D. L. (2008). Trauma history characteristics and subsequent PTSD symptoms in motor vehicle accident victims. *Journal of Traumatic Stress, 21*(4), 377-384.
- Kaçan, B. (2017). *The path from traffic accident to posttraumatic stress, posttraumatic growth, and driver behavior change: An examination with rumination and transtheoretical model*. [Electronic resource]. METU. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip&db=cato6966a&AN=metu.b2317700&site=eds-live>
- Kalayjian, A., & Abdolian, L. (2010). Trauma and the Media: How Films can Create and Relieve Trauma. In Gregerson M. (eds) *The Cinematic Mirror for Psychology and Life Coaching* (pp. 155-169). New York, NY: Springer. doi: https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1114-8_8
- Mailhan, L., Azouvi, P., & Dazord, A. (2005). Life satisfaction and disability after severe traumatic brain injury. *Brain Injury, 19*(4), 227-238.
- Mayou, R., & Bryant, B. (2003). Consequences of road traffic accidents for different types of road user. *Injury, 34*(3), 197–202. doi: 10.1016/s0020-1383(02)00285-1
- Merecz, D., Waszkowska, M., & Wezyk, A. (2012). Psychological consequences of trauma in MVA perpetrators—Relationship between post-traumatic growth, PTSD symptoms and individual characteristics. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour, 15*(5), 565-574.
- Ozer, E. J., Best, S. R., Lipsey, T. L., & Weiss, D. S. (2003). Predictors of posttraumatic stress disorder and symptoms in adults: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 129*(1), 52-73. doi: 10.1037/0033-2909.129.1.52
- Papadakaki, M., Tsalkanis, A., Sarris, M., Pierrakos, G., Ferraro, O. E., Stamouli, M. A., ... & Özkan, T. (2018). Physical, psychological and economic burden of two-wheel users after a road traffic injury: evidence from intensive care units of three EU countries. *Journal of Safety Research, 67*, 155-163.
- Pérez-Núñez, R., Pelcastre-Villafuerte, B., Híjar, M., Ávila-Burgos, L., & Celis, A. (2012). A qualitative approach to the intangible cost of road traffic injuries. *International Journal of Injury Control and Safety Promotion, 19*(1), 69-79.
- Sabet, F. P., Tabrizi, K. N., Khankeh, H. R., Saadat, S., Abedi, H., & Bastami, A. (2016). Experiences of encountering physical trauma caused by traffic accidents: A qualitative study. *Health in Emergencies and Disasters Quarterly, 1*(4), 187–192. doi: 10.18869/nrip.hdq.1.4.187

- Sehgal, M., & Kaur Sethi, K. V. (2016). Psychosocial factors contributing to post traumatic growth. *Journal of Psychosocial Research*, 11(2), 437-445.
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9(3), 455-472.
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). " Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence". *Psychological Inquiry*, 15(1), 1-18.
- Tiamiyu, M. F., Gan, Y., Kwiatkowski, D., Foreman, K. C., Dietrich, A., Elliott, K., & Elhai, J. D. (2016). Relationships between latent factors of posttraumatic stress disorder and posttraumatic growth. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 204(5), 344-348.
- Uslu, M. (Producer), Yıldırım, N. (Producer), Kettle (Director), & Ulkay, C. (Director). (2018). *Müslüm* [Motion Picture]. Turkey: Dijital Sanatlar Production.
- Üzümcüoğlu, Y., Özkan, T., Lajunen, T., Morandi, A., Orsi, C., Papadakaki, M., & Chliaoutakis, J. (2016). Life quality and rehabilitation after a road traffic crash: A literature review. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 40, 1-13.
- Walker, J. (2001). Trauma cinema: false memories and true experience. *Screen*, 42(2), 211- 216. <https://doi.org/10.1093/screen/42.2.211>
- Wang, Y., Wang, H., Wang, J., Wu, J., & Liu, X. (2013). Prevalence and predictors of posttraumatic growth in accidentally injured patients. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 20(1), 3-12.
- Weinberg, M., & Gil, S. (2016). Trauma as an objective or subjective experience: The association between types of traumatic events, personality traits, subjective experience of the event, and posttraumatic symptoms. *Journal of Loss and Trauma*, 21(2), 137-146.
- Zhou, X., Wu, X., & Zhen, R. (2017). Understanding the relationship between social support and posttraumatic stress disorder/posttraumatic growth among adolescents after Ya'an earthquake: The role of emotion regulation. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 9(2), 214.
- Zoellner, T., Rabe, S., Karl, A., & Maercker, A. (2008). Posttraumatic growth in accident survivors: openness and optimism as predictors of its constructive or illusory sides. *Journal of Clinical Psychology*, 64(3), 245-263. doi:10.1002/jclp.20441

Modern Dönem Türk Filmlerinde Trafik Kazaları: Nitel Bir Çalışma

Özet

Amerikan Psikoloji Derneği'nin tanımına göre (APA, n.d.), travma doğal afetler, tecavüz veya kazalar gibi korkunç olaylara verilen duygusal bir tepkidir. Trafik kazaları, bu tip travmatik olaylardan biri olabilmektedir. DSM-5 Tanı Ölçütleri El Kitabı'na göre (DSM-5; APA, 2013), Akut Stres Bozukluğu (ASB) ile Travma-Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Travma ve Stresle İlgili Bozukluklar başlığı altında yer almaktadır (bakınız DSM-5, p-271; APA 2013). Bu bozukluklar; istem dışı düşünce, kaçınma, uyarılma ve tepkisellik, negatif biliş ve duygu durum ile çözülme belirtilerini içermektedir. Otuz beş çalışmayı ele alan ve trafik kazası deneyimleyen kişilerdeki TSSB sebeplerini inceleyen bir derleme çalışması, yaygınlığın çalışmalar arasında farklılık gösterdiğini, %6 ile %45 arasında değiştiğini bulmuştur (Heron-Delaney, Kenardy, Charlton ve Matsuoka, 2013). ASB ve TSSB'nin yanı sıra, birtakım olumlu değişimler de gözlenebilmektedir. Tedeschi ve Calhoun (1999, 2001) travma-sonrası büyüme (TSB), oldukça zorlayıcı yaşam koşullarıyla mücadele etme sonucu deneyimlenen olumlu psikolojik değişimler olarak tanımlamaktadır (aktaran Tedeschi ve Calhoun, 2004, p. 1). Travmatik olaylardan biri olan trafik kazaları da TSB ile sonuçlanabilmektedir (Kaçan, 2017; Merecz, Waszkowska ve Wezyk, 2012; Sehgal ve Kaur Sethi, 2016). Medya kanallarının travmaya ilişkin konularda sosyal bir anlayış geliştirme gücü vardır (Kalayjian ve Abdolian, 2010) ve travmanın belirli bir yönündense bir diğerini daha çok vurgulayabilmektedirler (Finnegan, 2006). Bu nedenle, medya kanallarının travmatik olayları çerçeveleyişlerini incelemek önem kazanmaktadır. Mevcut çalışma, trafik kazası içeren modern dönem Türk filmlerinin çerçevesi ve içeriğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu çalışmanın temel materyallerini üç Türk filmi oluşturmaktadır. Bu üç filmin seçilişi, IMDb adlı geniş kapsamlı bir çevrimiçi film veri tabanında yapılan sistematik bir aramaya dayanmaktadır. Film seçimi sürecinin sonunda, "Yol Ayrımı" (Avcı ve Turgul, 2017), "Müslüm" (Uslu, Yıldırım, Kettle ve Ulkay, 2018) ve "Bi Küçük Eylül Meselesi" (Çatay ve Deren, 2014) adlı üç filme ulaşılmıştır.

Filmler seçildikten sonra, MAXQDA 2018 yazılımı ile yürütülen analiz süreci başlamıştır. Bu aşamada araştırmacılar filmleri birden fazla kez, bağımsız olarak izlemişlerdir. Araştırmacılar filmi izlemiş, bireysel olarak notlar almış, notlarını birleştirmiş, birlikte kodları oluşturmuş ve sonraki filme geçmişlerdir. Her film için kodlar, karakterin sergilediği sözlü ifadeler ya da yüz ifadeleri veya kazayla bağlantılı herhangi bir değişimi içermektedir. Özetle,

kazaya ilişkin duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkiler kodlanmıştır. İlk kodlama tamamlandıktan sonra, araştırmacılar bu kodların oluşturduğu temaların içerik ve isimlendirmesi üzerinde derinlemesine düşünmüşlerdir. Analiz yöntemi olarak tematik analiz seçilmiştir. Tematik analiz, nitel verideki tekrar eden desenleri ortaya çıkaran esnek bir analiz tekniğidir (Braun ve Clarke, 2006).

Bulgular

Tematik analiz süreci sonucunda üç temaya ulaşılmıştır: “Fiziksel değişimler”, “Psikolojik değişimler” ve “Çevreyle etkileşim”. “Fiziksel değişimler” teması kazaların karakterler üzerindeki fizyolojik etkilerini içermektedir ve “Akut fiziksel etkiler” ile “Uzunvadeli fiziksel etkiler” olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır. “Psikolojik değişimler” teması karakterlerin kaza öncesi ve sonrasındaki psikolojik değişimlerini yansıtmaktadır ve “Duygusal tepkiler”, “Başa çıkma”, “Tutum değişimi”, “Anı erişimi” ile “Kendiyle etkileşim” olmak üzere beş alt temadan oluşmaktadır. Son olarak, “Çevreyle etkileşim” teması trafik kazası geçirdikten sonra karakterlerin çevreleriyle ilişkilerinin nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır ve “Fiziksel çevre”, “Sosyal çevre” ile “Diğerlerinin algısı” olmak üzere üç alt temadan oluşmaktadır. En fazla kod psikolojik değişimler temasında bulunmaktadır. Bu bulgu, psikolojik öğelerin filmlerde daha çok vurgulandığı anlamına gelmektedir. Kodlar arasında en yüksek birlikte görülme, duygusal tepkiler ve tutum değişimi arasında görülmüştür. Duygusal tepkiler aynı zamanda akut fiziksel etkiler ile de büyük ölçüde örtüşmektedir. Son olarak, sosyal çevrenin, psikolojik değişimler temasının çoğu alt temasıyla örtüştüğü görülmüştür.

Tartışma

Mevcut çalışma, trafik kazalarını konu alan filmlerin temel olarak fiziksel değişimler, psikolojik değişimler ve çevreyle etkileşime ilişkin öğeler barındırdığını ortaya koymuştur. Filmlerin genel anlamda kaza geçirenlerin deneyimleri konusunda gerçekliği yansıttığı söylenebilir.

Temaların birbiriyle ilişkisi incelendiğinde, “Psikolojik değişimler” temasının alt temalarının sıklıkla birlikte görüldüğü bulunmuştur. Bu bulgu, psikolojik süreçlerin birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Üç film karşılaştırıldığında, Müslüm ve Bi Küçük Eylül Meselesi’nin çoğunlukla trafik kazalarının olumsuz ya da travma-sonrası stres öğelerini, Yol Ayrımı’nın ise çoğunlukla kazaların olumlu ya da travma-sonrası büyüme öğelerini barındırdığı söylenebilir. Bazı araştırmacılar TSSB ile TSB’nin birlikte görülebilen kavramlar olduğunu ileri sürerken (Tiamiyu ve ark., 2016; Wu, Xu ve Sui, 2016), diğerleri bu iki kavramın birbirinden bağımsız

olduğunu ileri sürmüşlerdir (Zhou, Wu ve Zhen, 2017). Her ne kadar filmlerden ikisi trafik kazalarının olumsuz etkilerine odaklansa da bazı TSB bileşenleri de içermektedirler.

Bu çalışma ile trafik kazasında hayatta kalan kimseleri konu alan filmler detaylı biçimde incelenmiş ve medyanın trafik kazası kaynaklı travmayı nasıl çerçevelediği ortaya koyulmuştur.

Araştırma Makalesi

3-7 Yaş Çocukların Depresif Semptomları ile Annelerinin Kapsayıcı İşlevleri Arasındaki İlişkiElif EROL^{1*}, Neslihan ZABCI²

1 İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye,

2 Yeditepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye,

Makale Bilgisi**Öz****Anahtar kelimeler:**

annenin kapsayıcı işlevi,
çocuk depresyonu,
ebeveyn çocuk kapsayıcı işlev ölçeği,
çocuk depresif belirti değerlendirme ölçeği

Amaç: Bu çalışmada annelerin kapsayıcılık işlevleri ile çocuklarında görülen depresif belirtiler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. **Yöntem:** Çalışmanın katılımcılarını 331 aile oluşturmaktadır. Veri toplama araçları, Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ), Çocuk Depresif Belirti Değerlendirme Ölçeği (ÇDBÖ) ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Demografik Bilgi Formudur. **Bulgular:** Ölçekler arası sonuçları değerlendirmek amacıyla Regresyon analizleri, alt gruplar arası sonuçları değerlendirmek amacıyla da Bağımsız Örneklem t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. **Sonuçlar:** Araştırmaya katılan annelerin KİÖ Eş ile İlişki, KİÖ Doyum Odaklılık puanları çocuklarının ÇDSÖ Saldırganlık boyutunun; annelerin KİÖ Eş ile İlişki ve KİÖ Katı-Kuralcı İlişki boyutları çocukların hem ÇDSÖ Sosyal Uyum boyutunun; annelerin KİÖ Eş ile İlişki boyutu ÇDSÖ Nesnel Gerçekliğe Uyumsuzluk boyutunun; çocuk yaşı, annelerin KİÖ Eş ile İlişki ve KİÖ Kayıp-Ayrılığa Hassasiyet boyutları, ÇDSÖ Arkaik Endişe boyutunun; KİÖ Doyum Odaklılık, KİÖ Kayıp-Ayrılığa Hassasiyet ve Cinsiyet değişkenleri birlikte çocukların ÇDSÖ Dürtüsellik ve Hiperaktivite boyutunun; KİÖ Eş ile İlişki ve Anne yaşı değişkenleri birlikte ÇDSÖ Bilişsel Süreçlerde Bozulma boyutunun; annelerin KİÖ Doyum Odaklılık ve Eş ile İlişki değişkenleri birlikte çocuğun ÇDSÖ Somatizasyon boyutunun ve annelerin KİÖ Doyum Odaklılık, Eş ile İlişki, Kayıp-Ayrılığa Hassasiyet ile Kapsamamayan İlişki değişkenleri birlikte çocuğun ÇDSÖ Kayıp – Ayrılık Endişesi boyutunun yordayıcısıdır. Kendilerini panik ya da kaygılı tanımlayan annelerin Ayrılığa Hassasiyet ile çocuklarının Saldırganlık, Arkaik Endişe ve Kayıp-Ayrılık Endişesi diğerlerine göre daha yüksektir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre annelerin kapsayıcı işlevlerindeki bozulmalar çocuklarındaki psikopatolojik semptomlarla ilişkilidir. Bu ilişkilerin farklı yaş ve gruplarla ortaya konulmasına ve bu bağlamda ebeveynlere çocuklarına karşı gösterecekleri tutumlarla ilgili farkındalık kazandırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Abstract**Keywords:**

mother's containing function,
child depression,
parental child containing function scale,
child depressive symptoms assessment scale

Aim: In this study, the relationships between the mother's containing functions and their children's depressive symptoms was examined. **Method:** The sample consists of 331 families. The data collection tools are the Parental Child Containing Function Scale (PCF), the Child Depressive Symptoms Assessment Scale (CDSA) and the Demographic Information Form prepared by the researchers. **Results:** Regression analysis was used to evaluate the results between the scales, the Independent Group t test and ANOVA test were used to evaluate the results between the subgroups. **Conclusions:** As a result of the research, it is verified that PCF Relation with Spouse, PCF Satisfaction Focus subgroup of mothers predict CDSA Aggression variable. PCF Relation with Spouse and Strict Relation predict CDSA Social Adaptation. PCF Relation with Spouse also predicts CDSA Maladjustment to Objective Reality (MOR) variable. Child's age, PCF Relation with Spouse and PCF Sensitivity to Separation – Anxiety subgroup of mothers predict CDSA Early Anxieties (EA). PCF Sensitivity to Separation – Anxiety, PCF Satisfaction Focus, and Gender predict CDSA Impulsivity – Hyperactivity (IH). PCF Relation with Spouse and Mother's Education predict CDSA Deterioration in Cognitive Processes (DCP). PCF Uncontained Relation and Child's age predict CDSA Somatization. PCF Satisfaction Focus, PCF Uncontained Relation, PCF Relation with Spouse and PCF Sensitivity to Separation – Anxiety predict CDSA Loss - Separation Anxiety. Sensitivity to Separation – Anxiety and children's Aggression, Archaic Anxiety and Loss-Separation Anxiety are higher in mothers who describe themselves as panic or anxious. According to the findings of the study, impairments in the containing functions of mothers are associated with psychopathological symptoms in their children. There is a need to reveal these relationships with different ages and groups, and in this context, to raise awareness of parents about their attitudes towards their children.

*Sorumlu Yazar, Adnan Saygun cad. Dostlar sitesi 2. Blod D.3, Ulus- Beşiktaş, İstanbul, Türkiye
e-posta: elifkoca5@yahoo.com
DOI: 10.31682/ayna.870299
Gönderim Tarihi (Received): 28.01.2021; Kabul Tarihi (Accepted): 01.06.2021
ISSN: 2148-4376

Giriş

Çocukluk çağında görülen depresyonla ilgili alandaki çalışmaların azlığı, çalışılması güç bir konu olduğunu göstermektedir. Mevcut çalışmalara bakıldığında büyük bir çoğunluğunun nöro-biyolojik ya da genetik kökenli olduğu ve buna bağlı olarak da medikal müdahalelerin giderek yaygınlaştığı gözlenmektedir. Organik bir bakış açısından hareketle, depresyon biyolojik zemine dayandırılmakta ve bu sorunsalın ilişkisel kökenleri göz ardı edilmektedir. Bu nedenle, bireysel psikoterapi, anne/çocuk ilişkisinin çalışılması gibi ilişki odaklı tedavilere yeterli önem verilmediği görülmektedir (De Kloet, Joëls ve Holsboer, 2005; De La Garza, 2005; Harro ve Orelan, 2001; Delgado, 2000). Oysa nöro-biyolojik modelin, çocuğun çevresiyle etkileşimini ve bu ilişkiler sonucunda şekillenen kişilik örgütlenmesini, ruhsal işleyişini dikkate almayıp, insanı salt biyolojik bir varlık olarak ele alması, bakış açısını ve dolayısıyla sorunsala yönelik oluşturulacak sağıltım yöntemini sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte, salt ilaç tedavilerinin de etkili olmadığı görülmektedir. Çocuklarda antidepresanların etkililiğine dair kanıtlar eksiktir ve denemelerin çoğu, plaseboya göre çok az fayda olduğunu veya hiç fayda sağlamadığını, potansiyel olarak faydadan daha fazla zarar vereceğini göstermektedir (Cipriani ve diğ., 2016). Bu nedenle, psikanalitik kuramdan dayanak alan ve çocukluk çağında görülen depresif belirtilere ilişkisel temelde yaklaşan görüşlere ilgi giderek artmaktadır.

Bowlby (1969), bir bebeğin ona birincil bakım veren kişi ile yakınlık kurmak ve bunu devam ettirmek için gösterdiği her tür davranışı bağlanma davranışı olarak tanımlamıştır. Bowlby ve çağdaşları, pek çoğu deneysel gerçekleştirilen çalışmalarında, yaşamın ilk yıllarında gösterilen bağlanma biçimlerinin, devamında da tekrar ettiğini belirtmişlerdir. Yanı sıra, erken dönem bağlanma biçimlerinin depresyon gibi ruh sağlığı hastalıklarına karşı önemli etkileri olduğunu altını çizmişlerdir (Bowlby, 1975; Main, Kaplan ve Cassidy, 1985). Örneğin Bowlby'ye (1975) göre depresyon, kişinin değiştiremediği hüüzün deneyimleri sonucunda oluşur ve bu hüüzün sevilen kişinin kaybedilmesiyle ortaya çıkar. Erken dönemde güvenli bağlanma ilişkisi kurulamadığında, çocukta gelişen ebeveyni kaybetme korkusu, sadece çocukluk değil yetişkinlikte de görülen depresyonun kökeninde yer alır. Bowlby (1973), depresif yetişkinlerin sahip oldukları ebeveynlerin kayıtsızlık, reddedicilik, suçlayıcılık gibi bazı ortak özelliklere sahip olduklarını farketmiştir. Sevildiğini hissedemeyen veya yalnız bırakılan çocuklar zamanla, onlara yardımcı olacak, sevecek birinin geleceğine dair inançlarını kaybederek, kendi kendilerine yetmeye çalışırlar ve böylece "öteki" ile aralarına mesafe koyarak diğer insanlarla olan ilişkilerine yatırım yapmazlar.

Psikanalitik kurama göre depresyon bir kayıp sorunsalının sonucudur. Ancak bu kayıp güncel veya gerçek kayıplarla ilgili olmayabilir. Bir kişi çok sevdiği birini kaybettiğinde yoğun üzüntü yaşayabilir onun yasını tuttuğu dönemde içine kapanabilir; zamanla hissettiği üzüntü azalmaya başlar ve önceden olduğu gibi yaşamla uyumlu haline geri döner; bu normal ve geçici bir yas sürecidir. Oysaki depresyon, “kalıcı bir şekilde, içselleştirilmiş yardımdan yoksun kalmış olmanın çaresizliğini” ifade eder. Klein’a göre (1935), içsel bir duygulanım olarak desteksiz kalmak, kişinin içsel nesnelere olan anne/baba imgeleri tarafından yardımsız kalmasıdır. Bu bağlamda depresyon, dayanak eksikliği, içsel boşluk ve yoksunluğun ifadesidir. Freud (1917) tam da bu noktaya işaret etmiş ve depresyonun içselleştirilmiş ebeveyn imgeleri ve çocuğun yaşamındaki ayrıcalıklı nesnelere kurduğu özdeşimlerin olumsuz niteliği ile ilgili olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Çocukluk çağı depresyonu 1950’lerden itibaren dikkat çekmeye başlanmış ve çalışılabilir bir konu haline gelmiştir (Basquin, 1997). Bunun önemli sebeplerinden biri, çocuklarda görülen depresif belirtilerin yetişkinlerinkinden çok daha farklı görünümde de ortaya çıkabilmesidir. Yetişkin depresyonunda sıklıkla gördüğümüz üzüntü, umutsuzluk yaşama sevincinde ve heyecanında azalma, içe kapanıklık, ketlenme, yeme ve uyku bozuklukları gibi belirtiler (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013) çocukluk dönemi depresyonlarında daha az görülür. Çocuklarda görülen depresyon çoğunlukla maskeli bir görünüme sahiptir, genellikle okul başarısızlığı, saldırganlık, psikosomatik sorunlar, dikkat eksikliği ve hiperaktivite gibi belirtiler şeklindedir (Kielholz, 1973). Psikanalitik yönelimli yazarların çocukluk dönemi depresyonu için çok yaygın olarak kullandıkları “depresif eşdeğerler” kavramı Sperling tarafından geliştirilmiştir. Sperling’in “depresif eşdeğerler” olarak adlandırdığı birçok farklı somatik ve işlevsel bozukluk (baş ağrıları, uyku, sindirim ve beslenme bozuklukları, psiko-motor gecikmeler vb.) aslında altta yatan depresif sorunsalın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (akt. Palacio Espasa Dufour, 1995). Davranış bozuklukları, öfke krizleri, evden kaçma, tekrar eden kazalar, suça yönelim gibi durumlara ek olarak okul başarısızlığı, dikkat eksikliği, hiperaktivite, öğrenme güçlüğü ve okula gitmeme gibi belirtilerin ardında depresif sorunsalın tespit edildiği birçok araştırma mevcuttur (Arbisio, 2003; Berger, 2003; Claudon, 2007; Chagnon, 2012; Zabcı, 2020). Bunun yanısıra birçok çalışmada, depresyon tanısı alan çocukların öykülerinde aile ve arkadaşları ile ilişkilerinde sorunlar, çekingenlik ve ders başarısızlığı gibi sorunlar belirtilmektedir (Kashani, Holcomb ve Orvaschel 1986; Luby ve diğ., 2003; Aras, Ünlü ve Taş 2007).

Psikanalitik yaklaşımın öne sürdüğü “depresif eşdeğerler”in bazıları, belirti odaklı bir sınıflamayı takip eden DSM sisteminin çocuk depresyonu kriterlerinde kabul görse de – DSM 5’te (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013) bu kriterler arasında zevkte azalma, yorgun/çökkün

hissetme, suçluluk/kendine zarar vermeyi düşünme, iştahta azalma veya aşırı yeme, uykusuzluk veya aşırı uyumanın yanı sıra, dikkat eksikliği, aşırı yavaşlık veya huzursuz şekilde hareket etme alt maddeleri yer almaktadır. Depresif sorunsal nedeniyle ortaya çıkabilecek bu belirtiler ve bunların akademik faaliyetler ile sosyal ilişkilere yansiyacak sonuçları farklı tanımlar alabilmektedir: Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu, Öğrenme Güçlüğü, Davranım Bozukluğu bu tanımlardan bazılarıdır. İşte bu nedenledir ki, çocukluk çağı depresyonunun yaygınlığı çalışmalara çok düşük yansırken, yetişkinde büyük oranlara, hatta çağımızın en yaygın bozukluğuna dönüşmektedir. Ülkemizde okul öncesi dönem çocuklarında depresyon görülme sıklığı binde üçtür (Tan, 2014). Yetişkinlerle kıyaslandığında bu oran oldukça düşüktür. Bunun nedeninin, çocukta depresif sorunsal nedeniyle ortaya çıkan belirtilerin farklı tanımlar alması ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Örneğin karşıt olma/karşıt gelme bozukluğu üzerinde yapılmış bazı kesitsel ve boylamsal çalışmalar, bu bozuklukta görülen irritabilite ve olumsuz duygulanımın, davranım bozukluğu ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ile değil, öncelikli olarak depresyon ve anksiyete bozukluklarıyla ilişkide olduğunu göstermektedir (Burke, Hipwell ve Loeber 2010; Stringaris ve Goodman 2009). Çocukluk çağı depresyonunun, farklı tanımlar alan görünümünün altında örtülü kalmaması hedeflenerek, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı 5'te, (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013) Yıkıcı Duygudurum Düzenleyememe Bozukluğu (YDDDB) yeni bir tanımlar olarak sunulmuş ve Depresif bozukluklarla ilgili bölümde yer almıştır. Bu bozukluk, her ikisi de en az bir yıl boyunca mevcut olması gereken sık, şiddetli, tekrarlayıcı, kronik olarak irritabl ve/veya öfkeli duygudurum ile karakterizedir. Copeland ve diğerleri (2013), bu tanının “duygularını düzgün bir biçimde yönetememe ile ilgili birçok belirti sergileyen” çocuklar için yeni bir sınıflama olup, klinisyenlere çocuğun depresyonunu tanımlamak için yardımcı olacağını belirtmektedir.

Marcelli ve Kohen'e göre (2016) depresif çocuklar için ebeveynler “yerinde duramıyor”, “sürekli hareket halinde”, “durup dururken sinirleniyor” ifadelerini sık kullanırlar. Bu ajitasyon anları durgunluk anları ile kesilir ve bazen çocuk “yok” gibidir, kayıtsızdır. Çocuğun duygudurumundaki bu değişkenlik, kızgınlık biçiminde de ortaya çıkabilmektedir. Görüldüğü gibi, dürtüsellik ve saldırganlık sahneyi dolduran belirtiler gibi görünseler de esasında, iç dünyada yaşanan boşluğu maskeleyemeye ve çocuğun dayanılmaz olan eksiklik ve yokluk hisleri ile başa çıkmaya çalıştığına işaret etmektedir. Düşünmekte zorlanma ve çalışmalara odaklanamama, sıklıkla okul ödevlerinden kaçınmaya ya da reddetmeye yol açar ve çocuk tembel olarak tanımlanır. Bazı durumlarda da çocuk ödevlerinin başında uzun saatler geçirir ancak anlamakta ve ezberlemekte zorlanır. Bir başka belirti olarak da küçük çocuklarda iştahta azalma görünürken, yaş büyüdükçe fazla yeme görülebilir. Karın ve baş ağrılarında da sık rastlanır. Uyku ile ilgili olarak depresif epizod kendini uyku reddi ya da uyku zamanına itiraz

şeklinde gösterebilir; kabuslar ortaya çıkabilir. Bazı depresif çocuklar sık sık eşyalarını kaybederler, unutkanlık yaşarlar, bazıları da ufak çapta hırsızlıklar yaparlar: Bu belirtiler temelde, aslında içinde buldukları duygulanımsal durum (kayıp sorunsalı) ve beklentilerinin (içsel boşluğu doldurmaya yönelik sahip olma arzusu) nesnelere yönelmesi sonucu oluşur.

Sevgi nesnesinin kaybı ile ilgili tüm ifadeler, içinde değersizlik ve suçluluk hislerini barındırır: “Annem ve babam beni sevmiyor”, “arkadaşlarım beni sevmiyorlar”. Suçluluk hislerinin bilinçli bir ifadesi de “ben kötüyüm”; “ben arkadaşlarıma iyi davranmıyorum” şeklinde ortaya çıkar. Bu hisleri yaşayan çocuk kendini cezalandırmaya başlar: Okulda durmadan ceza alır; sık yaralanma ve kazalar ortaya çıkar (Marcelli ve Kohen, 2016). Depresif çocuk ayrılık, ölüm gibi kayba gönderme yapan kavramlara da çok hassastır; zira depresyon bir kayıp sorunsalıdır (Pfeffer, 1986). Bu işaretler tek başlarına depresif bir sorunsala gönderme yapmasa da, belirtilerin 5-6 tanesinin birlikte olması, zaman içindeki sürekliliği ve yol açtıkları davranışsal değişiklikler, çok karakteristik özelliklerdir. Bazen tüm bu belirtiler çevredekiler tarafından fark edilmezse (ya da inkar edilirse), çocuk uzun bir zaman bu depresif durumda kalabilir (Marcelli ve Kohen 2016). Okul öncesi çocuklar ile yapılan bir araştırmada, öğretmenlerin sosyal problemler ve atipik davranışlarla ilgili derecelendirmeleri depresif belirtilerle pozitif olarak ilişkilendirilmiştir. Bulgular, okul öncesi dönemde çocuklarda gözlemlenen sosyal uyumsuzluğun, saldırgan davranışların ve kuralları çiğnemenin depresif belirtilerin gelişimsel seyrinde önemli bir özellik olduğuna işaret etmektedir (Meagher ve diğ., 2009).

Yakın zamanda geliştirilen Çocuk Depresif Belirti Değerlendirme Ölçeği de aslında böyle bir amaçtan yola çıkarak geliştirilmiş ve çocukta depresif endişenin sonucu olarak ortaya çıkabilecek farklı belirtileri tespit etme hedefine odaklanmıştır. Bu belirtiler, psikanalitik kuramdan ve depresif çocukların ruhsal işleyişi üzerine yapılmış çalışmalardan hareket ederek, sekiz temel başlıkta gruplanmıştır: Sosyal uyum sorunları, dürtüsellik, saldırganlık, ayrılık endişeleri, bilişsel süreçlerde bozulma, psikosomatik belirtiler, nesnel gerçekliğe uyum sağlayamama ve arkaik endişe (ölüm, kayıp, zarar görme endişeleri) (Erol, Zabcı ve Şimşek, 2018).

Bu araştırmanın temeli, anne-çocuk arasındaki bağın niteliği ile depresif sorunsal arasındaki ilişkiyi incelemeye dayanmaktadır. Bilindiği gibi, bebeğin ihtiyacı, onun ruhsal ihtiyaçlarına duyarlı bir annenin varlığıdır. Bion (1959; 1962a), bebeğin doğumdan itibaren baş edemediği birçok içsel (açlık, susuzluk, gaz sancısı...) ve dışsal uyarana (ortamın ısısı, ses...) maruz kalarak yoğun bir dengesizlik yaşadığını söyler. Bebeğin bakım vereni onunla özdeşim yoluyla ilişkiye geçerek ihtiyacı olanı ona sunduğunda, bebek kapsandığını hisseder.

Ona kendini kötü hissettiren deneyimlerin, bakım veren tarafından iyiye dönüştürülebildiğini farkeder. Bakım veren, bebeği zorlandığında bunu hisseder, düşlemlerini bebeğin hizmetine vererek onu sakinleştirir; böylece olumsuz deneyimleri dönüştürerek tahammül edilebilir kılar ki buna, “kapsayıcı işlevler” denir.

Bion’un tarif ettiği “kapsayıcı işlevler” ile Winnicott’un “holding (tutma)” kavramı eş anlamlı olarak kullanılan kavramlardır (Ogden, 2004). Winnicott’a göre (2018) bebek, her an düşünülemez bir kaygıyla çevrilidir. Her yeni durumun bebek için travmatik bir değeri olabilir ve bununla ancak annesinin tutma (holding) işlevi sayesinde baş edebilir. Şayet anne de kaygılı ise bebeği ruhsal olarak tutamaz. Winnicott (1964) için depresif an, annesel imge karşısında yaşanan göreceli hayal kırıklığına tekabül eder. Olumsuz erken deneyimlerin, depresyona yatkınlıkla ilişkisi birçok araştırmada tespit edilmiş (Cummings ve Cicchetti, 1990; Joiner ve Coyne, 1999); güvensiz bağlanma ve annenin kapsayıcı işlevlerinde eksiklik ile, çocuklarda olumsuz benlik kavramı, kayba duyarlılık ve çocukluk/ergenlik döneminde artan depresyon riski arasındaki ilişkiler bildirilmiştir (Armsden ve diğ., 1990; Roelofs ve diğ. 2006; Allen ve diğ. 2007; Chorot ve diğ., 2017). Bir başka araştırmada ise, çocukların algıladığı kapsayıcılık (Perceived containment questionnaire) ile davranış sorunları arasında ters orantı ilişkisi tespit edilmiş; çocuklar için anne-çocuk ilişkisinin duyuşsal kalitesinin, bu sorunlu davranışları yordadığı görülmüştür (Schneider ve diğ., 2003).

Depresif çocuklarla projektif testler ile yapılan psikanalitik çalışmalara bakıldığında, anne imgesinin tehdit edici, endişe veren ve güven vermeyen niteliği öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar, çocuğun erken dönemde annesi ile ilk kurduğu ilişkinin olumsuz niteliğine gönderme yapar. Bu çalışmalarda, depresif çocukların değerlendirmeler sırasında sık sık durakladıkları, düşünmede zorlandıkları vurgulanmaktadır. Depresif çocuklar için düşünmek acı verici bir eylem iken, normal çocuklar için düşünmek haz veren bir eylem olarak görülmektedir (Suarez-Labat, Reignier ve Evans, 2003; Croas, 2008). Bu bulgulardan hareketle, depresif çocuklarda görülen öğrenme güçlükleri, dikkat eksikliği, hiperaktivite gibi belirtilerin ‘düşünceden kaçınma’ ve ‘bedene yatırımda artış’ ile anlam kazandığı söylenebilir.

Son yıllarda giderek yaygınlaşan nörolojik-bilişsel modellerin yanında, az sayıdaki bazı araştırmalar çocuğun depresif endişeleri ile anne-çocuk bağının niteliği arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğundan, alanda daha geniş çalışmalar yapılmasının gerekliliği bu çalışmanın amacını oluşturmuştur. Bu bağlamda, annenin kapsayıcı işlevleriyle çocuğun depresif belirtileri arasındaki ilişkinin incelenmesi hedeflenmektedir.

Yöntem

Katılımcı Bilgileri

Araştırmanın katılımcıları, Çocuk Aile Gelişim ve Eğitim Vakfı'na gelişim tarama testi yaptırmak üzere başvuran ve yapılan Ankara Gelişim Tarama Envanteri ile Denver II Gelişimsel Tarama Envanteri sonuçlarına göre normal gelişim değerlerine sahip ve psikopatolojik herhangi bir tanısı olmayan 3-7 yaş çocukları olan 331 annedir. En büyüğü 50, en küçüğü 19 olan annelerin ortalama yaşı 35, çocukların ise 60 aydır. Çocukların 151 (%46,6) katılımcı kız, 180 katılımcı (%54,4) erkektir. Çocukların çoğunluğu (%73,5) sezaryan doğum ile dünyaya gelmiştir, %78.4'ü ise planlı gebeliktir.

İşlem

Araştırmada kullanılan veriler gerekli onam ve etik onaylar alınarak, yüz yüze görüşmeler aracılığıyla ve gönüllülük esasına dayalı olarak toplanmıştır. Katılımcılara bilgilendirilme için önce onam formu verilmiş, ardından çalışmayı kabul edenlere Demografik Bilgi Formu, KIÖ ve CDBÖ verilerle doldurmaları istenmiştir. Ölçeklerin ve formların doldurulma süreleri yaklaşık 15 dakika sürmüştür. Toplanan veriler SPSS 24 programına girilmiş ve gerekli analizler yapılmıştır. Ölçekler ve alt boyutlarının normallik sınavında Eğiklik (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) katsayıları kullanılmıştır. Normal dağılım sınavında kullanılan ve sürekli bir değişkenden elde edilen çarpıklık ve basıklık katsayılarının $\pm 1,5$ sınırları içinde kalması, literatürde değerlerin normal dağıldığı şeklinde açıklanmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). George ve Mallery (2010) bu katsayının $\pm 2,0$ sınırları arasında kalmasını verilerin normal dağılımdan önemli sapma göstermediğini ifade etmektedir. Kim (2013) ise 300'den yüksek örneklem sayısı olması durumunda ise bu katsayının $\pm 2,0$ 'den de fazla arasında olmasının kabul edilebileceğini ifade etmektedir. Kalaycı (2008) benzer şekilde, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -3 ile +3 arasında olmasını sosyal bilimlerde normal dağılıma uygun olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Uygulamanın eğiklik ve basıklık ölçümleri Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre tüm değişkenler normal dağılıma uygundur. Ayrıca regresyon yapabilmek için otokorelasyon ve çoklu doğrusal bağlantı sorunlarının olmadığı ($VIF \sim 1$) görülmüştür.

Ebeveyn Kapsayıcı İşlev Ölçeği'nin Çocuk Depresif Semptom Envanterini yordayıcı etkisi olup olmadığını değerlendirmek için regresyon analizleri ve demografik değişkenlerin ölçek alt maddeleri üzerindeki etkileri incelemek için Bağımsız Örneklem t Testi ve ANOVA testi yapılmıştır. 05301754747 Mesut

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS for Windows 24 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada 480 katılımcıdan veri toplanmış ancak soruların %10'undan fazlasını doldurmayan 149 katılımcı, analiz sonuçlarını olumsuz etkilememesi için çıkartılmış; sonuç olarak 331 kişi çalışmaya dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu. Demografik Bilgi Formu araştırmaya katılan annelerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla, yaş, eğitim durumu, meslek, tıbbi öykü, sosyoekonomik düzey, annelik tanımı (sakin, panik, hoşgörülü, sinirli, kaygılı), çocuk sayısı, çocukların yaşları, cinsiyetleri, tıbbi öyküsü, doğum planı ve doğum şekli bilgilerini içeren bir formdur.

Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ). Zabcı, Erol ve Şimşek (2018) tarafından geliştirilen ölçek, ailelerin çocuk yetiştirirken gösterdikleri tutumların ölçülmesine imkân sağlamaktadır. 36 maddenin 5 alt faktörde toplandığı ölçek ve 5'li likert tipine bir örnektir. Maddeler "Hiçbir zaman" 1, "Nadiren" 2, "Ara sıra" 3, "Sık sık" 4, "Her zaman" 5 olarak puanlanmaktadır. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında ölçeğin toplam Cronbach's Alpha değeri .81 iken "Endişe-Ayrılığa Hassasiyet" alt faktörü için .83; "Eş ile İlişki" alt faktörü için .73; "Kapsayamayan İlişki" alt faktörü için .73; "Doyum Odaklılık" alt faktörü için .74; "Katı-kuralcı İlişki" alt faktörü için .65 olarak bulunmuştur. Ölçekte "Eş ile İlişki" alt faktörü ters puanlanmakta ve ölçekten alınan toplam puan Ebeveynin Kapsayıcı İşlevini göstermektedir.

Çocuk Depresif Belirti Değerlendirme Ölçeği (ÇDBÖ). Erol, Zabcı ve Şimşek (2020) tarafından geliştirilen ölçekte, 37-80 ay arasındaki çocukların depresif belirtilerini belirlemek amaçlanmaktadır. Psikanalitik kuram temel alınarak geliştirilmiş; 8 alt faktör ve 56 maddeden oluşmaktadır. 5'li likert tipi olan ölçekte maddeler "Hiçbir zaman" 1, "Nadiren" 2, "Ara sıra" 3, "Sık sık" 4, "Her zaman" 5 olarak puanlanmaktadır. Ölçeğin toplam iç tutarlılığı için Cronbach's Alfa katsayısı .95 olarak saptanmıştır. Sosyal Uyum alt faktörü iç güvenilirlik için Cronbach's Alfa katsayısı .85'dir; Dürtüsellik ve Hiperaktivite alt faktörü Cronbach's Alfa katsayısı .82'dir Cronbach's Alfa katsayısı .79'dur; Bilişsel Süreçlerde Bozulma alt faktörü Cronbach's Alfa katsayısı .91'dir; Somatizasyon alt faktörü Cronbach's Alfa katsayısı .75'dir; Nesnel Gerçekliğe Uyumsuzluk alt faktörü Cronbach's Alfa katsayısı .84'tür; Arkaik Endişe alt faktörü Cronbach's Alfa katsayısı .71'dir. Saldırganlık alt faktörü için Cronbach's Alfa katsayısı

ise .90 olarak bulunmuştur. Ölçek toplam puanı hesaplanırken, Sosyal Uyum alt faktörü ters puanlanmaktadır.

Bulgular

Tablo 1’de ölçeklere ait en düşük ve en yüksek değerler, ortalama puanlar ve standart sapmaları verilmiştir. KİÖ alt faktörleri; “Çocuğum hep gözümün önünde olsun isterim.”, “Eşim çocuğumuzla ilgili konularda bana yardımcı olur.”, “Tüm hayatımı çocuğuma adadım, ondan başka önceliğim yoktur.” gibi maddeler içermektedir. ÇDBÖ alt ölçekleri; “Astımı vardır.”, “Ağlama krizleri geçirir.”, “Bir konuyu anlatırken zihninde toplayamaz, dağınık anlatır.”, “İnsanlara, eşyalara, kendine bilerek zarar verir. Kafasını duvara vurma, saç yolma...gibi.”, “Özel güçleri olduğundan bahseder, hayvanlarla konuşmak, insanların düşüncelerini okumak, nesnelere beyin gücüyle hareket ettirmek gibi.”, “Yanında daima biri olsun ister.” şeklinde maddelerden oluşmaktadır.

Tablo 1.

KİÖ ve ÇDBÖ Değerleri

	N	Min	Maks	Ort.	SS	Eğiklik	Basıklık
KİÖ							
Endişe - Ayrılığa Hassasiyet	330	5	50	34,10	8,60	-0,28	-0,22
Eş ile İlişki	330	5	30	22,32	5,20	-0,94	0,74
Kapsanamayan İlişki	330	2	26	15,76	4,18	0,39	0,25
Doyum Odaklılık	330	0	25	11,39	3,89	-0,19	0,04
Katı - Kuralcı İlişki	330	5	23	9,10	3,43	0,99	0,82
ÇDO							
Uyum	331	13	50	41,72	6,18	-0,87	1,51
Dürtüsellik	331	8	30	19,05	5,04	0,05	-0,76
Ayrılık Endişesi	331	6	29	14,84	4,99	0,45	-0,32
Bilişsel Süreçlerde Bozulma	331	11	61	21,76	7,87	1,37	2,73
Psikosomatik	331	5	24	9,80	3,92	1,12	0,96
Nesnel Gerçekliğe Uyumsuzluk	331	8	40	15,64	5,17	0,90	0,84
Arkaik Endişe	331	2	15	7,22	3,05	0,61	-0,33
Yıkıcılık	331	7	35	11,03	4,27	1,40	2,85

Tablo 2’te araştırmada demografik bilgi formuna eklenen “Anneliğinizi nasıl tanımlarsınız, bir veya birden fazla sözcükle ifade edebilirsiniz” sorusuna verilen cevaplar incelenmiş ve en fazla Kaygılı, Sakin, Panik, Hoşgörülü, Sinirli cevapları alınmıştır. Annelerin kendilerini değerlendirdikleri bu beş tanım ile KİÖ alt ölçeklerinden aldıkları puanlar değerlendirilmiştir. Analiz sonucuna baktığımızda annelerin KİÖ Endişe, Kapsanamayan İlişki ve Doyum Odaklılık boyutlarında annelik tanımları bakımından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey post-hoc analizinde kendini "kaygılı" olarak tanımlayan annelerin KİÖ Endişe puanları, "hoşgörülü" ve "sakin" olarak tanımlayanlara göre daha yüksektir; "panik" olarak tanımlayanların ise "sakin", "hoşgörülü" ve "sinirli" olarak tanımlayanlara göre daha yüksektir. Kendini "panik" olarak tanımlayanların KİÖ Doyum Odaklılık puanları, "hoşgörülü", "sinirli" ve "sakin" olarak tanımlayanlara göre daha yüksektir. Kendini "kaygılı" olarak tanımlayanların KİÖ Kapsanamayan İlişki puanları, "sakin" olarak tanımlayanlara göre daha yüksektir.

Tablo 2.

KİÖ Alt Grupları ile Annelik Tanımı Arasındaki Farklar

		Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p
1. Endişe - Ayrılığa Hassasiyet	Gruplar arası	3.939	4	984,80	15,848**	,00
	Gruplar içi	18.456	297	62,14		
	Toplam	22.395	301			
2. Eş ile İlişki	Gruplar arası	57	4	14,29	0,539	,71
	Gruplar içi	7.882	297	26,54		
	Toplam	7.940	301			
3. Kapsanamayan İlişki	Gruplar arası	201	4	50,33	2,951*	,02
	Gruplar içi	5.066	297	17,06		
	Toplam	5.268	301			
4. Doyum Odaklılık	Gruplar arası	289	4	72,29	4,988**	,00
	Gruplar içi	4.304	297	14,49		
	Toplam	4.593	301			
5. Katı - Kuralcı İlişki	Gruplar arası	66	4	16,40	1,372	,24
	Gruplar içi	3.549	297	11,95		
	Toplam	3.614	301			

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

Tablo 3’te annelik tanımı ile çocuklarının ÇDBÖ alt ölçeklerinden aldıkları puanlarda değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ÇDBÖ Kayıp-Ayrılık Endişesi, Arkaik Endişe ve Saldırganlık alt faktörlerinde annelik tanımları bakımından anlamlı farklılık bulunmuştur. Kendini "panik" olarak tanımlayan annelerin çocuklarının ÇDBÖ Kayıp-Ayrılık Endişesi puanları, “sakin” ve “hoşgörülü” olarak tanımlayanlardan anlamlı olarak daha yüksektir.

Benzer şekilde ÇDBÖ Arkaik Endişe puanları, kendini "panik" olarak tanımlayanların "sakin" ve "hoşgörülü" olarak tanımlayanlardan anlamlı olarak daha yüksektir. Kendisini "panik" olarak tanımlayan annelerin çocuklarının ÇDBÖ Saldırganlık puanları, "kaygılı", "sakin" ve "hoşgörülü" olarak tanımlayanlara göre anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 3.

ÇDBÖ Alt Grupları ile Annelik Tanımı Arasındaki Farklar

		Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p
1. Sosyal Uyum	Gruplar arası	114	4	28,61	0,721	,578
	Gruplar içi	11.832	298	39,70		
	Toplam	11.946	302			
2. Dürtüsellik ve Hiperaktivite	Gruplar arası	212	4	53,10	2,079	,084
	Gruplar içi	7.611	298	25,54		
	Toplam	7.823	302			
3. Kayıp-Ayrılık Endişesi	Gruplar arası	464	4	115,91	4,695**	,00
	Gruplar içi	7.357	298	24,69		
	Toplam	7.820	302			
4. Bilişsel Süreçlerde Bozulma	Gruplar arası	418	4	104,51	1,631	,17
	Gruplar içi	19.090	298	64,06		
	Toplam	19.508	302			
5. Psikosomatik	Gruplar arası	128	4	32,05	2,059	,09
	Gruplar içi	4.639	298	15,57		
	Toplam	4.767	302			
6. Nesnel Gerçekliğe Uyumsuzluk	Gruplar arası	96	4	23,96	0,858	,49
	Gruplar içi	8.327	298	27,94		
	Toplam	8.423	302			
7. Arkaik Endişe	Gruplar arası	183	4	45,83	5,062**	,00
	Gruplar içi	2.698	298	9,05		
	Toplam	2.881	302			
8. Saldırganlık	Gruplar arası	257	4	64,27	3,552**	,01
	Gruplar içi	5.392	298	18,09		
	Toplam	5.649	302			

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

Tablo 4'te KİÖ alt boyutları puanlarının doğumun planlı olup olmaması durumuna göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine bakılmış ve KİÖ Katı-Kuralcı İlişki alt boyutunun farklılık gösterdiği görülmüştür. Buna göre plansız doğan çocukların annelerinin KİÖ Katı - Kuralcı İlişki alt boyutundan aldıkları puanın ortalama değeri planlı doğanlara göre anlamlı olarak yüksektir.

Tablo 4.

KİÖ Alt Grupları ile Doğum Planı Arasındaki Farklar

KİÖ / Gebelik Planı		N	Ort.	SS	t	SD	p																																												
1. Endişe - Ayrılığa Hassasiyet	Plansız	59	35,6	9,0	1,508	328	,132																																												
	Planlı	271	33,8	8,5				2. Eş ile İlişki	Plansız	59	21,9	4,8	-0,601	328	,548	Planlı	271	22,4	5,3	3. Kapsanamayan İlişki	Plansız	59	16,4	3,8	1,236	328	,217	Planlı	271	15,6	4,3	4. Doyum Odaklılık	Plansız	59	11,4	4,5	-0,002	328	,998	Planlı	271	11,4	3,8	5. Katı - Kuralcı İlişki	Plansız	59	10,0	3,6	2,160*	328	,031
2. Eş ile İlişki	Plansız	59	21,9	4,8	-0,601	328	,548																																												
	Planlı	271	22,4	5,3				3. Kapsanamayan İlişki	Plansız	59	16,4	3,8	1,236	328	,217	Planlı	271	15,6	4,3	4. Doyum Odaklılık	Plansız	59	11,4	4,5	-0,002	328	,998	Planlı	271	11,4	3,8	5. Katı - Kuralcı İlişki	Plansız	59	10,0	3,6	2,160*	328	,031	Planlı	271	8,9	3,4								
3. Kapsanamayan İlişki	Plansız	59	16,4	3,8	1,236	328	,217																																												
	Planlı	271	15,6	4,3				4. Doyum Odaklılık	Plansız	59	11,4	4,5	-0,002	328	,998	Planlı	271	11,4	3,8	5. Katı - Kuralcı İlişki	Plansız	59	10,0	3,6	2,160*	328	,031	Planlı	271	8,9	3,4																				
4. Doyum Odaklılık	Plansız	59	11,4	4,5	-0,002	328	,998																																												
	Planlı	271	11,4	3,8				5. Katı - Kuralcı İlişki	Plansız	59	10,0	3,6	2,160*	328	,031	Planlı	271	8,9	3,4																																
5. Katı - Kuralcı İlişki	Plansız	59	10,0	3,6	2,160*	328	,031																																												
	Planlı	271	8,9	3,4																																															

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

Tablo 5'e göre gelir ve Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ) Katı-Kuralcı İlişki ve Eş ile İlişki alt faktörleri, Çocuk Depresif Belirti Ölçeği Sosyal Uyum değişkeninin toplam varyansının %8'ini açıklamaktadır, $F(2, 327) = 15,30, p = .00$. Sosyal Uyum değişkenine KİÖ Katı-Kuralcı İlişki değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı, $\beta = .172, t(331) = 3.24, p = .00$. KİÖ Eş ile İlişki değişkeninin etki katsayısı negatif yönlü ve anlamlı, $\beta = -.226, t(331) = -4.27, p = .00$ bulunmuştur.

Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ) Kayıp - Ayrılığa Hassasiyet, Doyum Odaklılık, Eş ile İlişki ve Kapsanamayan İlişki alt faktörleri birlikte, Çocuk Depresif Belirti Ölçeği Kayıp-Ayrılık Endişesi değişkeninin toplam varyansının %19'unu açıklamaktadır, $F(4, 325) = 20,89, p = .00$. Kayıp-Ayrılık Endişesi değişkenine KİÖ Kayıp-Ayrılığa Hassasiyet değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı, $\beta = .234, t(331) = 3.90, p = .00$; KİÖ Doyum Odaklılık değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı $\beta = .175, t(331) = 2.95, p = .00$; KİÖ Eş ile İlişki değişkeninin etki katsayısı negatif yönlü ve anlamlı $\beta = -.163, t(331) = -3.21, p = .00$ ve KİÖ Kapsanamayan İlişki değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı $\beta = .125, t(331) = 2,30, p = .02$ bulunmuştur.

Tablo 5.

KIÖ ve ÇDBÖ Arasındaki İlişkilere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken(ler)	β	t	p	F	p	R^2
ÇDBÖ Sosyal Uyum	Sabit	40,887	23,59*	0,000	15,30**	0,000	0,08
	KIÖ Katı - Kuralcı İlişki	,172	3,24**	0,001			
	KIÖ Eş ile İlişki	-,226	-4,27**	0,000			
ÇDBÖ Dürtüsellik ve Hiperaktivite	Sabit	10,350	8,10**	0,000	16,67**	0,000	0,12
	Cinsiyet	,135	2,62**	0,009			
	KIÖ Kayıp ve Ayrılığa Hassasiyet	,215	3,90**	0,000			
	KIÖ Doyum Odaklılık	,192	3,48**	0,001			
ÇDBÖ Kayıp - Ayrılık Endişesi	Sabit	8,797	5,51**	0,000	20,89*	0,000	0,19
	KIÖ Kayıp ve Ayrılığa Hassasiyet	,234	3,90**	0,000			
	KIÖ Doyum Odaklılık	,175	2,95**	0,003			
	KIÖ Eş ile İlişki	-,163	-3,21**	0,001			
	KIÖ Kapsanamayan İlişki	,125	2,30*	0,022			
ÇDBÖ Bilişsel Süreçlerde Bozulma	Sabit	27,921	14,47**	0,000	8,69**	0,000	0,04
	Anne eğitimi	-,180	-3,32**	0,001			
	KIÖ Eş ile İlişki	-,118	-2,18*	0,030			
ÇDBÖ Nesnel Gerçekliğe Uyumsuzluk	Sabit	12,181	10,58*	0,000	9,66**	0,000	0,03
	KIÖ Eş ile İlişki	,169	3,11**	0,002			
ÇDBÖ Arkaik Endişe	Sabit	1,600	1,29	0,198	22,62**	0,000	0,16
	Çocuk yaşı	,130	2,56*	0,011			
	KIÖ Kayıp ve Ayrılığa Hassasiyet	,378	7,41**	0,000			
	KIÖ Eş ile İlişki	-,109	-2,15*	0,032			
ÇDBÖ Somatizasyon	Sabit	3,942	2,67**	0,008	11,14**	0,000	0,06
	Çocuk yaşı	,140	2,61*	0,010			
	KIÖ Kapsanamayan İlişki	,213	3,99**	0,000			
ÇDBÖ Saldırganlık	Sabit	11,380	8,50**	0,000	17,14**	0,000	0,09
	KIÖ Doyum Odaklılık	,216	4,10**	0,000			
	KIÖ Eş ile İlişki	-,209	-3,96**	0,000			

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KIÖ) Kayıp ve Ayrılığa Hassasiyet ve Doyum Odaklılık alt faktörleri Cinsiyet değişkeni ile birlikte Çocuk Depresif Belirti Ölçeği Dürtüsellik

ve Hiperaktivite değişkeninin toplam varyansının %12'sini açıklamaktadır, $F(3, 326) = 16.67$, $p = .00$. Dürtüsellik ve Hiperaktivite değişkenine KİÖ Kayıp ve Ayrılığa Hassasiyet değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı $\beta = .215$, $t(331) = 3.90$, $p = .00$; KİÖ Doyum Odaklılık değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı $\beta = .192$, $t(331) = 3.48$, $p = .00$ ve Cinsiyet değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı $\beta = .135$, $t(331) = 2.62$, $p = .00$ bulunmuştur.

Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ) Eş ile İlişki alt faktörü ile anne eğitimi değişkenleri birlikte Çocuk Depresif Belirti Ölçeği Bilişsel Süreçlerde Bozulma değişkeninin toplam varyansının %4'ünü açıklamaktadır, $F(2, 327) = 8.69$, $p = .00$. Bilişsel Süreçlerde Bozulma değişkenine Anne Eğitimi değişkeninin etki katsayısı negatif yönlü ve anlamlı, $\beta = -.180$, $t(331) = -3.32$, $p = .00$ ve KİÖ Eş ile İlişki değişkeninin etki katsayısı negatif yönlü ve anlamlı $\beta = -.118$, $t(331) = -2.18$, $p = .03$ bulunmuştur.

Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ) Kayıp – Ayrılığa Hassasiyet, Eş ile İlişki alt faktörleri, Çocuk yaşı değişkeni ile birlikte Çocuk Depresif Belirti Ölçeği Arkaik Endişe değişkeninin toplam varyansının %16'sını açıklamaktadır, $F(3, 326) = 22.62$, $p = .00$. Arkaik Endişe değişkenine Kayıp – Ayrılığa Hassasiyet değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı, $\beta = .378$, $t(331) = 7.41$, $p = .00$; KİÖ Eş ile İlişki değişkeninin etki katsayısı negatif yönlü ve anlamlı $\beta = -.109$, $t(331) = -2.15$, $p = .03$; Çocuk yaşı değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı $\beta = .130$, $t(331) = 2.56$, $p = .01$ bulunmuştur.

Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ) Doyum Odaklılık ve Eş ile İlişki alt faktörleri birlikte Çocuk Depresif Belirti Ölçeği Saldırganlık değişkeninin toplam varyansının %9'unu açıklamaktadır, $F(2, 327) = 17.14$, $p = .00$. Saldırganlık değişkenine KİÖ Eş ile İlişki değişkeninin etki katsayısı negatif yönlü ve anlamlı, $\beta = -.209$, $t(331) = -3.96$, $p = .00$ ve KİÖ Doyum Odaklılık değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı $\beta = .216$, $t(331) = 4.10$, $p = .00$ bulunmuştur.

Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ) Eş ile İlişki alt faktörü Çocuk Depresif Belirti Ölçeği Nesnel Gerçekliğe Uyumsuzluk değişkeninin toplam varyansının %3'ünü açıklamaktadır, $F(1, 328) = 17.51$, $p = .00$. Nesnel Gerçekliğe Uyumsuzluk değişkenine KİÖ Eş ile İlişki değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı $\beta = .169$, $t(331) = 3.11$, $p = .00$ bulunmuştur.

Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ) Kapsanamayan İlişki alt faktörü ve Çocuğun yaşı değişkenleri birlikte Çocuk Depresif Belirti Ölçeği Somatizasyon değişkeninin toplam varyansının %6'sını açıklamaktadır, $F(2, 327) = 11.14$, $p = .00$. Somatizasyon değişkenine KİÖ Kapsanamayan İlişki değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı $\beta = .213$, $t(331) = 3.99$, $p = .00$ ve Çocuk yaşı değişkeninin etki katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı $\beta = .140$, $t(331) = 2.61$, $p = .01$ bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmayla annelerin çocuklarına karşı sergiledikleri tutumların, çocuklardaki depresif belirtilerle ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. İstatistiksel analizlerin ışığında annelerin sergiledikleri katı kuralcı, doyum odaklı, ayrıılığa hassasiyet ve kapsayamama tutumları ile çocuklarda görülen kayıp-ayrılık endişesi, bilişsel süreçlerde bozulma, dürtüsellik, nesnel gerçekliğe uyumsuzluk, arkaik endişe, saldırganlık ve somatizasyon, boyutları arasında pozitif yönlü, sosyal uyum ile ise negatif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında araştırmaya katılan annelerin KİÖ Eş ile İlişki, KİÖ Doyum Odaklılık puanları çocuklarının ÇDSÖ Saldırganlık boyutunun; annelerin KİÖ Eş ile İlişki ve KİÖ Katı-Kuralcı İlişki boyutları çocukların hem ÇDSÖ Sosyal Uyum boyutunun; annelerin KİÖ Eş ile İlişki boyutu ÇDSÖ Nesnel Gerçekliğe Uyumsuzluk boyutunun; çocuk yaşı, annelerin KİÖ Eş ile İlişki ve KİÖ Kayıp-Ayrıılığa Hassasiyet boyutları, ÇDSÖ Arkaik Endişe boyutunun; KİÖ Doyum Odaklılık, KİÖ Kayıp-Ayrıılığa Hassasiyet ve Cinsiyet değişkenleri birlikte çocukların ÇDSÖ Dürtüsellik ve Hiperaktivite boyutunun; KİÖ Eş ile İlişki ve Anne yaşı değişkenleri birlikte ÇDSÖ Bilişsel Süreçlerde Bozulma boyutunun; annelerin KİÖ Doyum Odaklılık ve Eş ile İlişki değişkenleri birlikte çocuğun ÇDSÖ Somatizasyon boyutunun ve annelerin KİÖ Doyum Odaklılık, Eş ile İlişki, Kayıp-Ayrıılığa Hassasiyet ile Kapsanamayan İlişki değişkenleri birlikte çocuğun ÇDSÖ Kayıp – Ayrılık Endişesi boyutunun yordayıcısı olduğu görülmektedir. Yanısıra annelik tanımlarına göre kendini "kaygılı" olarak tanımlayan annelerin KİÖ Endişe puanları ile KİÖ Kapsanamayan İlişki puanları; "panik" olarak tanımlayanların ise KİÖ Doyum Odaklılık ve KİÖ Endişe puanları ile çocuklarının ÇDBÖ Kayıp-Ayrılık Endişesi, ÇDBÖ Arkaik Endişe, ÇDBÖ Saldırganlık puanları diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur. Gebelik planlamasına göre yapılan analiz sonuçlarında ise plansız doğan bebeklerin annelerinin Katı Kuralcı tutumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anne-bebek ilişkisinde olumlu yaşantılar ruh sağlığı açısından önemlidir. Bazı nedenlerle doğumla beraber annelerinden ayrılmak zorunda kalan bebeklerin gelişimlerinin yavaşladığı veya durduğu, yemek yemekte zorlandıkları, beslenmeyi reddettikleri, ilişki kurmak istemedikleri ve bu bebeklerin yüzlerinde daimî üzüntülü ifadeler takındıkları belirtilmektedir (Goodfriend, 1993). Tüm bunlar depresif belirtileri akla getirmektedir. Anne bebek arasında kapsayan-kapsanan olarak tarif edilen bir ilişki vardır. Bebeğin annesi tarafından kapsanabildiğinin göstergesi bebeğin huzurlu olmasıdır. Eğer bebek iç dünyasında tahammül edemediği olumsuz duygulanımlarını annenin ruhsallığına bırakabiliyorsa annesinin kapsayıcılığı işlevseldir. Bebeğinin yansıtmasını içine alabilen anne, kendi düşümlerini sayesinde bunları işler ve Bion'un kaygı uyarıcıları olarak adlandırdığı

“Beta öğelerini”, simgeleştirilebilmesi mümkün bir düşünce haline, “Alfa öğelerine” dönüştürür. Annenin bu alfa işlevi, bir anlam oluşturma çabası olup (annenin çocuğun içinde bulunduğu durumu düşlemleyebilmesi), bu sayede tahammül edilemez beta öğeleri, anlamlı alfa öğeleri haline gelir ve Bion’a göre bunlar, düşüncelerin oluşabilmesi için öncüllerdir (Bion, 1959; 1962a).

Bion, bebeğin ölüm korkusu olduğunu ve bunun bir yok olma kaygısı olarak anlaşılması gerektiğini belirtir. Bebeğin bu kaygıyı aşabilmesinin, annenin olumsuz duygulanımları dayanılabilir ve düşünülebilir hale dönüştürme yeteneğine bağlı olduğuna işaret eder. Eğer anne bu duyguları reddederse, çocuk Bion'un (1962b) isimsiz korku olarak tanımladığı bir duygulanımla baş başa kalır. Bion (1962a), isimsiz korkunun düşünceleri yok eden bir tür kara delik olduğunu ifade etmiştir. Marcelli ve Kohen’e göre (2016) düşünemeyen çocuk öğrenemez; yani bilişsel süreçlerde bozulma kaçınılmazdır. Olumsuz deneyimler karşısında kendi ve çevresi ile ilgili anlamlı neden-sonuç ilişkileri oluşturamayan bir çocuk, nesnel gerçekliğe uyum sağlayamaz; kendini sakinleştirme becerileri eksiktir ki bu da dürtüsellik neden olur. Kapsayan-kapsanan modeli’nin yeterince iyi çalışmaması durumunda bebeğin hissettiği içeriden ve dışarıdan gelen saldırılar, ruhsal alanı beta öğeleri ile işgal ederler. Bunlar ancak dürtü boşalımları veya somatik belirtiler yoluyla dışarı vurularak bertaraf edilebilirler (Bion, 1962a). Yapılan bazı çalışmalarda da ebeveynlerin kaygı düzeylerinin yüksek olması, aşırı koruyucu tutum sergilemeleri veya ebeveyn-çocuk arasındaki bağlanma ilişkisindeki zorluklarla, çocuklarda görülen ruhsal hastalıkların, fiziksel rahatsızlıkların ve somatik şikayetlerin arasında ilişkiler bulunmuştur (Fritz ve Campo, 2002; Kaufman ve diğ., 1997). Kaygı düzeyi yüksek bir ebeveynin çocuğun kaygılarını kendi iç dünyasında taşıyıp dönüştürmesi olası olmadığından, kapsanamayan çocuklarda bu şekilde ruhsal zorluklara rastlanabilmektedir. Nitekim bu araştırma sonucunda kendilerini kaygılı ya da panik olarak tanımlayan annelerin diğerlerine nazaran daha daha az kapsayıcı, daha fazla endişeli, doyum odaklı oldukları (bknz tablo 2); çocuklarının ise ayrılık endişesi, saldırganlık ve arkaik endişe semptomlarının daha yüksek olduğu (bknz tablo 3) tespit edilmiştir.

Andre Green (1993) “Ölü Anne” kavramıyla çocuğun annesinin bakışını kaybettiği bir durumu tanımlarken, bunun ruhsallıkta oluşturduğu delikten bahseder. Yani depresyonda, nesnenin fiziksel yokluğundan ziyade öznenin karşısındaki ruhsal yokluğu söz konusudur. Green (1993), depresif belirtileri olan çocukları incelediğinde, annelerinin ya sahip olmaya imkân vermeyecek kadar uzakta ya da çocuğun benliğini kaplayıp yok edecek kadar yakında durduklarını tespit etmiştir. Her iki durumda yokluk mevcuttur: Yaslanılacak nesnenin yokluğu, benliğin yok edilişi... İstila eden bir anneye boyun eğmek zorunda kalan çocuğun benliği gelişmez. Böyle çocuklar anneleri yokken düşünemez, problem çözemez dolayısıyla

öğrenmede sorunlar ortaya çıkar. Öğrenme güçlüğü gösteren çocuklarla yapılan projektif testler, kapsayıcı işlevi eksik olan nüfuz edici bir anne imgesinin varlığına işaret etmektedir (Emmanuelli, 1996; Chagnon, 2006; Bodet ve diğ., 2013; Kap ve Zabcı, 2014).

Bu araştırmanın sonuçları, depresif belirtilerin ortaya çıkışında negatif bir kapsayan-kapsanan modelini betimlemektedir. Bu olumsuz durum annenin ruhsallığı ve çocuğa verdiği tepkilerle (olumsuz duygulanımları dönüştürememe, kayıtsızlık, uzaklaşma, şiddet tepkileri, çökme vb) ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak, çocuklarda dürtüsellik, ayrılık/kayba tahammülsüzlük, bilişsel süreçlerde bozulma, zarar görme endişeleri ve saldırganlık anlamlı olarak yükselmektedir. Eksikliğin ve dayanak nesnesinin yokluğu nedeniyle artan saldırganlığın yıkıcılığa (kendine ya da ötekine) dönüşmemesinde en önemli etken, annenin kapsayıcı işlevi, yani ortadan kaybolarak veya misilleme yaparak değil ancak ve ancak çocuğun saldırgan tutumunu anlamlandırarak ve dönüştürerek ona geri dönüşüyle mümkün olacaktır (Zabcı, 2018). Nitekim Bick (1968) de, bebeğin yaşamın başında, mutlak çaresizlik içinde olduğunu ve bu çaresizlikten annenin bakımı, kapsayıcılığı ile başa çıkabileceğini dile getirir.

Çalışmadan ortaya çıkan Tablo 5'teki bulgular değerlendirildiğinde, endişe seviyesi yüksek, aşırı korumacı, eksikliğe tahammülü olmayan/doyum odaklı ve çocuğundan ayrılma konusunda zorluk yaşayan annelerin çocuklarında anlamlı olarak Kayıp-Ayrılık Endişesi yüksek çıkmakta, zarar görme endişeleri ile kayba ve eksikliğe daha fazla hassasiyet (depresif endişe) gözlenmektedir. Çocuğun eksikliğe tahammülünün gerçekleşmemesi, içsel gerilimi ve saldırgan dürtünün düzeyini artırırken, dürtüsel davranışlar kaçınılmaz olmakta ve nesnel gerçeklik ile uyumsuzluğa yol açmaktadır (Simic ve Fombonne, 2001).

Çocuklarda görülen bir başka semptom olan somatizasyon, anne tarafından tahammül edilemediği için ruhsal aygıtta işlenemeyen olumsuz duygulanımların, bedenle dışavurumu olarak düşünülebilir (Debray, 2005). Annenin var olması ve bebeğinin ihtiyaçlarını karşılama bebeğin iç ve dış dünyasını ayıran bir deri işlevi görmektedir. Aksi durumda ise, içe kapanan, yemek yemeyi reddeden, uzun uykulara dalan böylece yaşamla ilişki kurmak istemeyen yani depresif eğilimler gösteren bebek, deri yoluyla kendini ifade eder (Bick, 1968). Alanda yapılan çalışmalara bakıldığında kaygı ve depresyon belirtilerinin duygu farkındalığı ve somatik şikayetler arasındaki ilişkide aracılık ettiği (van der Veek, Nobel ve Derkx, 2012), somatik şikayetleri olan çocuklarda dört yıl içinde depresyon ortaya çıkma riskinin yükseldiği (Zwaigenbaum ve diğ., 1999), sıklıkla somatik şikayetlere kaygı ve depresyon belirtilerinin eşlik ettiği görülmüştür (Campo ve diğ., 2004). Bu araştırmadan elde edilen Tablo 5'teki bir başka bulguda da annenin kapsayıcı işlevinin azaldığı noktada çocuklarında somatizasyonun arttığı bulunmuştur.

Anne-baba çifti arasındaki yakınlık ve destek ilişkisinin de çocuğun sosyal uyumuna katkı sağladığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra araştırma sonuçlarında, babanın sakin bir tutumla sınır koyucu işlevinin dürtüsel denetim ve uyumla ilgili önemli bir katkı sağladığı tespit edilmiştir. Bunun tam aksine, doyum odaklı, çocuğun ebeveyni yönettiği ve üst konumda yer aldığı anne-baba-çocuk ilişkilerinde depresif belirtiler daha yüksek orandadır. Bunun nedeni, çocuğun üst nesilden ebeveyne yaslanma ihtiyacıdır. Çocuğun üst konumda olduğu ve nesil farkının tanınmadığı ilişkilerde dayanak eksikliği ortaya çıkabilmekte ve bu çocuklarda içsel dayanak eksikliğinden dolayı, kayıp endişesi (ayrılığa hassasiyet), zarar görme korkusu ve diğer depresif belirtiler ortaya çıkabilmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre çocukların sosyal uyum, ayrılık endişesi, bilişsel süreçlerde bozulma, nesnel gerçekliğe uyumsuzluk, arkaik endişe ve saldırganlık belirtilerinde, annelerinin eşlerinden aldığı destek belirleyici rol oynamaktadır.

Araştırmada annenin katı/kuralcı tutumlarının sosyal uyumun düşmesine neden olduğu gözlenmektedir. Bu annelerin mükemmeliyetçi ve zorlayıcı tutumları ile çocuğun bireysel arzularına ve özerk hareketlerine alan açmayan ilişki biçimlerinin tam aksi yönde sonuç verdiği (karşıt-tepki oluşturma eğilimleri), çocukların benliğin sınırlarını koruma amacıyla annenin arzusuna ters yönde yanıt verirken, anneden uzaklaşmanın yarattığı kayıp endişelerinin ve zarar görme korkularının yükseldiği gözlenebilmektedir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu ise çocuğun beklenmeyen veya istenmeyen bir zamanda dünyaya gelişi ile annenin katı/kuralcı tutumu arasındaki anlamlı ilişkidir (bknz tablo 4). Annenin hayatında istemediği ya da düşünmediği bir zamanda hamilelik gelişmiştir. Hazırlıksız yakalanan ve kontrol edilemeyen bu durum, çocuk doğduğunda katı bir ebeveyn tutumuna dönüşerek çocuk üzerinden kontrol sağlanmakta, çocuğun beslenme, uyku, eğitim gibi temel konuları sıkı bir disiplin altına alınarak baş edilebilmektedir.

Sonuç olarak, annenin kapsayıcı işlevinin eksik veya yetersiz oluşu ile depresif belirtiler arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Çocukların hiperaktivite, öğrenme bozukluğu, somatizasyon, depresyon, kaygı bozuklukları, dikkat sorunları gibi semptomları ile annelerinin bakım verme biçimlerindeki ilişkileri ortaya koyacak farklı araştırmalar bu alanda sorunsala yaklaşım ve ruhsal temelli müdahaleler açısından önem arz etmektedir. Baba, öğretmen, mülteciler, özel eğitim alan çocuklar, pandemi dönemi katılımcıları gibi farklı katılımcı ve yaş gruplarıyla çalışılmaması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Diğer araştırmacılar ve yeni araştırmalar için bu durum yol gösterici olabilecektir.

Kaynakça

- Allen J. P., Porter M., McFarland C., McElhane K. B. ve Marsh P. (2007). The relation of attachment security to adolescents' paternal and peer relationships, depression, and externalizing behavior. *Child Development* 78(4),1222–1239. 10.1111/j.1467-8624.2007.01062.x.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayımsal El Kitabı*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği. (5. basım).
- Aras, Ş., Ünlü, G. ve Taş, F. V. (2007). Çocuk ve ergen psikiyatrisi polikliniğine başvuran hastalarda belirtiler, tanımlar ve tanıya yönelik incelemeler. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 10 (1), 28-37.
- Armsden G., McCauley E., Greenberg M., Burke E. ve Mitchell J. (1990). Parent and peer attachment in early adolescent depression. *Journal of Abnormal Child Psychology*.18(6), 683-697. 10.1007/BF01342754
- Basquin, M. Q. (1997). *A été L'évolution Historique des Modalités Thérapeutiques dans les Troubles Dépressifs de L'enfant. Les Troubles Dépressifs chez L'enfant*. Paris: Editions Frison Roche.
- Bick, E. (1968). The experience of the skin in early object-relations. *The International Journal of Psychoanalysis*, 49 (2-3), 484–486.
- Bion W. R. (1962b). A theory of thinking. *International Journal of Psycho-Analysis*, 43:306–310.
- Bion, W. R. (1959). Attacks on linking. *International Journal of Psycho-Analysis*, (40), 308-315.
- Bion, W. R. (1962a). *Learning from Experience*. London: Heinemann.
- Bodet, A., Dikçe, A., Pöge, P. Ve Zabcı, N. (2013). Klinikte öğrenme güçlüğü tanısı almış latans dönemi çocuğunun simgeleştirme yetisi üzerine bir çalışma. *Yansıtma, Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, 20, 35-44.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment. Attachment and loss: Vol. 1. Loss*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss. Volume II: Separation, Anxiety and Anger* (pp. 1-429). London: The Hogarth Press.
- Bowlby, J. (1975). *Attachment Theory, Separation Anxiety, and Mourning*. New York: Basic Books.
- Burke, J. D., Hipwell, A. E. ve Loeber, R. (2010). Dimensions of oppositional defiant disorder as predictors of depression and conduct disorder in preadolescent girls. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 49 (5), 484-492. Doi: 10.1012/j.jaac.2010.01.016.
- Campo, J. V., Bridge, J., Ehmann, M., Altman, S., Lucas, A., Birmaher, B. ve diğ. (2004). Recurrent abdominal pain, anxiety, and depression in primary care. *Pediatrics*, 113, 817–824.
- Chagnon, J.Y. (2006). Regard clinique sur les troubles des apprentissages. *Le Journal des Psychologues*, 7(240), pp. 29 -33.
- Chorot P., Valiente R. M., Magaz A. M., Santed M. A. ve Sandin B. (2017). Perceived parental child rearing and attachment as predictors of anxiety and depressive disorder symptoms in children: The mediational role of attachment. *Psychiatry Research*. 253, 287–295. 10.1016/j.psychres.2017.04.015
- Cipriani, A., Zhou, X., Del Giovane, C., Hetrick, S. E., Qin, B., Whittington, C., ve diğ. (2016). Comparative efficacy and tolerability of antidepressants for major depressive disorder in

- children and adolescents: A network meta-analysis. *Lancet (London, England)*, 388(10047), 881–890. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)30385-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)30385-3)
- Copeland, W. E., Angold, A., Costello, E. J. ve Egger, H. (2013). Prevalence, comorbidity, and correlates of DSM-5 proposed disruptive mood dysregulation disorder. *American Journal of Psychiatry*, 170 (2), 173-179. Doi:10.1176/appi.ajp.2012.12010132.
- Croas, J. (2008). Troubles dépressifs chez l'enfant, agitation ou inhibition, activité ou passivité. *Psychologie Clinique et Projective*, 1(1), 73-108. <https://doi.org/10.3917/pcp.014.0073>.
- Cummings E. M. ve Cicchetti D. (1990). Toward a transactional model of relations between attachment and depression, in *The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Mental Health and Development. Attachment in the Preschool Years: Theory, Research, and Intervention*, eds Greenberg M. T., Cicchetti D., Cummings E. M. (Chicago, IL: University of Chicago Press), 339–372.
- Cytryn, L. ve Mac Knew, D. H. (1974). Proposed classification of childhood depression. *American Journal of Psychiatry*, 129, 55-65.
- De Kloet, E. R., Joëls, M. ve Holsboer, F. (2005). Stress and the brain: From adaptation to disease. *Nature Reviews. Neuroscience*, 6 (6), 463-475.
- De La Garza, R. (2005). Endotoxin or pro-inflammatory cytokine-induced sickness behavior as an animal model of depression: Focus on anhedonia. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 29 (4-5), 761-770.
- Debray, R. (2005). Bebeklerde ve küçük çocuklarda bedensel dışavurum. (N. Zabcı, Çev.). T. Parman (Ed.) *Psikanaliz Yazıları* 11 içinde 89-105. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Delgado, P. L. (2000). Depression: The case for a monoamine deficiency. *Journal of Clinical Psychiatry*, 61 (6), 7-11.
- Emmanuelli, M. (1996). L'inhibition intellectuelle à la pré-adolescence : Mise en défaut de la latence et prélude à la separation. *Psychologie Clinique et Projective*, 2-2, 261-278
- Erol, E., Zabcı, N. ve Şimşek, Ö. F. (2020). Çocuk depresif belirti değerlendirme ölçeği geliştirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21, 14-20. Doi: 10.5455/apd.105601.
- Freud, S. (1957). *Mourning and Melancholia*. In J. Strachey (Ed., Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud v 14*. New York: Basic Books. (1917).
- Fritz, G. K. ve Campo, J. V. (2002). *Somatiform Disorders*. M Lewis (Ed) In *Child and Adolescent Psychiatry*. Philadelphia: Lippincott Williams Wilkins.
- George, D., ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson
- Goodfriend, M. S. (1993). Treatment of attachment disorder of infancy in a neonatal intensive care unit. *Pediatrics*, 91 (1), 139-142.
- Green, A. (1993). The dead mother. *Psyche*, 47 (3), 205-24.
- Harro, J. ve Orelund, L. (2001). Depression as a spreading adjustment disorder of monoaminergic neurons: A case for primary implications of the locus coeruleus. *Brain Research Reviews*, (38), 79-128.

- Joiner T. ve Coyne J. C. (1999). *The Interactional Nature of Depression*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Kalaycı, Ş., (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. 3. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kap, S. ve Zabcı, N. (2014). Öğrenme bozukluğu olan çocukların ruhsal ve bilişsel süreçlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, *Yansıtma, Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, 22, 71-79.
- Kashani, J. H., Holcomb, W. R. ve Orvaschel, H. (1986). Depression and depressive symptoms in preschool children from the general population. *American Journal of Psychiatry*, 143 (9), 1138-1143. Doi:10.1176/ajp.143.9.1138.
- Kaufman, J., Birmaher, B., Brent, D., Rao, U. M. A., Flynn, C., Moreci, P. ve diğ. (1997). Schedule for affective disorders and schizophrenia for school-age children-present and lifetime version (K-SADS-PL): initial reliability and validity data. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36 (7), 980-988. Doi:10.1097/00004583-199707000-00021.
- Kielholz, P. (1973). *Masked Depression*. Bern: H. Huber.
- Kim, H.-Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. *Restorative Dentistry & Endodontics*, 38(1), 52-54
- Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. *International Journal of Psycho-Analysis*, 16, 262-289.
- Main, M., Kaplan, N. ve Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, (50), 66-104. Doi:10.2307/3333827.
- Marcelli, D. ve Kohen, D. (2016). *Enfance et Psychopathologie*. Paris: Elsevier Masson.
- Meagher, S. M., Arnold, D. H., Doctoroff, G. L., Dobbs, J. ve Fisher, P.H. (2009). Social-emotional problems in early childhood and the development of depressive symptoms in school-age children, *Early Education and Development*, 20:1, 1-24, DOI: [10.1080/10409280801947114](https://doi.org/10.1080/10409280801947114).
- Ogden T.H. (2004). On holding and containing, being and dreaming. *International Journal of Psychoanalysis*, 85:1349-64.
- Roelofs J., Meesters C., Ter Huurne M., Bamelis L. ve Muris P. (2006). On the links between attachment style, parental rearing behaviors, and internalizing and externalizing problems in non-clinical children. *Journal of Child and Family Studies* 15(3), 319-332. 10.1007/s10826-006-9025-1.
- Schneider, J.W., Cavell, T. A. ve Hughes, J.N. (2003). A sense of containment: Potential moderator of the relation between parenting practices and children's externalizing behaviors. *Development and Psychopathology*, 15(1):95-117. DOI:[10.1017/S0954579403000063](https://doi.org/10.1017/S0954579403000063)
- Simic, M. ve Fombonne, E. (2001). Depressive conduct disorder: Symptom patterns and correlates in referred children and adolescents. *Journal of Affective Disorders*, 62(3), 175-185. [https://doi.org/10.1016/s0165-0327\(99\)00201-3](https://doi.org/10.1016/s0165-0327(99)00201-3)
- Stringaris, A. ve Goodman, R. (2009). Longitudinal outcome of youth oppositionality: irritable, headstrong, and hurtful behaviors have distinctive predictions. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 48(4), 404-412. Doi:10.1097/CHI.ob013e3181984f30.

- Suarez-Labat, H., Reignier, S. ve Evans, B. (2003). En deçà de la douleur morale: à la recherche des traces et du destin d'un effondrement dépressif primaire dans le Rorschach de l'enfant. *Psychologie Clinique et Projective*, (1), 79-94. Doi:10.3917/pcp.009.0079.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.) Boston: Pearson.
- Tan, O. (2014). *Depresyon*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Van der Veek, S. M. C., Nobel, R. A. ve Derkx, H. H. F. (2012) The relationship between emotion awareness and somatic complaints in children and adolescents: Investigating the mediating role of anxiety and depression, *Psychology ve Health*, 27(11), 1359-1374. Doi:10.1080/08870446-2012.685738.
- Winnicott, D. W. (1964). Further thoughts on babies as persons. *The Child, the Family, and the Outside World*, 85-92.
- Winnicott, D. W. (2018). *Therapeutic Consultations in Child Psychiatry*. New York: Routledge. (1971).
- Zabcı, N. (2018). Seansta Şiddet. T. Parman (Ed.) içinde *Psikanaliz Defterleri Çocuk ve Ergen Çalışmaları: Çocuk ve Ergenle Çalışmak*, 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Zabcı, N., Erol, E., ve Şimşek, Ö. F. (2018). Ebeveyn çocuk kapsayıcı işlev ölçeği geliştirme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8 (51), 190-212.
- Zwaigenbaum, L., Szatmari, P., Boyle, M. H. ve Offord, D. R. (1999). Highly somatizing young adolescents and the risk of depression. *Pediatrics*, 103 (6), 1203-1209. Doi:10.1542/peds.103.6.1203.

Relationship Between Depressive Symptoms Of Children 3-7 Years And The Containing Functions Of Their Moms

Summary

Studies on childhood depression are not sufficient in psychology area. The vast majority of studies are based on neuro-biological and genetic research, and it is observed that medical interventions caused by these perspectives are becoming more and more common. The organic view, which advocates the existence of an innate biological-based depressive affect, ignores the relational origins of this problematic. However, there are many valuable studies addressing the importance of mother-baby relationships in child's development and psychology. For example, one of them according to Bowlby (1973), depression occurs as a result of sad experiences that one cannot change, and this sadness occurs as a result of the loss of the loved one. Depression is closely related to both past and present losses. When there is no secure attachment in the early stages, fear of losing the parent is at the root of depression.

Psychoanalytic theory tackles depression as a loss problem. However, this loss is not related to actual or actual losses. A person may lose someone he loves very much, he mourn, his intense feelings of sadness begin to decrease after a while, and then the person returns to his former state of harmony; this is a normal and temporary grieving process. However, depression expresses "the desperation of permanently deprived of internalized help". That is, being unsupported as an inner affinity describes one's being helpless by the inner objects (mother / father images) (Klein, 1935); Accordingly, depression is the expression of lack of support, internal emptiness and abstinence. Freud (1917) touched precisely this point and stated that depression arises in relation to the negative nature of the internalized parent images and the identifications he has established with the privileged objects in the child's life.

Along with the increasingly widespread neurological-cognitive models in recent years, a few studies reveal the relationship between the child's depressive anxieties and the quality of the mother-child bond. Therefore, more intensive relational studies are needed. This article examines the relationship between the mother's containing functions and the child's depressive symptoms.

Method

The sample of the study consists of 331 mothers who have 3-7 years old children. This children have normal developmental values according to the results of Ankara Developmental

Screening Inventory and Denver II Developmental Screening Inventory and applied to the Child Family Development and Education Foundation to have a development screening test. The data collection tools are the Parental Child Containing Function Scale (PCF), the Child Depressive Symptoms Assessment Scale (CDSA) and the Demographic Information Form prepared by the researchers.

Results

The data were analyzed using the SPSS 24 (Statistical Package for Social Sciences) program and Regression Analysis is conducted to evaluate whether if Parental Containing Scale predicts Child Depressive Symptoms or not, ANOVA test and Independent Group t test were used to evaluate the results between the sub-dimension scores of scales and the demographics.

Conclusions

As a result of the research, it is verified that PCF Relation with Spouse and PCF Satisfaction Focus subgroup of mothers predict CDSA Aggression variable. PCF Relation with Spouse has negative effect size and PCF Satisfaction Focus has positive effect on CDSA Aggression subscale. PCF Relation with Spouse and PCF Strict Relation predicts CDSA Social Adaptation. PCF Relation with Spouse has negative effect and PCF Strict Relation has positive effect on CDSA Social Adaptation. PCF Relation with Spouse also predicts Maladjustment to Objective Reality (MOR) variables. PCF Relation with Spouse has positive effect on CDSA MOR subscale. PCF Sensitivity to Separation – Anxiety, PCF Relation with Spouse subgroups of mothers and Child's age predict CDSA Early Anxieties (EA). PCF Relation with Spouse has negative effect on CDSA EA and PCF Sensitivity to Separation – Anxiety and Child's age have positive effects on CDSA EA. PCF Satisfaction Focus, PCF Sensitivity to Separation – Anxiety and Child's age predict CDSA Impulsivity – Hyperactivity (IH). All variables have positive effects. PCF Relation with Spouse and Mother's education predict CDSA Deterioration in Cognitive Processes (DCP). Both have negative effects on CDSA DCP subscale. PCF Uncontained Relation and Child's age predict CDSA Somatization. Both have positive effects on CDSA Somatization. PCF Satisfaction Focus, PCF Uncontained Relation, PCF Relation with Spouse and PCF Sensitivity to Separation – Anxiety predict CDSA Loss- Separation Anxiety (LSA). While PCF Relation with Spouse has negative effect on CDSA LSA, the others have positive effects.

This study is observed that there is a significant relationship between depressive symptoms and incomplete or insufficient functioning of the mother. Containing Functions of

mothers and functional relationship between parents have protective effect over child's depressive symptoms. Extensive research in this area is important in terms of approach to the problem and psychological interventions.

Araştırma Makalesi

Aydınlık Üçlü (Light Triad) Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Burcu TEKEŞ^{1*}, Pınar BIÇAKSIZ²

¹Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

²Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

Makale Bilgisi

Öz

**Anahtar
kelimeler:**

aydınlık üçlü,
karanlık üçlü,
ölçek uyarlama

Bu çalışmanın amacı, Karanlık Üçlü kişilik özellikleri (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) ile ters yönde ilişki gösteren Aydınlık Üçlü Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması ve uyarlanan bu ölçeğin psikometrik özelliklerinin incelenmesidir. Bu amaçla % 47'si kadın (N = 189), % 46.3'ü erkek (N = 186) toplam 402 katılımcıdan çevrimiçi olarak veri toplanmıştır. Katılımcılar Aydınlık Üçlü Ölçeğinin yanı sıra, Karanlık Üçlü Ölçeği, Pozitiflik Ölçeği, Kişilerarası İlişkilerde Affetme Ölçeğinin Olumluya Odaklanma Alt Ölçeği ve Demografik Bilgi Formunda yer alan soruları yanıtlamışlardır. Yürütülen analizlerin bulguları, ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini destekler niteliktedir. Doğrulamalı faktör analizi ölçek için belirlenen faktör yapısının iyi düzeyde model uyumuna sahip olduğunu desteklemektedir. Çalışmada ayrıca ölçeğin birleşen ve ayırt edici geçerlikleri de analiz edilmiş ve ölçeğin çalışmadaki diğer değişkenler olan pozitiflik ve olumluya odaklanma ile olan pozitif yönde, karanlık üçlü ile de negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Buna göre incelenen korelasyon örüntüleri de Aydınlık Üçlü Ölçeğinin yapı geçerliğini destekler niteliktedir. Elde edilen bulgular, Aydınlık Üçlü kişilik özelliklerinin pozitif psikoloji kavramlarına ilişkin bir çatı oluşturması yönündeki alanyazın ile tutarlıdır.

Abstract

Keywords:

light triad,
dark triad,
scale adaptation

The aim of this study is to adapt the Light Triad Scale, which is positioned conceptually against the Dark Triad personality traits (narcissism, Machiavellianism and psychopathy) into Turkish and to examine the psychometric properties of this adapted scale. For this purpose, data was collected online from a total of 402 participants: 47% female (N = 189) and 46.3% male (N = 186). In addition to the Light Triad Scale, the participants answered questions taken from the 'Dark Triad Scale', 'Positivity Scale', 'Focusing on Positive' sub scale of the 'Scale of Forgiveness on Interpersonal Relationships' and completed the Demographic Information Form. The findings of the analyses support the validity and reliability of the scale. Confirmatory factor analysis supported the three-factor structure of the scale indicating a good level of model fit. The study also analyzed the convergent and discriminant validity of the scale, and it was found that the scale was positively correlated with positivity and focusing on positive, and negatively correlated with the Dark Triad. Accordingly, the correlation patterns examined also support the construct validity of the Light Triad. Present findings are consistent with the literature that Light Triad personality traits form a framework for positive psychology concepts.

*Sorumlu Yazar, Bağlıca Kampüsü Fatih Sultan Mahallesi, Eskişehir Yolu 18.km TR 06790, Etimesgut, ANKARA

e-posta: burcutekes@baskent.edu.tr

DOI: 10.31682/ayna.871395

Gönderim Tarihi (Received): 30.01.2021; Kabul Tarihi (Accepted): 19.05.2021

ISSN: 2148-4376

Giriş

Psikoloji alanında son yıllarda yapılan çok sayıda çalışma, karanlık üçlü adı verilen sosyal açıdan kaçındırıcı ve hatta kötücül olarak tanımlanabilecek bazı kişilik özelliklerinin (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) diğer psikolojik özellikler ile ilişkilerine odaklanmaktadır. Narsisizm ve Psikopati, temelleri klinik alanyazına dayanan ve halen DSM çerçevesinde kişilik bozuklukları olan kabul edilen özelliklerdir. Bununla birlikte, her iki özellik de artık sadece klinik örnekleme var olan değil, normal popülasyonda da değişen düzeylerde varlık gösteren kişilik özellikleri olarak kabul edilmektedir. Psikopati sıklıkla duygulanım ve öz-kontrolde (örn. dürtüsellik) meydana gelen çeşitli eksiklikler ile kendini göstermektedir. Narsisizm ise büyüklenmeci bir kendilik algısı ve bununla çelişen temel düzeyde bir güvensizlik ile tanımlanmaktadır. Son olarak Makyavelizm ise kişinin temel olarak kendi çıkarlarını gözettiği, aldatma ve manipülasyona dayalı kişilerarası stratejilere atıfta bulunan bir kişilik özelliğine işaret etmektedir (Furnham, Richards ve Paulhus, 2013; Jakobwitz ve Egan, 2006)

Karanlık üçlü kişilik özellikleri, birbiri ile yüksek ilişki içinde olmasına rağmen aslında farklı kavramlara işaret etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar, bu kavramların birbirinden farklı özellikte olmalarına karşın bu kadar ilişkili olmalarını ortak bir yapıya dayanmaları ile açıklamaktadır (Furnham, Richards ve Paulhus, 2013). Her ne kadar bu konu bir netliğe kavuşmamış olsa da uyumluluktan yoksun olma (Egan ve McCorkindale, 2007), kişilerarası uzlaşmazlık (Derefinko ve Lynam, 2006), dürüstlük-tevazu yoksunluğu (Ashton ve Lee, 2001) ya da empati yoksunluğu (Jones ve Paulhus, 2011) gibi özelliklerin karanlık üçlü kişilik özelliklerinin temelini oluşturan özellikler olabileceği tartışılmaktadır. Karanlık üçlü kişilik özellikleri açısından yüksek puanlar alan kişilerin, daha fazla anti sosyal özellik gösterdikleri ve sosyal açıdan sıkıntılı durumlara yol açtıkları bilinmektedir (Gerymski ve Krok, 2019).

İlgili alanyazında elde edilen bulgular, karanlık üçlünün uyumluluk ve dürüstlük gibi kişilik özellikleri ile ters yönde ilişkili olduğu göstermektedir (Jonason, Koenig ve Tost, 2010; Paulhus ve Williams, 2002). Bunun yanı sıra, iş hayatında uyumsuz olmayan davranışlar (Hogan ve Hogan, 2001), kopya çekme, intihalde bulunma gibi uygunsuz akademik davranışlar (Nathanson ve ark., 2006; Williams ve ark., 2010), göçmenlere yönelik önyargı ve yüksek düzeyde sosyal baskınlık yönelimi (Hodson, Hogg ve MacInnis, 2009), düşük empati düzeyi (Wai ve Tiliopoulos, 2012) ve saldırganlık (Jones ve Paulhus, 2011) gibi çeşitli özelliklerin de karanlık üçlü ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Karanlık Üçlü ile ilgili alanyazın yukarıda değinilen özellikleri ve daha fazlasını incelerken, insan doğasının pozitif özelliklerinin bir miktar arka planda kaldığı görülmektedir (Kaufman, Yaden, Hyde ve Tsukayama, 2019). Her ne kadar karanlık üçlü özellikleri bize insan doğası ile ilgili oldukça önemli bilgiler sunsa da son yıllarda iyilik hali üzerine yapılan çok çeşitli araştırmalar insan doğasının empati, özgecilik, bağışlayıcılık, minnettarlık, umut, öz yeterlilik, cesaret gibi olumlu ve büyüme odaklı özelliklerine dikkat çekmektedir. Buradan hareketle Kaufman ve arkadaşları (2019) tarafından ortaya atılan Aydınlik Üçlü özellikleri, Karanlık Üçlü özelliklerinin ‘duyarsız’ olarak tanımlanabilecek bu özelliklerinin karşısında yer almak üzere kavramsallaştırılmıştır. Buna göre “Aydınlik Üçlü” kişilik özellikleri yukarıda da bahsedilen çeşitli pozitif psikoloji kavramlarını ile güçlü olumlu ilişkiler içinde olan, insan doğasının aydınlık özelliklerine işaret etmektedir. Diğer bir deyişle Aydınlik Üçlü özellikleri, odağı bir diğer kişi olan sevgi dolu bir kişiliğe işaret etmektedir (Andrews, 2019). Aydınlik Üçlü, Kantçılık, insancılık ve insanlığa inanç olmak üzere üç özellikten oluşmaktadır. Kantçılık’a göre (*Kantianism*), insanlara davranışlarımızı bir amaca yönelik değerli olmaları değil, kendilerinin değerli olmaları belirlemelidir. Diğer bir deyişle, insanlara bir amaca hizmet ettikleri (araç oldukları) için değil, kendileri değerli oldukları için iyi davranılmalıdır. Karanlık üçlü özelliklerinden Makyavelizm’in kavramca karşısında bulunan Kantçılık, isminden de anlaşılacağı üzere Immanuel Kant’ın felsefesine dayanmaktadır. İnsancılık (*Humanism*), her bir bireyin değerliğine ve onuruna değer verme olarak tanımlanmaktadır. Son olarak insanlığa inanç (*Faith in Humanity*) ise insanların temelde iyi olduklarına yönelik bir inanca işaret etmektedir. Bu özellikler, kişinin karışlarındaki bir diğer kişiye yönelik tutumlarına işaret etmektedirler.

Kaufman ve arkadaşları (2019) tarafından bin beş yüz kişi ile yapılan orijinal araştırmada, Aydınlik Üçlü kişilik özelliklerinin karanlık üçlü ile beklendiği üzere ters yönde ve güçlü ilişkiler içinde olduğu bulgulanmıştır. Burada önemli bir ayırım da karanlık üçlü özelliklerinden narsisizmin Aydınlik Üçlü özellikleri ile arasında zayıf da olsa pozitif yönde ilişkili olduğudur. Bu bulgu, bu iki kavramın birbirinin tam tersi olmadığı yönündeki bakış açısını desteklemektedir. Yani, Karanlık Üçlü özelliklerinin düşük düzeyleri kişide muhakkak Aydınlik Üçlü özelliklerinin yüksek düzeyde olduğu anlamına gelmediğini belirtmek gerekmektedir.

Bu bulgular, sadece bu değişkenlerin arasındaki negatif ilişkiyi değil, aynı zamanda Aydınlik Üçlü özelliklerinin kavramsal olarak ilgili diğer değişkenler ile ilişkilerinde de önemli bir tutarlılığı vurgulamaktadır (Kaufman ve ark., 2019). Buna göre, karanlık üçlü, çocukluk çağında öngörülemez bir ortamda yaşamak, genç ve erkek olmak gibi demografik faktörler, güç, başarı, cinsellik ve bir gruba mensubiyet gibi faktörleri bir motivasyon kaynağı

olarak görme, olgun olmayan bir başa çıkma stili, kendini gerçekleştirme ile ilgili değerler, dikkat çekecek şekilde tüketim, bencillik gibi özellikler ile pozitif yönde; vicdanlılık, uyumluluk, şefkat, empati, insanların özünde iyi olduklarına yönelik inanç, kişinin kendisinin özünde iyi olduğuna dair inanç gibi özellikler ile negatif yönde ilişkilidir (Kaufman ve ark., 2019). Öte yandan, Aydınlık Üçlü özelliklerin uyumluluk, deneyimlere açıklık, nezaket gibi özelliklerle güçlü pozitif ilişkiler içinde olduğu, psikolojik ihtiyaçlar ve motivasyonlar ile ilişkileri incelendiğinde ise ilişkililik, yeterlilik ve özerklik ile pozitif, bu ihtiyaçların karşılanmaması ile de negatif yönde ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca, Aydınlık Üçlü kişilik özelliklerinin “bilişsel üçlü” denilen kendine olumlu bakış, dünyaya olumlu bakış ve geleceğe olumlu bakış özellikleri ile pozitif yönde ilişkili olduğu desteklenmiştir. Son olarak, tahmin edileceği üzere empati, şefkat ve yaşam doyumu ile ilişkiler pozitif yönde, bencillik ve saldırganlık ile ilişkiler ise negatif yönde bulunmuştur (Kaufman ve ark., 2019). Aydınlık Üçlü kişilik özellikleri ile çeşitli demografik özelliklerin ilişkisi incelendiğinde ise, Sevi ve Doğruyol (2020) Aydınlık Üçlü özellikler ile yaş arasında, Malik ve arkadaşları (2020) ise Aydınlık Üçlü, yaş ve cinsiyet arasında anlamlı ilişkiler bulamamışken, Kaufman ve ark. (2019) Aydınlık Üçlü ve yaş arasında pozitif yönde bir ilişki bulmuşlardır. Aynı çalışmada kadın olmak ve gelir düzeyi ile Aydınlık Üçlü özellikler arasında pozitif yönde ilişkiler bulunurken, çocukluk çağında öngörülemez bir ortamda yaşamak ile arasında negatif ilişkiler olduğu görülmüştür. Aydınlık Üçlü ile ilgili az sayıda çalışma demografik değişkenler ile ilişkilerde yeteri kadar tutarlı bilgi sağlamadığından bu konuda bir değerlendirme yapılabilmesi için daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Özgün makale haricindeki alanyazın incelendiğinde, farklı araştırmacıların da Kaufman ve arkadaşları (2019) ile tutarlı bulgulara eriştikleri göze çarpmaktadır. Gerymski ve Krok (2019) tarafından yapılan çalışmada, Aydınlık Üçlü özelliklerin Makyevizm ve psikopati ile negatif yönde, uyumluluk, şefkat ve nezaket ile pozitif yönde ilişkili oldukları bulunmuştur. Narsisizm ile Aydınlık Üçlü genel skoru arasında ilişki bulunmazken, alt faktörler açısından incelendiğinde sadece Kantçılık ile arasında negatif yönde bir ilişki bulunduğu göze çarpmaktadır. Narsisizmin diğer kişileri kendi çıkarları için manipüle etmeye açık olan doğası ile (Bursten, 1973), Kantçılık’ın insanları araç olarak görmemeye yaptığı vurgu düşünüldüğünde bu bulgu anlaşılır niteliktedir. Son olarak Lukić ve Živanović (2021) tarafından yapılan bir çalışmada yine benzer şekilde Aydınlık Üçlü ve karanlık üçlü özelliklerinin toplam değerler üzerinden birbirleri ile negatif ilişki içinde oldukları, alt boyutlar açısından ele alındığında ise sadece narsisizmin insancılık ve insanlığa inanç ile ilişki göstermediği görülmüştür.

Farklı bir bakış açısı olarak Sevi ve Doğruyol (2020), cep telefonu üzerinden kullanılan bir romantik bağlamda tanışma uygulaması (Tinder) ile ilgili yürüttükleri çalışmalarında kişilerin kısa süreli ve uzun süreli eş seçme stratejileri ile Aydınlik Üçlü özelliklerin ilişkisinin incelemiş ve Aydınlik Üçlü özellikleri daha yüksek olan kişilerin uygulamayı daha çok uzun süreli eş seçimi amacıyla kullandıklarını bulmuşlardır. Araştırmacılar bu bulguyu uzun süreli eş seçiminin gerektirdiği karşılıklık, sevgi ve başkasının yararını gözetme gibi özelliklerin Aydınlik Üçlü kişilik özellikleri ile ilişkilendirilebileceği şeklinde açıklamaktadırlar. Aydınlik Üçlü özelliklerinin gerektirdiği kişinin odağının bir başkasında oluşu göz önüne alındığında, kişilerarası ilişkiler ile olan bu olumlu ilişki beklentiler ile tutarlıdır (Kaufman ve ark., 2019).

Değınildiğı üzere Kaufman ve arkadaşları (2019) Aydınlik Üçlü özelliklerinin Karanlık Üçlü özelliklerinin karşıtı olmadığını, Aydınlik Üçlü özelliklerin farklı psikolojik ardalana dayanan özellikler olduğunu vurgulamakta ancak iki kavram arasındaki güçlü negatif ilişkiye de dikkat çekmektedirler. Bu bilgilerden hareketle, bu çalışmanın amacı olumlu ve uyumlu üç kişilik özelliğinden oluşan (insanlığa inanç, insancılık ve Kantçılık) Aydınlik Üçlü Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması ve ölçeğin psikometrik özelliklerin belirlenmesidir. Sadece psikoloji alanında değil, sağlık alanının genelinde koruyucu davranışların önemi gittikçe artan bir ivme ile vurgulanmaktadır. İyileşmek için değil, hasta olmamak için neler yapabiliriz sorusu uluslararası olarak gündemdedir. Amerikan Psikoloji Derneğı (APA)'ya göre koruyucu davranışlar, bir davranış gerçekleşmeden önce onu durdurmak, problemleri ertelemek veya etkisini azaltmak, duygusal ve fiziksel iyilik halini arttırmak için bilgiyi, tutumu ve davranışı iyileştirmek ve son olarak kural koyucuların insanların iyi oluşlarını arttırmak için gerekli tüm önlemleri almasını içermektedir (APA, 2014). Bu bakış açısının psikoloji alanyazınındaki tezahürü olan pozitif psikoloji kavramları disiplin içerisinde yeni olmamakla birlikte, artan bir önem ile ele alınmakta ve insanların psikolojik dayanıklılıklarını arttırmak ve stres ile başa çıkma becerilerini yükseltmek için umut, empati, pozitiflik, kişilerarası ilişkilerde başarı, öz-şefkat, iyilik hali ve bilinçli farkındalık gibi kavramların üzerinde daha fazla durulmaktadır (Gable ve Haidt, 2005). Aydınlik Üçlü, bu pozitif psikoloji kavramlarının birçoğı ile güçlü ilişkiler içinde olan bir yapı ileri sürmektedir (Kaufman ve ark., 2019). Bu açıdan bakıldığında, oldukça yeni bir kavram olan Aydınlik Üçlü ile ilgili hem ulusal hem de uluslararası alanyazına yapılacak her türlü katkının önemli olduğu düşünülmektedir. Tüm ölçek uyarlama çalışmalarında olduğu gibi bu çalışmada da bu ölçeğın Türkiye'de ve Türkçe olarak yürütülecek çalışmalarda kullanılacak alternatif bir ölçüm aracı olması hedeflenmektedir. Bunun haricinde Aydınlik Üçlü kişilik özelliklerinin farklı kültürel yapılarda nasıl değışim göstereceğinin incelenmesi adına Türkçe

uygulanmasının faydalı olacaktır. Son olarak hem ulusal hem de uluslararası alanyazında pozitif psikoloji kavramlarına olan odağın artması ve bu kavramların koruyucu özelliklerine yönelik yapılan çalışmalar düşünüldüğünde Aydınlık Üçlü kişilik özellikleri ile ilgili yapılacak incelemelerin anlamlı olacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Katılımcılar

Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile toplam 402 katılımcıya çevrimiçi anket uygulanmıştır. Katılımcılara e-posta ile ve çeşitli sosyal medya mecraları aracılığıyla ulaşılmıştır. Katılımcıların yaşları 18 ve 70 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 35.43'tür ($SS = 13.12$). Cinsiyet dağılımına bakıldığında ise katılımcıların %47'sinin kadın ($N = 189$), %46.3'ünün erkek ($N = 186$) olduğu görülmektedir. Katılımcıların %6.7'si ($N = 27$) cinsiyet belirtmemişlerdir. Son olarak, katılımcıların eğitim düzeyi ortaokul mezunu ile doktora derecesi sahibi arasında değişmektedir. Ortaokul mezunu %0.7 ($N = 3$), lise mezunu % 22.9 ($N = 92$), ön lisans mezunu % 7 ($N = 28$), üniversite mezunu % 45.5 ($N = 183$), % 13.4 ($N = 54$) yüksek lisans derecesi sahibi ve % 4 ($N = 16$) doktora derecesi sahibidir. Toplam 26 katılımcı ise (%6.5) eğitim düzeyi belirtmemiştir.

Veri Toplama Araçları

Aydınlık Üçlü Ölçeği. Kaufman, Yaden, Hyde ve Tsukayama (2019) tarafından geliştirilen ölçek toplam 12 maddeden oluşmaktadır ve insancılık (*humanism*), insanlığa inanç (*belief in humanity*) ve Kantçılık (*Kantianism*) değişkenlerinin her biri dörder madde ile ölçülmektedir. Özgün ölçek İngilizce dilinde geliştirilmiş olup iç tutarlık katsayısı (Cronbach's Alpha) .84 olarak rapor edilmiştir. Her bir alt ölçeğin iç tutarlık katsayıları ise insancılık faktörü için .76, insanlığa inanç faktörü için .80 ve Kantçılık faktörü için .67 olarak bulunmuştur. Ölçek maddeleri 5-noktalı Likert tipi (1= kesinlikle katılmıyorum; 5= kesinlikle katılıyorum) ölçek üzerinde değerlendirme gerektirmektedir ve yüksek puanlar ilgili özellikte yüksek düzeyleri göstermektedir. Ölçek toplam puanı da kullanılabilir ve bu toplam puanın yüksek değerleri, ilgili üç özellikte yüksek düzeyleri yansıtmaktadır. Bu çalışma kapsamında ölçeğin Türkçe uyarlamasıyla elde edilen iç tutarlık katsayıları, çalışmanın "Bulgular" kısmında sunulmaktadır.

Karanlık Üçlü Ölçeği. Ölçeğin özgün versiyonu İngilizce dilinde 12 madde olarak Jonason ve Webster (2010) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Özsoy, Rauthmann, Jonason ve Ardıç (2017) tarafından yürütülmüştür ve *narsisizm* alt

boyutu (örn., “Başkalarının bana hayranlık duymasını istemeye eğilimliyim.”) için iç tutarlık güvenirlik katsayısı (Cronbach Alpha) .80; *psikopati* alt boyutu (örn., “Pişmanlık duymamaya meyilliyim”) için .67; ve *Makyavelizm* alt boyutu (örn., “Kendi çıkarım için başkalarını kullanmaya eğilimliyim”) için .81 olarak bulunmuştur. Ölçek maddeleri 9-noktalı Likert tipi ölçek (1= kesinlikle katılmıyorum; 5= ne katılıyorum ne katılmıyorum; 9= tamamen katılıyorum) ile cevaplama gerektirmekte olup yüksek puanlar ilgili kişilik özelliğinin yüksek düzeylerine işaret etmektedir. Ölçeğin toplam skoru da hesaplanabilmektedir ve yüksek puanlar ilgili üç özelliğin yüksek düzeylerini göstermektedir. Bu çalışmada elde edilen iç tutarlık katsayıları ise *narsisizm* için .84, *Makyavelizm* için .86 ve *psikopati* için .69’dur.

Pozitiflik Ölçeği. Sekiz maddelik tek faktörlü yapıdaki ölçek Caprara ve diğerleri (2012) tarafından bireylerin pozitiflik düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Tek faktörlü yapıya sahip olan ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Çıkrıkçı, Çiftçi ve Gençdoğan (2015) tarafından yürütülmüştür. Türkçe uyarlama çalışmasında ölçeğin iç tutarlık katsayısı .73 ve test tekrar test güvenirlik katsayısı .91 olarak rapor edilmiştir. Ölçek maddeleri (örn., “başkalarına ihtiyacım olduğunda genellikle yanımda olurlar”) 5-noktalı Likert tipi ölçek (1= hiç uygun değil; 5= tamamen uygun) üzerinde değerlendirme gerektirmekte olup yüksek puanlar pozitiflik özelliğinin yüksek düzeylerine işaret etmektedir. Bu çalışmada elde edilen iç tutarlık katsayısı ise .83’tür.

Kişilerarası İlişkilerde Affetme Ölçeği - Olumluya Odaklanma Alt Ölçeği. Yetişkinlerde kişilerarası ilişkilerde affetmeyi ölçmek amacıyla Kaya (2019) tarafından Türkçe dilinde geliştirilmiş olan ölçek, *durumu affetme*, *soruna yönelme* ve *olumluya odaklanma* olmak üzere üç faktörlü bir yapıya sahiptir. Ölçeğin test tekrar test güvenirlik katsayısı .82 ve iç tutarlık katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada yapı geçerliği analizleri kapsamında beş maddeden (örn., “karşımdaki beni incitmesine rağmen ona anlayışlı davranırım”) oluşan *olumluya odaklanma* alt ölçeği kullanılmıştır. Bu alt ölçeğin iç tutarlık katsayısı .85 olarak rapor edilmiştir. Ölçek maddeleri (örn., “başkalarına ihtiyacım olduğunda genellikle yanımda olurlar”) 5-noktalı Likert tipi ölçek (1= hiç katılmıyorum; 5= tamamen katılıyorum) üzerinde değerlendirme gerektirmekte olup yüksek puanlar kişiler arası ilişkilerde olumluya odaklanma özelliğinin yüksek düzeylerine işaret etmektedir. Bu çalışma kapsamında elde edilen iç tutarlık katsayısı ise .73’tür.

İşlem

İlk olarak, Aydınlik Üçlü ölçeğinin Türkçe uyarlamasını yapmak için ölçeğin özgün versiyonunu geliştiren araştırmacılardan izin alınmıştır. Ardından ölçek maddeleri

araştırmanın yazarları tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir ve ardından yine psikoloji alanında çalışan ve iki dilde de profesyonel yetkinliğe sahip üçüncü bir akademisyen görüşüne sunulmuş maddeler anlaşılabilirlik ve uygunluk açısından değerlendirilerek ölçeğin son haline karar verilmiştir. Ölçeğin çevirisinde pilot çalışmaya ve geri çeviri yöntemine başvurulmamıştır.

Anket paketinde yer alan diğer ölçeklerin kullanımı için, ilgili ölçeklerin Türkçe uyarlama çalışmalarını yürüten araştırmacılardan gerekli izinler alındıktan sonra Başkent Üniversitesi Etik Komisyonundan çalışma için izin alınarak veri toplama sürecine geçilmiştir. *Qualtrics* programı kullanılarak yürütülen veri toplama sürecinde, katılımcılardan ilk olarak bilgilendirilmiş onam alınmıştır, ardından katılımcılar ilgili ölçekleri doldurmuşlardır. Ölçeklerden sonra gelen demografik bilgi formunu da doldurduktan sonra katılımcılar araştırma sonrası bilgilendirme ve teşekkür sayfasına yönlendirilmişlerdir.

Veri Analizi

Analizler yürütülmeden önce oluşturulan değişkenler çok değişkenli istatistiğin normal dağılım, doğrusallık, çoklu bağlantı problemi olmaması, homoskedastisite varsayımları açısından incelenmiştir ve bu varsayımların karşılandığı belirlenmiştir. Ardından ilk olarak AMOS (v.24) programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yürütülmüştür. Faktör yapısına karar verildikten sonra değişkenleri oluşturmak, varsayımları test etmek, iç tutarlık katsayılarını hesaplamak ve diğer analizleri yürütmek için SPSS (v.20) programı kullanılmıştır. Ölçeğin alt ölçeklerinin birleşen ve ayırt edici geçerlik düzeylerini incelemek için çalışmada yer alan pozitiflik, olumluya odaklanma, narsisizm, psikopati ve Makyavelizm ile korelasyon örüntüleri incelenmiştir. Buna ek olarak, uyarlanan ölçeğin özgün dilinde yürütülen geliştirme çalışmasında regresyon analizi ile test edilen ilişkiler bu çalışmada da standart çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Son olarak, Aydınlık Üçlü alt ölçeklerinde ve toplam puanında cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizleri yürütülmüştür.

Bulgular

Aydınlık Üçlü Ölçeğinin Maddeleri için Betimsel İstatistikler

Uyarlanan Aydınlık Üçlü Ölçeğinin maddeleri için en küçük değer, en büyük değer, ortalama, standart sapma, kayışlık ve basıklık değerleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1.

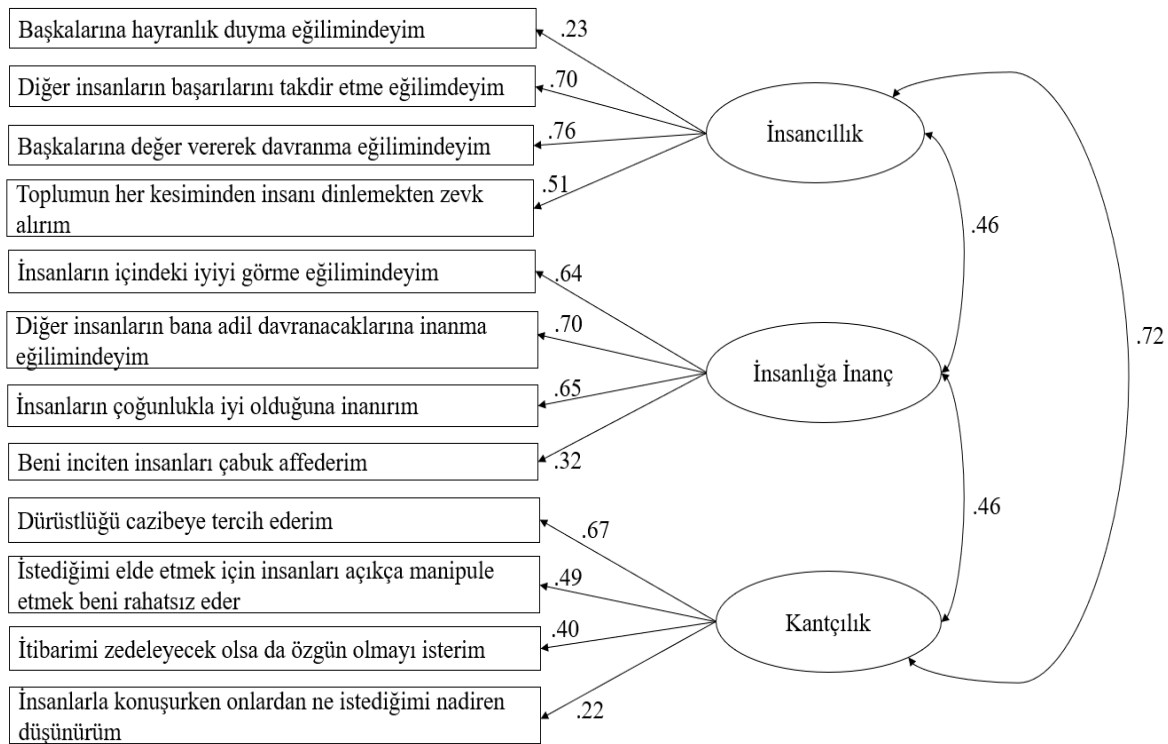
Aydınlık Üçlü Ölçeğinin Maddeleri İçin Betimsel İstatistikler

Madde:	Ortalama	Standart		Basıklık	En	En
		Sapma	Kayıklık		Küçük	Büyük
					Değer	Değer
Başkalarına hayranlık duyma eğilimindeyim	2.79	1.03	-0.04	-0.65	1	5
Diğer insanların başarılarını takdir etme eğilimindeyim	4.08	0.82	-1.02	1.59	1	5
Başkalarına değer vererek davranma eğilimindeyim	4.12	0.85	-1.34	2.69	1	5
Toplumun her kesiminden insanı dinlemekten zevk alırım	3.87	1.03	-0.89	0.33	1	5
İnsanların içindeki iyiyi görme eğilimindeyim	3.99	0.85	-0.66	0.31	1	5
Diğer insanların bana adil davranacaklarına inanma eğilimindeyim	3.31	1.00	-0.26	-0.19	1	5
İnsanların çoğunlukla iyi olduğuna inanırım	3.26	1.05	-0.37	-0.39	1	5
Beni inciten insanları çabuk affederim	3.08	1.17	-0.17	-0.92	1	5
Dürüstlüğü cazibeye tercih ederim	4.22	0.97	-1.37	1.65	1	5
İstedığimi elde etmek için insanları açıkça manipüle etmek beni rahatsız eder	4.05	1.10	-1.18	0.70	1	5
İtibarımı zedeleyecek olsa da özgün olmayı isterim	3.47	1.14	-0.50	-0.48	1	5
İnsanlarla konuşurken onlardan ne istediğimi nadiren düşünürüm	3.21	1.02	-0.09	-0.38	1	5

İlk olarak, bu tabloda görülmektedir ki katılımcılar ölçek maddelerinin hepsinde, ilgili maddeyle ilgili yanıtlama ölçeğinin (5 noktalı ölçek) tüm aralığı kullanmışlardır. Buna ek olarak, en yüksek ortalamaya sahip olan maddenin “Dürüstlüğü cazibeye tercih ederim” olduğu ve en düşük ortalamaya sahip olan maddenin de “Başkalarına hayranlık duyma eğilimindeyim” maddesi olduğu gözlenmiştir. Maddelerin kayıklık ve basıklık değerleri Curran, West ve Finch (1996) tarafından önerilen kesme noktaları (kayıklık için $|2|$, basıklık için $|7|$) göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, hiçbir maddede normal dağılımdan anlamlı düzeyde bir sapma olmadığı görülmektedir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Türkçe'ye uyarlanan ölçekte üç faktörlü yapının (modelin) veri ile uyumunu test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yürütülmüştür. Üç faktörlü modelde Ki Kare testi istatistiksel düzeyde anlamlı sonuç vermiştir ($\chi^2(51) = 120.85, p < .001$) ancak RMSEA değeri .06 olarak bulunmuştur (%90 GA [.05, .07]) ve bu değer kabul edilebilir düzeyde bir model uyumunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Sümer, 2000). Buna ek olarak, serbestlik derecesinin Ki Kare değeri ile serbestlik derecesi oranı incelendiğinde ($120.85/51 = 2.37$) bu oranın beşin altında olduğu görülmektedir ve bu da kabul edilebilir düzeyde bir model uyumunu göstermektedir (Wheaton, Muthen, Alwin ve Summers, 1977). Uyum iyiliği değerlerine bakıldığında ise tüm değerler modelin veriye iyi düzeyde uyumuna işaret etmektedir (GFI = .95, AGFI = .92, CFI = .91, NFI = .85, IFI = .91). Bu nedenle, ölçeğin Türkçe uyarlamasında da üç faktörlü yapısının veriyle uyum göstererek doğrulandığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Maddelerin standartlaştırılmış katsayıları Şekil 1 üzerinde gösterilmektedir.

Şekil 1. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin ilgili faktörlerle ilişkileri

Güvenirlik: İç Tutarlık Katsayıları

Ölçeğin Türkçe uyarlamasının üç faktörlü yapısının doğrulanmasının ardından her bir faktör ve tüm ölçek için iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. On iki maddeden oluşan tüm ölçeğin iç tutarlık katsayısı (*Cronbach's Alpha*) .73 olarak bulunmuştur. Dörder maddeden oluşan her bir alt ölçeğin güvenilirlik düzeyleri incelendiğinde ise insancılık alt ölçeği için iç tutarlık katsayısının .58; insanlığa inanç alt ölçeği için .64; ve Kantçılık alt ölçeği için .49 olduğu gözlenmiştir.

Yapı Geçerliği: Birleşen ve Ayırt Edici Geçerlik

Ölçeğin birleşen geçerliğini incelemek amacıyla, ölçek tarafından ölçülen özelliklerin, kavramsal olarak benzer değişkenlerle ilişkileri incelenmiştir. Bu amaçla, pozitiflik ve kişiler arası ilişkilerde affetme ölçeğinin olumluya odaklanma boyutları kullanılmıştır. Aydınlik Üçlüde yer alan insancılık, hem pozitiflikle ($r = .21, p < .001$) hem de olumluya odaklanmayla ($r = .41, p < .001$) istatistiksel düzeyde anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilidir. Aynı şekilde, Aydınlik Üçlünün insanlığa inanç boyutu da hem pozitiflikle ($r = .34, p < .001$) hem de olumluya odaklanmayla ($r = .48, p < .001$) istatistiksel düzeyde anlamlı ve pozitif yönlü ilişki göstermiştir. Aydınlik Üçlüde yer alan insancılık ve insanlığa inanç özelliklerinin hem pozitiflik hem de olumluya odaklanma değişkenleriyle istatistik düzeyde anlamlı ve güçlü pozitif yönlü ilişkiler göstermesi, ölçeğin birleşen geçerliğine işaret etmekte olan bulgulardır. Buna ek olarak, Kantçılık boyutu da hem pozitiflikle ($r = .22, p < .001$) hem de olumluya odaklanmayla ($r = .29, p < .001$) istatistiksel düzeyde anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilidir ancak bu ilişkilerin gücü, insancılık ve insanlığa inanç boyutlarının bu iki değişkenle ilişkilerinininkinden daha düşüktür. Kantçılık boyutunun, insancılık ve insanlığa inanç boyutlarına kıyasla pozitiflik ve kişiler arası ilişkilerde olumluya odaklanma değişkenlerine kavramsal olarak daha uzak olması nedeniyle bu iki değişkenle ilişkisinin, insancılık ve insanlığa inanç boyutlarının bu iki değişkenle ilişkilerine kıyasla daha düşük güçte olması ise ölçeğin ayırt edici geçerliğine işaret etmektedir.

Ayrıca, ölçeğin özgün versiyonunun geliştirilme çalışmasında (Kaufman ve ark., 2019) Karanlık Üçlü kişilik modeliyle güçlü ilişkileri rapor edilmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada da Aydınlik Üçlünün Karanlık Üçlü ile ilişki örüntüsü incelenmiştir. İlk olarak, Karanlık Üçlü toplam puanı ile Aydınlik Üçlü toplam puanı arasındaki ilişki incelenmiştir. Ölçeğin özgün versiyonunun geliştirilmesinde (Kaufman ve ark, 2019) rapor edilmiş olan istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü ilişki, bu çalışmada da gözlenmiştir ($r = -.17, p = .001$). Buna ek olarak, aynı çalışmada, çoklu regresyon analizinde, Karanlık Üçlü

boyutlarından Makyavelizm ve psikopatinin Aydınlık Üçlü toplam puanıyla negatif yönlü, narsisizmin ise pozitif yönlü ilişki gösterdiği rapor edilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında da bu ilişkileri test etmek amacıyla Aydınlık Üçlü ölçeğinin toplam puanının bağımlı değişken, narsisizm, Makayvelizm ve psikopati özelliklerinin yordayıcı değişkenler olarak analize dahil edildiği standart çoklu regresyon analizi yürütülmüştür ($R^2 = .27$, $F(3, 376) = 9.55$, $p < .001$). Bu analizin bulguları da yine özgün ölçekle paralel bir örüntü göstermiştir. Buna göre, Makyavelizm ($\beta = -.18$, $p = .002$) ve psikopati ($\beta = -.15$, $p = .009$) Aydınlık Üçlü toplam puanını negatif yönlü yordarken, narsisizm ($\beta = .12$, $p = .031$) pozitif yönlü olarak yordamaktadır. Aydınlık Üçlü ölçeğinin özgün versiyonuyla Türkçe uyarlaması arasındaki bu tutarlı bulgular, ölçeğin yapı geçerliğini destekler niteliktedir. (Bu çalışmada yer alan tüm değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin korelasyon katsayıları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2.

Çalışmada Yer Alan Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1 Yaş	1											
2 Cinsiyet	.175**	1										
3 İnsancılık	.070*	-	1									
4 İnsanlığa inanç	.088*	-	.368*	1								
5 Kantçılık	.175**	-	.396*	.297*	1							
6 Aydınlık Üçlü Toplam	.148**	-	.762*	.755*	.745*	1						
7 Pozitiflik	.109*	.011	.205*	.336*	.193*	.328*	1					
8 Olumluya Odaklanma	.017	-	.408**	.484**	.304*	.531**	.230*	1				
9 Narsisizm	-	-	.190*	-	-.062	.022	.059	-	1			
10 Makyavelizm	.214**	.048	.097	-	-	-	-	.016	.371**	1		
11 Psikopati	-.300*	.048	.097	.100	.270*	.206*	.233*	.064	-.178**	.457**	1	
12 Karanlık Üçlü Toplam	-	.128*	-	-	-	-	-	-	.178**	.457**	.703**	1
	.235*	.166*	.122*	.188*	.209*	.162*	.085	.722**	.811**	.703**	.703**	.703**
	.332*	.020	.125*	.227*	.167**	.142*	.071					

*Korelasyon $p < .05$ düzeyinde anlamlı, **Korelasyon $p < .01$ düzeyinde anlamlı

Not: Cinsiyet değişkeni, 1= Kadın, 2= Erkek olarak kodlanmıştır.

Tablo 3.

Aydınlık Üçlü Ölçeğinin Cinsiyete Göre Farklaşması

	Kadın		Erkek		F	p
	Ort.	SS	Ort.	SS.		
Aydınlık Üçlü Toplam Puan	3.70	0.51	3.54	0.49	10.41	.001
İnsancılık	3.79	0.60	3.63	0.64	5.89	.016
İnsanlığa İnanç	3.49	0.74	3.32	0.67	5.43	.020
Kantçılık	3.82	0.65	3.65	0.67	6.25	.013

Tablo 4.

Aydınlık Üçlü Ölçeğinin Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi

	Aydınlık Üçlü Toplam Puan	İnsancılık	İnsanlığa İnanç	Kantçılık
Ortaokul (N=3)				
Ortalama	3.47	3.67	2.83	3.92
Standart Sapma	0.67	0.58	0.63	1.13
Lise (N=92)				
Ortalama	3.58	3.69	3.33	3.71
Standart Sapma	0.62	0.75	0.75	0.70
Ön lisans (N=28)				
Ortalama	3.63	3.86	3.27	3.75
Standart Sapma	0.51	0.59	0.91	0.65
Lisans (N=183)				
Ortalama	3.59	3.69	3.43	3.66
Standart Sapma	0.46	0.58	0.71	0.65
Yüksek lisans (N=54)				
Ortalama	3.69	3.73	3.46	3.87
Standart Sapma	0.40	0.52	0.51	0.59
Doktora (N=16)				
Ortalama	3.93	3.91	3.69	4.20
Standart Sapma	0.43	0.67	0.71	0.59
Belirtmeyen (N=26)				

Aydınlık Üçlü Ölçeğinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre İncelenmesi

Uyarlanan Aydınlık Üçlü Ölçeğinin toplam puanları ve her bir alt ölçekten alınan puanların cinsiyete göre farklılaşmalarını incelemek amacıyla dört ayrı tek yönlü varyans analizi yürütülmüştür. Bu analizlerin hepsinde anlamlı bir cinsiyet ana etkisi gözlenmiş olup kadın katılımcıların her bir Aydınlık Üçlü özelliğinde ve Aydınlık Üçlü toplam puanında erkek katılımcılardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu gözlenmiştir. Cinsiyete göre ortalamalar ve her bir analiz için F ve p değerleri Tablo 3'te gösterilmektedir.

Eğitim düzeyine göre katılımcıların Aydınlık Üçlü toplam puanı ve her bir alt ölçek üzerinde ortalama puanları Tablo 4'te sunulmaktadır. Tabloda her bir grup için katılımcı sayıları da gösterilmektedir ve katılımcı sayılarının yüksek düzeyde farklılaşması nedeniyle (ortaokul grubunda 3 katılımcı, lisans grubunda 183 katılımcı) varyans analizi yürütülmemiştir.

Tartışma

Bu çalışmanın amacı öncelikle Aydınlık Üçlü kişilik özelliklerini ölçmede geçerli ve güvenilirlik açısından yeterli bir ölçme aracının elde edilmesi ve Aydınlık Üçlü özelliklerinin Türkiye örnekleminde test edilmesidir. Elde edilen bulgular, söz konusu ölçeğin Türkçe uyarlamasının yeterli psikometrik özelliklere sahip olduğuna işaret etmektedir. Aydınlık Üçlü, ilgili alanyazında oldukça yeni bir kavram olmakla beraber, aslında psikoloji alanında uzun zamandır ayrı ayrı çalışılmakta olan empati, şefkat, umut gibi birçok pozitif psikoloji kavramı ile ilişki bulunan bir kişilik örüntüsüne işaret etmektedir (Kaufman ve ark., 2019). İnsanları iyi ya da kötü şeklinde bir sınıflamaya tabii tutmanın mümkün olup olmadığı sadece psikoloji alanında değil, birçok disiplin tarafından incelenen bir sorudur. Zimbardo (2011)'ya göre kötü davranışlarda bulunan insanlar "sepetteki birkaç çürük elma" olarak değerlendirilmemelidir. Kişileri belirli şekilde davranmaya iten içinde buldukları bağlam, yetiştikleri çevre ve kültür gibi faktörler, yani diğer bir deyişle sepetin kendisidir. Buradan hareketle, hiç kimsenin tamamen aydınlık ya da tamamen karanlık kişilik özelliklerinden oluşmadığını, insanların bu özelliklere değişen düzeylerde sahip olduklarını önemle vurgulamak gerekir. Kaufman ve arkadaşları (2019)'na göre genel dağılım düşünüldüğünde insanlar Aydınlık Üçlü özelliklerini göstermeye daha yatkındırlar. Gerçekten de De Freitas ve arkadaşları (2017) tarafından mizantropi (*insanları negatif olarak görme eğilimi*) yaşayan kişiler ile yürütülen bir çalışmanın bulgularında, insanların özünde iyi olduklarına dair bir inanç olduğu bulgulanmıştır. İlgili alanyazına göre bu inanç, aslında oldukça yaygın bir şekilde paylaşılmaktadır (Strohminger ve ark., 2017).

Gerek bu çalışmada elde edilen bulgular, gerek önceki çalışmalarda elde edilen bulgular göz önüne düşünüldüğünde, Aydınlık Üçlü özelliklerinin Karanlık Üçlü özelliklerine göre daha yüksek düzeyde bir genel yaşam kalitesine işaret ettiği çıkarımı yapılabilir (Kaufman ve ark., 2019). Aydınlık Üçlü kişilik özellikleri, yapıcı olarak tanımlanabilecek birçok değişken ile pozitif yönde ilişki göstermektedir. Bu çalışmada da ele alınan pozitiflik ve olumluya odaklanma ölçekleri ile Aydınlık Üçlünün hem genel skor hem de alt boyut olarak pozitif yönde ilişkiler içinde olması bu açıdan beklentiler ile tutarlıdır. Aydınlık Üçlünün hem alt boyut olarak hem de toplam puanı üzerinden Karanlık Üçlü ile ilişkileri incelendiğinde yine alanyazın ile tutarlı bir çerçeve çizdiği görülmektedir (Kaufman ve ark., 2019). Buna göre, Aydınlık Üçlü genel puanı hem Karanlık Üçlü genel puanı hem de Makyavelizm ve psikopati alt ölçekleri ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Alt boyutlar arasındaki ilişkiler ayrı ayrı incelendiğinde ise narsisizmin istisnai olarak sadece İnsancılık ile arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu, diğer faktörler ile arasında negatif yönde ilişkiler olduğu bulgulanmıştır. Bunun dışındaki ilişkiler beklentiler ile tutarlıdır; Aydınlık Üçlü ve Karanlık Üçlü alt faktörleri birbirleri ile negatif yönde, ölçeklerin kendi içlerindeki alt faktörler ise birbirleriyle pozitif yönde ilişkilidir. Narsisizm ile insancılık arasındaki pozitif yöndeki ilişki, Kaufman ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan orijinal çalışma ile tutarlıdır. Bu bulgu, aydınlık ve karanlık özelliklerin birbirinin doğrudan zıttı özellikte iki kavram olmadığına ilişkin bakış açısını desteklemektedir. Narsisizm ile insancılık arasındaki pozitif yöndeki ilişki, narsisizmin altında yatan aşağılık duygusu ve kırılğan benlik algısı ile açıklanabilir. İlgili alanyazına göre kişi bu özelliklerini narsistik davranışlar ile kapatmaktadır (Campbell, 2001). İnsancılık alt ölçeğinin maddelerine baktığımızda diğer insanlara hayran olma, diğerlerinin başarılarını takdir etme gibi davranışlara işaret ettiği görülmektedir. Narsisizm ile insancılık arasındaki pozitif yönde, anlamlı ancak zayıf ilişkinin sebebinin narsisizmin beraberinde getirdiği bu özellikler olduğu düşünülebilir.

Kaufman ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan orijinal çalışmada kadın olmak Aydınlık Üçlü'nün tüm altboyutları ile ilişkili bulunurken, mevcut çalışmada bu bulgu desteklenmemiştir. Demografik özellikler incelendiğinde, kadın olmanın İnsancılık ile ilişkili içinde olduğu, diğer alt boyutlarının cinsiyet ile anlamlı bir ilişkisinin bulunmadığı göze çarpmaktadır. Hatırlanacağı üzere insancılık, her bir bireyin değerliğine ve onuruna değer verme olarak tanımlanmaktadır. Bu bulgu, kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde empatiye sahip olmaları ile açıklanabilir (Toussaint ve Webb, 2005). Aydınlık Üçlü özellikleri ile ilgili çok az sayıda çalışma olduğundan, bu cinsiyet ile ilgili bulguyu genelleymek adına ileride yapılacak çalışmalarda cinsiyet farklılıklarının da incelenmesi gerektiğinin altını çizmek gerekmektedir. Bunun dışında, yaş arttıkça Aydınlık Üçlü'nün tüm

boyutlarında alınan puanların da arttığı görülmektedir. Tutarlı olarak, yaş arttıkça Karanlık Üçlü'nün tüm boyutlarından alınan puanlar da düşmektedir. Bu bulgu hem Karanlık Üçlü ile ilgili alanyazın (örn. Barlett ve Barlett, 2015), hem de Aydınlık Üçlü ile ilgili orijinal çalışma (Kaufman ve ark., 2019) tarafından desteklenmektedir. Yaş arttıkça Aydınlık Üçlü özelliklerinde görülen artış, empati gibi benzer pozitif psikolojik değişkenler açısından düşünüldüğünde de tutarlılık göstermektedir (Rushton ve ark., 1986).

Çalışmanın ana amacı olarak Aydınlık Üçlü ölçeği Türkçe'ye uyarlanmış, faktör yapısı incelenmiş ve son olarak da geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. 12 madde ile yürütülen doğrulayıcı faktör analizi bulguları da üç faktörlü yapının model uyumunun iyi düzeyde olduğuna işaret etmiştir. Ardından her bir alt ölçeğin güvenilirlik düzeylerini incelemek amacıyla iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. İnsancılık ve insanlığa inanç boyutlarının iç tutarlık güvenirliliği yeterli düzeyde bulunmuştur ancak Kantçılık boyutunun iç tutarlık katsayısı görece düşüktür. Ancak Cronbach Alpha değerinin, madde sayısının doğrudan bir fonksiyonu olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Streiner, 2003), dört maddeden oluşan bu alt boyutta bu düzeyde bir iç tutarlık katsayısına ulaşılması anlaşılabilir bir durum olarak görülmektedir. Son olarak, ölçeğin yapı geçerliği için ise ölçekte yer alan üç özelliğin pozitiflik, olumluya odaklanma ve Karanlık Üçlü özellikleri ile korelasyon örüntüleri incelenmiştir. Aydınlık Üçlü özellikleri arasından insancılık ve insanlığa inanç özelliklerinin Kantçılığa kıyasla kavramsal olarak görece daha yakın olan pozitiflik ve olumluya odaklanma eğilimleriyle daha güçlü ilişkiler göstermesi ölçekte yer alan özelliklerin birleşen ve ayırt edici geçerliğini gösteren bulgulardır. Ölçeğin Karanlık Üçlü özellikleriyle ilişkilerinde ise Kaufman ve arkadaşları (2019) tarafından bulunan bulgularla bire bir örtüşme görülmesi de ölçeği Türkçe uyarlamasının yapı geçerliğini, yani ölçeğin ölçmeyi hedeflediği kavramsal yapıyı ölçmekte olduğunu, destekler niteliktedir. Son olarak, Aydınlık Üçlü ölçeğinin psikometrik özelliklerini inceleyen diğer çalışmalara bakıldığında, daha önce Polonya (Gerymski ve Krok, 2019), Pakistan (Malik ve ark., 2020) ve Sırbistan (Lukić ve Živanović, 2021) örneklemelerinde Aydınlık Üçlü Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapıldığı ve bu çalışmalarda ölçeğin üç faktörlü yapısının kültürlerarası olarak korunduğu tutarlı bulgulara ulaşıldığı görülmüştür. Ayrıca bu çalışmalarda yine Karanlık Üçlü Ölçeği ile ters yönde ilişkiler olduğu göze çarpmaktadır (Gerymski ve Krok, 2019; Lukić ve Živanović, 2021).

Kısıtlılıklar ve Öneriler

Mevcut çalışmanın bazı kısıtlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, örneklem sayısıdır. Her ne kadar çalışmanın örnekleme söz konusu analizleri gerçekleştirmek için

istatistiksel yeterliliğe sahip olsa da Aydınlık Üçlü yeni bir konu olduğundan örneklemin daha geniş tutulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. İkinci olarak yine Aydınlık Üçlü özellikleri ile ilgili çok az sayıda çalışma olması nedeniyle konu ile ilgili yeteri kadar kanıt sunulamamış olmasıdır. Bunun önüne geçebilmek adına Aydınlık Üçlü ile benzerlik gösteren ve farklılaşan alanyazından yararlanılmıştır. Bu çalışmada Türkçe uyarlaması yapılan ölçme aracının da yardımıyla ileride yapılacak çalışmaların hem ulusal hem de uluslararası alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Son olarak, bu araştırmada kişilik özellikleri ile Aydınlık Üçlü özelliklerin ilişkisinin kapsam dışında bırakılmış olması yine bir kısıtlılık olarak ileri sürülebilir. İleride yapılacak araştırmalarda çeşitli kişilik özellikleri ile Aydınlık Üçlü özelliklerin ilişkisini incelemenin önemli bir katkı olacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde, Aydınlık Üçlü kişilik özelliklerinin diğer pozitif psikoloji kavramları ile ilişkilerini inceleyecek çalışmalar da kavramın daha iyi anlaşılması adına yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

- Andrews, K. (2019). "The dark triad sums up psychopaths, but the light triad defines saints". Retrieved from <https://www.abc.net.au/news/science/2019-05-16/psychopaths-narcissism-the-dark-triad-fascinate-us-the-light-triad/11093104>.
- Ashton, M. C. ve Lee, K. (2001). A theoretical basis for the major dimensions of personality. *European Journal of Personality*, 15(5), 327-353. <https://doi.org/10.1002/per.417>.
- Barlett, C. P., ve Barlett, N. D. (2015). The young and the restless: Examining the relationships between age, emerging adulthood variables, and the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 86, 20-24. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.05.024>.
- Bursten, B. (1973). Some narcissistic personality types. *International Journal of Psychoanalysis*, 54, 287-300.
- Campbell, W. (2001). Is Narcissism Really So Bad? *Psychological Inquiry*, 12(4), 214-216.
- Caprara, G. V., Alessandri, G., Eisenberg, N., Kupfer, A., Steca, P., Caprara, M. G., Yamaguchi, S., Fukuzawa, A. ve Abela, J. (2012). The positivity scale. *Psychological Assessment*, 24(3), 701. <https://doi.org/10.1037/a0026681>
- Curran, P. J., West, S. G., & Finch, J. F. (1996). The robustness of test statistics to nonnormality and specification error in confirmatory factor analysis. *Psychological Methods*, 1, 16–29.
- Çıkrıkçı, Ö., Çiftçi, M. ve Gençdoğan, B. (2015). Pozitiflik ölçeği Türkçe formu'nun psikometrik özellikleri. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 3(1), 57-76.
- De Freitas, J., Sarkissian, H., Newman, G. E., Grossmann, I., De Brigard, F., Luco, A., ve Knobe, J. (2018). Consistent belief in a good true self in misanthropes and three interdependent cultures. *Cognitive Science*, 42, 134-160. <https://doi.org/10.1111/cogs.12505>.
- Derefinko, K. J. ve Lynam, D. R. (2006). Convergence and divergence among self-report psychopathy measures: A personality-based approach. *Journal of Personality Disorders*, 20(3), 261-280. <https://doi.org/10.1521/pedi.2006.20.3.261>.
- Egan, V. ve McCorkindale, C. (2007). Narcissism, vanity, personality and mating effort. *Personality and Individual Differences*, 43(8), 2105-2115. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.06.034>.
- Furnham, A., Richards, S. C. ve Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199-216. <https://doi.org/10.1111/spc3.12018>.
- Gable, S. L., ve Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology?. *Review of general psychology*, 9(2), 103-110. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.103>.
- Gerymski, R. ve Krok, D. (2019). Psychometric properties and validation of the Polish adaptation of the Light Triad Scale. *Current Issues in Personality Psychology*, 7(4), 341-354. <https://doi.org/10.5114/cipp.2019.92960>.
- Hodson, G., Hogg, S. M. ve MacInnis, C. C. (2009). The role of "dark personalities"(narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, 43(4), 686-690. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.02.005>.
- Hogan, R. ve Hogan, J. (2001). Assessing leadership: A view from the dark side. *International Journal of Selection and Assessment*, 9(1-2), 40-51. <https://doi.org/10.1111/1468-2389.00162>.

- Jakobwitz, S., & Egan, V. (2006). The dark triad and normal personality traits. *Personality and Individual Differences*, 40(2), 331-339. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.07.006>.
- Jonason, P. K., Koenig, B. L. ve Tost, J. (2010). Living a fast life: The Dark Triad and life history theory. *Human Nature*, 21(4), 428-442. <https://doi.org/10.1007/s12110-010-9102-4>
- Jonason, P. K. ve Webster, G. D. (2010). The dirty dozen: a concise measure of the dark triad. *Psychological Assessment*, 22(2), 420–432. <https://doi.org/10.1037/a0019265>.
- Jones, D. N. ve Paulhus, D. L. (2011). The role of impulsivity in the Dark Triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 51(5), 679-682. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.04.011>.
- Kaufman, S. B., Yaden, D. B., Hyde, E. ve Tsukayama, E. (2019). The light vs. dark triad of personality: Contrasting two very different profiles of human nature. *Frontiers in Psychology*, 10, 467. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00467>.
- Kaya, Ö. S. (2019). Kişilerarası İlişkilerde Affetme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Elementary Education Online*, 18(3), 1244-1259. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.611538>.
- Lukić, P., & Živanović, M. (2021). Shedding light on the Light Triad: Further evidence on structural, construct, and predictive validity of the Light Triad. *Personality and Individual Differences*, 178, 110876. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110876>
- Malik, O. F., Shahzad, A., Waheed, A., & Yousaf, Z. (2020). Abusive supervision as a trigger of malevolent creativity: do the Light Triad traits matter?. *Leadership & Organization Development Journal*, 41(8), 1119-1137.
- Nathanson, C., Paulhus, D. L. ve Williams, K. M. (2006). Predictors of a behavioral measure of scholastic cheating: Personality and competence but not demographics. *Contemporary Educational Psychology*, 31(1), 97-122. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2005.03.001>.
- Özsoy, E., Rauthmann, J. F., Jonason, P. K. ve Ardiç, K. (2017). Reliability and validity of the Turkish versions of Dark Triad Dirty Dozen (DTDD-T), Short Dark Triad (SD3-T), and Single Item Narcissism Scale (SINS-T). *Personality and Individual Differences*, 117, 11–14.
- Paulhus, D. L. ve Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556-563. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6).
- Rushton, J. P., Fulker, D. W., Neale, M. C., Nias, D. K. B., & Eysenck, H. J. (1986). Altruism and aggression: The heritability of individual differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(6), 1192–1198. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.6Se.1192>
- Sevi, B., & Doğruyol, B. (2020). Looking from the bright side: The Light Triad predicts Tinder use for love. *Journal of Social and Personal Relationships*, 37, 1-9. <https://doi.org/10.1177/0265407520918942>
- Strohinger, N., Knobe, J. ve Newman, G. (2017). The true self: A psychological concept distinct from the self. *Perspectives on Psychological Science*, 12(4), 551-560. <https://doi.org/10.1177/1745691616689495>.
- Streiner, D. (2003). Starting at the beginning: An introduction to coefficient alpha and internal consistency. *Journal of Personality Assessment*, 80, 99–103. <https://doi.org/10.1080/01490400.2015.1127189>.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.

- Toussaint, L., ve Webb, J. R. (2005). Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *The Journal of Social Psychology, 145*(6), 673-685. <https://doi.org/10.3200/SOCP.145.6.673-686>.
- Wai, M. ve Tiliopoulos, N. (2012). The affective and cognitive empathic nature of the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences, 52*(7), 794-799. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.01.008>.
- Wheaton, B., Muthen, B., Alwin, D. F., & Summers, G. (1977). Assessing Reliability and Stability in Panel Models. *Sociological Methodology, 8*, 84-136. <http://dx.doi.org/10.2307/270754>
- Williams, K. M., Nathanson, C. ve Paulhus, D. L. (2010). Identifying and profiling scholastic cheaters: Their personality, cognitive ability, and motivation. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 16*(3), 293-307. <https://doi.org/10.1037/a0020773>.
- Zimbardo, P. G. (2011). *Lucifer effect*. The Encyclopedia of Peace Psychology. <https://doi.org/10.1002/9780470672532.wbepp149>.

Psychometric Properties of the Turkish Light Triad Scale

Summary

Recent studies in the field of psychology have been focusing on the Dark Triad characteristics (narcism, Machievellism, and psychopathy), which can be described as socially aversive traits. As a general conclusion, the Dark Triad refers to a characteristic which contains interpersonal conflict (Derefinko & Lynam, 2006), lack of agreeableness (Egan & McCorkindale, 2007), lack of honesty-humility (Ashton & Lee, 2001) and lack of empathy (Jones & Paulhus, 2011). While examining the above-mentioned features and more in the literature on the Dark Triad, it is seen that positive and growth-oriented characteristics of human nature such as empathy, hope, self-efficacy, and courage remain in the background (Kaufman, Yaden, Hyde, & Tsukayama, 2019). Based on this, the Light Triad features proposed by Kaufman et al. (2019) have been conceptualized to oppose these characteristics of the Dark Triad, which can be defined as rather "insensitive". Accordingly, the Light Triad consists of three characteristics: Kantianism, humanity and belief in humanity. According to Kantianism, our attitudes towards people should be determined not by their value for a purpose, but through their own worth. In other words, people should be treated well not because they serve a purpose (as they are tools), but because they have value in themselves. Humanity is defined as valuing dignity and the dignity of each individual. Finally, belief in humanity indicates a belief that people are fundamentally good. Kaufman et al. (2019) emphasize that the Light Triad traits are not the opposite of the Dark Triad traits, but that these concepts are based on different psychological backgrounds, and also draw attention to the strong negative relationship between the two concepts.

Based on this information, the aim of this study is to adapt the Light Triad, which consists of three positive and harmonious personality traits (Kantianism, humanity and belief in humanity), into Turkish and to determine the psychometric properties of the scale. For this purpose, data was collected online from a total of 402 participants, 47% female ($N = 189$) and 46.3% male ($N = 186$). The ages of the participants varied between 18 and 70, with an average age of 35.43 ($SD = 13.12$). In addition to the Light Triad Scale, the participants answered questions from the 'Dark Triad Scale', 'Positivity Scale', 'Focusing on Positive' sub scale of the 'Scale of Forgiveness on Interpersonal Relationships' and completed the Demographic Information Form.

The findings of the confirmatory factor analysis conducted with the 12 items indicated that the model fit of the three-factor structure was at a good level. Then, internal consistency coefficients were calculated to examine the reliability levels of each sub-scale.

The internal consistency reliability of the dimensions on humanity and belief in humanity was found at a sufficient level, but the internal consistency coefficient of the Kantian dimension was relatively low. However, considering that the Cronbach's Alpha value is a direct function of the number of items, reaching an internal consistency coefficient at this level in this particular sub-dimension, which consists of three items is understandable. Finally, for the construct validity of the scale, the 'positivity, 'focusing on positive', and the correlation patterns of the Dark Triad features with the three features of the scale were examined. Among the Light Triad traits, the characteristics of humanity and belief in humanity showed stronger relationships with the tendency to focus on positivity and the positivity scales, which are conceptually closer to Kantianism, and the findings showed the unifying and distinctive validity of the features in the scale. The fact that there is a one-to-one correspondence with the findings of Kaufman et al. (2019) in the relationships of the scale with the Dark Triad features supports that the Turkish adaptation of the scale measures the construct validity, that is, the conceptual structure that the scale aims to measure.

Araştırma Makalesi

Sağlık Bilişleri Anketi-COVID-19 Formu: Adaptasyon Çalışması

Selin KARAKÖSE^{1*}, Berna AKCİNAR¹¹ FMV Işık Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

Makale Bilgisi

Öz

Anahtar kelimeler:

sağlık bilişleri,
covid-19 bilişleri,
duygusal sağlık
anksiyetesi,
bilişsel davranışçı
teori

Bu çalışma Sağlık Bilişleri Anketi'nin (Health Cognition Questionnaire) COVID-19 kapsamında kullanımı için uyarlanması ve COVID-19 tanısı alan ve almayan örneklem için psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Ölçeğin COVID-19 Formu ile sağlık kaygısıyla ilişkili COVID-19 pandemisine özgü işlevsel olmayan inançların belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın örneklemini, COVID-19 tanısı almış 18-87 yaş arasındaki 372 (220 Kadın, 152 Erkek), COVID-19 tanısı almamış 18-75 yaş aralığındaki 375 (221 Kadın, 154 Erkek) olmak üzere toplam 747 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılara Sosyodemografik Bilgi ve Sağlık Veri Formu, Sağlık Bilişleri Anketi COVID-19 Formu, Sağlık Anksiyetesi Ölçeği ile Depresyon, Anksiyete, Stres Skalası [DASS-42] sunulmuştur. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin COVID-19 tanısı almış ve almamış gruplara ayrı olarak uygulanan her iki formun da orijinal ve Türkçe'ye daha önce uyarlanmış versiyonuna uygun şekilde hastalıkla baş etmede güçlük, tıbbi hizmetlerin yetersizliği, hastalığın korkutuculuğu ve hastalık olasılığı olmak üzere dört faktörlü yapı ile aynı madde dağılımı gösterdiği bulunmuştur. Test-tekrar test güvenilirliği dışında faktörler iç tutarlık sayıları COVID-19 tanısı almamış örneklem için .68-.87 ve Covid-19 tanısı almış örneklem için ise .70-.80 arasındadır. Doğrulayıcı faktör analizi ile de değerlendirilen Sağlık Bilişleri Anketi-COVID-19 Formu'nun Türkiye'de COVID-19 tanısı alan ve almayan kişiler için COVID-19 ile ilgili işlevsel olmayan inançlarını değerlendirmede geçerli ve güvenilir bir değerlendirme aracı olduğu bulunmuştur. Ölçeğin ayrıca COVID-19 pandemisinde uygulanacak müdahale çalışmaları için rehber oluşturacağı düşünülmektedir.

Abstract

Keywords:

health cognitions,
covid-19
cognitions,
health anxiety,
cognitive
behavioral theory

The purpose of this study was to adapt the Health Cognition Questionnaire for COVID-19 and to evaluate psychometric properties of the scale for people who were infected and not infected with COVID-19. With the COVID-19 Form of the scale, it was aimed to evaluate dysfunctional beliefs specific to COVID-19 pandemic associated with health anxiety. The sample of the study consisted of a total of 747 people, of which 372 (220 women, 152 men) diagnosed with COVID-19 between the ages of 18-87, and 375 (221 women, 154 men) not diagnosed with COVID-19 between the ages of 18-75. Sociodemographic Information and Health Data Form, Health Cognition Questionnaire COVID-19 Form, Health Anxiety Scale and Depression, Anxiety, Stress Scale (DASS-42) were given to the participants. Exploratory factor analysis demonstrated that, both forms of the scale, which were applied separately to the groups who were diagnosed and not diagnosed with COVID-19, had a four-factor structure, similar to the original and Turkish versions, and showed the same item distribution. Factors of the test-retest reliability were found satisfactory, and Cronbach alpha coefficient varied between .68-.87 for individuals who were not diagnosed with Covid-19 and .70-.80 for individuals who were diagnosed with COVID-19. Confirmatory factor analysis results confirmed that The Health Cognition Questionnaire- COVID-19 Form is a valid and reliable instrument to evaluate the dysfunctional beliefs related to COVID-19 for individuals diagnosed or not diagnosed with COVID-19 in Turkey. Moreover, it is assumed that this scale will be helpful as a guide for preventive studies to be applied in the COVID-19 pandemic.

Giriş

Sağlık anksiyetesi, kişinin sağlığı ile ilgili durumlara fazla hassasiyet göstermesi ve sağlığına dair çoğu zaman tehdit edici bir unsur olmamasına rağmen kaygılanması olarak tanımlanmaktadır (Aydemir ve diğerleri, 2013). Aralık 2019 itibariyle ortaya çıkan ve küresel olarak çok boyutlu etkisini gösteren COVID-19 (Yeni Koronavirüs Hastalığı), pandemisiyle birlikte sağlık anksiyetesi ilgili uluslararası (örn: Jungmann ve Witthöff, 2020; Saadati ve diğerleri, 2021; Sauer ve diğerleri, 2020) ve ulusal çalışmalar (örn: Kızılkurt ve diğerleri, 2021; Okuyan ve diğerleri, 2020) araştırmacıların ilgi gösterdiği bir değişken olmuştur. Yapılan çalışmalar, yüksek hastalık ve ölüm oranındaki nedeniyle yüksek sağlık kaygısına neden olduğuna dikkat çekmektedir (Asmundson ve Taylor, 2020; Rossi ve diğerleri., 2020).

Sağlık anksiyetesi yüksek olan bireylerin hastalıktan korunmak için abartılı önlemler aldığı ve hastalığa yakalanma olasılıklarını olduğundan daha yüksek değerlendirdikleri bilinmektedir (Sim ve diğerleri, 2010). Bu kapsamda sağlık anksiyetesi düşük olan bireylerin ise sağlıklarını tehdit edici bir durumda dahi önlemler almaması ve hastalığa yakalanma olasılıklarını olduğundan daha düşük değerlendirmeleri muhtemeldir. Bir başka ifadeyle, sağlık anksiyetesinin artması ya da azalmasının farklı problemlere neden olduğu bilinmektedir. Taylor (2019), COVID-19 kapsamında hastanede bulaş oranının yüksek olması endişesi ile sağlık anksiyetesi yüksek olan bireylerin tıbbi yardım alma konusunda düşük niyet sergilediklerini belirtmektedir. Sağlık anksiyetesi düşük olan bireylerin ise pandemiye yönelik koruyucu önlemlere uyma düzeylerinin daha düşük olabileceği belirtilmektedir (Asmundson ve Taylor, 2020). Ancak, COVID-19 pandemisinde sağlık aksiyetesine etki eden faktörlerin neler olduğuna dair sosyo-demografik değişkenler dışında henüz bir bulgu bulunmamaktadır.

Sağlık anksiyetesi, psikodinamik kuram kapsamında hipokondriyazis bağlamında yetersiz ebeveynlik, yoksunluk ya da ayrılık ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenlerden ötürü ebeveyne karşı duyulan ambivalans duygular sonucunda oluşan suçluluğun bastırılmasının ancak bedensel şikayetler ile mümkün olabildiği söylenmektedir (Lipsitt, 2001). Sağlık anksiyetesi ile yürütülen güncel çalışmalar daha çok bilişsel özelliklere dikkat çekmektedir (Marcus ve diğerleri, 2007). Sağlık anksiyetesini değerlendirmek için Salkovskis ve diğerleri (2002) tarafından geliştirilmiş 'Sağlık Anksiyetesi Ölçeği' de bireylerin bilişsel olarak bedensel duyarlılıklarını ve hastalığa yakalanma durumlarındaki korkularını değerlendirmektedir.

Beck'in bilişsel ve anksiyete modelinden yararlanılarak geliştirilen sağlık kaygısının bilişsel modeli, sağlık ve hastalık hakkındaki birtakım inanç ve varsayımların geçmiş deneyimler ile oluştuğunu öne sürmektedir. Bireylerin hastalık ile ilgili geçmiş yaşam deneyimlerini ya da ciddi bir hastalığa tanık olmalarını inançların nedeni olarak gören kuram,

bu inançların hastalık ya da ölüm gibi durumlarda tetiklendiğini vurgulamaktadır (Warwick ve Salkovskis, 1990). Deale (2007) bu varsayımların tetiklenmesinin kaygıda artışa ek olarak, bedensel belirtilerde hassasiyet gösterilmesinin ve hastalığın kanıtlanması için yorumlama hatalarının yaygın olduğuna dikkat çekmektedir. Fergus (2014), bedensel duyuların ya da belirtilerin sağlık göstergesi olması konusunda yaşanan yorumlama hatalarının sağlıkla ilgili işlevsel olmayan inanç ve varsayımlara sahip bireylerde yaygın olduğunu ve bu yorumlama hatası sonucunda bireylerin daha fazla kaygı yaşadıklarını belirtmektedir. Bir başka ifadeyle, hastalık tehdit düzeyini ve önemini duruma uygun değerlendiremeyen bireylerin bu davranışları sağlık anksiyetesinin yüksekliği ile ilişkilendirilse de bilişsel kurama göre sağlık anksiyetesinin nedeni sağlıkla ilgili işlevsel olmayan inançlardır. Sağlık kaygısını sürdüren faktörler altında yer alan bilişsel faktörler, seçici dikkat, ruminasyon dışında bilişsel hatalardan oluşmaktadır (Salkovskis ve Warwick, 1986; Wearden ve diğerleri, 2006). Sağlıkla ilgili işlevsel olmayan inançların sağlık anksiyetesi ile yakından ilişkili olduğu bilinmektedir (Fulton ve diğerleri, 2011). Sağlıkla ilgili işlevsel olmayan inançlar, sağlık anksiyetesinde artışa sebep olduğu gibi, yüksek sağlık anksiyetesi olan kişilerin de bedensel belirtilere karşı felaketleştirmeye yatkın oldukları bilinmektedir (Rief ve diğerleri, 1998). Bir başka ifadeyle, sağlık kaygısını sürdüren bilişsel faktörler altında yer alan bilişsel hatalar, işlevsel olmayan inançların bir sonucudur.

Salkovskis ve Warwick (2001) işlevsel olmayan dört temel inanç tanımlamaktadır. Sağlık anksiyetesi ile yakından ilişkili olan bu inançlar; 'hastalığa yakalanma olasılığı', 'hastalığın korkutuculuğu', 'hastalıkla baş etmede güçlük' ve 'hastalığın tedavisinde tıbbi hizmetlerin yetersizliği' olarak adlandırılmaktadır. Bu kavramları ölçmek amacıyla, Hadjistavropoulos ve diğerleri (2012) tarafından, sağlıkla ilgili işlevsel olmayan inançları değerlendirmek üzere Sağlık Bilişleri Anketi (Health Cognitions Questionnaire) geliştirilmiştir. Fizyolojik hastalık tanısı olan ve olmayan örneklem gruplarında bu inançların değerlendirilmesi için iki paralel formu olan ölçek, alt boyutları .64-.88 iç tutarlık sayısı göstererek geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak alanyazında yer almaktadır. Ölçeğin bilişsel davranışçı modelin açıklaması ile tutarlı şekilde fiziksel hastalığı olan ve olmayan örneklem gruplarında, işlevsel olmayan bu inançların sağlık anksiyetesiyle pozitif yönde anlamlı ilişkisi olduğu ve işlevsel olmayan bu inançların sağlık anksiyetesini yordadığı bulunmuştur (Hadjistavropoulos ve diğerleri, 2012). Ülkemizde geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olmaması nedeniyle Yılmaz ve Dirik (2018) tarafından Türkçe'ye adapte edilen ölçek, alt boyutları .64-.88 iç tutarlık katsayısı göstererek geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak alanyazına kazandırılmıştır. COVID-19 kapsamında sağlık anksiyetesi ile ilgili çalışmalar yer alsa da COVID-19'a dair işlevsel olmayan bilişler ile ilgili alanyazında herhangi bir çalışma

yürütülmemiştir. Özellikle Bilişsel Davranışçı Terapi kapsamında sağlık anksiyetesi konusunda müdahale yaklaşımlarının geliştirilebilmesi için COVID-19'a özgü bilişlerin anlaşılmasına ihtiyaç vardır. Sağlık Bilişleri Anketi (Health Cognitions Questionnaire) genel olarak sağlığa yönelik işlevsel olmayan inançları değerlendirmektedir ve COVID-19 ile ilgili işlevsel olmayan bilişleri değerlendirmek için COVID-19'a özgü soruların yer aldığı bir ölçüm aracı bulunmamaktadır.

COVID-19 ortaya çıkışı, pandemik statüsü, bireyleri ve toplumu tehdit potansiyeli dışında, bulaş riski ve sonuçları ile diğer hastalıklarından farklı bir yer edinmiştir. İlk defa karşılaşılan bu hastalık karşısında, hastalığa özgü ölçüm araçları kullanmak önem arz etmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında, bu çalışmanın amacı, Türkçede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak sunulan Sağlık Bilişleri Anketi'nin COVID-19 formunu oluşturmak ve Türkiye örneğinde COVID-19 tanısı almış ve almamış örneklem grubu ile bu formun faktör yapısına ek olarak geçerlik-güvenirlilik analizleri dahilinde psikometrik özelliklerini değerlendirmektir. Bu değerlendirme ile ölçeğin Türkçe alanyazına sunulması COVID-19 ile ilgili işlevsel olmayan inançların değerlendirilmesi, sağlık anksiyetesinin bilişsel davranışçı çerçevede ele alınması ve bilişsel-davranışçı psikoterapi yaklaşımında COVID-19 bilişleri göz önüne alınarak ruh sağlığı alanında müdahale programlarının oluşturulması mümkün olacaktır.

Yöntem

Örneklem

Çalışmaya okuma yazma bilen, Türkiye'de yaşayan ve çalışmaya katıldığı süre içerisinde Türkiye'de bulunan, 18 yaş üzeri COVID-19 tanısı almış ve almamış bireyler katılmıştır. COVID-19 tanısı alan örneklem için ek olarak, tanı ve tedavi sürecinin Türkiye'de gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Araştırma verisi Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK] 1001 projesi kapsamında COVID-19 Toplum Çağrısı kapsamında desteklenen 120K421 numaralı projenin (Sözleşme tarihi: 24.06.2020), belirlenen alt amaçlarından biri olan adaptasyon çalışması kapsamında yapılan duyurular ve kartopu örneklem yöntemi ile gönüllü olarak katılmak istediğini belirten kişilere, çevrim içi anket linki iletilmiştir. Çalışmanın verileri Amasya, Ardahan, Aksaray, Bayburt, Bingöl, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Gümüşhane, Kahramanmaraş, Karaman, Kütahya, Muş, Niğde, Ordu, Tunceli, Siirt illeri hariç toplam 63 ilden veri toplanmıştır. 18 yaş altı olan 9 kişi ile yurt dışında yaşayan ve/veya tanı grubu için yurt dışında tedavi gören 7 kişi olmak üzere toplam 16 kişinin veri seti çalışmadan çıkarılmıştır. Bu kapsamda araştırma örneklemini 372 COVID-19 tanısı

almış (%48.8) ve 375 COVID-19 tanısı almamış (%50.2) toplam 747 kişi oluşturmaktadır. COVID-19 tanısı almış 18-87 yaş aralığındaki ($Ort=33.7$, $S=13.1$) 372 kişiden 220'si kadın (%59.1), 152'si (%40) erkek katılımcılardır. COVID-19 tanısı almamış 375 katılımcı 18-75 yaş aralığında olup ($Ort=33.44$, $S=11.44$), 221'si kadın (%58.9) ve 154'i erkek (%41.1) katılımcılardan oluşmuştur. COVID-19 tanısı almış örneklem grubunda, birinci dereceden yakınları arasında COVID-19 tanısı alan 306 kişi (%82.3) ve birinci dereceden yakınların COVID-19 nedeniyle vefat eden 74 kişi (%19.9) bulunmaktadır. COVID-19 tanısı almamış örneklemin büyük çoğunluğunu üniversite mezunu (%39.8), bekar (%46.2), çalışan (%58.6) ve gelir düzeyini orta olarak (%53.5) olarak değerlendiren bireyler oluşmaktadır. Benzer şekilde, COVID-19 tanısı almamış örneklem grubunun büyük çoğunluğunu da üniversite mezunu (%45.3), bekar (%51.7), çalışan (%60.5) ve gelir düzeylerini orta olarak değerlendiren (%49.1) katılımcılardan oluşturmaktadır. COVID-19 tanısı almamış örneklem grubunda, birinci dereceden yakınları arasında COVID-19 tanısı alan 143 kişi (%38.1) ve birinci dereceden yakınların COVID-19 nedeniyle vefat eden 44 kişi (%11.7) bulunmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Sosyo-Demografik Bilgi ve Sağlık Veri Formu. Araştırmacılar tarafından hazırlanan formda katılımcıların yaşı, cinsiyeti, eğitim düzeyi, medeni durumu, mesleği, çalışma durumu, gelir düzeyi, yaşadıkları şehir ve çocuk sahibi olma durumları sorulmuştur. Ek olarak, COVID-19 testi yaptıırma durumu, test sonucu ve tanı durumu sorulmuştur. COVID-19 tanısı almış bireylere ek olarak tanı tarihi, tanı koyan hastane ismi ve tedavi şekilleri sorulmuştur.

Sağlık Bilişleri Anketi-COVID-19 Formu. Orijinal adı 'Health Cognitions Questionnaire' olan ve sağlık ile ilgili işlevsel olmayan inançları değerlendirmek için geliştirilen ölçek, 20 madde ve hastalıkla baş etmede güçlük, tıbbi hizmetlerin yetersizliği, hastalık olasılığı ve hastalığın korkutuculuğu olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır. Beşli Likert tipi (1=Tamamen katılmıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) ifadeler ile kişinin kendisine uygunluğunu öz bildirim şeklinde değerlendiren ölçekte alt boyutlardan alınan yüksek puan yüksek derecede işlevsiz inanca sahip olmak ile orantılıdır. Ölçeğin 2, 4, 7, 9, 10, 15, 19, 20 numaralı maddeleri ters kodlanmaktadır (Hadjistavropoulos ve diğerleri, 2012).

Health Cognition Questionnaire'nin Türkçe adaptasyon ve norm çalışması Yılmaz ve Dirik (2018) tarafından yapılmıştır. Fiziksel hastalık tanısı olmayan örneklem grubunda, iç tutarlık katsayıları "Hastalıkla Baş Etmede Güçlük" için .88, "Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği" için .67, "Hastalık Olasılığı" için .66 ve "Hastalığın Korkutuculuğu" için .73; fiziksel hastalık tanısı olan örneklem grubunda ise "Hastalıkla Baş Etmede Güçlük" için .87, "Tıbbi Hizmetlerin

Yetersizliği" için .64, "Hastalık Olasılığı" için .72 ve "Hastalığın Korkutuculuğu" için .76 olarak bulunmuştur. Her iki örneklem grubunda da "Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği" Cronbach alfa değeri düşük olsa da kabul edilebilir aralıkta olması nedeniyle, geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak bulunmuştur. Sağlık Bilişleri Anketi-COVID-19 Formu kapsamında, fiziksel tanısı olan bireyler için kullanılan form COVID-19 tanısı almış bireyler için, fiziksel tanısı olmayan bireyler için kullanılan form ise COVID-19 tanısı almamış bireyler için revize edilmiş ve anket maddelerindeki tüm sorular COVID-19'a uygun şekilde revize edilmiştir.

Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Kısa Form. Bireylerin kendi sağlıklarına dair duydukları endişeyi değerlendirmek için Salkovskis ve diğerleri (2002) tarafından geliştirilmiş ölçeğin, Türkçe uyarlaması Aydemir ve diğerleri (2013) tarafından yapılmıştır. On sekiz maddeden oluşan ve her soru için dört ayrı seçenek sunan ölçekte, katılımcılardan kendilerine en uygun gelen ifadeyi seçmelerini istemektir. Ölçek, bedensel belirtilere karşı aşırı duyarlılık ve hastalığın olumsuz sonuçları olmak üzere iki alt boyuta sahiptir. Ölçekte toplam puan alınmasına ek olarak, her alt ölçek için de toplam puan hesaplanabilmektedir. Ölçeğin toplam maddeleri ve alt ölçekleri için alınan toplam puan düzeyi sağlık kaygısı ve ilgili alt ölçeklerin değerlendirildiği rahatsızlık düzeyi ile doğru orantılıdır. Güvenilirlik analizlerinde Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .92 olarak bulunan ölçek, hastalık geçirmiş olan ve olmayan örneklem grubu için kullanıma uygundur. Ölçeğin bedensel belirtilere karşı aşırı duyarlılık alt ölçeğinin Cronbach alfa değerleri COVID-19 tanısı almış örneklem için .87, COVID-19 tanısı almamış örneklem için ise .88 olarak bulunmuştur. Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Kısa Form'un "hastalığın olumsuz sonuçları" alt boyutunu oluşturan maddeler, kişinin kendini rahatsız eden bir hastalığı olması durumunda nasıl değerlendireceklerine ilişkin soruları içermektedir ve yönergesinde kişilerin kendilerini özellikle rahatsız eden bir hastalığa sahip olduklarını düşünerek soruları cevaplamaları istenmektedir. Hastalığı olmayan kişilerde, hastalık olması durumunda neler olabileceğini değerlendiren bu alt boyut soruları tanısı olmayan gruba uygun olduğu için, Sağlık Bilişleri Anketi Türkçe çalışmasında da yalnızca tanısı olmayan gruba uygulanmıştır. Bu çalışmada da "hastalığın olumsuz sonuçları" alt boyutu COVID-19 tanısı almamış bireyler için değerlendirilmiştir. Çalışmamızda COVID-19 tanısı almamış bireyler için hastalığın olumsuz sonuçları alt ölçeği için Cronbach alfa değeri .72 olarak bulunmuştur.

Depresyon Anksiyete Stres Skalası [DASS-42]. Lovibond ve Lovibond tarafından (1995) geliştirilen ölçek 42 maddeden oluşmaktadır. Ölçek aracılığıyla kişilerin yaşayabileceği birbiriyle ilişkili üç olumsuz duygu durumu (depresyon, anksiyete ve stres) ölçülmektedir ve her alt ölçek ayrı olarak kullanılmaktadır. Her bir alt ölçek, 14 maddeden oluşmaktadır ve 0-3 arası dört aralıklı Likert tipi ile değerlendirme yapmaktadır. Ölçeğin Türkçe adaptasyon ve norm çalışması Bilgel ve Bayram (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir.

İç tutarlılık katsayısı depresyon için .92, anksiyete için .86, ve stres için .88 olarak bulunmuştur. Her alt ölçek için toplam puan belirti düzeyiyle ilişkilidir. Bu çalışma kapsamında ölçeğin depresyon ve anksiyete alt ölçeği kullanılmıştır. Depresyon alt ölçeği için Cronbach alfa değerleri hem COVID-19 tanısı almış hem de COVID-19 tanısı almamış örneklem grubu için .95, anksiyete alt ölçeği için ise COVID-19 tanısı almış örneklem grubu için .91 ve COVID-19 tanısı almamış örneklem grubu için .90 olarak bulunmuştur.

İşlem

Bu çalışma, COVID-19 Çağrısı sonucu desteklenen TÜBİTAK 1001 (Araştırma Grubu: Sobag, Proje No: 120K421, Sözleşme Tarihi: 24.06.2020) projesi kapsamında, COVID-19 tanısı almış ve almamış bireylerde psikolojik değişkenlere etki eden faktörlerin araştırılmasını amaçlayan proje kapsamında gerçekleştirilmiştir. Proje önerisinin kabul edilmesinin ardından, çalışmaya başlamadan önce Fevziye Mektepleri Vakfı [FMV] Işık Üniversitesi Etik Kurulu ve Sağlık Bakanlığı Bilimsel Araştırma Komitesi'nden izin alınmıştır. Boylamsal olarak COVID-19 tanısı alan ve almayan bireylerde salgının etkisini araştıran projenin ana amaçlarından biri de Sağlık Bilişleri Anketi'nin COVID-19 adaptasyon formunu oluşturmak ve geçerlik-güvenirlilik çalışmasını yapmaktadır. Ölçeğin COVID-19'a özgü formunun oluşturulmasında öncelikle ölçeğin tanı konulmuş tıbbi bir durumu olan kişiler ve tanı konulmuş tıbbi bir durumu olmayan kişiler için geliştirilmiş iki ayrı formundaki tüm ifadeler COVID-19 kapsamında düzenlenmiştir. Tanı konulmuş tıbbi bir durumu olmayan kişiler için geliştirilmiş form, COVID-19 tanısı almayan grup için revize edilerek ifadeler varsayımsal olarak (Örn.; COVID-19 tanısına sahip olmak berbat/kötü bir durum olurdu.) sunulmuştur. Tıbbi bir durumu olan kişiler için uygulanan ölçeğin formu ise COVID-19 tanısı alan kişiler için revize edilerek tanıya özgü ifadeler (Örn.; COVID-19 tanısına sahip olmak berbat/kötü bir durum.) ile sunulmuştur. Her iki grup için yapılan bu değişiklikler, ardından anlama ve biçim açısından değerlendirilerek ankete son hali verilmiş ve uygulamaya geçilmiştir. Araştırmaya başlamadan Temmuz-Ağustos 2020 tarihleri arasında COVID-19 tanısı almış 30 kişi, COVID-19 tanısı almamış 30 kişi olmak üzere toplam 60 kişi ile pilot çalışma yapılmıştır. Pilot ve ana çalışma verileri, sosyal medya üzerinden yapılan duyurular ve kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılan gönüllü olarak çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılardan çevrimiçi veri toplama aracı olan 'surveymonkey' üzerinden toplanmıştır. Pilot çalışmada COVID-19 tanısı almış bireyler için ölçeğin Cronbach alfa değerleri "Hastalıkla Baş Etmede Güçlük" için .82, "Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği" için .79, "Hastalık Olasılığı" için .78, ve "Hastalığın Korkutuculuğu" için .84 olarak bulunurken; Covid-19 tanısı almamış bireyler için ise "Hastalıkla Baş Etmede Güçlük" için, .86, "Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği".93, "Hastalık Olasılığı" için .72, ve

“Hastalığın Korkutuculuğu” için .77 olarak bulunmuştur. Yapılan pilot çalışma sonucunda her iki örneklem için de psikometrik özelliklerin güvenilir bulunması ile Ağustos 2020-Kasım 2020 tarihleri arasından gerçekleşen ana çalışmaya geçilmiştir. Pilot çalışma verileri, ana çalışma veri setine dahil edilmemiştir. Proje kapsamında, sundukları katkı için katılan tüm katılımcılara çalışmanın sonunda 50TL market hediye çeki iletilmiştir.

Bulgular

Faktör Yapısı

Açımlayıcı Faktör Analizi. Ölçeğin COVID-19 Formu çalışması kapsamında yapı geçerliğini incelemek için COVID 19 tanısı almış ve almamış bireyler için iki ayrı Açımlayıcı Faktör Analizi (Exploratory Factor Analysis) yapılmıştır. Temel Bileşenler Yöntemi (Principal Components) ve Varimax dönüştürme yapılan analizlerde, Kaiser-Meyer-Olkin [KMO] katsayısı ve Barlett Sphericity testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, COVID-19 tanısı alan örneklem grubunda KMO katsayısı .80 ve Barlett Sphericity testi $p = .00$ düzeyinde anlamlı, COVID-19 tanısı almamış örneklem grubunda ise, KMO katsayısı .83 ve Barlett Sphericity testi $p = .00$ düzeyinde anlamlı olarak bulunmuştur. Bu kapsamda, yapılan analizler sonucunda faktör yüklerinin .30 üzerinde kalmış olması nedeniyle, çalışmanın diğer aşamalarına geçilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2017, s:499).

Ölçeğin Yılmaz ve Dirik (2018) tarafından gerçekleştirilen Türkçe adaptasyon çalışmasında fiziksel hastalık tanısı almış örneklem grubunda, ‘öz’ değeri birin üzerinde, toplam varyansın %62.91’ini açıklayan beş faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ancak, bu çalışmanın amacı anketi COVID-19’a özgü adapte etmek ve COVID-19’a özgü bilişleri ölçmek olduğundan Sağlık Bilişleri Anketi orijinal versiyonu ve Türkçe adaptasyonun da olduğu gibi dört faktörleri yapı kullanılmıştır. Anketin orijinal ve Türkçe adaptasyon çalışmasındaki benzer faktör yapısının kullanılmasının aynı zamanda farklı hastalık gruplarındaki bilişler ve etkilerinin kültürlerarası olarak COVID-19’ a özgü bilişler ve etkilerinin karşılaştırılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir. Tekrar edilen analiz sonucunda, dört faktörlü bu yapı, toplam varyansın %57.16’sını açıklamıştır. COVID-19 bilişlerini değerlendirmek için adapte edilen bu formda yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda, COVID-19 tanısı almış bireyler için varyansın %54.33’ünü açıklayan dört faktör yapısı doğrulanmıştır.

COVID-19 kapsamında adaptasyon çalışması yapılan ölçekte on altıncı maddenin (COVID-19 olmuş olmakla, artık hayatımı kontrol edemeyeceğimi düşündüm.) “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” ve “Hastalığın Korkutuculuğu” faktörlerinin her ikisine de yüklendiği (.44 ve .45) görülmüştür. Sağlık Bilişleri Anketi Türkçe adaptasyon çalışmasında da çalışmamıza

benzer şekilde aynı alt faktörlere yüklenen madde (.45 ve .56), orijinal versiyonda “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” faktörü altında yer alması ve faktör yükleri arasında farkın az olması nedeniyle “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” faktörüne yüklenmiştir. COVID-19 bilişleri değerlendirmek için adapte edilen bu formda, Sağlık Bilişleri Anketi orijinali ve Türkçe çalışması ile benzerlik göstermesi dışında, aradaki farkın Türkçe adaptasyon çalışmasındakinden çok daha küçük bir fark olması nedeniyle bu çalışmada da “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” faktörüne yüklenmiştir. Madde 19 (COVID-19 olmama rağmen hayattan keyif almaya devam ettim.) hem “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” hem de “Hastalığın Korkutuculuğu” faktörlerine yüklenmiştir (.42 ve .43). Sağlık Bilişleri Anketi Türkçe adaptasyon çalışmasında da aynı alt faktörlere yüklenen madde (.66 ve .37), ölçeğin orijinal çalışmasında yer alması ve faktör yükünün daha fazla olması nedeniyle “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” faktörü altında değerlendirilmiştir. COVID-19 bilişlerini değerlendirmek üzere yapılan bu form çalışmasında da Sağlık Bilişleri Anketi orijinal ve Türkçe adaptasyon çalışmasına benzer olması ve aradaki farkın küçük bir fark olması nedeniyle söz konusu madde “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” faktörüne yüklenmiştir. Bunun dışında diğer tüm maddeler ölçeğin orijinali ve Türkçe adaptasyonu ile benzer faktör yapısı ve içeriği göstermiştir.

COVID-19 tanısı almamış örneklem grubu için yapılan açımlayıcı faktör analizi, öz-değeri bir üzerinde, toplam varyansın %83’ünü açıklayan beş faktörlü bir yapı sonucu vermiştir. Ancak, oluşan faktöre iki madde eklendiği görülmüştür. Faktör yapısı bakılması için en az üç madde olması gerektiği yönündeki önerilere ek olarak, orijinalinde dört faktör olması ve Türkçe adaptasyon çalışmasında da beş faktör oluşmasına rağmen orijinaline uygun olması için dört faktörlü bir yapı oluşturulmuş olması nedeniyle de bu çalışmada dört faktörlü yapı kullanılmıştır. Bu çalışmanın COVID-19 kapsamında anketin uyarlanması ve COVID-19’a özgü bilişleri tespit etmeyi amaçlaması dışında, benzer faktör yapısının korunmasının farklı fiziksel hastalıklarda bilişler ile COVID-19 bilişleri için karşılaştırılabilir çalışmalar sunmasına olanak tanıyacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda tekrarlanan analiz sonucunda, COVID-19 tanısı almamış bireyler için varyansın %60.29’ünü açıklayan dört faktörlü bir yapıya ulaşılmıştır. Ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışmasında ise beş faktörlü ve toplam varyansın %63.61’ini açıklayan yapıya ulaşılmış, ancak orijinaline uygun olması adına varyansın %57.45’ini açıklayan dört faktörlü yapı kullanılması tercih edilmiştir. Madde 9 (COVID-19 olmam, hayatımı berbat etmezdi.) ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışmasında “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” faktörü altında yer alırken, bu çalışmada “Hastalığın Korkutuculuğu” faktöründe yer almıştır. Ölçek maddesi ölçeğin orijinalinde yer alan çalışmasında yer aldığı “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” faktörüne bu çalışmada .47 ile yüklenirken, “Hastalığın Korkutuculuğu” faktörüne .51 ile yüklenmiştir. Ölçeğin orijinali ve Türkçe adaptasyon çalışmasında maddenin

“Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” faktörüne yüklenmesi ve aradaki farkın küçük bir fark olması nedeniyle söz konusu madde mevcut çalışmada da “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” faktörüne yüklenmiştir. Bunun dışında diğer tüm maddeler ölçeğin orijinali ve Türkçe adaptasyonu ile benzer faktör yükü ve içeriği göstermiştir.

Özetle, Sağlık Bilişleri Anketi'nin COVID-19 için yapılan bu adaptasyon çalışmasında faktör sayısı ve maddeler ölçeğin Türkçe orijinal çalışmasında olduğu gibidir. COVID-19 tanısı almış örneklem grubu için maddelerin faktör yükleri Tablo 1’de, COVID-19 tanısı almamış örneklem grubu için ise faktör yükleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

SBÖ Maddelerinin COVID-19 Tanısı Almış Grupta Faktörlere Dağılımı ve Faktör Yükleri

No	Madde	HBG	THY	HO	HK
4	Tekrar COVID-19 olmam halinde, sorunlarıyla mücadele edebileceğimi hissediyorum.	.798	.068	-.071	.110
10	Tekrar COVID-19 olmam halinde, kendimi olabilecek her şeye hazırlık hissediyorum.	.761	.112	-.036	.029
20	Gelecekte tekrar COVID-19 olmam durumunda bir şekilde yenebileceğimi biliyorum.	.697	.070	.054	.139
2	COVID-19 tanısı ile karşılaştığımda, kendimi üstesinden gelmeye hazır hissediyordum.	.586	.027	-.071	.256
6	Tekrar COVID-19 olmam halinde, sağlık sorunu üstesinden geleceğimden emin değilim.	.510	.126	.129	.189
9	COVID-19 olmam, hayatımı berbat etmedi.	.398	.134	-.069	.384
13	COVID-19 olmak oldukça ürkütücüydü.	.246	-.053	.025	.800
14	COVID-19 olmak tedirgin ediciydi.	.156	-.079	.056	.792
17	COVID-19 olmam, korkunç bir şey oldu.	.341	-.012	-.048	.717
1	COVID-19 tanısına sahip olmak berbat/kötü bir durum.	-.055	.065	-.001	.697
16	COVID-19 olmuş olmakla, artık hayatımı kontrol edemeyeceğimi düşündüm.	.437	.082	.064	.451
19	COVID-19 olmama rağmen, hayattan keyif almaya devam ettim.	.419	.038	-.122	.429
15	Doktorların COVID-19 sağlık sorunuyla mücadele etmemde etkin bir şekilde yardım edeceğine genel olarak güveniyordum.	.130	.798	-.019	-.098
7	Doktorların ortaya çıkabilecek COVID-19 sorununu etkin bir şekilde teşhis edeceğine güveniyordum.	.243	.740	-.109	-.131
18	COVID-19 olmam halinde doktorların pek de yardımcı olabileceğini sanmıyordum.	.11	.714	.135	.051
11	Ülkedeki sağlık sistemine güvenim yok.	-.051	.685	.076	.189
12	COVID-19 olma riskimin çoğu insandan daha yüksek olduğunu hissediyordum.	.231	-.043	.848	.022
8	COVID-19 olma riskimin diğer insanlara göre daha yüksek olduğuna inanıyordum.	.216	-.106	.820	.003
3	Büyük olasılıkla günün birinde COVID-19 olacağıma inanıyordum.	-.267	.095	.645	-.086
5	COVID-19 sorunları yaşamam olasıymış gibi hissediyordum.	-.250	.187	.544	.047

Tablo 2.

SBÖ Maddelerinin Covid-19 Tanısı Almamış Grupta Faktör Dağılımı ve Faktör Yükleri

No	Madde	HBG	THY	HO	HK
4	Gelecekte olabileceğim COVID-19 sorunlarıyla, mücadele edebileceğimi hissediyorum.	.841	.031	-.076	.053
2	COVID-19 tanısı ile karşılaşsam, kendimi üstesinden gelmeye hazır hissediyorum.	.793	.047	-.029	.193
20	Gelecekte COVID-19 olmam durumunda bir şekilde yenebileceğimi biliyorum.	.756	.069	.044	.081
10	Gelecekte COVID-19 olmam halinde, kendimi olabilecek her şeye hazırlıklı hissediyorum.	.699	.052	-.046	.291
19	COVID-19 olsaydım da, hayatta keyif almaya devam ederdim.	.618	.129	-.076	.366
6	Gelecekte olabileceğim COVID-19 sağlık sorunu üstesinden geleceğimden emin değilim.	.611	.003	.237	.223
16	COVID-19 olsaydım, artık hayatımı kontrol edemezdim.	.493	.073	.132	.406
13	COVID-19 olmak oldukça ürkütücü olurdu.	.288	-.002	-.046	.834
14	COVID-19 olmak tedirgin edici olurdu.	.250	-.006	.018	.789
17	Eğer COVID-19 olsaydım, bu korkunç bir şey olurdu.	.369	.067	-.030	.757
1	COVID-19 tanısına sahip olmak berbat/kötü bir durum olurdu.	.037	.005	.082	.649
9	COVID-19 olmam, hayatımı berbat etmezdi.	.467	.034	.086	.509
18	COVID-19 olmam halinde doktorların pek de yardımcı olabileceğini sanmıyorum.	.110	.816	.019	.161
15	Doktorların COVID-19 sağlık sorunuyla mücadele etmemde etkin bir şekilde yardım edeceğine genel olarak güvenirim.	.160	.800	-.056	-.137
7	Doktorların ortaya çıkabilecek COVID-19 sorununu etkin bir şekilde teşhis edeceğine genel olarak güvenirim.	.099	.767	-.045	-.071
11	Ülkedeki sağlık sistemine güvenim yok.	-.128	.740	.186	.102
12	COVID-19 olma riskimin çoğu insandan daha yüksek olduğunu hissediyorum.	.243	.034	.800	-.088
8	COVID-19 olma riskimin diğer insanlara göre daha yüksek olduğuna inanırım.	.288	-.061	.772	-.088
3	Büyük olasılıkla günün birinde COVID-19 olacağıma inanıyorum.	-.201	.038	.652	.062
5	COVID-19 sorunları yaşamam olasıymış gibi hissediyorum.	-.213	.083	.580	.311

Doğrulayıcı Faktör Analizi. Ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışmasında doğrulayıcı faktör analizi öncesinde COVID-19 tanısı almış örneklem grubu için yapılan doğrulayıcı faktör analizi [DFA] sonucunda ($c2 / df = 2.80$, $p < .001$) yapının kabul edilebilir bir model olduğu bulunmuştur. Ullmann(2001, s:653-771), DFA sonucunda ortaya çıkan $c2 / df$ (3.01) oranının üçten küçük olmasının kabul edilebilir uyum aralığında olduğunu belirtmektedir. Modelin uyumunu değerlendiren değerlerden bir diğeri olan GFI değeri için .90 ve üzerinde alınan değerlerin kabul edilebilir olduğu (Shevlin ve Miles 1998) ve bir diğer uyum değeri olan RMSEA değeri için de .05 ile .10 aralığında alınan değerlerin kabul edilebilir olduğuna dair görüşler bulunmaktadır (MacCallum ve diğerleri, 1996). Bu modelde CFI değeri .87 ve RMSEA değeri .07 olarak bulunmuştur. Modelin uyum değerleri kabul edilebilir aralıkta olsa da önerilen modifikasyonlardan uygun olan öneriler ve hatalar ilişkilendirilmiş ve model iyileştirilmeye çalışılmıştır. Sırasıyla Madde 5-8, 4-10 ve 6-4 arasında yapılan modifikasyonlar sonucu sonucunda ($c2 / df = 2.28$, $p < .001$), CFI = .91 ve RMSEA = .06 olarak bulunmuştur.

DFA sonucunda ortaya çıkan $c2 /df$ (2.28) oranının üçten küçük olması modelin kabul edilebilir bir uyuma sahip olduğunu göstermesinin yanında (Ullman, 2001, s:653-771), GFI değerinin .90 üzerinde olması ile geliştirilen bu formun kabul edilebilir bir uyum iyiliği (Shevlin ve Miles, 1998) değerine ulaşmıştır. RMSEA değerinin .08'in altında kalması iyi uyumu ifade etmektedir ve modifikasyonla oluşan RMSEA değeri ile modelin iyi uyum gösterdiği görülmüştür (MacCallum ve diğerleri, 1996).

COVID-19 tanısı almamış örneklem için yapılan DFA sonucunda ($c2 /df = 3.99, p < .001$) kabul edilebilir bir model olmadığı bulunmuştur. DFA sonucunda ortaya çıkan ($c2 /df$) oranının üçten küçük olmasının kabul edilebilir uyum aralığını yansıtmadığı bilinmektedir (Ullman, 2001, s:653-771). Öte yandan test edilen modelde .90 üzerinin kabul edilebilir olduğunu (Shevlin ve Miles, 1998) gösteren GFI değeri .84 bulunmuştur. Modelin uyum değerinde önemli olan bir değer olan RMSEA değeri, modelde .09 olarak bulunmuştur .08 ile .10 arasında olan REMSEA değeri orta uyuma işaret etmektedir (MacCallum ve diğerleri, 1996). Teorik yapıya uygun olan modifikasyon önerileri ile hatalar ilişkilendirilmiş ve sırasıyla Madde 2-4 ve 4-10 için modifikasyonlar yapılmıştır. Yapılan modifikasyonlar sonucunda ($c2 /df = 2.93, p < .001$), oranın üçten küçük olmasıyla kabul edilebilir uyum aralığı (Marcoulides ve Schumacker, 2001) gösterdiği bulunmuştur. Modelin bu hali ile GFI değeri .90 ve RMSEA değeri .07'dir. GFI değeri için .95 üzeri alınan değerlerin daha uygun olduğu ifade edilse de .90 üzeri değerlerin kabul edilebilir olduğu bilinmektedir (Shevlin ve Miles 1998). RMSEA değerinde .08 değerinin altında kalmasının ise iyi uyumu gösterdiği ifade edilmektedir (MacCallum ve diğerleri, 1996). Bu kapsamda elde edilen değerler ile form çalışmasının iyi uyum değerleri gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda, Sağlık Bilişleri Anketi-COVID-19 Formu için yapılan bu çalışmada hem COVID-19 tanısı almış hem de COVID-19 tanısı almamış örneklem için 20 madde ve dört faktörlü modelin iyi uyum değerlerine sahip olduğu bulunmuştur.

Güvenirlilik

İç Tutarlılık. Sağlık Bilişleri Anketi-COVID-19 Formu uyarlaması iç tutarlılık değerleri, COVID-19 tanısı almış ve almamış gruplarda ayrı ayrı hesaplanarak değerlendirilmiştir. COVID-19 tanısı alan grupta faktörlere dair Cronbach alfa değerleri "Hastalıkla Baş Etmede Güçlük" için .80, "Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği" için .79, "Hastalık Olasılığı" için .73 ve "Hastalığın Korkutuculuğu" için .70 olarak bulunmuştur. Covid-19 tanısı almamış örneklem grubu için ise "Hastalıkla Baş Etmede Güçlük" için .87, "Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği" için .83, "Hastalık Olasılığı" için .79 ve "Hastalığın Korkutuculuğu" için .68'dir. İç

tutarlık katsayılarının ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışmasından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Test-Tekrar Test Güvenirliği. Test-tekrar test güvenirligi kapsamında, rastgele örneklem yöntemiyle seçilmiş katılımcılara, ölçek dört hafta sonra tekrar uygulanmıştır. Ölçek adaptasyon çalışmasının yan amaç olarak yer aldığı projede çalışmanın boylamsal aralığı iki ay olsa da ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışmasında test-tekrar test güvenirligi üç-dört hafta olarak yapıldığından, ölçek adaptasyonu için belirlenen katılımcılara anketler dört hafta sonra iletilmiştir. Ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışmasında fiziksel tanısı olan 57 kişi, fiziksel tanısı olmayan ise 44 kişi ile tekrar uygulanması yapılmıştır. Bu çalışmada ise COVID-19 tanısı almış 75 ve COVID-19 tanısı almamış 75 kişiye anketlerin tekrar uygulanması ile test-tekrar test güvenirligi gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, boylamsal olan projenin ilk araştırmasına katılarak çevrim içi anket bataryasını doldurmuş kişilerden, ikinci aşama kapsamında tekrar anket bataryasının çevrim içi olarak dolduranlardan oluşmaktadır. Çalışma boylamsal bir çalışma olduğundan, araştırmanın ilk aşamasında katılımcılara anketler katılımcı numarası ile iletilmiş olup ikinci aşamada aynı katılımcı numarası ile anketin ilk aşamasında belirttikleri mail adresine/telefon numarasına iletilmiştir. COVID-19 tanısı almış bireyler için test-tekrar test uygulamasındaki korelasyon katsayısı değerleri “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” için .61, “Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği” için .71, “Hastalık Olasılığı” için .59 ve “Hastalığın Korkutuculuğu” için .62, olarak bulunmuştur. Covid-19 tanısı almamış bireyler için iki uygulama arasındaki korelasyon katsayı değerleri sırasıyla “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” için .66, “Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği” için .67, “Hastalık Olasılığı” için .57 ve “Hastalığın Korkutuculuğu” için .66’dır. Ölçeğin COVID-19 adaptasyonu kapsamında yapılan test-tekrar test korelasyonlarının Sağlık Bilişleri Anketi Türkçe Geçerlik Çalışmasından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Geçerlik

Ölçüt Bağıntılı Geçerlik. Ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışmasına benzer şekilde, yapılan eş zaman ve yordama geçerliği ile ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerliği incelenmiştir.

Eş Zaman Geçerliği. Sağlık Bilişleri Anketi COVID-19 Formu’nun eş zaman geçerliği; ölçeğin orijinali ve Türkçe adaptasyon ve norm çalışması ile aynı olacak şekilde, COVID-19 tanısı alan ve almayan gruplar için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Her iki örneklem grubu için de ölçeğin alt boyutlarına dair Pearson korelasyon katsayıları, Sağlık Anksiyetesi Ölçeği Kısa Formu için hastalığın olumsuz sonuçları alt ölçeği ve DASS-42 için depresyon ve anksiyete alt boyutları birlikte değerlendirilmiştir. Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Kısa Form’un “Hastalığın Olumsuz Sonuçları” alt boyutu tanısı olmayan gruba uygun olduğu için, Sağlık

Bilişleri Anketi Türkçe çalışmasında da yalnızca tanısı olmayan gruba uygulanmıştır. Bu çalışmada da “Hastalığın Olumsuz Sonuçları” COVID-19 tanısı almamış bireyler için değerlendirilmiştir. COVID-19 tanısı almış ve almamış bireyler için Pearson korelasyon analizi sonuçları sırasıyla Tablo 3 ve Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 3.

Covid-19 Tanısı Almış Grupta Değişkenler Arası Korelasyon

	1	2	3	4	5	6	7
1 SBÖ-HBG	1	.25***	-.01	.53***	.38***	.31***	.32***
2 SBÖ-THY		1	.07	.04	.19***	.19***	.23***
3 SBÖ-HO			1	.00	.19***	.07	.03
4 SBÖ-HK				1	.32***	.26***	.21***
5 SAÖ-Bedensel Belirtiler					1	.37***	.28***
6 DASS-Anksiyete						1	.75***
7 DASS-Depresyon							1

Not. SBÖ: Sağlık Bilişleri Ölçeği, HBG: Hastalıkla Baş Etmede Güçlük, THY: Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği, HO: Hastalık Olasılığı, HK: Hastalığın Korkutuculuğu, DASS: Depresyon, Anksiyete, Stres Skalası, SAÖ: Sağlık Anksiyetesi Ölçeği. * $p \leq .05$, ** $p \leq .01$, *** $p \leq .001$

Tablo 4.

Covid-19 Tanısı Almamış Grupta Değişkenler Arası Korelasyon

	1	2	3	4	5	6	7	8
1 SBÖ-HBG	1	.14**	.11*	.57***	.44***	.46***	.34***	.37
2 SBÖ-THY		1	.07	.06	.02	.46***	.10*	.23***
3 SBÖ-HO			1	.08	.26***	.11*	.24***	.23***
4 SBÖ-HK				1	.31***	.29***	.23***	.28***
5 SAÖ- Bedensel Belirtiler					1	.50***	.50***	.36***
6 SAÖ- Hastalığın Olumsuz Sonuçları						1	.41***	.42***
7 DASS-Anksiyete							1	.70***
8 DASS-Depresyon								1

Not. SBÖ: Sağlık Bilişleri Ölçeği, HBG: Hastalıkla Baş Etmede Güçlük, THY: Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği, HO: Hastalık Olasılığı, HK: Hastalığın Korkutuculuğu, DASS: Depresyon, Anksiyete, Stres Skalası, SAÖ: Sağlık Anksiyetesi Ölçeği. * $p \leq .05$, ** $p \leq .01$, *** $p \leq .001$

COVID-19 tanısı almış bireylerin yapılan analiz sonuçlarına göre ‘Hastalıkla Baş Etmede Güçlük’ faktörü; ölçeğin diğer faktörlerinden ‘Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği’, ‘Hastalık Korkutuculuğu’ ve Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Bedensel Belirtiler alt ölçeği ile Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği-Anksiyete ve Depresyon alt ölçekleri ile pozitif yönde ilişkilidir. Ölçeğin, ‘Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği’ faktörü Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Bedensel Belirtiler alt boyutu ile Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği-Anksiyete ve Depresyon boyutu ölçeği ile pozitif yönde ilişkili bulunurken, ‘Hastalık Olasılığı’ faktörü de Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Bedensel Belirtiler alt ölçeği ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. ‘Hastalığın Korkutuculuğu’

faktörü ise Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Bedensel Belirtiler alt ölçeği ve Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği-Anksiyete ve Depresyon alt ölçekleri ile pozitif yönde ilişkilidir.

Analiz sonuçlarına göre, COVID-19 tanısı almamış bireylerde ‘Hastalıkla Baş Etmede Güçlük’ faktörü; ölçeğin diğer faktörleri olan ‘Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği’, ‘Hastalık Olasılığı’ ve ‘Hastalığın Korkutuculuğu’ ve Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Hastalığın Olumsuz Sonuçları boyutu ve Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği-Anksiyete alt ölçeği ile pozitif yönde ilişkilidir. Ölçeğin, ‘Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği’ faktörü, Sağlık Anksiyetesi-Hastalığın Olumsuz Sonuçları alt ölçeği ile Depresyon Anksiyete Stres Skalası-Anksiyete ve Depresyon alt ölçekleri ile pozitif yönde ilişkilidir. ‘Hastalık Olasılığı’ faktörü ise Sağlık Anksiyetesi Ölçeği bedensel belirtiler ve hastalığın olumsuz sonuçları alt ölçekleri ile Depresyon, Anksiyete ve Stres Skalası-Anksiyete ve Depresyon alt ölçekleri ile pozitif yönde ilişkilidir. Son olarak ‘Hastalık Korkutuculuğu’ boyutu Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Bedensel Belirtiler ve Hastalığın Olumsuz sonuçları alt ölçekleri ile Depresyon, Anksiyete ve Stres Skalası-Anksiyete ve Depresyon alt ölçekleri ile pozitif yönde ilişki göstermiştir.

Tablo 5.

Sağlık Kaygısının Yordayıcılarını Gösteren Regresyon Analizleri Sonuçları (Covid-19 tanısı almış grup)

Yordayıcı	B	SH	B	t
I				
Kaygı	.36	.07	.35	4.61***
Depresyon	.06	.06	.07	.89
II				
Kaygı	.31	.07	.30	4.24
Depresyon	.02	.06	.02	.31
Hastalıkla Baş Etmede Güçlük	.31	.06	.26	5.24***
III				
Kaygı	.29	.07	.29	4.03
Depresyon	.02	.06	.03	.41
Hastalık Olasılığı	.263	.09	.13	2.84***
IV				
Kaygı	.27	.07	.27	3.75
Depresyon	.03	.06	.03	.52
Hastalık Korkutuculuğu	.32	.11	.15	2.74***
V				
Kaygı	.27	.07	.26	3.76
Depresyon	.01	.06	.02	.24
Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği	.26	.10	.12	2.57*

Not. * $p \leq .05$, ** $p \leq .01$, *** $p \leq .001$

Yordama Geçerliliği. Sağlık Bilişleri Anketi'nin orijinal ve Türkçe çalışmasıyla benzer olması için, COVID-19 kapsamında yapılan bu adaptasyon çalışmasında birinci adımda kontrol

değişken kapsamında kaygı ve depresyon alınarak ölçeğe ait alt boyutların sağlık kaygısı için yordama durumuna ilişkin analiz yapılmıştır. COVID-19 tanısı almış ve almamış örneklem grubu için iki ayrı hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. COVID-19 tanısı alan grupta depresyon ve kaygı kontrol edildiğinde “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük”, “Hastalık Olasılığı” ve “Hastalığın Korkutuculuğu”, “Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği” faktörleri, COVID-19 tanısı almamış örneklem için ise “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” ile “Hastalık Olasılığı” sağlık kaygısını yordamıştır. Her iki örneklem grubu için yordama geçerliliğine dair bulgular Tablo 5 ve Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6.

Sağlık Kaygısının Yordayıcılarını Gösteren Regresyon Analizleri Sonuçları (Covid-19 tanısı almamış grup)

	Yordayıcılar	B	SH	B	T
I	Kaygı	.53	.07	.47	7.50***
	Depresyon	.08	.05	.09	1.44
II	Kaygı	.47	.06	.41	7.14
	Depresyon	-.00	.05	-.00	-.08
	Hastalıkla Baş Etmede Güçlük	.45	.05	.36	8.22***
III	Kaygı	.44	.06	.39	6.82
	Depresyon	-.02	.05	-.02	-.32
	Hastalık Olasılığı	.31	.10	.13	3.07**
IV	Kaygı	.45	.06	.39	6.84
	Depresyon	-.02	.05	-.02	-.39
	Hastalık Korkutuculuğu	.09	.10	.04	.88
V	Kaygı	.44	.06	.39	6.73
	Depresyon	-.01	.05	-.01	-.20
	Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği	-.08	.09	-.04	-.86

Not. * $p \leq .05$, ** $p \leq .01$, *** $p \leq .001$

İkinci olarak, Sağlık Bilişleri Anketi COVID-19 Formu için, Sağlık Bilişleri Ölçeği’nin orijinal (Hadjistavropoulos ve diğerleri, 2012) ve Türkçe adaptasyon çalışmasında (Yılmaz ve Dirik, 2018) olduğu gibi alt boyutların sağlık kaygısını yordayıp yordadığı COVID-19 tanısı almış ve almamış bireyler için ayrı ayrı olarak incelenmiştir. COVID-19 tanısı almış örneklem grubunda, “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” ($\beta = .24$, $S = .07$, $p < .001$), “Tıbbi Hizmetlerin Yetersizliği” ($\beta = .14$, $S = .10$, $p < .001$), “Hastalık Olasılığı” ($\beta = .15$, $S = .09$, $p < .001$) ve “Hastalığın Korkutuculuğu” ($\beta = .19$, $S = .12$, $p < .001$) sağlık kaygısını anlamlı şekilde yordayarak varyansın % 45’ini açıklamıştır ($F(4, 365) = 23.63$, $p < .001$). Covid-19 tanısı

almamış örneklem grubunda ise “Hastalıkla Baş Etmede Güçlük” ($\beta = .43, S = .07, p < .001$) ve “Hastalık Olasılığı” ($\beta = .19, S = .10, p < .001$) sağlık kaygısını anlamlı olarak yordayarak varyansın %54’ünü açıklamıştır ($F(4, 370) = 37.22, p < .001$).

Tartışma

Sağlık Bilişleri Anketi-COVID-19 Formu, Health Cognition Ölçeği ve bu ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışması olan Sağlık Bilişleri Ölçeği’nin işlemsel süreci ile aynı basamakları takip etmiştir. Sağlık Bilişleri Anketi orijinalinde ve Türkçe adaptasyon çalışmasında farklı hastalık gruplarındaki tanılardan veri toplanmış olup bu çalışmanın amacı, anketin COVID-19’a özgü bilişlerin belirlenmesinde kullanılması adına formun uyarlanması olduğundan örneklem grubunu sadece COVID-19 tanısı almış ve almamış bireyler oluşturmaktadır.

Sağlık Bilişleri Anketi-Covid-19 Formu geçerliği, Sağlık Bilişleri Anketi’nin Türkçe versiyonuna uygun olması adına öncelikle yapı ve ölçüt bağıntılı geçerliği için değerlendirilmiştir. Açımlayıcı faktör analiz sonuçları, ölçeğin hem COVID-19 tanısı alan hem de COVID-19 tanısı almayan gruplar için oluşturulan paralel formların, orijinal ve Türkçe adaptasyon çalışmasındaki faktörler ile benzer dağılım gösterdiği görülmüştür. Sağlık Bilişleri Anketi’nin Türkçe adaptasyon çalışması kapsamında yapılan doğrulayıcı faktör analizinde, modellerin ideal düzeyde uyum iyiliği değerlerini karşılayamadığı bulunmuşken (Yılmaz ve Dirik, 2018), bu çalışmadaki doğrulayıcı faktör analizinin hem COVID-19 tanısı almış hem de almamış örneklem grubu için ideal düzeyde uyum iyiliği değerleri gösterdiği bulunmuştur.

Sağlık Bilişleri Anketi’nin orijinal ve Türkçe versiyonunda ölçüt bağıntılı geçerlik için Sağlık Anksiyetesi Ölçeği-Kısa Form, Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği ve Hastalık Davranışını Değerlendirme Ölçeği ile Hastalık Algısı Ölçeği-Kişisel Kontrol faktörü kullanılmıştır. Bu çalışmada ise Hastalık Davranışını Değerlendirme Ölçeği ile Hastalık Algısı Ölçeği-Kişisel Kontrol faktörü kullanılmamış ve Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği yerine Depresyon, Anksiyete, Stres Skalası-Depresyon ve Anksiyete faktörü kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe versiyonunda, çalışmanın bulgularının desteklenmesi için başka ölçüm araçlarının kullanılması önerilmiştir (Yılmaz ve Dirik, 2018). Bu çalışma, farklı ölçüm araçları ile de bulguların desteklendiğini ve ölçeğin Türkçe versiyonundan farklı olarak COVID-19 tanısı alan grup içerisinde alt ölçeklerin hepsinin sağlık kaygısını yordadığını göstermiştir. Farklılık ve benzerliklere rağmen ölçeğin COVID-19 Formu adaptasyon çalışmasında yapılan korelasyon ve regresyon analizlerine dair bulguların, Sağlık Bilişleri Ölçeği’nin Türkçe ve orijinal versiyonu ile benzer olduğu (Hadjistavropoulos ve diğerleri, 2012; Yılmaz ve Dirik, 2018), hem COVID-19 tanısı almış hem de COVID-19 tanısı almamış örneklem grubu için ölçüt bağıntılı geçerliklerinin iyi olduğu görülmüştür.

Sağlık Bilişleri Anketi orijinal formunda yer alan alt ölçek puanlarının fiziksel tanısı olan ve olmayan örneklem grubunda farklılaşmazken Türkçe adaptasyon çalışmasında farklılaştığı bilinmektedir (Yılmaz ve Dirik, 2018). COVID-19'a özgü bilişlerin belirlenmesi için yapılan bu çalışmada ise COVID-19 tanısı almış ve almamış bireylerin alt boyut puanlarının 'Hastalıkla Baş Etmede Güçlük' alt boyutu hariç birbirine yakın olduğu görülmüştür. Bu alt boyutta, COVID-19 tanısı almamış örneklem grubunda puanların istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum COVID-19'a yakalanmayanların hastalıkla baş etmede daha yüksek işlevsel olmayan bilişe sahip olduklarını göstermenin yanında, tanı durumuna göre bilişlerde farklılık olduğuna da dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, Sağlık Bilişleri Anketi'nin Türkçe versiyonu temel alınarak COVID-19 bilişlerini değerlendirmek amacıyla uyarlanan form çalışmasının psikometrik özelliklerinin iyi olduğunu ve COVID-19 tanısı alan ve almayan bireylerde COVID-19'a özgü işlevsel olmayan bilişleri değerlendirmek için kullanılabileceğini göstermektedir. Çalışma kapsamında öz bildirim dayalı ölçüm araçlarının ve çevrimiçi veri toplama aracının kullanılmasının oluşturabileceği engeller çalışmanın kısıtlılıklarından biridir. Çalışmada çevrimiçi veri toplanması sadece internet erişimi olabilen katılımcılara ulaşmak yönünde kısıtlılık sunmasının yanında, tüm kavramların öz bildirim ile değerlendirilmesi katılımcıların cevaplarında olası yanlışlık ihtimaline dikkat çekmektedir. Öte yandan depresyon ve anksiyete, ölçeğin orijinali ve Türkçe adaptasyon çalışmasında farklı bir ölçüm aracıyla değerlendirilmiş; eş zaman ve yordama geçerliğinde yer verilen Hastalık Davranışını Değerlendirme Ölçeği ile Hastalık Algısı Ölçeği-Kişisel Kontrol faktörü bu çalışmada kullanılmamıştır. Son olarak, bu çalışmada COVID-19 tanısı almış örneklem grubu aktif hastalardan oluşan özel bir örneklem grubunu içermemektedir ve COVID-19 tanısı almış kişilere hastalıkları nasıl geçirdikleri, hangi aşamada oldukları, nasıl tedavi aldıkları sorulmamıştır. COVID-19 sürecinde aktif hasta olmanın, hastalığın semptomları nedeniyle çalışmaya katılmayı güçleştirmesi dışında, hastalık sürecinin akut bir stres olarak çalışmanın değişkenlerini etkileyeceği öngörülmüştür. Ancak tanı almış bireyler için tüm bu faktörlerin bilişlerin düzeyini etkileyebileceği düşünülerek aktif hasta olma sürecinde olan ve olmayan bireylerin bir arada değerlendirildiği çalışmaların yapılması ileriki çalışmalar için önerilmektedir.

Bu çalışmanın güçlü yönü, pandeminin ortaya çıktığı ilk yıl içerisinde Türkiye'de COVID-19 tanısı alan ve almayan bireylere özgü bir ölçüm aracı uyarlamak ve bu ölçüm aracını görece daha yeterli katılımcı sayısına ulaşılarak ve benzer sosyo-demografik özellikler içeren örneklem grupları oluşturarak değerlendirmesidir. Bu çalışmanın ülkemizde COVID-19 alanında yapılacak çalışmalar başta olmak üzere, uluslararası literatürde de COVID-19 ile ilgili işlevsel olmayan bilişler üzerine yapılabilecek çalışmalara model olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Asmundson, G., ve Taylor, S. (2020). How health anxiety influences responses to viral outbreaks like COVID-19: What all decision-makers, health authorities, and health care professionals need to know. *Journal of Anxiety Disorders*, 71, 102211. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102211>
- Aydemir, Ö., Kırpınar, İ., Satı, T., Uykur, B., ve Cengisiz, C. (2013). Sağlık Anksiyetesi Ölçeği'nin Türkçe için güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 50, 325-331. [https://doi:10.4274/npa.v6383](https://doi.org/10.4274/npa.v6383)
- Bilgel, N., ve Bayram, N. (2010). Turkish version of the depression anxiety stress scale (DASS- 42): Psychometric properties. *Archives of Neuropsychiatry*, 47, 118-26. [https://doi:10.4274/npa.5344](https://doi.org/10.4274/npa.5344)
- Deale, A. (2007). Psychopathology and treatment of severe health anxiety. *Psychiatry*, 6(6), 240–246.
- Fergus, T. A. (2014). Health-related dysfunctional beliefs and health anxiety: Further evidence of cognitive specificity. *Journal of Clinical Psychology*, 70(3), 248-259. <https://doi:10.1002/jclp.22012>
- Fulton, J. J., Marcus, D. K., ve Merkey, T. (2011). Irrational health beliefs and health anxiety. *Journal of Clinical Psychology*, 67(6), 527-538. <https://doi:10.1002/jclp.20769>
- Hadjistavropoulos, H. D., Janzen, J. A., Kehler, M. D., Leclerc, J. A., Sharpe, D., ve Bourgault-Fagnou, M. D. (2012). Core cognitions related to health anxiety in self-reported medical and non-medical samples. *Journal of Behavioral Medicine*, 35, 167-178. <https://doi:10.1007/s10865-011-9339-3>
- Hagger, M. S., ve Orbell, S. (2003). A meta-analytic review of the common-sense model of illness representations. *Psychology & Health*, 18(2), 141–184. <https://doi.org/10.1080/088704403100081321>
- Jungmann, S. M. ve Witthöft, M. (2020). Health anxiety, cyberchondria, and coping in the current COVID-19 pandemic: Which factors are related to coronavirus anxiety? *Journal of Anxiety Disorders*, 73, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102239>
- Kızılkurt, K. O., Yılmaz, A., Noyan, C. O., ve Dilbaz N. (2021). Health anxiety during the early phases of COVID-19 pandemic in Turkey and its relationship with postpandemic attitudes, hopelessness, and psychological resilience. *Perspect Psychiatr Care*, 57(1), 399-407. <https://doi:10.1111/ppc.12646>
- Leventhal, H., Benyamini, Y., Brownlee, S., Diefenbach, M., Leventhal, E. A., Patrick-Miller, L., ve Robitaille, C. (1997). Illness representations: Theoretical foundations. K. J. Petrie ve J. A. Weinman (Edl.), *Perceptions of Health and Ill-ness içinde* (ss. 19–46). Australia: Harwood Academic Publishers.
- Lipsitt, D. R. (2001). The time has come to speak of many things. *Advances in Mind-Body Medicine*, 17(4), 249-256.
- Lovibond, P. F., ve Lovibond, S. H. (1995). The structure of negative emotional states: Comparison of The Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the beck depression and anxiety inventories. *Behaviour Research and Therapy*, 33, 335-342. [https://doi:10.1016/0005-7967\(94\)00075-u](https://doi:10.1016/0005-7967(94)00075-u)
- MacCallum, R. C., Browne, M. W., ve Sugawara, H. M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130–149. <https://doi/10.1037/1082-989X.1.2.130>

- Marcoulides, G., ve Schumacher, R. (2001). *New Developments and Techniques in Structural Equation Modeling*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Marcus, D. K., Gurley, J. R., Marchi, M. M., ve Bauer, C. (2007). Cognitive and perceptual variables in hypochondriasis and health anxiety: A systematic review. *Clinical Psychology Review*, 27(2), 127-139. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2006.09.003>
- Okuyan, C. B., Karası, F., ve Polat, F. (2020). COVID-19'un Hemşirelik Öğrencilerinin Sağlık Kaygısı Düzeyleri Üzerine Etkisi. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi (Özel Sayı)*, 13, 45-52.
- Rief, W., Hiller, W., ve Margraf, J. (1998). Cognitive aspects of hypochondriasis and the somatization syndrome. *Journal of Abnormal Psychology*, 107(4), 587-595.
- Rossi, R., Socci, V., Talevi, D., Mensi, S., Niolu, C., Pacitti, F., Di Marco, A., Rossi, A., Siracusano, A., ve Di Lorenzo, G. (2020). COVID-19 pandemic and lockdown measures impact on mental health among the general population in Italy. *Front Psychiatry*, 7(11), 790. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.00790>
- Saadati, N., Afshari, P., Boostani, H., Beheshtinasab, M., Abedi, P., ve Maraghi, E. (2021). Health anxiety and related factors among pregnant women during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study from Iran. *BMC Psychiatry* 21(1), 1-7. <https://doi.org/10.1186/s12888-021-03092-7>.
- Salkovskis, P. M., ve Warwick, H. M. C. (1986). Morbid preoccupations, health anxiety and reassurance: A cognitive behavioural approach to hypochondriasis. *Behaviour Research and Therapy*, 24(5), 597-602.
- Salkovskis, P. M., Rimes, K. A., Warwick, H. M. C., ve Clark, D.M. (2002). The Health Anxiety Inventory: Development and validation of scales for the measurement of health anxiety and hypochondriasis. *Psychological Medicine*, 32, 843-853. <https://doi.org/10.1017/S0033291702005822>.
- Salkovskis, P. M., ve Warwick, H. M. C. (2001). *Meaning, misinterpretations, and medicine: A cognitive-behavioral approach to understanding health anxiety and hypochondriasis*. V. Starcevic ve D. R. Lipsitt (Edl.), *Hypochondriasis: Modern perspectives on an ancient malady* içinde (ss. 202-222). Oxford University Press.
- Sauer, K. S., Jungmann, S. M., ve Witthöft, M. (2020). Emotional and behavioral consequences of the COVID-19 pandemic: The role of health anxiety, intolerance of uncertainty, and distress (In)tolerance. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(19), 1-18. <https://doi.org/10.3390/ijerph17197241>.
- Shevlin, M., ve Miles, J. N. V. (1998). Effects of sample size, model specification and factor loadings on the GFI in confirmatory factor analysis. *Personality and Individual Differences*, 25(1), 85-90. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00055-5](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00055-5).
- Sim, K., Chan, Y. H., Chong, P. N., Chua, H. C., & Soon, S. W. (2010). Psychosocial and coping responses within the community health care setting towards a national outbreak of an infectious disease. *Journal of Psychosomatic Research*, 68(2), 195- 202.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Boston: Pearson Education Inc.
- Taylor S. (2019). *The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease*. Cambridge Scholars Publishing sitesinden alınmıştır: <https://www.cambridgescholars.com/download/sample/65716>

- Ullman, J. B. (2001). Structural equation modeling. In B. G. Tabachnick & L. S. Fidell (2001). *Using Multivariate Statistics* (4th ed& pp 653- 771). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Warwick, H. M. C., ve Salkovskis, P. M. (1990). Hypochondriasis. *Behaviour Research and Therapy*, 28(2), 105-117.
- Wearden, A., Perryman, K., ve Ward, V. (2006). Adult attachment, reassurance seeking and hypochondriacal concerns in college students. *Journal of Health Psychology*, 11(6), 877-886
- Yılmaz, Ö., ve Dirik, G. (2018). Sağlık Bilişleri Anketi (SBA)'nin Türkçe versiyonunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6(13), 337-366. <https://doi:10.7816/nesne-06-13-05>.

Health Cognition Questionnaire- COVID-19 Form: Adaptation Study

Summary

The role of cognitions on illness is suggested by Leventhal et al., (1997) in terms of individual's implicit common-sense knowledge towards the illness. Beyond the illness, the researchers draw attention to the role of cognitions on health grounding on the cognitive-behavioral model. Cognitive-behavioral model claimed that health cognitions play a pivotal role in the development and maintenance of health anxiety (Fulton et al., 2011). Health cognitions include four dysfunctional beliefs, which are the likelihood of contracting or having an illness, the awfulness of the illness, difficulty of coping with illness, and inadequacy of medical services (Salkovskis & Warwick, 2001). The Health Cognitions Questionnaire (HCQ) was developed to assess health cognitions (Hadjistavropoulos et al., 2012) and adapted to Turkish by Yilmaz and Dirik (2018).

During the COVID-19 pandemic, many research has focused on health anxiety (e.g., Jungmann & Witthöff, 2020; Saadative et al., 2021) and reported an increasing trend. However, the factors associated with health anxiety during COVID-19 pandemic have not been examined in detail except socio-demographic variables. Also, previous studies demonstrated that different cognitions might operate depending on the types of diseases (Hagger & Orbell, 2003), yet the underlying mechanisms of health anxiety and related cognitions during COVID-19 have not been assessed before.

The aim of the study was to adapt the Health Cognition Questionnaire for COVID-19 to assess core dysfunctional beliefs about COVID-19 and evaluate its psychometric properties among people who had been diagnosed and not diagnosed with COVID-19. It was also aimed to evaluate dysfunctional beliefs specific to the COVID-19 pandemic associated with health anxiety utilizing the COVID-19 Form of the scale. The study consisted of a total of 747 people, 372 (220 women, 152 men) diagnosed with COVID-19, aged between 18-87 and 375 (221 women, 154 men) between the ages of 18-75 who were not diagnosed with COVID-19. Sociodemographic Information and Health Data Form, Health Cognition Questionnaire COVID-19 Form, Health Anxiety Scale, and Depression, Anxiety, Stress Scale (DASS-42) were given.

Exploratory factor analysis demonstrated that both forms of the scale, which were applied separately to the groups diagnosed with COVID-19 and not, had a four-factor structure, particularly, "difficulty coping with illness", " medical services inadequacy", " awfulness of illness" and " likelihood of illness", similar with the original and Turkish versions and showed the same item distribution. Test-retest of the factors was found to indicate satisfactory

reliability and Cronbach alpha coefficient varied between .68-.87 for individuals who were not diagnosed with Covid-19 and .70-.80 for individuals who were diagnosed with COVID-19. Confirmatory factor analysis of The Health Cognition Questionnaire- COVID-19 Form demonstrated that the instrument is valid and reliable to assess dysfunctional beliefs related to COVID-19 for individuals in Turkey diagnosed with COVID-19 and not.

The current research has some limitations. Firstly, the data were collected via an online survey, SurveyMonkey platform, with the convenience sampling method. The findings could not be generalized to a population, as the findings were limited to those involved in the study. Secondly, people diagnosed with COVID-19 had completed their treatment regimen before participation to the study. In other words, they had been infected and treated people prior to data collection. Hence, further studies should sample active cases of COVID-19 to delineate whether their cognitions change or not.

Despite all these limitations, it is assumed that this scale will help design preventive studies to be applied concerning core beliefs about COVID-19 pandemic. Furthermore, this research's findings help guide examining the relationship between dysfunctional beliefs of COVID-19 and mental health variables.

Eser İnceleme

François Truffaut'nun "Les Quatre Cents Coups" Filminin Erken Dönem Nesne İlişkileri Bağlamında Bir İncelemesi

Jülide Ceren YILDIRIM^{1*}

¹ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

Makale Bilgisi

Anahtar kelimeler:

ergenlik,
psikanaliz,
film analizi

Keywords:

adolescence,
psychoanalysis,
movie analysis

Öz

Bu çalışma, Yeni Dalga akımının en önemli temsilcilerinden François Truffaut'nun 1959 yılında çektiği ilk uzun metrajlı filmi olan Les Quatre Cents Coups filmine psikanalitik bir bakış sunmayı amaçlamaktadır. Filmin baş kahramanı Antoine Doinel 13 yaşında, okulu asan, hırsızlık yapan, yalan söyleyen bir ergendir. Bu inceleme kapsamında öncelikle psikanalitik kuramda ergenlik döneminden söz edilmiş; ergenin içinden geçtiği değişim süreci ve bunun ergenin ruhsallığı üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Daha sonra, Antoine Doinel'in bu dönemde yaşadığı zorlukların ve eyleme dökme davranışlarının erken dönem yaşantılarıyla olan ilişkileri filmde sahneler ile birlikte Winnicott, Bion ve Klein'in kuramları temel alınarak incelenmiştir. Bu bağlamda, erken dönem nesne ilişkilerindeki problematiklerin ergenlik dönemindeki çatışmalara olan etkileri ele alınmıştır. Aynı zamanda, Les Quatre Cents Coups filmi yarı-otobiyografik bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle, Antoine Doinel'in incelemesinin akabinde yönetmen François Truffaut'nun yaşam öyküsüne de değinilmiştir. Buradan yola çıkarak ergenlik dönemi ve yaratıcılık arasındaki ilişki incelenmiş ve Truffaut'nun yaratıcı çalışmalarının temeli yine psikanalitik kuram temel alınarak yorumlanmıştır.

Abstract

This study aimed to provide a psychoanalytic perspective to the first feature film, Les Quatre Cents Coups, which was shot in 1959 by François Truffaut, one of the most important representatives of the New Wave movement. The protagonist of the movie, Antoine Doinel, is a 13-year-old teenager who skips school, steals, and lies. Within the scope of this analysis, first of all, the psychoanalytic theory of adolescence was described. The process of change that the adolescents goes through and its effects on their mental structure were discussed. Afterwards, the relationships between the difficulties and acting out behaviors of Antoine Doinel and his early experiences were examined based upon Winnicott, Bion and Klein's theories, together with the scenes from the movie. In this context, the effects of problematic early object relations on conflicts of adolescence were discussed. Besides, Les Quatre Cents Coups is a semi-autobiographical movie. Therefore, following Antoine Doinel's analysis, the life history of the director François Truffaut was explained. From this point of view, the relationship between adolescence and creativity was examined and the foundation of Truffaut's creative work was interpreted on the basis of psychoanalytic theory.

*Sorumlu Yazar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Uygulamalı Psikoloji Anabilim Dalı, Balabanğa Mah. Ordu Cad. No:6 Laleli - Fatih/İstanbul.

E-posta: yildirimjceren@gmail.com

DOI: 10.31682/ayna.853346

Gönderim Tarihi (Received): 04.01.2021; Kabul Tarihi (Accepted): 08.07.2021

ISSN: 2148-4376

Giriş

Yeni Dalga akımının en önemli temsilcilerinden biri olan François Truffaut, ilk uzun metrajlı filmi *Les Quatre Cents Coups*'yu (400 Darbe) 1959 yılında çeker (Truffaut, 1959). Truffaut, 1984 yılında ölümünden önce verdiği son röportajında *Les Quatre Cents Coups* filminde ergenliğin ilk yıllarını zor bir geçiş zamanı olarak betimlemeyi amaçladığını belirtir (Cardullo, 2009). Onun için ergenlik “eski güzel günler” şeklinde bir nostaljiden uzaktır ve çocukluk, bir dizi acı dolu anıdan ibarettir (Cardullo, 2009). Sinema tarihinde önemli bir karakter olan Antoine Doinel, ilk olarak bu filmde, ergenliğinin başlangıcında karşımıza çıkar. Akabinde Truffaut farklı filmlerinde Antoine'nın öyküsünü anlatmaya devam etmiştir.

Les Quatre Cents Coups filmini ve Antoine Doinel'i bu denli önemli kılan noktalardan biri, filmin Truffaut'nun şahsi öyküsünden izler barındırmasıdır. Cardullo (2009) ile olan röportajında Truffaut, *Les Quatre Cents Coups*'daki hiçbir şeyin saf kurgu olmadığını ancak filmin tamamen bir otobiyografik çalışma da olmadığını söylemiştir. Bu yönüyle film yarı otobiyografik bir nitelik taşımaktadır. *Les Quatre Cents Coups*, İngilizceye *The 400 Blows*, Türkçeye ise 400 Darbe olarak çevrilmiştir ancak bu kelimesi kelimesine çeviri Fransızcadaki asıl anlamını karşılamamaktadır. Fransızca “faire les quatre cents coups” deyimini Fransızca “istek ve cinsellik gibi duyguların arttığı bir dönem” (sow one's wild oats) veya “taşkınlık, serserilik yapmak” (to run wild) anlamlarına gelmektedir (Landers, 2001). Bu, yerinde duramayan bir ergen olan Antoine Doinel'in öyküsü için kuşkusuz daha iyi bir çeviridir. Bu çalışma, Antoine Doinel'in psikanalitik bir okumasını yapmayı amaçlamaktadır. Bunun için öncelikle psikanalitik kuramda ergenlik üzerine bir giriş yapılacak ve daha sonra filmin psikanalitik bir incelemesi sunulacaktır.

Ergenlik, bireyin kendini bir özne olarak tanımladığı ve bir kimlik edindiği; bedensel, ruhsal ve toplumsal alanda değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir (Parman, 2017). Ergenliğin psikanalitik literatürdeki yeri incelendiğinde, ergenlikten ilk kez Cinsellik Üzerine Üç Deneme (Freud, 1905) makalesinde bahsedildiği görülür. Freud burada (1905) ergenlik yerine bedendeki değişimlere vurgu yapan erinlik kelimesini kullanmıştır. Daha sonraki çalışmalarda odak, ergenin bedeninin yanı sıra kimlik değişimlerine, otoriteyle ilişkisine, diğer kişilerle ilişkilerine, öğrenme ve yaratıcılık gibi süreçlere genişlemiştir (Parman, 2020). Freud'un (1905) tanımladığı ve erinlikte ortaya çıkan en önemli değişimlerden biri cinsel dürtülerin artık üremeye doğru yönelmesi ve çocukluğun ensestüel nesnelere yerine ensest yaşağı ile birlikte bunların yöneleceği yeni bir nesne arayışının ortaya çıkmasıdır. Bedendeki değişimlerle birlikte kimlikte de değişimler yaşanır ve ergenlik bu yanıyla “ikinci bireyleşme” olarak da tanımlanmaktadır (Blos, 1962).

Ergenlikten “ikinci doğum” olarak bahseden Françoise Dolto ergenlikteki dönüşümü yaşamın ilk günlerindeki dönüşüme benzeterek doğumda nasıl fetüsten yeni doğan haline dönüşüm gerçekleşiyorsa ergenlikte de çocukluktan erişkinliğe bir geçişin söz konusu olduğunu ve bu dönemin oldukça kırılmalı bir dönem olduğunu söylemiştir (aktaran Parman, 2017). Ergenlik hem bedensel hem de ruhsal değişimlerin yoğunlukla yaşandığı, yeni bir bedenle birlikte yaşamayı zorunlu kılan bir dönemdir. Ergenlikte bedenin de cinselleşmesi, gizil dönemde bastırılan Ödipal çatışmayı farklı biçimlerde tekrar su yüzüne çıkaracaktır. Aynı zamanda, gizil dönemden getirilen ruhsal yapı ve savunmalar, bedendeki ve ruhsallıktaki bu yoğun değişimle baş etmekte yetersiz kalır ve bu durum çocukluktan getirilen savunmaların değiştirilmesini de gerektirir (Kayaalp, 2006). Yeni çatışmalarla baş edecek yeterince iyi bir ruhsal yapı yoksa, ergenin bunları işleyememesi ve eyleme dökme durumları söz konusu olabilmektedir. Eyleme dökme (acting out) kavramı Freud’un (1914) “Hatırlama, Tekrarlama ve Derinlemesine Çalışma” makalesinde ele alınmıştır. Burada eyleme dökme, unutulmuş geçmişin zorlantılı bir biçimde tekrarlanması isteği ve hastanın bastırıldığı deneyimlerini analitik çerçevede analiste aktararak yeniden yaşamaya olarak ifade edilmiştir (Freud, 1914). Yani hastalar, hatırlamak yerine eyleme dökmektedir ve tekrarlayarak hatırlamaktadır. Anna Freud (1968) ergen hastaların büyük çoğunluğunun eyleme döktüğünü belirtmiştir. Blos (1963) da eyleme dökmeyi tipik bir ergen davranışı olarak nitelendirir. Sandler ve arkadaşlarına (1992) göre ise eyleme dökme terimi psikanalistler ve diğer kişiler tarafından bağlamından bağımsız olarak dürtüsel, anti-sosyal veya tehlikeli eylemleri içine alacak şekilde kullanılmaktadır. Antoine’ın hırsızlık, yalan söyleme, evden ve okuldan kaçma gibi eyleme dökme davranışları incelenirken bu kavrama tekrar dönülecektir.

Winnicott (2012) ergenin üreme kapasitesine ulaşması ile ikincil cinsel belirtilerin ortaya çıktığını belirtir. Ergenin bu dönemdeki değişimlerle ve kaygılarla nasıl baş ettiği erken çocukluk dönemi deneyimleri ile yakından ilişkilidir. Ergenlik döneminde yeni duygularla baş edebilme, strese katlanabilme ve kaygı yaratacak durumlara karşı kendini koruyabilme becerileri çocukluk döneminden kaynağını alır ve büyük ölçüde bilinçdışıdır (Winnicott, 2012). Bununla birlikte Winnicott (2012) ergenin ebeveynlerinin ve geniş aile bireylerinin oluşturduğu “yeterince iyi” çevrenin ergen için büyük önem taşıdığını belirtir. Winnicott “yeterince iyi” kavramını annenin bebeğin ihtiyaçlarına uyum sağlaması ile ilişkili olarak kullanmaktadır (Abram, 2007). Buna göre ergenlik dönemi, ergenin hem erken dönem deneyimleri hem de onun ihtiyaçlarına uyum sağlayan bir çevre ile yakından ilişkilidir. Buradan yola çıkarak Antoine’ın ergenlik sürecinde yaşadığı problemler erken dönem deneyimleri ile ilişki kurularak incelenecektir.

Bir Ergen: Antoine Doinel

Les Quatre Cents Coups filmi 13 yaşında bir ergen olan Antoine'ın öyküsünü anlatır. Antoine ilgisiz bir kadın olan annesi ve filmin sonlarına doğru biyolojik babası olmadığını öğrendiğimiz üvey babası ile Paris'te küçük bir evde yaşamaktadır. Annesi ona hamile kaldığında evli değildir ve Antoine istenmemiş bir bebektir. Hamileliğini öğrendiğinde annesi onu aldırma ister ancak kendi annesi buna engel olur. Antoine doğduktan sonra annesi tarafından emzirilmemiş, süt anneye verilmiştir. 8 yaşına kadar da anneannesi tarafından büyütülen Antoine öz babasını hiç tanımamıştır. Annesi bu süreçte başka biri ile evlenir ve bu kişi Antoine'a Doinel soyadını vermiştir. Antoine, kişisel tarihine dair bu mühim bilgileri ise annesi ve babasının tartışmaları esnasında öğrenmiştir. Bu meseleler, işlenmemiş bir şekilde Antoine'nın ruhsallığında yerini korumaktadır. Antoine her ne kadar evde ve okulda uyum sağlamaya çalışsa da bunu bir türlü beceremez. Okulda kalem çalar, evde çekmeceleri karıştırarak ailesinden para çalar, yalan söyler, sigara içer, okuldan ve evden kaçır. Evde ve okulda uyum sağlamaya çalışmasına rağmen bunu bir türlü beceremez. Bir süre sonra evden temelli ayrılmaya karar verir ve para bulmak için babasının daktilosunu çalar. Ancak daktiloyu bir türlü satamaz ve iş yerine geri götürmeye karar verir. Bu sırada yakalanır ve üvey babası onu polise teslim eder. Böylelikle Antoine'ın ıslahevine gönderilmesine karar verilir.

Antoine'ın çalma ve evden kaçma gibi eyleme dökme davranışları, çatışmalarını işleyecek ruhsal bir çalışma yapmakta zorlandığını göstermektedir. Eyleme dökme ergenliğin temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte (Flechner, 2005), bu davranışların fazlalığı birtakım sorunların varlığına işaret edebilir. Örneğin, evden kaçma davranışı Jeammet'ye göre (2016) ergenin aile içindeki boğulma hissinden ve baskılardan mesafe alma çabasına karşılık gelebilir. Ergen, evde özerk olmaya dair yaşadığı zorlukları bu şekilde ifade etmekte ve anne babasından ayrıldığını kanıtlamayı arzulamaktadır (Jeammet, 2016).

Flechner'a göre (2005) nesne ilişkilerinin kurulmasındaki erken dönem zorluklar ve yeterince iyi annenin yokluğu ergenin ruhsal bir çalışma yapmasını zorlaştırmaktadır. Kayıp duygularına bağlı hayal kırıklıkları, özdeşim zorlukları ve sembolizasyon süreçlerindeki fakirlikler ergenlerin çatışmalarını ancak eyleme dökme yoluyla ifade edebilmesine neden olmaktadır (Flechner, 2005). Jeammet (2016) "Söz patolojiye yol açabilecek davranışları mesafede tutmayı sağlar; kendini duyurmaya çalışmak için eyleme geçmeye mecbur hissetmekten kurtarır" diyerek ergenlerde söze dökülemeyen, dile gelemeyen çatışmaların eyleme dökme yoluyla ifade bulabileceğini belirtir.

İlk sahnelerin biri, Antoine'ın annesi ve babası ile olan ilişkisinin niteliğine dair bize fikir vermektedir. Antoine, okul dönüşü evde tek başına sobayı yakmış ve yemek için masa hazırlamışken annesi eve gelir. Annesinin istediği mutfak alışverişini yapmayı unutmuş ve verdiği listeyi kaybetmiştir. Annesi kızarak istediklerini alması için onu markete gönderir. Dönüşte neşeli ve şakacı bir adam olan babası ile karşılaşır ve annesiyle yaşadıklarını ona anlatır. Babasının Antoine'a verdiği yanıt "Sakın anneni üzme, biliyorsun o çok hassas bir kadın" olur. Antoine evde annesinin tüm dediklerini harfiyen yapar ancak bir türlü sevgi ve şefkat göremez. Evde kendine ait bir odası olmayan Antoine'ın yatağı, holde dış kapının hemen önündedir. Evde de ebeveynlerinin yaşamında da kendine bir yer edinememiş gibi gözüktür. Babası annesine onun yatağına çarşaf alması için para vermiştir ancak annesi gülerek "o uyku tulumunda uyumayı seviyor" diyerek çarşaf almadığını gösterir. Antoine bunun ardından annesine "en azından tulumda üşümüyorum" der. Antoine'ın üşümeye yaptığı vurgu erken dönem anne bebek ilişkisindeki deneyimlerini de akla getirir. Winnicott (1945) birincil gelişim süreçleri altında tanımladığı bütünleşmenin belirli koşullar altında gerçekleştiğini söyler. Bebeğin bütünleşme deneyimini yaşayabilmesi içgüdüsel deneyimlerinin yanı sıra bakım vereni tarafından sıcak tutulması, dokunulması, yıkanması, sallanması aracılığı ile olmaktadır (Winnicott, 1945). Annenin bebeğine sağladığı tutma ortamı bebeğin yalnızca fiziksel olarak tutulmasını değil ruhsal olarak da tutulmasına karşılık gelmektedir (Winnicott, 1960). Bu bağlamda, Antoine'ın annesinin bebeğinin fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayamayan, onu tutamayan bir anne olduğu söylenebilir. Antoine'ın erken çocukluk dönemine dair detayları ıslahevinde psikolog ile görüşmesi sırasında öğreniriz. Psikolog ona annesini neden sevmediğini sorar ve Antoine anlatmaya başlar. Önce süt anneye verildiğini, daha sonra ailesinin parası bittiğinde anneannesinin ona baktığını söyler. Ancak anneannesi yaşlandığında artık ona bakamaz olmuştur ve 8 yaşında anne babasıyla yaşamaya başlamıştır. Antoine "Annemin beni pek sevmediğini fark ettim" diye anlatır. Annesi onu sürekli azarlamakta ve ona kızmaktadır. Annesi ve anneannesi arasındaki bir tartışmada ise istenmemiş bir bebek olduğunu öğrenmiştir. "Sonradan öğrendim ki annem beni aldırma istemiş, ben anneannem sayesinde dünyaya gelmişim. Anneme beni aldırmasını söylemiş" der. Antoine'ın annesi Winnicott'un tanımladığı şekliyle "yeterince iyi" (Abram, 2007) bir anne olmaktan uzaktır. Erken dönem hayal kırıklıklarının yoğunluğu ergenlik döneminin zorlukları ile birleştiğinde Antoine için tek çıkış yolu eylem olmaktadır.

Roman'a göre (2014) eyleme dökme ruhsal açıdan simgeleştirme karşısında yer almaktadır. Çatışmaları eylem yerine simgeleştirerek söze dökme veya üzerine düşünebilme kapsanma deneyimi ile ilişkilidir (Bion, 1965). Bion'a göre (1962) kapsanma annenin bebeğin duyularını, hislerini ve taleplerini anlaması ve onları bebeğe uygun bir

biçimde geri vermesidir. Antoine'ın eyleme dökme davranışları, erken dönemde kapsayan-kapsanan ilişkisindeki eksikliklere atfedilebilir. Bion (1962) bebeğin doğumdan itibaren etkisi altında olduğu ham duyu izlenimlerini beta ögeleri olarak ele alır. Bir dönüştürücü işlev olarak alfa işlevi, bebeğin yansıttığı beta ögelerinin anne tarafından işlenerek bebeğe anlamlı bir şekilde geri verilmesidir¹ (Bion, 1962). Ancak bebek için duygusal olarak müsait olmayan bir anne bebeğinin ona yansıttıklarını kapsayamaz ve alfa işlevini gerçekleştiremez (Ogden, 2018). Bu açıdan Antoine'ın çatışmalarını eylem yolu ile ifade etmesi, erken dönem anne bebek arasındaki ilişkide annenin alfa işlevindeki eksikliklere işaret etmektedir.

Okuldan kaçtığı bir gün, öğretmenin ona niçin okula gelmediğini sorması üzerine “Annem öldü benim” diyerek yalan söyler. Annesine yönelik öfkesinin yoğunluğu burada hissedilir. Bununla birlikte, onu istemeyen ve sevmeyen annesine karşı hayranlık da duymaktadır. Filmin başlarında ebeveynlerinin yatak odasına giren ve annesinin makyaj masasına oturan Antoine, onun tarağıyla saçını tarar ve gülümseyerek onun parfümünü koklar. Bir yanda annesinin güzelliği karşısında büyülenen, onun sevgisini arzulayan Antoine, diğer yanda ise onu hiç sevmediği için annesine kızgın Antoine vardır. Ergenin temel uğraşı yeniden canlanan Ödipal çatışma sonrasında ilk aşk nesnesini bırakmak ve yeni nesnelere yönelmektir (Freud, 1905). Antoine'nın evden kaçtığı ilk gecenin ertesinde annenin ilk defa ona sarıldığını ve onu öptüğünü görürüz. Hatta ona banyo yaptırır, çıplak bir şekilde kendi yatağında uyutur. Parman (2006) ergenlik döneminde cins ve kuşak farklılığının yeniden tanımlanmasının ve sınırların yeniden belirlenmesinin önemine işaret eder. Çünkü ergenlik döneminde yeniden alevlenen enestüel düşlemler, ergenliğin getirdiği bedensel değişimler ve olgunlaşma ile artık gerçekleştirilebilir hale gelir (Kayaalp, 2006). Annenin ergenliğe yeni girmiş oğluna bu davranışı, Antoine'da kafa karışıklığına ve kaygıya yol açar. Bronstein (2010) ergenlikte hem yeniden canlanan ödipal çatışmayla hem de bedensel ve ruhsal değişimlerle boğuşan ergenin kontrol etmekte zorlandığı dürtüler karşısında eyleme başvurabileceğini söylemiştir. Antoine da annesine karşı hissettiği ikircikli duygularla ve ergenliğin zorluklarıyla evden kaçarak, çalarak veya yalan söyleyerek baş etmeye uğraşır.

¹ Alfa ögeleri görsel imgeler, işitsel kalıplar veya koku kalıpları gibi duygusal izlenimleri temsil eder ve bebeğe doyum sağlayabilen “gerçek, yaşayan, var olan ve iyicil nesnelere” (Bion, 1962) olarak tanımlanır (Lopez-Corvo, 2005). Beta ögeleri ise “ölü ve gerçek dışı” nesnelere; alfa işlevi sayesinde alfa ögelerine dönüştürülürler (Lopez-Corvo, 2005). Bion'un kuramında alfa işlevi, duygusal izlenimleri rüya düşünceleri için malzemeye dönüştürür (Bion, 1962). Alfa işlevi çalışmadığında, duygusal izlenimler sindirilemez ve işlenmemiş beta ögeleri olarak kalırlar. Alfa işlevi, anne ve bebek arasındaki ilişkide gelişir. Anne bebeğin hayal kırıklıklarını tolere edebiliyor ve anlaşılabilir duygularını anlamasında bebeğe yardımcı olmak için orada bulunuyorsa, bebekteki beta ögeleri alfa ögelerine dönüşür (Mantilla Lagos, 2007). Annenin bu “reverie” yani düşlemleme kapasitesi, bebek tarafından ödünç alınır ve zamanla bebek bu işlevi içe alır (Mantilla Lagos, 2007; Sandler, 2005).

Jeammet (2016) çalma davranışının (örneğin aileden para çalma) ergenin kişisel alanında konum almakta zorlandığını gösterdiğini belirtir. Buna göre haz, ancak anne babanın alanından aşırılarak alınabilir. Anne ve baba arzulananı elinde bulundurur ve ergen buna ancak çalarak ulaşabilir. Ötekinin gözünde değerli bulunmakta ve kendine güvenmekte zorlanan ergen için değerli olan ancak dışarıdan geliyor gibidir (Jeammet, 2016). Annesi tarafından istenmemiş ve görülmemiş Antoine'ın hırsızlıkları bu bağlamda anlamlıdır. Klein'a göre (1999) anne bebek arasındaki ayırım belirlediği anda bebek haz ve doyum veren memenin kendisinde olmadığını, buna annenin sahip olduğunu anlar. Kendi kontrolü altında olmayan bu nesne bebekte haset duygusunu açığa çıkarır ve eğer meme mahrumiyete neden oluyorsa haset de yoğun olarak hissedilir (Klein, 1999). Bebek, açgözlü ve sadist bir şekilde memeye saldırır ve onu ele geçirmeyi arzular. Daha sonra annenin bedeninin içindekilere yönelik merak geliştiren bebek aynı zamanda onları çalmak ve onlara sahip olmak ister (Klein, 1999). İyi nesneyi içselleştirmiş bebek sevgi ve şükran duyguları sayesinde zaman zaman ortaya çıkan haset duygusunun üstesinden gelmeyi başarabilir (Klein, 1999). Antoine'ın annesi ile erken dönem ilişkisindeki eksiklikler buna olanak sağlamamıştır. Çalma eylemi bu yönüyle güçlü haset duygularının bir tezahürü olabilir.

Winnicott (1956) çalma eyleminde çocuğun çaldığı nesneyi değil, kendisinden bir şey çalmayı hak ettiği annesini aradığını söyler. Annenin sevgisinden mahrum kalan çocuk, çalarak annesi üzerinde hak talep etmektedir. Antoine ıslahevinde psikoloğa annesinin onu sevmediğini ve istemediğini anlatır. Antoine'a 3 yaşına kadar süt anne, 8 yaşına kadar anneannesi bakmıştır. Bununla birlikte anneannesinin artık yaşlandığını ve yakında öleceğini söyler. Anneannesi annesinin onu aldırmasını engellemiştir. "Ben anneannem sayesinde dünyaya gelmişim" cümlesi, anneannenin Antoine için önemine işaret eder. Winnicott (1956) çalma ve yalan söyleme gibi eylemlerde çocuğun gerçek bir yoksunluk yaşadığını söylemiştir. Çocuğun deneyiminde o döneme kadar iyi olan bir şey kaybolmuştur (Winnicott, 1956). Anneannesinin yanından ayrılması ve onu yakın zamanda kaybedebileceği düşüncesi, ona erken dönemdeki kayıplarını anımsatır. Antoine'ın hırsızlıkları bu açıdan kayıp ve yoksunluk ile de ilişkilendirilebilir.

Hırsızlık yapan çocuk aynı zamanda ona sınır koyacak, annesine yaptığı saldırılardan onu koruyacak babasal otoriteyi de aramaktadır (Winnicott, 2012). Anne ile çocuk arasındaki füzyonel ilişkiyi ayıran bir üçüncü olarak babanın varlığı, ruhsallığın gelişiminde kilit bir rol oynar. Erkek çocuk, cinsiyetler arası farkı keşfettiği andan itibaren annesine olan libidinal arzularını kastrasyon endişesi nedeniyle terk etmek durumunda kalır. Ödipal çatışmanın nasıl deneyimlendiği, çocuğun ruhsallığı açısından belirleyicidir. Ödipal çatışma çözümlendiğinde, çocuk cinsiyet ve kuşak farkını tanıyarak ve baba ile özdeşleşerek ensestüel

arzularından vazgeçecektir. Kısaca baba, çocuğun simgesel düzene geçişini sağlayarak üstbenliğin gelişmesine ve ahlaki değerlerin içselleştirilmesine aracılık eder (Erdem, 2014). Burada fiziksel olarak babanın varlığından ziyade annenin zihnindeki babadan söz edilmektedir. Antoine Doinel soyadını üvey babasından alır. Tesone (2013) bir ada sahip olmanın sembolik bir düzende yer almak anlamına geldiğini söyler. Aynı şekilde soy isim de bir soya, yere ait olmak ve tanınmak anlamına gelir. Doinel soyadını aldığı üvey babası onun için bu işlevi yerine getirmiş gibi gözükmektedir. Parman (2017) ergenliği çocukluk ve erişkinlik arasında bir geçiş dönemi olarak bireyin kişisel tarihini yazmaya başladığı dönem olarak ele alır ve bu ancak çocukluktan yola çıkılarak oluşturulabilir. Bu nedenle de bir ergen için kuşaklar zinciri, soy ağacı ve bebekliği oldukça önemlidir (Parman, 2017). Antoine öz babasını tanımasa da üvey babası ona soyadını vererek ona bir soy zincirinde yer vermiş ve onu simgesel düzene taşımıştır. Freud'un kuramında annenin zihnindeki simgesel bir babaya vurgu yapılırken Winnicott ise gerçek babanın işlevinden söz eder (Habib, 2014). Winnicott, çocuğun kendini gerçek ve canlı hissetmesi için babanın zaman zaman orada olmasının yeterli olduğunu, böylelikle çocuğun anneye karşı olan yıkıcı dürtülerine sınır koyduğunu söyler. Bunun için babanın ortalıkta olması gerekmektedir. Baba, birleştirici ve bütünleştirici görevi ile bebek için başından beri destekleyici bir nesnedir (Habib, 2014). Üvey babası her ne kadar ona soyadını vermiş olsa da bebekliğinde onu yanında istememiştir. 3 yaşına kadar süt anne ile büyüyen ve daha sonra anneanesi ile kalan Antoine'ın erken dönem deneyimlerinde babanın fiziksel olarak varlığından söz etmek zordur. Bununla birlikte, ergenliğinde tanımaya başladığı şakacı ve neşeli bir adam olan üvey babası ile iyi geçinir. Evden kaçtığı anda annesine değil, üvey babasına mektup yazar. Ancak üvey babası, annenin karşısında zayıf konumda olan bir adam olarak betimlenmektedir. Antoine annesini üvey babasını başka bir erkekle aldatırken görmüş ve bunu ondan saklamıştır. Bu açıdan üvey babası Antoine için özdeşim kurabileceği ve otorite sağlayan bir figür olmaktan uzaktır. Öyle ki, otoriteyi ancak Antoine'ı polise götürerek ve onu ıslahevine göndererek tesis etmektedir. Bu bağlamda Antoine'ın eylemleriyle ona sınır koyacak babasal otoriteyi aradığı söylenebilir (Winnicott, 2012).

Freud (1916) ergenlik döneminde hırsızlık gibi suçlar işlemiş kişilerde bilinçdışı suçluluk duygularının hâkim olduğunu ve suçun gerçekleştirilmesinin kişide ruhsal bir rahatlama sağladığını söylemiştir. Bu açıdan Antoine'ın çalma davranışı ergenlik döneminde yeniden canlanan Ödipal çatışma ve suçluluk duyguları ile ilişkili de ele alınabilir. Freud'a göre (1916) suçluluk duygusu en ağır suç olan anneye cinsel ilişki ve babanın öldürülmesine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Yani Ödipal çatışmadan kaynağını alan suçluluk duygusu suç işlenmeden önce vardır. Öyle ki, suç eylemi bu duyguyu başka bir yere

bağlayarak kişiyi rahatlatır (Freud, 1916). Antoine babasının daktilosunu çaldıktan sonra satamayınca daktiloyu başka bir yerde bırakmaz, şirkete geri getirir. Bir yanıyla yakalanmayı istiyor gibidir. Bu eyleminin sonucunda Antoine cezalandırılır ve ıslahevine gönderilir.

İslahevinde psikolog ile görüşmesi sırasında anne babasına neden yalan söylediğini ise şu şekilde açıklar “Ara sıra yalan söylüyorum. Bazen doğru söylediğimde de bana inanmıyorlar, ben de yalan söylüyorum.” Yalan, ebeveynleri ve çevresi tarafından kabul edilmediğini hisseden ergenin onlara güvenmemesi ve kendisinin bir bölümünü onlardan saklamasına hizmet eder (Parman, 2014). Bununla birlikte Freud (1913), çocukların yalan söylerken erişkinleri taklit ettiklerini söylemiştir. Antoine ailesinin ve kendisinin geçmişine yönelik önemli bilgileri tartışmalar esnasında duyarak öğrenir. Annesinin üvey babasını aldattığını bilmekte ve o da bunu sır olarak saklamaktadır. Ailedeki yalanlar ve sırlar onun da yalan söylemesinin önünü açmıştır. Parman (2014) ailenin kökenleri ve soy zincirine yönelik sırların çocuklardan saklandığını ve bunların genellikle ergenlik döneminde meraklı ergen tarafından keşfedildiğini vurgulamıştır.

Hırsızlık ve serserilik suçlarından ıslahevine gönderilen Antoine’a suçu sorulduğunda “evden kaçtım” der. Ona göre evden kaçtığı için cezalandırılmıştır ve Antoine’ın asıl isteği de evden kaçmaktır. Evden kaçtığı günlerden birinde ailesine bir mektup yazar ve şöyle der: “Gidip başka yerde yaşayacağım, bir erkek olduğumu ispatlayacağım ve o zaman geri döneceğim”. Ergenliğin getirdiği çatışmaları sembolize etmekte zorlanan Antoine, destekleyici ve kapsayıcı olmayan çevresinden kendini bulduğunda geri dönmek üzere kaçır. Bir kimlik edinmek ve yetişkin olabilmek, onun için yalnızca evden uzaklaşmakla mümkündür. Antoine sonunda ıslahevinden de kaçmayı başaracak ve hep görmeyi arzu ettiği denize doğru koşacaktır.

Ergenlik ve Yaratıcılık

Les Quatre Cents Coups filmi ruhsal çatışmaları sembolize edilmekte zorlanan ve eylemle ifade edebilen Antoine Doinel’in öyküsünü anlatır. Bununla birlikte, yarı otobiyografik olan filmde yönetmen François Truffaut’nun yaşamından izler de bulunmaktadır. Bu bölümde Truffaut’nun çocukluk ve ergenlik yaşantılarından yola çıkılarak ergenlik ve yaratıcılık arasındaki ilişkiler ele alınacaktır.

de Baecque ve Toubiana (2000) Truffaut’nun biyografisini ele aldıkları kitaplarında yönetmenin çocukluk yıllarına dair detaylı bilgileri paylaşırlar. Truffaut 1932 yılında dünyaya gelir ve annesi ona hamile kaldığında evli değildir. Annesinin ebeveynleri bunun duyulmasını istemedikleri için bebeği bakıcıya verirler. Truffaut 3 yaşına kadar annesini pek görmemiştir. Doğumundan 20 ay sonra annesi üvey babası ile evlenir ve Truffaut soyadını üvey

babasından alır. Bu sırada annesi ve üvey babası bir çocuk sahibi olurlar ancak bebek 2 aylıkken ölür. Her ne kadar üvey babası ona soyadını vermiş olsa da Truffaut aileye kabul edilmez ve bakıcıda kalmaya devam eder. 3 yaşındayken Truffaut hastalanmaya ve yemek yememeye başlar. Anneanesi endişe eder ve torununu yanına alır. Öğretmen olan anneanesi müzik ve edebiyatla ilgilenir, iyi bir okurdur ve zaman zaman yazmayı da dener. Okumaya dair bu ilgisini torunu Truffaut ile paylaşır ve ikisi birlikte kitapçıları dolaşırlar. Ancak Truffaut 10 yaşındayken anneanesini kaybeder ve annesi ve üvey babasının yanına taşınır (de Baecque ve Toubiana, 2000). Okuldan ve evden kaçır, yalan söyler ve ufak hırsızlıklar yapar. Ergenlik döneminde annesini tanımaya başlayan Truffaut annesine karşı hem nefret hem de hayranlık hissetmektedir. Babasının üvey babası olduğunu 12 yaşında aile evraklarını karıştırırken keşfeder (de Baecque ve Toubiana, 2000). Truffaut üvey babasının annesine aşık olduğu için zayıf biri olduğunu düşünür ve onu gerçek babası, annesini ise üvey annesi gibi gördüğünü söyler (Parman, 2001).

Ergenlik bir kimlik edinme, kendini keşfetme ve bulma dönemidir. Winnicott (1971) ise bireyin kendisini ancak yaratıcı olduğunda keşfedebildiğini söyler. Ergenlik, Anna Freud'a göre bir yas sürecidir; ergenlikte Ödipal nesnenin yitilmesi ve bunun yasının tutulması bireyleşme yolunda atılan ilk adımdır (Parman, 2017). Fakat bir geçiş dönemi olarak bu yas süreci yaratıcılığın da kökenindedir; yas tutan ergen aynı zamanda yapım ve yaratımla da uğraşır (Torun, 2014). Truffaut'nun ilk filminin kendi ergenliğini anlattığı bir film olması ve bu filmin sinema tarihinde önemli bir akımın ilklerinden sayılması, tam olarak da bu yaratıcı eyleme işaret eder. Bununla birlikte, Abraham (1911) (aktaran May, 2001) nefreti nedeniyle anneye zarar verdiğini düşünen çocuğun suçluluk duygularının onarım girişimleriyle sonuçlanabileceğini söyler. Örneğin sanatsal yaratım, anneye düşlemde yapılan zararı onarma girişimi olarak ele alınabilir (May, 2001). Annesine olan öfkesi ve hayranlığı ile ergenlik döneminde baş başa kalan Truffaut için erken dönem ilişkisindeki kayıplar ve ergenlikte içinde bulunduğu güç koşullar nihayetinde bir yaratıcılığa vesile olur. Gabbard (2001) Truffaut'nun farklı iki filmi üzerine yazısında, onun filmlerinde annesinin ruhsal dünyasında sembolik bir alana sahip olmayışının çocuksu dramını ifade ettiğini söyler. Truffaut, kendi ruhsal gerçekliğinin imgelerini sinema ile tekrar yaratır. Bu yalnızca bir teselli değil, aynı zamanda bir onarımdır. Bu vesileyle, ruhsallığında geçmişte kaybettiğini veya hasar görmüş olanı onarmaktadır (Gabbard, 2001).

Ergenlik dönemi yeni özdeşleşmeleri zorunlu kılan da bir dönemdir. Çocukluk dönemine ait özdeşleşimler ensest endişelerinin ortaya çıkması nedeniyle artık rahat bir şekilde kullanılamaz. Bu nedenle ergen, özdeşleşme kuracak yeni dış nesnelere bulmaya çalışır (Parman, 2017). Truffaut, Les Quatre Cents Coups filmi akıl hocası olduğu bilinen ünlü film

eleştirmeni Andre Bazin'e adar. Truffaut, Bazin'le ergenlik döneminde tanışır ve onun yanında çalışmaya başlar. Bildiği her şeyi sinema aracılığı ile öğrendiği söyleyen Truffaut için Andre Bazin bir akıl hocası olduğu kadar bir baba yerine geçendir (Neupert, 2007). Truffaut, şaka yollu da olsa gerçek ebeveynlerinin Andre ve Janine Bazin olduğunu söylemekten hoşlanır. Bazin onu sinemanın önemli isimleriyle tanıştır, askerden kaçtığında yaşadığı yasal sorunlar için ona yardım eder, ona evini açar ve ilk işlerinde ona kefil olur (Neupert, 2007). Bu yönüyle Andre Bazin, Truffaut'nun ergenlik döneminde özdeşleşim kurduğu bir figür olarak görülmektedir. Jean-Michel Frodon (1999) (aktaran Neupert, 2007) Truffaut için sinemanın çocukluğunda sahip olamadığı yuvanın bir ikamesi olduğunu söylemiştir. Frodon'a göre (1999) Truffaut gerçek ailesini sinemada bulmuştur (aktaran Neupert, 2007). Aynı zamanda Truffaut hayranı olduğu Honoré de Balzac'a neredeyse bütün filmlerinde atıfta bulunur. Edebi ve sanatsal etkinlikler, ergenin söze dökemediklerini ifade edebilmesine olanak sağlamaktadır. Ergen için okudukları ona yaşadıklarını anlayabilmesi için ilham verir ve özdeşleşebileceği çeşitli kişilikler sunar. Böylelikle ergen, kendi yaratıcılığını ve kimliğini keşfetme yolundadır (Jeammet, 2016). Tüm bu deneyimler ona yüceltmenin ve yaratıcılığın önünü açacaktır.

Yönetmenin yaşam öyküsü ile epey benzerlik taşıyan Les Quatre Cents Coups filmi Antoine Doinel'in ıslahevinden kaçarak denize ulaşması ile biter. Truffaut üzerinden düşünüldüğünde bu sahne, yönetmenin kendi yolunu bularak sinemaya ulaşmasının bir simgesi gibidir. Truffaut sinema ile çocukluğun ve ergenliğin zorluklarından, çatışmalarından kendine bir çıkış yolu bulmuştur. Öyle ki Truffaut'ya göre "Bir film yapmak, yaşamı iyileştirmek, onu kendine uyacak şekilde düzenlemek ve çocukluğun oyunlarını sürdürmektir" (Truffaut, 2000).

Özetle, kurguyu ve kuramı bir araya getiren bu çalışma, Les Quatre Cents Coups filminin başkahramanı Antoine Doinel'in ergenlik döneminde yaşadığı zorluklara psikanalitik kuram çerçevesinde bir bakış sunmuştur. Filmde Antoine'ın erken dönem nesne ilişkilerindeki problematiklerin ergenlik dönemindeki sorunları ve eyleme dökme davranışları üzerine olan etkileri görülmektedir. Son olarak, yönetmen Truffaut ve Antoine Doinel'in yaşam öyküsündeki paralelliklerden yola çıkarak Truffaut'nun hayatı, sinema ile kendine bulduğu çıkış yolu ve ergenlik döneminin getirdiği zorlukların yaratıcılık ile olan ilişkisine beraber değinilmiştir.

Kaynakça

- Abram, J. (2007). *The language of Winnicott: A dictionary of Winnicott's use of words*. London: Karnac Books.
- Bion, W. R. (1962). *Learning from experience*. London: Karnac Books.
- Bion, W. R. (1965). *Transformations*. London: William Heinemann Press.
- Blos, P. (1962). *On adolescence: A psychoanalytic interpretation*. New York: Simon and Schuster.
- Blos, P. (1963). The concept of acting out in relation to the adolescent process. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 2(1), 118-136.
- Bronstein, C. (2010). Two modalities of manic defences: Their function in adolescent breakdown. *The International Journal of Psychoanalysis*, 91, 583-600.
- Cardullo, B. (2009). Alter ego, autobiography and auteurism: François Truffaut. İçinde Morris, G. (Ed.), *ACTION! Interviews with directors from classical Hollywood to contemporary Iran* (ss. 323-347). London: Anthem Press.
- De Baecque, A. ve Toubiana, S. (2000). *Truffaut: A biography* (Temerson, C., Çev.). California: University of California Press.
- Erdem, N. (2014). Freud'un kuramında baba işlevi. İçinde I. Ertüzün (Ed.) *Baba işlevi* (ss. 113-120) (2. Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Flechner, S. (2005). On aggressiveness and violence in adolescence. *The International Journal of Psychoanalysis*, 86, 1391-1403.
- Freud, A. (1968). Acting out. *International Journal of Psycho-Analysis*, 49, 165-170.
- Freud, S. (1905). Three essays on the theory of sexuality. İçinde J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, volume VII (1901-1905): A case of hysteria, three essays on sexuality and other works* (ss. 123-246). London: The Hogarth Press.
- Freud, S. (1913). Two lies told by children. İçinde J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, volume XII (1911-1913): The case of schreber, papers on technique and other works* (ss. 303-310). London: The Hogarth Press.
- Freud, S. (1914). Remembering, repeating and working-through (Further recommendations on the technique of psycho-analysis II). İçinde J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, volume XII (1911-1913): The case of schreber, papers on technique and other works* (ss. 145-156). London: The Hogarth Press.
- Freud, S. (1916). Some character-types met with in psycho-analytic work. İçinde J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, volume XIV (1914-1916): On the history of the psycho-analytic movement, papers on metapsychology and other works* (ss. 309-333). London: The Hogarth Press.
- Gabbard, G. (2001). *Psychoanalysis and film*. London: Karnac Books.

- Habib, B. (2014). Kulisteki baba: Winnicott ve yapıtı İçinde I. Ertüzün (Ed.) *Baba işlevi* (ss. 31-38) (2. Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Jeammet, P. (2016). *Ergenlik: Anne babalar ve uzmanlar için nirengi noktaları* (2. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kayaalp, L. (2006). Ergenlikte cinsel kimlik dalgalanmaları. *Yansıtma: Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, 5-6, 17-24.
- Klein, M. (1999). *Haset ve şükran*. (O. Koçak ve Y. Erten, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık. (Orijinal eser 1957 yılında yayınlanmıştır)
- Lagos, C. M. (2007). The theory of thinking and the capacity to mentalize: A comparison of Fonagy's and Bion's models. *The Spanish Journal of Psychology*, 10(1), 189-198.
- Landers, C. E. (2001). *Literary translation: A practical guide*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Lopez-Corvo, R. E. (2005). *The dictionary of the work of W.R. Bion*. London: Karnac Books.
- May, U. (2001). Abraham's discovery of the 'bad mother': A contribution to the history of the theory of depression. *The International Journal of Psychoanalysis*, 82(2), 283-305.
- Neupert, R. (2007). *A history of the French new wave cinema* (2. Baskı). London: University of Wisconsin Press.
- Ogden, T. H. (2018). *Şu psikanaliz sanatı: Görülmemiş rüyaları görmek, kesintiye uğramış çığlıkları duymak* (B. Erdal, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parman, T. (2001). Adele H: Arzunun o belirli nesnesi. *Psikanaliz Yazıları*, 2, 97-106.
- Parman, T. (2006). Ailenin yaşamsal döngüsünde ergenlik krizinin yeri. *Yansıtma: Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, 5-6, 11-16.
- Parman, T. (2014). Yalan dünyada ergen olmak. *Psikanaliz Yazıları*, 29, 53-61.
- Parman, T. (2017). *Ergenlik ya da merhaba hüznün* (5. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Parman, T. (2020). *Ergenliğin tutkusu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Roman, P. (2014). Eyleme geçiş ve projektif yöntemler: Çocuk ve ergen kliniğinde simgeleştirme meselesi. *Yansıtma: Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, 21, 55-66.
- Sandler, J., Dare, C. ve Holder, A. (1992). *The patient and the analyst: The basis of the psychoanalytic process*. London: Karnac Books.
- Sandler, P. C. (2005). *The language of Bion: A dictionary of concepts*. London: Karnac Books.
- Tesone, J. E. (2013). *Adların izinde* (B. Şannan, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Torun, F. (2014). Yasın dili: ergenin şiiri. *Psikanaliz Yazıları*, 29, 53-61.
- Truffaut, F. (2000). *Le plaisir des yeux: Ecrits sur le cinema*. Paris: Cahiers du Cinéma.
- Truffaut, F. (Yönetmen). (1959). *Les quatre cents coups* [Film]. France: Les Films du Carrosse.

Winnicott, D. W. (1945). Primitive emotional development. *International Journal of Psycho-Analysis*, 26, 137-143.

Winnicott, D. W. (1956). The antisocial tendency. İçinde C. Winnicott, R. Shepherd ve M. Davis (Edl.), *Deprivation and delinquency* (ss. 120–131). New York: Routledge, 2012.

Winnicott, D. W. (1960). The theory of the parent-infant relationship. *International Journal of Psycho-Analysis*, 41, 585-595.

Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Penguin Books.

Winnicott, D. W. (2012). *Deprivation and delinquency* (C. Winnicott, R. Shepherd ve M. Davis, Edl.). London: Routledge.

An Analysis of François Truffaut's *Les Quatre Cents Coups* in the Context of Early Object Relations

Summary

François Truffaut, one of the pioneers of the French New Wave, shot his first feature film *Les Quatre Cents Coups* in 1959 to explain that adolescence is a difficult transition period (Cardullo, 2009). In the psychoanalytic literature, the term puberty appears for the first time in the *Three Essays on Sexuality* (Freud, 1905). The sexualization of the body during puberty brings the repressed Oedipal conflict to the surface again. However, the psychological structures and defenses brought from the latent period are insufficient to cope with these profound changes. Thus, puberty also requires changing the defenses brought from childhood (Kayaalp, 2006). If the mental structure is not powerful enough to deal with the new conflicts, the adolescent may experience difficulties while processing these changes thereby acting out.

Winnicott (2012) stated that how the adolescent copes with the changes and anxieties during this period is closely related to early childhood experiences. The “good enough” environment provided by the parents and extended family members has a great importance for the adolescent in terms of how he or she deals with intense feelings and tolerates distress and anxiety during puberty (Winnicott, 2012). Based on this, the problems that Antoine has been experiencing throughout this period were examined in relation to his early experiences with his mother.

The protagonist of the *Les Quatre Cents Coups*, Antoine Doinel, is a 13-year-old adolescent. He lives in a small house in Paris with her mother and stepfather. He was raised by her grandmother until he was 8. He never knew who his biological father is. His mother marries Mr. Doinel when Antoine was a baby. His stepfather gives Antoine his surname. Antoine steals money from his family, tells lies, smokes, runs away from school and home. He eventually decides to leave home for good and steals his stepfather's typewriter to find money. However, Antoine is caught and handed over to the police by his stepfather. Then, he is sent to a detention center. We learn the details of Antoine's early childhood during his meeting with the psychologist at the detention center. "I realized that my mother didn't like me very much," says Antoine. During an argument between her mother and grandmother, he learned that he was an unwanted baby. Antoine's mother is far from being a good enough mother as Winnicott described it (Abram, 2007). When the early relational problems with his mother combined with the difficulties of the adolescence, the only way out for Antoine is acting out. The ability to articulate or symbolize conflicts rather than acting out is associated

with the experience of containment (Bion, 1965). According to Bion (1962), containment is the mother's understanding of the baby's sensations, feelings, and demands, and her ability to provide them to the baby in an appropriate manner. Antoine's acting outs can be attributed to the shortcomings in the container/contained relationship. A mother who is not emotionally suitable for the baby cannot contain what her baby reflects and cannot perform the alpha function (Ogden, 2018). The act of stealing can also be a manifestation of strong feelings of envy. The baby, who has internalized the good object, can manage to overcome the feeling of envy that arises from time to time thanks to the feelings of love and gratitude (Klein, 1999). Yet, the shortcomings in Antoine's early relationship with his mother did not allow this. Another explanation might be the re-emergence of the Oedipal conflict and feelings of guilt experienced during adolescence. Antoine struggles to symbolize the conflicts of adolescence and runs away from his non-supportive environment in the end. The only way for him to become an adult was leaving the house and his family.

Les Quatre Cents Coups is a semi-autobiographical movie. Gabbard (2001) states that Truffaut has no symbolic space in his mother's mind; and his films expresses this drama of childhood. Truffaut recreates images of his own psychic reality with cinema. This is not only a consolation but also a repair. He repairs what has been lost or damaged in his past (Gabbard, 2001). In short, Truffaut finds a way out of the difficulties and conflicts of childhood and adolescence with cinema.